

การศึกษาศาสนาพุทธในประเทศไทยเครื่องยอดทรงมณฑป - บุษบก

นายณัฐกฤต สุรินทร์รัตน์

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2554
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)
เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository(CUIR)
are the thesis authors' files submitted through the Graduate School.

A STUDY OF THE THAI ARCHITECTURAL DESIGN CONVENTION:
MONDOP - BUDSABOK ORDER TIRED ROOFS

Mr.Nathakrit Sunthareerat

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture Program in Architecture

Department of Architecture

Faculty of Architecture

Chulalongkorn University

Academic Year 2011

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

การศึกษาศาสนาปัตยกรรมไทยเครื่องยอดทรงมณฑป - บุษบก

โดย

นายณัฐกฤต สุนทรรัตน์

สาขาวิชา

สถาปัตยกรรม

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ภิญโญ สุวรรณคีรี

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

พลอากาศตรี อาวุธ เงินชูกลิ่น

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

.....คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พงศ์ศักดิ์ วัฒนสินธุ์)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์ ผุสดี ทิพทัส)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ภิญโญ สุวรรณคีรี)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม
(พลอากาศตรี อาวุธ เงินชูกลิ่น)

.....กรรมการ
(อาจารย์เฝ้า สุวรรณศักดิ์ศรี)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี)

ณัฐกฤต สุนทรรัตน์ : การศึกษาสถาปัตยกรรมไทย เครื่องยอดทรงมณฑป - บุษบก. (A STUDY OF THE THAI ARCHITECTURAL DESIGN CONVENTION: MONDOP - BUDSABOK ORDER TIRED ROOFS) อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: รศ. ภิญญา สุวรรณศิริ , อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม: พล.อ.ต. อาวุธ เงินชูกลิ่น , 263 หน้า.

สถาปัตยกรรมไทยเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก มีความสำคัญต่อการศึกษาอยู่ 3 ประการ ได้แก่ประการที่หนึ่ง คือ การเป็นสถาปัตยกรรมไทยที่ฐานานุศักดิ์ที่สูงที่สุด พบในอาคารประเภท ปราสาทราชมณเฑียร อันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ หรือในรูปแบบของพระมณฑป ซึ่งเป็นอาคารในสถาบันสำคัญทางศาสนา ตลอดจนการใช้สอยในงานครุภัณฑ์ที่มีความสำคัญ ได้แก่ บุษบกพระที่นั่ง บุษบกประดิษฐานพระพุทธรูป เป็นต้น ประการที่สองคือ การเป็นพัฒนาการสูงสุดของสถาปัตยกรรมไทย เครื่องไม้ แสดงออกถึงความเป็นเลิศทางฝีมือในเชิงการช่าง ทั้งรูปทรงที่เป็นเอกลักษณ์และรูปแบบของอาคารด้านการประดับตกแต่ง รวมไปถึงระบบสัญลักษณ์ ความเชื่อซึ่งสัมพันธ์กับระบบเทวราชา และประการที่สามคือ จันทลักษณ์ของสถาปัตยกรรม คือ รูปแบบของสถาปัตยกรรมไทยเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก มีรูปแบบเป็นจารีตแบบแผน แม้ว่าจะปรากฏในการใช้สอยในลักษณะอื่นใด ก็มีรูปแบบที่สอดคล้องกันทั้งสิ้น ตลอดจนการเป็นแม่บทในการพัฒนารูปแบบของสถาปัตยกรรมไทยเครื่องยอด ที่เป็นเครื่องไม้ในลักษณะอื่นๆ อาทิ การนำรูปแบบของเครื่องยอดทรงปราสาท หรือ เครื่องยอดทรงมงกุฎ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมประเภทเครื่องก่อ มาปรับเข้าสู่งานโครงสร้างไม้ เช่น งานพระเมรุต่างๆ โดยการนำรูปแบบและองค์ประกอบของเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก เป็นแม่บทในการพัฒนารูปแบบทั้งสิ้น

จากความสำคัญดังกล่าว จึงเป็นที่มาการศึกษาสถาปัตยกรรมไทยเครื่องยอดทรงมณฑป - บุษบก เพื่อให้ทราบถึง รูปแบบ จันทลักษณ์ และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมที่ถูกต้องตามลักษณะจารีตประเพณี ตลอดจน เป็นการศึกษาถึงที่มา พัฒนาการและปัจจัยที่มีผลต่อรูปแบบ รวมไปถึงการแสดงตัวอย่างการอาคารที่มีแนวความคิด สัดสวน และประโยชน์ใช้สอยที่แตกต่างกันออกไป โดยได้ทำการศึกษารวบรวมผลงานที่มีความน่าสนใจ โดยมุ่งเน้น ไปที่รูปแบบงานช่างหลวง ซึ่งเป็นตัวแทนของสถาปัตยกรรมไทยในปัจจุบัน มีจุดมุ่งหมายเพื่อเป็นความรู้ และแนวทางในการอนุรักษ์ รวมไปถึงการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยเครื่องยอดทรงมณฑป - บุษบก ที่ถูกต้องเหมาะสมต่อไป

ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์.....ลายมือชื่อนิสิต.....
 สาขาวิชาสถาปัตยกรรม.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....
 ปีการศึกษา 2554.....ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

5174115225 : MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORDS : MONDOP / BUDSABOK

NATHAKRIT SUNTHAREERAT : A STUDY OF THE THAI ARCHITECTURAL DESIGN
CONVENTION: MONDOP - BUDSABOK ORDER TIRED ROOFS. ADVISOR:
ASST.PINYO SUWANKIRI, CO-ADVISOR : AVM ARWUTH NGOENCHUKLIN, 263 pp.

The Thai architectural design of Mondop - Busabok order tiered roofs are significant in three aspects. First, it is the highest among the other Thai architectural hierarchy. The design is found in the Royal Palace or in royal Mondop which has religious significance as well as in royal and religious items including a throne Budsabok and a Buddha image shrine. Second, Mondop - Busabok order tiered roofs are recognized as the highest rank of Thai architectural design of wood, demonstrating excellence in craftsmanship; the unique design, structure and decorations have symbolic meanings derived from beliefs in divine kingship. Third, the design convention of Mondop - Busabok order tiered roofs remains unchanged despite different purposes of use, and it is the prototype of other Thai architectural design of order tiered roofs which are made from wood. The design of royal pagoda or order tiered crown, the brick architecture, is adjusted to wood structure e.g. Royal Crematoriums which are modeled upon the design convention of Mondop - Busabok order tiered roofs.

Motivated by the significance, the present study documented the design, convention and architectural components of Mondop - Busabok order tiered roofs. The history, development and factors that influence the design as well as buildings with various sizes and utility purposes are reported. The focus is on royal Thai craftsmanship which is representative of contemporary Thai architecture. The results of the study shed light on the conventional process of designing Mondop - Busabok order tiered roofs and provide directions for conservation of the design.

Department : <u>Architecture</u>	Student's Signature
Field of Study : <u>Architecture</u>	Advisor's Signature
Academic Year : <u>2011</u>	Co-advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ ด้วยวิชาความรู้และคำแนะนำที่ค้ำยันจากคณาจารย์ที่ปรึกษา และกรรมการวิทยานิพนธ์ ดังต่อไปนี้

ศาสตราจารย์ หม่อมราชวงศ์ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี
รองศาสตราจารย์ ภิญโญ สุวรรณคีรี, ศิลปินแห่งชาติและราชบัณฑิต
พลอากาศตรี อาวุธ เงินชูกลิ่น, ศิลปินแห่งชาติ
ศาสตราจารย์ ผุสดี ทิพทัส
อาจารย์ เผ่า สุวรรณศักดิ์ศรี, ศิลปินแห่งชาติ
ผู้วิจัยใคร่ขอกราบพระคุณอย่างสูงมา ณ ที่นี้

นอกจากนี้ ผู้วิจัยใคร่ขอแสดงความขอบพระคุณผู้ช่วยเหลือทางด้านต่างๆ ตลอดจนการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ได้แก่

คุณพ่อ คุณแม่ และสมาชิกในครอบครัว
รองศาสตราจารย์ วิวัฒน์ เตมียพันธ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประชา แสงสายัณห์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ พงศกร ยิ้มสวัสดิ์
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. รัชพร ชูช่วย
ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พีรศรี โปวาทอง
อาจารย์ ศุภวัฒน์ หิรัญธนวิวัฒน์
อาจารย์ นภัส ขวัญเมือง
อาจารย์ จักรพร สุวรรณนคร
อาจารย์ ก่อเกียรติ ทองผุด
อาจารย์ ดร.สมโชค สิ้นนุกูล
อาจารย์ ชูเกียรติ แซ่ตั้ง
คุณแสงี่ยม บุญมีฤทธิ์
คุณวาทัญญู เทพหัตถ์
คุณปิยนุช สุวรรณคีรี
คุณอาทิตย์ ลิ้มมัน
คุณนฤพร เสาวนิตย์

นอกจากนี้ยังมีบุคคลที่ไม่ได้เอ่ยนาม ซึ่งได้ให้ความกรุณาช่วยเหลือ จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงลงได้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณมา ณ ที่นี้ด้วย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทนำ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของการวิจัย.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	2
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	2
1.4 คำจำกัดความที่ใช้ในงานวิจัย.....	3
1.5 วิธีดำเนินการวิจัย.....	3
1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	4
บทที่ 2 ข้อมูลเบื้องต้นของสถาปัตยกรรมเครื่องยอด.....	5
2.1 ความหมายและความสำคัญของสถาปัตยกรรมเครื่องยอด.....	5
2.2 ความเป็นมาของสถาปัตยกรรมเครื่องยอด.....	5
2.3 รูปแบบของสถาปัตยกรรมเครื่องยอด.....	7
2.3.1 เครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก.....	7
2.3.2 เครื่องยอดทรงปราสาท.....	10
2.3.3 เครื่องยอดทรงสถูปเจดีย์.....	13
2.3.4 เครื่องยอดทรงมงกุฎ-เกี้ยว.....	16
บทที่ 3 ฉันทลักษณ์ของเครื่องยอดทรงบุษบก – มณฑป.....	19
3.1 รูปลักษณ์และทรวดทรง.....	19
3.2 รูปแบบ.....	26
- บุษบก	26
- มณฑป	27
- ปราสาท.....	29
3.3 ระบบโครงสร้าง	32
บทที่ 4 พัฒนาการของเครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก.....	35
4.1 ศิลปะอินเดีย: ต้นกำเนิดแนวความคิด.....	35
4.1.1 ประวัติโดยสังเขป.....	35
4.1.2 รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม.....	36
- ศาสนสถานทรงศิขร (Sikhara).....	37
- ศาสนสถานทรงวิมาน (Vimana).....	38

4.2 ศิลปะทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16).....	38
4.2.1 ประวัติโดยสังเขป.....	38
4.2.2 รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม.....	38
4.3 ศิลปะศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13 - 18).....	39
4.3.1 ประวัติโดยสังเขป.....	39
4.3.2 รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม.....	39
4.4 ศิลปะลพบุรี (ศิลปะขอมในประเทศไทย).....	40
4.4.1 ประวัติโดยสังเขป.....	40
4.4.2 รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	40
4.5 ศิลปะสุโขทัย.....	40
4.5.1 ประวัติโดยสังเขป.....	40
4.5.2 รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	41
4.5.3 กรณีศึกษาอาคารตัวอย่าง.....	45
4.5.3.1 มณฑปวัดศรีชุม.....	45
4.5.3.2 มณฑปวัดตระพังทองกลาง.....	48
4.5.3.3 มณฑปวัดตึก.....	50
4.5.3.4 มณฑปพระสี่อิริยาบถวัดพระเชตุพน.....	51
4.5.3.5 มณฑปวัดพระสี่อิริยาบถ.....	52
4.5.3.6 มณฑปศรีโกล.....	54
4.5.3.7 มณฑปหอเทวาลัยเกษตรพิมาน.....	54
4.6 ศิลปะอยุธยา.....	56
4.6.1 ประวัติโดยสังเขป.....	56
4.6.2 รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	56
4.6.3 กรณีศึกษาอาคารตัวอย่าง.....	57
4.6.3.1 บุษบก.....	57
4.6.3.2 มณฑป.....	60
4.6.3.3 ปราสาทและมหาปราสาท.....	62
4.7 ศิลปะกรุงธนบุรี.....	66
4.8 ศิลปะรัตนโกสินทร์.....	67
4.8.1 ประวัติโดยสังเขป.....	67
4.8.2 รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	67
4.8.3 กรณีศึกษาอาคารตัวอย่าง.....	68

4.6.3.1	บุษบก.....	68
4.6.3.2	มณฑป.....	70
4.6.3.3	ปราสาทและมหาปราสาท.....	71
บทที่ 5	กรณีศึกษารูปแบบของเครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก ในสมัยรัตนโกสินทร์.....	74
5.1	สถาปัตยกรรมประเภทมณฑป ในสถาบันพุทธศาสนา.....	75
5.1.1	พระมณฑปพระพุทธบาท วัดพระพุทธบาทราชวรมหาวิหาร จ.สระบุรี.....	75
5.1.2	พระมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎก ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	90
5.1.3	โลหะปราสาท วัดราชนั้ดดารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร.....	98
5.1.4	พระมณฑปพระพุทธบาท ภปร สก วัดญาณสังวราราม จ.ชลบุรี.....	106
5.1.5	พระมณฑปพระสุโขทัยไตรมิตร วัดไตรมิตรวิทยาราม กรุงเทพมหานคร.....	112
5.2	สถาปัตยกรรมประเภทปราสาทและมหาปราสาท ในสถาบันพระมหากษัตริย์.....	118
5.2.1	พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท.....	118
5.2.2	พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท.....	132
5.2.3	พระที่นั่งมธิศรปราสาท.....	138
5.2.4	พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท.....	144
5.2.5	พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท.....	149
5.2.6	พระที่นั่งศิवालย์ปราสาท.....	160
5.2.7	พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์.....	164
บทที่ 6	สถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก ในงานสถาปัตยกรรมชั่วคราว	
	ประเภทพระเมรุมาศและพระเมรุ.....	169
6.1	สมัยกรุงศรีอยุธยา.....	170
6.2	สมัยกรุงธนบุรี.....	172
6.3	กรุงรัตนโกสินทร์.....	172
6.3.1	สมัยรัชกาลที่ 1 – 5.....	172
6.3.2	สมัยรัชกาลที่ 6 – ปัจจุบัน.....	182
บทที่ 7	การวิเคราะห์การศึกษาสถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก.....	191
7.1	การวิเคราะห์ที่มา พัฒนาการ และแนวความคิดทางสถาปัตยกรรม.....	191
7.2	การวิเคราะห์รูปแบบ ชั้นทลั้ษณ์ และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม.....	207
บทที่ 8	สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ.....	242
	รายการอ้างอิง.....	245
	ภาคผนวก แบบขยายทางสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวข้อง.....	247
	ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	263

สารบัญตาราง

ตารางที่ 7.1	แสดงการเปรียบเทียบที่ตั้งและการมูลเหตุในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมเครื่องยอด ทรงมณฑป – บุษบกในสถาบันพุทธศาสนา.....	207
ตารางที่ 7.2	แสดงการเปรียบเทียบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบกในสถาบันพุทธศาสนา.....	210
ตารางที่ 7.3	แสดงการเปรียบเทียบโครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง เครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก ในสถาบันพุทธศาสนา.....	213
ตารางที่ 7.4	แสดงการเปรียบเทียบที่ตั้งและการมูลเหตุในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมเครื่องยอด ทรงมณฑป – บุษบก ประเภท ปราสาท และมหาปราสาท.....	215
ตารางที่ 7.5	แสดงการเปรียบเทียบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบกประเภท ปราสาท และมหาปราสาท.....	218
ตารางที่ 7.6	แสดงการเปรียบเทียบโครงสร้างและวัสดุก่อสร้างเครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก ประเภท ปราสาท และมหาปราสาท.....	225

สารบัญรูปภาพ

ภาพที่ 2.1	บุษบกประดิษฐานพระแก้วมรกต ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	9
ภาพที่ 2.2	พระมณฑปพระไตรปิฎก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	9
ภาพที่ 2.3	พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นอาคารจัตุรมุข เหนือเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก	10
ภาพที่ 2.4	พระมหาเจดีย์ภักดีประกาศ ออกแบบโดยการซ้อนชั้นฐานขึ้นเป็นอาคารขนาดใหญ่ แต่แต่ละชั้นประกอบด้วยซุ้ม และมียอดเป็นเจดีย์ทรงลังกา.....	15
ภาพที่ 2.5	ศาลหลักเมืองจังหวัดอุดรธานี เป็นเครื่องยอดทรงเจดีย์โดยการนำรูปแบบของเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยม ในศิลปะล้านช้าง มาประกอบกับอาคารจัตุรมุข.....	15
ภาพที่ 2.6	พระมหาพิชัยมงกุฏ.....	17
ภาพที่ 2.7	พระเกี้ยว.....	17
ภาพที่ 2.8	พระเศวตภูฏาคารวิหารยอดวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	18
ภาพที่ 3.1	พระมณฑปพระไตรปิฎก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	20
ภาพที่ 3.2	มณฑปศิลปะพม่าวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จ.ลำปาง.....	20
ภาพที่ 3.3	มณฑปพระพุทธบาท จ.สระบุรี.....	28
ภาพที่ 3.4	มณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	28
ภาพที่ 3.5	มณฑปพระสุวรรณภูมิमारวัดไตรมิตรวิทยาราม.....	29
ภาพที่ 3.6	พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท.....	31
ภาพที่ 3.7	พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นอาคารจัตุรมุข เหนือเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก	31
ภาพที่ 4.1	ภาพแสดงปราสาททรงศิขร เทวสถานชั้นตรีมहाเทพ เมืองซูราโห ศิลปะอินเดียภาคเหนือ.....	36
ภาพที่ 4.2	ลักษณะของปราสาททรงศิขร มีคูหาในปราสาทประธานและมณฑป เป็นพื้นที่ด้านหน้าเพื่อ พิธีกรรมทางศาสนา, เทวสถานลิงคราช เมืองภูเวียง, ศิลปะอินเดียภาคเหนือ.....	37
ภาพที่ 4.3	วัดमारลี้ปุรัม ศิลปะแบบอินเดียตอนใต้ ปราสาทประธานและมณฑปในรูปแบบเดียวกันคือ ทรงปิรามิด ซ้อนชั้นขึ้นไป แต่ละชั้นมีซุ้มหน้าต่างแสดงถึงภพภูมิต่างๆ บนสวรรค์.....	37
ภาพที่ 4.4	ซุ้มดินเผา ศิลปะทวารวดี จากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร.....	38
ภาพที่ 4.5	เจดีย์วัดพระบรมธาตุไชยาเดิมเป็นรูปแบบศรีวิชัย บูรณะในสมัยรัชกาลที่ 5.....	39
ภาพที่ 4.6	พระปรางค์สามยอด จ.ลพบุรี ศิลปะขอมแบบบาเยน (พุทธศตวรรษที่ 18) สร้างขึ้นตามคติรัตนตรัยในพุทธศาสนานิกายมหายาน.....	40
ภาพที่ 4.7	มณฑปพระอจนะ วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย มุมมองด้านหน้าและด้านบนตามลำดับ	45
ภาพที่ 4.8	ภาพมณฑปวัดตระพังทองกลาง	48
ภาพที่ 4.9	ซุ้มจระนม ผนังมณฑปด้านทิศเหนือ ใต้ และตะวันตก ตามลำดับ.....	49

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

ภาพที่ 4.11	มณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระเชตุพน.....	51
ภาพที่ 4.12	มณฑปวัดพระสี่อิริยาบถ.....	52
ภาพที่ 4.13	มณฑปวัดศรีโกล จากร่องรอยเห็นการก่อผนังแยกจากเสาอย่างเห็นได้ชัด.....	54
ภาพที่ 4.14	มณฑปเทวาลัยเกษตรพิมานก่อโครงสร้างของเสาแยกจากผนัง.....	55
ภาพที่ 4.15	รูปปราสาทปูนปั้น วิหารวัดไผ่ จ.ลพบุรี.....	56
ภาพที่ 4.16	ซุ้มมณฑปปูนปั้น วิหารวัดไผ่ จ.ลพบุรี.....	57
ภาพที่ 4.17	ธรรมาสน์วัดครุฑ จ.พระนครศรีอยุธยา.....	58
ภาพที่ 4.18	ธรรมาสน์วัดเชิงท่า จ.พระนครศรีอยุธยา.....	58
ภาพที่ 4.19	ธรรมาสน์วัดจวงจรรยาวาส ธนบุรี.....	59
ภาพที่ 4.20	ธรรมาสน์วัดบางขุนเทียนนอก ธนบุรี.....	60
ภาพที่ 4.21	สมัยพระเจ้าปราสาททอง ปรากฏแผนที่อยู่อยุธยา วาดโดยชาวตะวันตก รูปแบบอาคารเป็นยอดแหลมคล้ายมณฑป.....	61
ภาพที่ 4.22	ภาพสันนิษฐานรูปแบบวัดพระศรีสรรเพชญ์ ในศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย.....	62
ภาพที่ 4.23	หุ่นจำลองพระที่นั่งจักรพรรมประเวศ.....	63
ภาพที่ 4.24	หุ่นจำลองพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท.....	64
ภาพที่ 4.25	(จากซ้ายไปขวา) หุ่นจำลองพระที่นั่งวิหารสมเด็จพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาท และ พระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์.....	65
ภาพที่ 4.26	หุ่นจำลองพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาสน์ลักษณะเป็นเครื่องยอดทรงมณฑปยอดเดียว แผนผังอาคารเป็นจัตุรมุข.....	66
ภาพที่ 4.27	บุษบกมุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท.....	68
ภาพที่ 4.28	บุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน ภายในท้องพระโรงพระที่นั่งอมรินทร์วินิจฉัย เป็นบุษบกประกอบเกรินทางด้านซ้ายและขวา ทั้งสองด้าน.....	69
ภาพที่ 4.29	พระมหาพิชัยราชรถลักษณะเป็นบุษบกประกอบเกรินรถ ทางด้านหน้า และท้าย เกรินทางด้านหลัง.....	69
ภาพที่ 4.30	มณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	70
ภาพที่ 4.31	มณฑปพระสุวรรณภูมิภุมารวัดไตรมิตรวิทยาราม.....	70
ภาพที่ 4.32	พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ลักษณะงานประเพณีที่สืบทอดมาจากกรุงศรีอยุธยา....	71
ภาพที่ 4.33	พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ลักษณะงานสถาปัตยกรรมตะวันตกประกอบเครื่องยอด	72
ภาพที่ 4.34	พระที่นั่งเทวราชันยสถาน เขตพระราชฐานชั้นใน สร้างขึ้นในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 คราวฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี พ.ศ. 2549.....	72

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

ภาพที่ 4.35	พระที่นั่งชัยมังคลาภิเษกสร้างขึ้นในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 ทรงเจริญพระชนม์ครบ 60 ปี เมื่อ พ.ศ.2530.....	73
ภาพที่ 4.36	พระที่นั่งกาญจนาภิเษก สร้างขึ้นในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 คราวทรงฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี เมื่อ พ.ศ.2539.....	73
ภาพที่ 5.1	มณฑปพระพุทธบาท จ.สระบุรี.....	75
ภาพที่ 5.2	ภาพถ่าย มณฑป พระพุทธบาท จ.สระบุรี รูปแบบก่อนบูรณะเป็นเครื่องคอนกรีต...	78
ภาพที่ 5.3	พระพุทธบาทในพระมณฑปวัดพระพุทธบาท สระบุรี.....	85
ภาพที่ 5.4	มณฑปพระพุทธบาท ชั้นเชิงกลอน 7 ชั้น.....	87
ภาพที่ 5.5	พระมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	90
ภาพที่ 5.6	บันไดทางขึ้นพระมณฑป รวบบันไดทำเป็นรูปนาคจำแลง 5 เศียร มีใบหน้าเป็น มนุษย์สวมมงกุฏ เหนือจากรวบบันไดมีประติมากรรมทวารบาลรูปยักษ์ถือกระบอง.	96
ภาพที่ 5.7	ตู้ประดับมุกทรงมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎก ภายในพระมณฑป.....	96
ภาพที่ 5.8	หลังคาชั้นลดและซุ้มบันแถลง เครื่องยอดพระมณฑป.....	96
ภาพที่ 5.9	โลหะปราสาท วัดราชนัลดารามราชวรวิหารมุมมองจากลานพลับพลา มหาเจษฎาบดินทร์.....	98
ภาพที่ 5.10	โลหะปราสาทสมัยรัชกาลที่ 5.....	99
ภาพที่ 5.11	โลหะปราสาท ก่อนการบูรณะเครื่องยอดด้วยโลหะ.....	101
ภาพที่ 5.12	โลหะปราสาท ส่วนชั้นฐาน มีรูปแบบเป็นซุ้มคูหาโค้ง จั้วทรงคฤห์.....	102
ภาพที่ 5.13	โครงสร้างของโลหะปราสาท ก่อนได้รับการบูรณะในสมัยรัชกาลปัจจุบัน.....	104
ภาพที่ 5.14	ภาพแสดงการก่ออิฐโครงสร้างชั้นล่างเป็นแบบซุ้มโค้ง.....	104
ภาพที่ 5.15	พระมณฑป ภปร สก ประดิษฐานรอยพระพุทธบาท.....	106
ภาพที่ 5.16	ยอดเกี้ยวอย่างมงกุฏ ที่ได้รับการออกแบบมาเป็นลักษณะเฉพาะของ พระมณฑป ภปร สก เพื่อแก้ปัญหาด้านมุมมอง.....	110
ภาพที่ 5.17	พระนามาภิไธยย่อ ภปร บนกระຈกช่องแสงเหนือประตู.....	111
ภาพที่ 5.18	ดาวเพดาน ออกแบบเป็นดวงดารานพรัตน์ราชอิสริยาภรณ์ผนังอาคารเป็น ลายดอกไม้ร่วงบนผนังสีแดง.....	111
ภาพที่ 5.19	พระมณฑปพระสุวรรณปฏิมากร วัดไตรมิตรวิทยาราม กรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่บนชั้นฐานสูงสี่ชั้น เพื่อให้โดดเด่นออกจากสภาพแวดล้อมโดยรอบ.....	112
ภาพที่ 5.20	มุขเด็จพระมณฑป ประดับตราสัญลักษณ์เฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาส มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา.....	114

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

ภาพที่ 5.21	ภาพแสดงขั้นตอนการก่อสร้าง พระมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปสุวรรณภูมิมากร...	116
ภาพที่ 5.22	พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ด้านหน้า ทางทิศเหนือ.....	118
ภาพที่ 5.23	ภาพจิตรกรรมพระที่นั่งอินทราภิเษกเมื่อครั้งถูกเพลิงไหม้.....	119
ภาพที่ 5.24	พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในสมัยรัชกาลที่ 5 ขณะนั้นยังไม่มีการสร้าง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท.....	119
ภาพที่ 5.25	ภาพจิตรกรรมทิวเมืองทวายเข้าเฝ้าฯ รัชกาลที่ 1 ณ มุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท	120
ภาพที่ 5.26	บุษบกมาลาเครื่ององค์ ประดิษฐานที่มุขด้านทิศใต้ ผนังลวดลายพุ่มข้าวบิณฑ์.....	125
ภาพที่ 5.27	พระแท่นราชบรรจถรณ์ประดิษฐานที่มุขด้านตะวันออก ผนังลวดลายพุ่มข้าวบิณฑ์	125
ภาพที่ 5.28	หน้าจั่วทิศตะวันออกและหน้าจั่วมุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท.....	129
ภาพที่ 5.29	ครุฑยุดนาครับไขราชของเครื่องยอด และหางหงส์แบบนาคเบือน.....	129
ภาพที่ 5.30	ซุ้มประตูเป็นซุ้มทรงมณฑป ประกอบจั่วจัตุรมุข ในลักษณะเดียวกับ อาคารประเภทปราสาท.....	131
ภาพที่ 5.31	พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาทมุมมองจากด้านในพระบรมมหาราชวัง.....	132
ภาพที่ 5.32	สีหบัญชร บริเวณมุขกลางพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท.....	136
ภาพที่ 5.33	พระที่นั่งมโหสิฐปราสาทมุมมองจากสวนขวา.....	138
ภาพที่ 5.34	หน้าบันพระที่นั่งมโหสิฐปราสาท.....	141
ภาพที่ 5.35	พระราชสัญลักษณ์ครุฑยุดนาค แทนพระบรมนามาภิไธย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย.....	141
ภาพที่ 5.36	พระราชลัญจกรไตรสารเศวต ตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ ใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย.....	141
ภาพที่ 5.37	พระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาทด้านพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ประกอบเกยพระราชยานคามาหน้า.....	144
ภาพที่ 5.38	หน้าบันพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท.....	147
ภาพที่ 5.39	พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทมุมมองจากด้านหน้า.....	149
ภาพที่ 5.40	พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท รูปแบบแรกสร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 สังเกตได้ว่า บริเวณ ซ่อฟ้าเป็นรูปประติมากรรมทรงครุฑ.....	151
ภาพที่ 5.41	พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท รูปแบบการปรับปรุงในระยะที่ 2 สังเกตได้ว่า บริเวณซ่อ ฟ้าเป็นรูปแบบซ่อฟ้ารวบจอม.....	154
ภาพที่ 5.42	พระแท่นลา และพระที่นั่งพุดตานถม กางกั้นพระนพปฎลเศวตฉัตร ภายในท้องพระโรงกลาง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท.....	155

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

ภาพที่ 5.43	ภายในท้องพระโรงหลัง ในปัจจุบันเป็นห้องโถงเชื่อมต่อเข้าพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร (หลังใหม่).....	155
ภาพที่ 5.44	ภายในमुखกระสันด้านทิศตะวันตกออกประดิษฐานพระบรมรูปบูรพมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี.....	156
ภาพที่ 5.46	รูปตั้งพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท.....	158
ภาพที่ 5.47	ซุ้มพระบัญชาที่มีแบบหัวเสาและซุ้มม้วนโค้งแบบตะวันตกผสมผสานกับตราแผ่นดินและจุลมงกุฎแบบไทย ประกอบลวดลายเฟืองอุษะ.....	158
ภาพที่ 5.48	พระทวารด้านหน้าขององค์พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท อยู่ในรูปแบบซุ้มโค้ง บานพระทวารเป็นเหล็กหล่อลวดลายเครือเถาในศิลปะตะวันตก ส่วนบนประดิษฐานตราราชวงศ์จักรี.....	158
ภาพที่ 5.49	หน้าบันพระที่นั่งจักรีองค์กลางเป็นรูปตราอาร์มแผ่นดิน.....	159
ภาพที่ 5.50	หน้าบันมุขเด็จเป็นตราจักรี.....	159
ภาพที่ 5.51	พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท.....	160
ภาพที่ 5.52	ไขวรับยอดมณฑป ทำเป็นรูปครุฑยุคนาค.....	162
ภาพที่ 5.53	พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์.....	164
ภาพที่ 5.54	งานฉลองพระอัฐิพระองค์เจ้าหญิงศรีวิชัยลักษณ กรมขุนสุพรรณภาควดี ที่พระที่นั่งบางปะอิน มีการต่อเติมอาคารชั่วคราวเพื่อเชื่อมกับตลิ่ง.....	165
ภาพที่ 6.1	พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในลักษณะของเครื่องยอดทรงปราศรัย เช่นเดียวกับพระเมรุมาศพระมหากษัตริย์.....	173
ภาพที่ 6.2	พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	173
ภาพที่ 6.3	พระเมรุสมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมรากรมย์ ในลักษณะของเมรุบรรพต.....	176
ภาพที่ 6.4	พระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์....	177
ภาพที่ 6.5	พระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพหุรัตมณีมัย กรมพระเทพนารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์.....	178
ภาพที่ 6.6	พระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านางจักรจำรัสศรี และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสมัยวุฒิวโรดม.....	180
ภาพที่ 6.7	พระเมรุ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร.....	181
ภาพที่ 6.8	พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5.....	183
ภาพที่ 6.9	พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6.....	184
ภาพที่ 6.10	พระเมรุสมเด็จพระปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช....	186
ภาพที่ 6.11	พระเมรุสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ.....	187

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

ภาพที่ 6.12	พระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.....	188
ภาพที่ 6.13	พระเมรุสมเด็จพระปิตุดาเจ้าสุขุมลามารศรี พระอัครราชเทวี.....	189
ภาพที่ 6.14	พระเมรุสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ	190
ภาพที่ 7.1	ธรรมาสถ์วัดเชิงท่า จ.พระนครศรีอยุธยา เป็นบุษบกธรรมมาสน์สมัยอยุธยาตอนต้น ทรวดทรงที่สูงมาก หลังคาซ้อนชั้น 4 ชั้น โดยชั้นล่างสุดเป็นหลังคากระเบื้อง มีคันทวยรองรับโดยรอบ ไม่มีการยกมุมไม้สิบสอง บนชั้นเชิงกลอนประกอบด้วยลาย กระจัง ไม่ปรากฏซุ้มบันแถลง.....	193
ภาพที่ 7.2	ธรรมาสถ์วัดบางขุนเทียนนอก ธนบุรี เป็นบุษบกธรรมมาสน์สมัยอยุธยาตอนปลาย มีการยกเก็จขึ้นเป็นซุ้มรังไก่อ.....	194
ภาพที่ 7.3	มณฑปพระพุทธบาท จ.สระบุรี ศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย มีรูปแบบร่วมกับ บุษบกธรรมาสน์ในยุคสมัยเดียวกัน และให้เห็นถึงกฎเกณฑ์ทางรูปทรงที่มีระเบียบ แบบแผน.....	194
ภาพที่ 7.4	พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตามที่ระบุไว้ในจดหมายเหตุการก่อสร้าง มีแนวความคิด ในการสร้างตามอย่างพระที่นั่งสุริยามรินทร์มหาปราสาท ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นอาคารจัตุรมุขซ้อนชั้น เตินเครื่องยอดทรงมณฑป หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น.....	196
ภาพที่ 7.5	มณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ลักษณะอาคารมี แนวความคิดด้านรูปแบบในลักษณะเดียวกับ มณฑปพระพุทธบาท จ.สระบุรี โดยมี ลักษณะเป็นเรือนแฝงเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลังคาทรงมณฑป ซ้อนชั้นจำนวน 7 ชั้น.....	196
ภาพที่ 7.6	พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท เพื่อเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ 3 แต่มีแนวความคิด ในการลดทอนฐานารูป โดยการประกอบเครื่องยอด 5 ชั้น ใช้คันทวยแทนครุฑยอด นาครองรับไขว้เครื่องยอดทางหงส์เป็นแบบนาคปัก.....	197
ภาพที่ 7.7	โลหะปราสาท วัดราชนั้ดดารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร มณฑป มี แนวความคิดโดย จากอิทธิพลคติความเชื่อมาจากลังกา และนำมาปรับใช้ในรูป แบบอย่างสถาปัตยกรรมไทยประเพณี โดยมีการปรับรูปแบบให้มีลักษณะเป็น อาคารปราสาท 7 ชั้นตามคติเดิม ประกอบคันทวยจัตุรมุขมียอดเป็นบุษบกลดหลั่นกัน ขึ้นไป.....	198
ภาพที่ 7.8	พระที่นั่งมหาราชปราสาท ประกอบด้วยเครื่องยอด 7 ชั้น ไขว้เครื่องยอด เป็นครุฑยอด นาค ทางหงส์แบบนาคเป็นอน แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดในการเฉลิมพระเกียรติ สูงสุดต่อพระชนกนาถ (รัชกาลที่ 2).....	199

สารบัญรูปภาพ (ต่อ)

ภาพที่ 7.9	พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท แนวความคิดในการสร้างพระที่นั่งโถง ประกอบเครื่องยอด 5 ชั้น บริเวณไฮราเครื่องยอดประกอบด้วยรูปหงส์ แทนครุฑยุคนาค.....	199
ภาพที่ 7.10	พระที่นั่งพระที่นั่งคชกรรมประเวศปราสาท ในพระราชวังบวรสถานมงคล มีแนวความคิด ในการลดฐานานุรูปโดยใช้ หลังคาเครื่องยอด 4 ชั้น ไม่ย่อมุม.....	200
ภาพที่ 7.11	พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ มีแนวความคิดในการออกแบบลักษณะพิเศษของรูปแบบวาระกาบันลมบนหลังคาชั้นบนสุดที่ต่อกับส่วนยอด เรียกว่า วิมาน.....	201
ภาพที่ 7.12	พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในระยะแรกสร้าง ซ้อฟ้าเป็นประติมากรรมรูปครุฑ ไฮราเครื่องยอด เป็นครุฑยุคนาค หน้าบันประกอบด้วยลวดลายประดับตกแต่ง ทั้งจั่วหลัก และจั่วหลังคาชั้นลด บนสันหลังคาจั่วประกอบปราณีเป็นระยะ ส่วนต่อระหว่างเครื่องหลังคากับผนังอาคารนั้น เว้นระยะเป็นแผงคอสอง ประดับตกแต่งด้วยคันทวย สลับกับลวดลายซุ้มแบบตะวันตก.....	202
ภาพที่ 7.13	พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในระยะที่สอง มีการซ่อมแซมปรับปรุง บริเวณซ้อฟ้าให้เป็นแบบซ้อฟ้ารวบจ่อม บริเวณมุขเด็จมีการลดขนาดให้สั้นลง.....	202
ภาพที่ 7.14	พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทภายหลังปรับปรุง ในสมัยรัชกาลที่ 7 เครื่องหลังคาจั่วเปลี่ยน เป็นเครื่องลายของแบบนาครววย และนาคสะดุ้ง มีซ้อฟ้า ไบระกา หางหงส์ ใช้คันทวยรับไฮราของเครื่องยอด จากเดิมเป็นครุฑยุคนาค และมีการเปลี่ยนลายหน้าบันใหม่ทุกด้าน ส่วนมุขเด็จขยายจนสุดพระระเบียง บริเวณคอสองมีการเปลี่ยนรูปแบบเป็นลูกฟักแทนซุ้มแบบตะวันตก.....	203
ภาพที่ 7.15	พระที่นั่งวิมลาลัยมหาปราสาท เครื่องยอดทรงมณฑป 5 ยอด หน้าบันเป็นนารายณ์ทรงครุฑ ประกอบลวดลายกระหนกก้านขด.....	204
ภาพที่ 7.16	พระมณฑปพระพุทธบาท ภปร สก โดยการแปลงยอดตั้งแต่ชั้นบัลลังก์ให้กลางเป็นยอดเกี่ยวของทรงมงกุฎ.....	205
ภาพที่ 7.17	มณฑปประดิษฐานพระพุทธรมหาสุวรรณปฏิมากร แปลงยอดตั้งแต่ชั้นหม ให้กลายเป็นชั้นบัวกลุ่มต่อเนื่องขึ้นไป.....	206
ภาพที่ 7.18	หน้าบันพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทประติมากรรมเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ ประกอบลายก้านขดสื่อถึงผู้ใช้อาคารผู้เป็นดั่งนารายณ์อวตาร.....	227
ภาพที่ 7.19	พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ หน้าบันเป็นลวดลายกระหนกในกรอบสามเหลี่ยม ไม่ปรากฏรูปประติมากรรมครุฑยุคนาค.....	227
ภาพที่ 7.20	หน้าบันพระที่นั่งมหาราชปราสาท ตราครุฑยุคนาค และ รูปไอยราيينแทนภายในพลับพลาตรีมุข ประกอบอยู่ในลวดลายกระหนกก้านขด.....	228

สารบัญรูปร่างภาพ (ต่อ)

ภาพที่ 7.21	หน้าบันพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท รูปพระอินทร์ ประกอบอยู่ในลวดลาย กระหนก และเทพพนม.....	229
ภาพที่ 7.22	หน้าบันพระที่นั่งจักรีองค์กลางเป็นรูปตราอาร์มแผ่นดิน.....	229

สารบัญภาพลายเส้น

ภาพลายเส้นที่ 2.1	รูปแสดงลักษณะ และองค์ประกอบของเครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก...	8
ภาพลายเส้นที่ 2.2	รูปแสดงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของพระปรางค์.....	11
ภาพลายเส้นที่ 2.3	รูปตั้งปราสาทพระเทพบิดร ในพระบรมมหาราชวังเป็นอาคารจัตุรมุข เครื่องยอดทรงปรางค์ ในลักษณะเครื่องก่อ.....	12
ภาพลายเส้นที่ 2.4	ภาพสันนิษฐาน รูปแบบพระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า เจ้าอยู่หัวเป็น สถาปัตยกรรมชั่วคราว โครงสร้างไม้ มีลักษณะประกอบ กับชั้นหลังคาลาดคล้ายทรงมณฑป แล้วต่อยอดขึ้นเป็นปรางค์.....	13
ภาพลายเส้นที่ 2.5	รูปแบบเจดีย์ทรงลังกา.....	14
ภาพลายเส้นที่ 2.6	รูปแบบเจดีย์ทรงเครื่อง.....	14
ภาพลายเส้นที่ 2.7	รูปตั้งพระเศวตภูฏาคารวิหารยอดวัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	18
ภาพลายเส้นที่ 3.1	ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปลักษณะ และองค์ประกอบของเครื่องยอดทรง มณฑป-บุษบก.....	21
ภาพลายเส้นที่ 3.2	แบบขยายขนาดปีก บริเวณตะเข้สัน ส่วนยอดมุมของหลังคา.....	22
ภาพลายเส้นที่ 3.3	แบบขยายซุ้มบันแถลง หรือ ซุ้มรังไก่.....	22
ภาพลายเส้นที่ 3.4	แบบขยายส่วนองค์ระฆัง.....	23
ภาพลายเส้นที่ 3.5	แบบขยายส่วนยอด.....	24
ภาพลายเส้นที่ 3.6	ลักษณะการแบ่งชั้นหลังคา จำนวน 5 ชั้น และ 7 ชั้น ตามลำดับ	24
ภาพลายเส้นที่ 3.7	แสดงลักษณะ ของเส้นจอมแหในการออกแบบ เครื่องยอดทรงมณฑป ในทรงยักษ์ ทรงพระ และทรงนาง ตามลำดับ.....	25
ภาพลายเส้นที่ 3.8	ภาพลายเส้นลักษณะ และองค์ประกอบบุษบก พระที่นั่งราชนทรยาน....	26
ภาพลายเส้นที่ 3.9	ภาพลายเส้นลักษณะ และองค์ประกอบมณฑป.....	27
ภาพลายเส้นที่ 3.10	รูปแสดงลักษณะของอาคารจัตุรมุขเครื่องยอดทรงมณฑปพระที่นั่งดุสิต มหาปราสาท.....	30
ภาพลายเส้นที่ 3.11	ภาพจำลองสามมิติแสดงลักษณะโครงสร้างหลังคาเครื่องยอดทรง มณฑป-บุษบก ในลักษณะของโครงสร้างไม้.....	32
ภาพลายเส้นที่ 3.12	ภาพแสดงรูปตัดและผังพื้นลักษณะโครงสร้างหลังคาเครื่องยอดทรง มณฑป-บุษบก.....	33
ภาพลายเส้นที่ 3.13	ภาพแสดงรูปตัดขยายลักษณะโครงสร้างหลังคาเครื่องยอดทรง มณฑป-บุษบก.....	34

สารบัญภาพลายเส้น (ต่อ)

ภาพลายเส้นที่ 4.1	ลวดลายจำหลักบนแผ่นหินชนวน เพดานอุโมงค์ทางเดินภายในมณฑป วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัยแสดงให้เห็นรูปแบบเรือนซ้อนชั้น มีบุคคลหรือ กษัตริย์ นั่งอยู่ในอาคารอาจสันนิษฐานได้ว่าเป็น รูปแบบของปราสาทราช มณฑปที่ยังเป็นเรือนยอด.....	41
ภาพลายเส้นที่ 4.2	ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสันนิษฐานมณฑปหลังคาปรกซ้อนชั้น...	42
ภาพลายเส้นที่ 4.3	ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสันนิษฐานมณฑปหลังคาทรงคดกู่.....	42
ภาพลายเส้นที่ 4.4	ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสันนิษฐานมณฑปทรงประทุน.....	43
ภาพลายเส้นที่ 4.5	ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสันนิษฐานมณฑปพระอิฐสุรัส.....	44
ภาพลายเส้นที่ 4.6	ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสันนิษฐานมณฑปพระสี่อิริยาบถ.....	44
ภาพลายเส้นที่ 4.7	ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสันนิษฐานมณฑปยอดเจดีย์.....	44
ภาพลายเส้นที่ 4.8	ผังบริเวณวัดศรีชุม.....	46
ภาพลายเส้นที่ 4.9	ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสันนิษฐานรูปแบบการสร้างมณฑปไว้ใน ตำแหน่งพระเจดีย์ และมีวิหารหลวงอยู่ทางทิศตะวันออก.....	46
ภาพลายเส้นที่ 4.10	ภาพลายแสดงการสันนิษฐานรูปแบบ มณฑปวัดศรีชุม	47
ภาพลายเส้นที่ 4.11	ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสันนิษฐานรูปแบบการสร้างมณฑปเชื่อม กับวิหารหลวงอยู่ทางทิศตะวันออก.....	48
ภาพลายเส้นที่ 4.12	ภาพจำลองสามมิติแสดงการสร้างมณฑปเชื่อมต่อกับวิหารหลวง และมุข โครงสร้างไม้.....	50
ภาพลายเส้นที่ 4.13	ผังบริเวณวัดพระเชตุพน มณฑปประกอบพระพุทธรูปสี่อิริยาบถขนาด ใหญ่ (นั่ง นอน ยืน เดิน) องค์พระพุทธรูปปั้นโดยรอบผนังซึ่งทำหน้าที่ เป็นแกนรองรับหลังคา เป็น มณฑปลอยตัวแยกกับวิหาร ตัวมณฑปมีชั้น มุขโครงสร้างไม้ทั้งสี่ด้าน.....	51
ภาพลายเส้นที่ 4.14	ผังบริเวณวัดพระสี่อิริยาบถ.....	52
ภาพลายเส้นที่ 4.15	ภาพจำลองสามมิติแสดง การสร้างมณฑปเชื่อมต่อกับวิหารหลวง และมุข โครงสร้างไม้.....	53
ภาพลายเส้นที่ 4.16	ภาพจำลองสามมิติแสดงการสร้างมณฑปลอยตัว.....	55
ภาพลายเส้นที่ 4.17	ภาพสันนิษฐานรูปแบบ วัดพระศรีสรรเพชญ์ ในช่วงแรกสร้าง.....	61
ภาพลายเส้นที่ 5.1	ภาพแสดงภาพผังบริเวณที่ตั้งมณฑปพระพุทธรบาท.....	80
ภาพลายเส้นที่ 5.2	ภาพแสดงผังพื้นมณฑปพระพุทธรบาท.....	81
ภาพลายเส้นที่ 5.3	ภาพแสดงรูปตั้งมณฑปพระพุทธรบาท.....	82

สารบัญภาพลายเส้น (ต่อ)

ภาพลายเส้นที่ 5.4	ภาพลายเส้น สันนิษฐานรูปแบบ มณฑป พระพุทธรบาท ประกอบ เครื่องยอดท้ายยอด.....	86
ภาพลายเส้นที่ 5.5	ภาพแสดงแบบรูปด้านและรูปตัดโครงสร้างมณฑปพระพุทธรบาท จังหวัด สระบุรี โดย พระพรหมพิจิตร.....	88
ภาพลายเส้นที่ 5.6	ภาพแสดงแบบผังพื้นและผังโครงสร้างมณฑปพระพุทธรบาท จังหวัด สระบุรี โดย พระพรหมพิจิตร.....	89
ภาพลายเส้นที่ 5.7	ภาพแสดงผังบริเวณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	92
ภาพลายเส้นที่ 5.8	ภาพแสดงผังพื้นพระมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎกใน วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	93
ภาพลายเส้นที่ 5.9	ภาพแสดงรูปตั้งมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎก ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม	94
ภาพลายเส้นที่ 5.10	แผนผังสันนิษฐานแสดงการจูดรับน้ำหนักจากหลังคาเครื่องยอด พระมณฑป วัดพระศรีรัตนศาสดาราม.....	97
ภาพลายเส้นที่ 5.11	ภาพแสดงผังบริเวณวัดราชนัลดา.....	100
ภาพลายเส้นที่ 5.12	ผังพื้นโลหะปราสาทชั้นล่าง.....	101
ภาพลายเส้นที่ 5.13	ภาพแสดงรูปตั้งโลหะปราสาทวัดราชนัลดารามวรวิหาร.....	102
ภาพลายเส้นที่ 5.14	ภาพแสดงส่วนขยาย ยอดประธานโลหะปราสาทวัดราชนัลดารามวรวิหาร	103
ภาพลายเส้นที่ 5.15	ภาพแสดงรูปตัดโลหะปราสาท.....	105
ภาพลายเส้นที่ 5.16	ภาพแสดงผังพื้นพระมณฑป ภปร สก.....	107
ภาพลายเส้นที่ 5.17	ภาพแสดงรูปตั้งพระมณฑป ภปร สก.....	109
ภาพลายเส้นที่ 5.18	ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นประทักษิณ (ชั้น 4) ของ พระมณฑปประดิษฐาน พระพุทธรสุวรรณปฏิมากร.....	113
ภาพลายเส้นที่ 5.19	ภาพแสดงรูปตั้งด้านหน้า พระมณฑปประดิษฐานพระพุทธรสุวรรณ ปฏิมากร.....	115
ภาพลายเส้นที่ 5.20	ภาพแสดงรูปตัดตามขวาง พระมณฑปประดิษฐานพระพุทธรสุวรรณ ปฏิมากร.....	117
ภาพลายเส้นที่ 5.21	ผังพื้นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท.....	123
ภาพลายเส้นที่ 5.22	รูปตั้งด้านหน้าทางทิศเหนือ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท.....	124
ภาพลายเส้นที่ 5.23	ซุ้มพระทวารและซุ้มพระบัญชายอดมณฑป พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท	126
ภาพลายเส้นที่ 5.24	มุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทหน้าจั่วเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ ใน ลวดลายกำนดประกอบเทพพนมทางหงส์มีลักษณะเป็นนาคเบือน.....	127

สารบัญภาพลายเส้น (ต่อ)

ภาพลายเส้นที่ 5.25	เครื่องยอดพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท.....	128
ภาพลายเส้นที่ 5.26	แบบขยายนาครี ที่บริเวณตะแคงหลังของหลังคามณฑป.....	130
ภาพลายเส้นที่ 5.27	รูปตั้งขุ้มประตูกำแพง พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท.....	131
ภาพลายเส้นที่ 5.28	ผังพื้นพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท.....	134
ภาพลายเส้นที่ 5.29	รูปตั้งด้านหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท.....	134
ภาพลายเส้นที่ 5.30	รูปตั้งด้านหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท.....	135
ภาพลายเส้นที่ 5.31	ผังพื้นแสดงจุดรับน้ำหนักโครงสร้างพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท.....	136
ภาพลายเส้นที่ 5.32	รูปตัดแสดงโครงสร้างพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท.....	137
ภาพลายเส้นที่ 5.33	ภาพแสดงผังพื้นพระที่นั่งมหาราชปราสาท.....	139
ภาพลายเส้นที่ 5.34	รูปตั้งพระที่นั่งพระที่นั่งมหาราชปราสาท.....	139
ภาพลายเส้นที่ 5.35	ภาพแสดงหน้าบันและเครื่องยอดพระที่นั่งมหาราชปราสาท.....	142
ภาพลายเส้นที่ 5.36	ภาพสันนิษฐานรูปตัดแสดงโครงสร้างพระที่นั่งมหาราชปราสาท.....	143
ภาพลายเส้นที่ 5.37	ภาพแสดงจุดรับน้ำหนักโครงสร้างหลังคาพระที่นั่งมหาราชปราสาท.....	143
ภาพลายเส้นที่ 5.38	ผังพื้นพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท.....	145
ภาพลายเส้นที่ 5.39	รูปตั้งพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท.....	146
ภาพลายเส้นที่ 5.40	รูปตัดตามยาว แสดงโครงสร้างพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท.....	148
ภาพลายเส้นที่ 5.41	ภาพแผนผังแสดงจุดรับน้ำหนักเครื่องยอดพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ ปราสาท.....	148
ภาพลายเส้นที่ 5.42	ภาพแสดงแผนผัง หมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ชั้นสอง ก่อนการบูรณะ ต่อเติมพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ในรัชกาลปัจจุบัน.....	153
ภาพลายเส้นที่ 5.43	ภาพแสดงผังพื้น พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท.....	161
ภาพลายเส้นที่ 5.44	รูปตั้งพระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท.....	161
ภาพลายเส้นที่ 5.45	รูปตัดตามขวาง แสดงโครงสร้าง พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท.....	163
ภาพลายเส้นที่ 5.46	ผังพื้นแสดงจุดรับน้ำหนักพระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท.....	163
ภาพลายเส้นที่ 5.47	ภาพแสดงผังพื้นพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์.....	166
ภาพลายเส้นที่ 5.48	ภาพแสดงรูปตั้งพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์.....	167
ภาพลายเส้นที่ 5.49	ผังพื้นแสดงจุดรับน้ำหนักพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์.....	168
ภาพลายเส้นที่ 6.1	ภาพสันนิษฐานรูปด้านรวมพระเมรุเอกในสมัยกรุงศรีอยุธยา	170
ภาพลายเส้นที่ 6.2	ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุเอกในสมัยกรุงศรีอยุธยา	171

สารบัญภาพลายเส้น (ต่อ)

ภาพลายเส้นที่ 6.3	ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในลักษณะของเครื่องยอดทรงปราสาท ประกอบด้วยมุขทิศทั้ง 4 ด้าน.....	174
ภาพลายเส้นที่ 6.4	ภาพสันนิษฐานรูปตัด พระเมรุประธานพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ภายในประดิษฐานพระเมรุทอง ตั้งเบญจารองพระโกศ ตามโบราณราชประเพณีในสมัยกรุงศรีอยุธยา.....	175
ภาพลายเส้นที่ 6.5	ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุสมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมรากรมย์ ในลักษณะของเมรุมณฑลแปดยอดปราสาท บนชานชาลาบรรพต ประกอบด้วยสามสร้างมณฑลแปดยอดปราสาท ทั้งสี่มุม.....	176
ภาพลายเส้นที่ 6.6	ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ในลักษณะของเมรุเครื่องยอดทรงบุษบก-มณฑล หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น ประกอบด้วยมุขทิศทั้ง 4 ด้าน.....	177
ภาพลายเส้นที่ 6.7	ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย กรมพระเทพนารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ในลักษณะของเมรุเครื่องยอดทรงบุษบก-มณฑล หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น ประกอบด้วยมุขทิศทั้ง 4 ด้าน บนสันหลังคาทั้ง 4 ด้าน ประกอบด้วยหลังคาเครื่องยอดบุษบก-มณฑล ซ้อนชั้น 5 ชั้น เทินอยู่บนสันหลังคา เป็นพระเมรุทิศ.....	178
ภาพลายเส้นที่ 6.8	ภาพสันนิษฐานรูปแบบผังพื้นพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย กรมพระเทพนารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ในลักษณะของเมรุประธาน และพระเมรุรายทั้งสี่มุมร่วมฐานชालาเดียวกัน.....	179
ภาพลายเส้นที่ 6.9	ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านาจรจารย์ศรีและพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสมัยวุฒิวโรดม ในลักษณะของปราสาทเครื่องยอดทรงบุษบก-มณฑล หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น.....	180
ภาพลายเส้นที่ 6.10	ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร.....	181
ภาพลายเส้นที่ 6.11	ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	183
ภาพลายเส้นที่ 6.12	รูปแบบพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	184

สารบัญภาพลายเส้น(ต่อ)

ภาพลายเส้นที่ 6.13	รูปตัดสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงพระเมรุทองภายใน ซึ่งพัฒนาเป็นรูปแบบพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รูปแบบเป็นพระมณฑปบุษบก ตัวเรือนโปร่ง หลังคาซ้อนชั้น 5 ชั้น และเป็นรูปแบบที่ยึดถือสืบทอดต่อมา.....	185
ภาพลายเส้นที่ 6.14	รูปแบบพระเมรุสมเด็จพระปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช รูปแบบเป็น พระเมรุยอดแปลงทรงยอดมงกุฎ.....	186
ภาพลายเส้นที่ 6.15	รูปแบบพระเมรุสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ รูปแบบเป็น พระเมรุทรงแปลงยอดพรมพักตร์ เรียงกัน 3 ยอด.....	187
ภาพลายเส้นที่ 6.16	รูปแบบพระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส รูปแบบเป็น พระเมรุทรงแปลงยอดเจดีย์.....	188
ภาพลายเส้นที่ 6.17	รูปแบบพระเมรุสมเด็จพระปิตุลาเจ้าสุภุมาลมารศรี พระอัครราชเทวีเครื่องยอดทรงมณฑปแปลงยอดเชิงกลอนซ้อนชั้น.....	189
ภาพลายเส้นที่ 7.1	ภาพจำลองสามมิติ แสดงถึงพัฒนาการของ อาคารประเภทมณฑป ทรงฝาปริกสมัยสุโขทัย ที่มีการคลี่คลายรูปแบบจาก อาคารที่แยกออกเป็นเอกเทศจากวิหาร จนถึงการเชื่อมต่ออาคารเข้าด้วยกัน จนกระทั่งเป็นอาคารจัตุรมุข ที่มีแกนอาคารเป็นมณฑป ในลักษณะของเครื่องยอด.....	191
ภาพลายเส้นที่ 7.2	ภาพจำลองสามมิติ แสดงถึงการใช้สอยอาคารในลักษณะอาคารเดี่ยว เป็นศาสนสถาน รวมไปถึงการก่ออิฐเป็นเสา ทำให้สามารถสันนิษฐานได้ถึงรูปแบบของพระมณฑปโปร่ง.....	192
ภาพลายเส้นที่ 7.3	ภาพแสดงเปรียบเทียบ (จากซ้ายไปขวา) ลักษณะของพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท และพระที่นั่งโสมสวรรค์พิทยอาสน์ เป็นอาคารโล่ง ไม่มีผนัง ประกอบด้วย เครื่องยอดมณฑป-บุษบก จำนวน 5 ชั้น.....	221
ภาพลายเส้นที่ 7.4	ภาพแสดงการเปรียบเทียบ เครื่องยอดมณฑป-บุษบก ของพระที่นั่งสุทโธสวรรย์ปราสาท และพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท โดยจั่วของจัตุรมุข จะสอดเข้ากับชั้นหลังคาของเครื่องยอด ชั้นล่างสุด.....	222
ภาพลายเส้นที่ 7.5	ภาพแสดงการเปรียบเทียบ เครื่องยอดมณฑป-บุษบก ของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และพระที่นั่งมหาราชปราสาท โดยจั่วของจัตุรมุข จะสอดเข้ากับ ชั้นหลังคาของเครื่องยอด ชั้นล่างสุด จำนวนสองชั้น.....	223

สารบัญภาพลายเส้น (ต่อ)

ภาพลายเส้นที่ 7.6	ภาพแสดงเครื่องยอดมณฑป-บุษบก ห้ายอดของพระที่นั่งวิมาลย์มหาปราสาท ประกอบด้วยยอดประธานเป็นเครื่องยอด 7 ชั้น และยอดทิศทั้งสี่เป็นเครื่องยอด 5 ชั้น ตั้งอยู่บนสันหลังคัจฉุรมุข	224
ภาพลายเส้นที่ 7.7	ภาพลายเส้นสันนิษฐานโครงสร้างเครื่องยอดมณฑป-บุษบกของพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท.....	230
ภาพลายเส้นที่ 7.8	ภาพลายเส้นสันนิษฐานโครงสร้างเครื่องยอดมณฑป-บุษบก	231
ภาพลายเส้นที่ 7.9	รูปตัดสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงพระเมรุทองภายใน ซึ่งพัฒนาเป็นรูปแบบพระพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รูปแบบเป็นพระมณฑปบุษบก ตัวเรือนโปร่ง หลังคาซ้อนชั้น 5 ชั้น มีเมรุทิศทั้ง 4 มุม เป็นพระเมรุที่มีขนาดเล็กกว่าเดิม ทำให้มีพื้นที่เฉพาะการตั้งพระโกศและจิตกาธาน ทำให้บริเวณโดยรอบต้องมีการสร้างอาคารบริวารเพื่อการใช้สอยอื่นๆ อาทิ พลับพลาที่ประทับ ศาลาลูกขุน เป็นต้น.....	232
ภาพลายเส้นที่ 7.10	ภาพแสดงเปรียบเทียบ (จากซ้ายไปขวา) เครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบกของพระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ พระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในลักษณะของพระมณฑปบุษบก.....	233
ภาพลายเส้นที่ 7.11	ภาพแสดงเปรียบเทียบ (จากซ้ายไปขวา) เครื่องยอดมณฑป-บุษบก ของพระเมรุ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร และ มณฑปพระพุทธรูป จ. สระบุรี ในลักษณะพระมณฑปเดี่ยว.....	234
ภาพลายเส้นที่ 7.12	ภาพแสดงเปรียบเทียบ (จากซ้ายไปขวา) เครื่องยอดมณฑป-บุษบก ของพระเมรุ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ และพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพหุรัตมณีมัย กรมพระเทพนารีรัตน์ในลักษณะมณฑปประกอบมุขทิศ.....	235
ภาพลายเส้นที่ 7.13	ภาพแสดงเปรียบเทียบ (จากซ้ายไปขวา) เครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบกของพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านภาจรจำรัสศรี และ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในลักษณะของอาคารจตุรมุขประกอบเครื่องยอด....	236
ภาพลายเส้นที่ 7.14	ภาพแสดงเครื่องยอดทรงแปด ของ พระเมรุสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ.....	237

สารบัญภาพลายเส้น (ต่อ)

ภาพลายเส้นที่ 7.15	ภาพแสดงเปรียบเทียบ (จากซ้ายไปขวา) เครื่องยอดทรงมงกุฎในเครื่อง ปูน ของพระเศวตฤๅณาการวิหารยอด และ เครื่องยอดทรงแปลงมงกุฎ พระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสืบ.....	238
ภาพลายเส้นที่ 7.16	ภาพแสดงเปรียบเทียบ (จากซ้ายไปขวา) เจดีย์ทรงระฆัง และเครื่องยอด ทรงแปลงยอดเจดีย์ ของ พระเมรุสมเด็จพระกรมหลวงวชิรญาณวโรรส.....	239
ภาพลายเส้นที่ 7.17	ภาพแสดงลักษณะของเครื่องยอดทรงเชิงกลอนซ้อนชั้นพระเมรุ สมเด็จพระปิตุณาเจ้าสุษุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี.....	240

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สถาปัตยกรรมไทยนับเป็นหนึ่งในเอกลักษณ์ของชาติไทย ที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมา เป็นเวลานาน มีการสั่งสมและพัฒนาการในงานสถาปัตยกรรม จนเกิดรูปแบบอันเป็นลักษณะของงานจารีตประเพณี ที่เรียกว่า “ฉันทลักษณ์” คือแนวทางของรูปแบบสถาปัตยกรรมไทย เป็นแม่บทที่ทำให้ภาพรวมของงานสถาปัตยกรรมไทยมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกันและสามารถดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์¹ ในอีกนัยยะหนึ่งนั้น การแสดงออกของรูปแบบและเนื้อหาในงานสถาปัตยกรรมไทย ล้วนเป็นกายภาพที่สะท้อนภาพของเหตุการณ์ในแต่ละยุคสมัย รวมไปถึงระเบียบแบบแผน ประเพณี และวัฒนธรรมของชาติ² ซึ่งต่างมีความสัมพันธ์ สอดคล้อง และมีอิทธิพลต่อรูปแบบของสถาปัตยกรรม

ลักษณะสำคัญประการหนึ่งทางวัฒนธรรมของสังคมไทย ที่ส่งผลต่อรูปแบบและลักษณะของสถาปัตยกรรม คือ การจัดลำดับความสำคัญและประเภทของอาคารต่างๆ โดยเกี่ยวเนื่องกับ สถานภาพของเจ้าของอาคาร หรือผู้ใช้สอยอาคารเหล่านั้น อาทิเช่น พระมหากษัตริย์ ขุนนาง นักบวช หรือประชาชนธรรมดา เป็นต้น อาคารทั้งหลายจึงมีการแสดงออกถึงลำดับชั้นยศ และฐานานุศักดิ์ของผู้ใช้ ผ่านทางรูปแบบของสถาปัตยกรรม หรือฐานานุกรม อาทิเช่น อาคารที่สร้างถวายเป็นพุทธรูป หรืออาคารที่เนื่องในสถาบันพระมหากษัตริย์ ถือว่าเป็นอาคารที่มีฐานานุศักดิ์สูง โดยการใช้อาคารที่มีความคงทนถาวร มีรูปแบบที่แตกต่าง และโดดเด่นออกไปจากอาคารโดยทั่วไป ประกอบกับมีการประดับตกแต่งโดยใช้ฝีมือช่างอันประณีตด้วยองค์ประกอบของลวดลายที่เรียกว่า “เครื่องลายทอง” หมายถึง เครื่องประดับที่ทำให้งดงาม โดยสถาปัตยกรรมเครื่องลายทองนี้ จะไม่ใช้กับอาคารของประชาชนธรรมดา แต่จะสงวนกับอาคารที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นอาคารในสถาบันพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ หรือ เพื่อเป็นอุเทสิกเจดีย์เท่านั้น³

งานสถาปัตยกรรมไทยที่มีฐานานุกรมที่สูงที่สุด ได้แก่ “สถาปัตยกรรมเครื่องยอด” ลักษณะเป็นอาคารที่มีการประดับตกแต่งด้วยเครื่องลายทอง หลังคาซ้อนชั้นลดหลั่นกันไปในทางสูง ประกอบอยู่บนหลังคาขึ้นไปเป็นส่วนยอดอาคาร มีลักษณะเป็นยอดกรวยแหลม หรือ “ทรงจอมแห”⁴ หรือการนำเอาลักษณะของปราสาท และเจดีย์ มาประกอบเป็นเครื่องยอดได้อีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งล้วนมีความหมายในเชิงของสัญลักษณ์ และความเชื่อที่ได้รับ

¹ ชาติ กัลยาณมิตร, ลักษณะไทย: สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, 2539)

² นารถ โภธิประสาท, สถาปัตยกรรมในประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2542), หน้า 1.

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 57.

⁴ ม.ร.ว. แนน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2531) หน้า 411

ในเขตพระบรมมหาราชวังนั้น เป็นสถานที่ที่ประกอบไปด้วยสถาปัตยกรรมเครื่องยอดที่มีความสำคัญ และมีการสร้างต่อเนื่องมาจนถึงในรัชกาลปัจจุบัน โดยรูปแบบที่พบมากที่สุดได้แก่ เครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ปรากฏเป็นลักษณะอาคารใหญ่ อาทิ ปราสาทและมหาปราสาท พระมณฑป ชุ่มประตูกำแพงแก้ว และ องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมเป็นจำนวนมาก นอกจากนั้นยังปรากฏรูปแบบเครื่องยอดในงานครุภัณฑ์ขนาดเล็ก ได้แก่ บุษบก ซึ่งมีความเกี่ยวเนื่องกับพระราชพิธี โดยรูปแบบของเครื่องยอดที่ปรากฏนั้น มีฉันทลักษณ์ รูปแบบ และองค์ประกอบที่เป็นแบบแผนเดียวกันกับอาคารขนาดใหญ่ หากแตกต่างด้วยขนาด และการใช้สอย

รูปแบบของสถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก แม้ว่าจะปรากฏรูปแบบที่เป็นลักษณะของงานที่มีระเบียบแบบแผน แต่กระนั้นก็ยังปรากฏสถาปัตยกรรมที่มีรูปแบบที่หลากหลาย และมีลักษณะเฉพาะตัว และแนวทางการออกแบบที่ แตกต่างกันไปในแต่ละอาคาร แสดงให้เห็นถึงความน่าสนใจและน่าศึกษาค้นคว้าถึงแนวความคิดและรูปแบบที่แตกต่างในการออกแบบสถาปัตยกรรมแต่ละหลัง รวมไปถึงรูปแบบอื่นๆที่มี พัฒนาการไปจากฉันทลักษณ์เดิมที่เคยปรากฏ ภายใต้เงื่อนไขขนบธรรมเนียมแบบจารีตประเพณี ซึ่งเป็นรากฐานที่สำคัญของงานสถาปัตยกรรมไทย

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. ศึกษารูปแบบ ฉันทลักษณ์ และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก
2. ศึกษาที่มา พัฒนาการ และแนวความคิดในการออกแบบ สถาปัตยกรรมไทย เพื่อเป็นข้อกำหนดในการออกแบบให้ถูกต้องตามขนบธรรมเนียม ฉันทลักษณ์
3. รวบรวมผลงานที่มีความน่าสนใจ และมีคุณค่าทางรูปทรงและความงาม ที่เป็นตัวแทนของยุคสมัย
4. ศึกษาลักษณะร่วม และลักษณะที่หลากหลาย ของสถาปัตยกรรม เพื่อเป็นแนวทางในการออกแบบเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

1. ศึกษารูปแบบ ฉันทลักษณ์ และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเครื่องยอดทรงบุษบก-มณฑป
 - ที่ตั้ง มูลเหตุในการก่อสร้าง และประวัติความเป็นมา
 - รูปแบบทางสถาปัตยกรรม
 - ระบบโครงสร้าง
2. ศึกษาที่มาและ พัฒนาการของรูปแบบเครื่องยอด
 - ศิลปะอินเดีย : ต้นกำเนิดแนวความคิด

- สมัยทวารวดี
 - สมัยศรีวิชัย
 - สมัยลพบุรี
 - สมัยสุโขทัย
 - สมัยกรุงศรีอยุธยา
 - สมัยรัตนโกสินทร์
3. ศึกษารูปแบบ จากงานอาคารจริง หรือมีบันทึกการสร้างไว้เป็นหลักฐาน ที่ซึ่งพิจารณาแล้ว จะต้องเป็นงานที่มีความสำคัญ น่าสนใจต่อการศึกษา และทรงคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมไทย มีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว
 4. ศึกษารูปแบบเครื่องยอดอื่นๆ ที่มีพัฒนาการของแนวความคิดต่อเนื่องออกไปจาก เครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก

1.4 คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก หมายถึง เครื่องหลังคาของอาคารที่ลักษณะเป็นหลังคายอดกรวยแหลม อย่างทรงปิรามิดซ้อนเป็นชั้นๆ ทรงจอมแหปรากฏอยู่ในอาคารประเภทมณฑป และ และงานครุภัณฑ์บุษบก ในชั้นหลังคาเดียวกัน

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นลักษณะการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ใช้ระเบียบวิธีการศึกษาภาคเอกสาร การสำรวจ (Survey) การรังวัด (Measurement) และการสัมภาษณ์ (Interview) เป็นหลักในการดำเนินงาน โดยเรียงลำดับกระบวนการศึกษาวิจัยดังนี้

1. การศึกษาเบื้องต้น ในส่วนของประวัติศาสตร์ และ ลักษณะทางศิลปกรรมที่มีลักษณะเด่น จากข้อมูลทางเอกสาร ได้แก่ วารสาร บทความ บทวิจารณ์ และข้อมูลจากสิ่งพิมพ์อื่นๆ ที่เชื่อถือได้ สามารถอ้างอิงได้ เพื่อเป็นพื้นฐานในการออกแบบต่อไป
2. การรวบรวมผลงานการออกแบบ ที่ต้องการศึกษา ประกอบด้วยข้อมูล ภาพถ่ายเส้น ภาพถ่าย และรายละเอียด เท่าที่สามารถรวบรวมได้ในขั้นต้น
3. คัดเลือกผลงานการออกแบบ ที่สมควรต่อการศึกษา และทรงคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรม และเห็นคุณค่าที่เชื่อมโยงไปถึงพัฒนาการ ซึ่งจะต้องนำมาวิเคราะห์ในรายละเอียด
4. วางหลักเกณฑ์ในการศึกษาสถาปัตยกรรม ในลักษณะของการจำแนกลักษณะของรูปแบบ เพื่อใช้ในการศึกษาแนวความคิดของการออกแบบในแต่ละผลงาน
5. ทำการสำรวจสภาพของงานที่ต้องการศึกษา โดยการสำรวจรังวัด การถ่ายภาพ การเขียนแบบ และการหาข้อมูลเพิ่มเติมจากผู้ที่เกี่ยวข้องหรือเชี่ยวชาญ อาทิ ผู้ดูแลรักษา ช่างซ่อม เป็นต้น

6. นำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ โดยพิจารณาเป็นประเด็นหลัก 2 ประเด็นคือ
 - 6.1 วิเคราะห์แนวทางการออกแบบของงานแต่ละหลัง ตามลำดับยุคสมัย
 - 6.2 วิเคราะห์ถึงลักษณะร่วมและลักษณะต่างในรูปแบบและการใช้สอย
7. ทำการสรุปผลวิจัย และรวบรวมข้อมูลเพื่อเป็นแนวทางการศึกษารูปแบบอาคารสถาปัตยกรรมเครื่องยอดมณฑป-บุษบก ต่อไป

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทราบถึงพื้นฐานทางประวัติศาสตร์ ความสำคัญ แนวความคิด และขนบจารีตประเพณีในการออกแบบเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ในลักษณะต่างๆ
2. ทราบถึงรูปแบบและฉันทลักษณ์ของเครื่องยอดทรงบุษบก-มณฑป รวมไปถึงการคลี่คลายรูปทรงในรูปแบบต่างๆ
3. เป็นการรวบรวมรูปแบบของเครื่องยอดที่มีความน่าสนใจ และมีคุณค่าทางด้านสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมไทย รวมไปถึงคุณค่าด้านสุนทรียภาพ ซึ่งประกอบด้วยภาพถ่าย และภาพถ่ายเส้น
4. เป็นการอนุรักษ์ข้อมูลขั้นต้น ที่ได้จากการสำรวจ รั้ววัด และบันทึกเป็นลายเส้น ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการศึกษาและเป็นแนวทางการอนุรักษ์ได้ในภายหลัง

บทที่ 2

ข้อมูลเบื้องต้นของสถาปัตยกรรมไทยเครื่องยอด

2.1 ความหมายและความสำคัญของเครื่องยอด

เครื่องยอด หรือ เรือนยอด เป็นรูปแบบของอาคารในสถาปัตยกรรมไทยประเภทหนึ่ง มีลักษณะหลังคาเป็นยอดแหลม¹ อาจเรียกว่า ฎฎาคาร โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ประทานคำจำกัดความไว้ 2 ประการว่า ถือเป็นของสูง และทำยอดต่อจากหลังคาขึ้นไป² ในรูปแบบการซ้อนชั้นหลังคาสูงขึ้นไปในทางตั้งในทรงปิรามิด มีลักษณะเรียวยาวขึ้นไปเป็นทรงที่เรียกในภาษาช่างว่า ทรงจอมแห มียอดแหลม ซึ่งเป็นงานที่ถือว่า มีฐานานุศักดิ์สูงที่สุดของงานสถาปัตยกรรมไทย มีการสร้างเป็นประเพณีนิยมกันมาตั้งแต่สมัยโบราณและถือเป็นแบบแผนสูงสุดของการออกแบบในเชิงช่าง ดังที่พระพรหมพิจิตร ได้เคยกล่าวชมเชย ม.ร.ว. มิตรารุณ เกษมศรี ในเรื่องการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยไว้ว่า “เมื่อเขียนได้ถึงเครื่องยอดอย่างถูกต้องเช่นนี้แล้ว นับว่าสำเร็จวิชาสถาปัตยกรรมไทย”³

เครื่องยอดที่ประกอบในสถาปัตยกรรมไทยนั้น ตามวัฒนธรรม ความเชื่อ และระเบียบประเพณีไทย ถือเป็นของสูง สร้างสำหรับอาคารประเภท ปราสาทราชมณเฑียร อันเป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะ หรือเป็นอาคารในสถาบันพุทธศาสนาอาทิ มณฑป เท่านั้น แม้แต่วังหน้า คือพระราชวังที่ประทับของพระมหากษัตริย์นั้น ต่างไม่มีธรรมเนียมในการสร้างสถาปัตยกรรมเครื่องยอด⁴ ยกเว้นแต่งานพระเมรุ และเมรุมาศ ที่เป็นงานเครื่องยอด เพื่อเฉลิมพระยศให้แก่เจ้านายเป็นกรณีไป รวมไปถึงการใช้รูปแบบเครื่องยอดในงานครุภัณฑ์ประเภทบุษบกพระที่นั่ง บุษบกประดิษฐานพระพุทธรูป และบุษบกธรรมมาสน์ เป็นต้น

2.2 ความเป็นมาของสถาปัตยกรรมเครื่องยอด

รูปแบบต้นกำเนิดของเครื่องยอดเป็นลักษณะสถาปัตยกรรม ที่พบอยู่ทั่วไปในแหลมอินโดจีน หรือดินแดนเอเชียอาคเนย์ ที่มีการความนิยมสร้างต่อเนื่องกันมาไม่ต่ำกว่าหนึ่งพันปี โดยสันนิษฐานว่าได้รับคติการก่อสร้างและรูปแบบ จากศาสนสถาน พร้อมกับความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนา จากวัฒนธรรมอินเดียโบราณ ซึ่งเผยแพร่มาตามเส้นทางสัญจรทางน้ำ กล่าวคือ อ่าวเบงกอล มหาสมุทรอันดามัน และเข้าสู่แหลมมลายู โดยเผยแพร่มาตั้งแต่สมัยอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 7) และเผยแพร่เข้ามามากที่สุด ในสมัยคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9-11) และหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 11-13) อารยธรรมอินเดียสมัยนี้ก่อให้เกิด

¹ สมภพ ภิรมย์, ฎฎาคาร (กรุงเทพฯ: กุศลธรรมการพิมพ์, 2513), หน้า 11.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 18.

³ พันย์ สิริเกียรติกุล, สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2543) หน้า 119.

⁴ สมภพ ภิรมย์, ฎฎาคาร (กรุงเทพฯ: กุศลธรรมการพิมพ์, 2513), หน้า 11.

ปราสาท (Prasada) ตามรูปศัพท์หมายถึง“เรือนชั้น” เดิมเป็นชื่อเรียกของอาคารที่พักอาศัยของพระราชาวมไปถึงคหบดี ลักษณะเป็นอาคารที่สร้างสูงมากกว่าหนึ่งชั้นขึ้นไป กล่าวในบาลีว่ามีสูงถึง 7 ชั้น ทั้งนี้คงเป็นเพราะสมัยโบราณอาคารล้วนสร้างด้วยไม้และหินเป็นส่วนใหญ่ เทคนิคในการก่อสร้างมีขีดความสามารถจำกัด จึงสร้างได้อย่างสูงเพียง 7 ชั้น⁵ หลังคาปราสาทนั้นไม่จำกัดว่าเป็นยอดแหลมหรือหลังคาราบ⁷

ในอีกลักษณะหนึ่งนั้น ใช้เรียกศาสนสถานเพื่อประดิษฐานรูปเคารพ ก่อสร้างด้วยหิน มีลักษณะเป็นเรือนชั้นสูงเช่นเดียวกัน แต่เป็นลักษณะของชั้นหลังคามิใช่ชั้นพื้น แต่ละชั้นเป็นซุ้มแทนสัญลักษณ์ของเรือนของเทวดา เป็นลำดับชั้นสวรรค์ลดหลั่นกันขึ้นไป อาคารที่มีส่วนกลางเป็นห้องเรียกว่า เรือนธาตุ หรือ “ครรรคฤหะ” (Garbhagruha)⁸ เป็นพื้นที่ประดิษฐานเทวรูปหรือศิวลึงค์ สกวนไว้สำหรับพรหมณ์เท่านั้น

มณฑป (Mandapa) ตามคติอินเดียดั้งเดิมหมายถึง โรงกำมะลอ หรือปะรำ คือสิ่งก่อสร้างชั่วคราว มีลักษณะเป็นโรงโถงไม่มีห้อง รูปทรงของหลังคาก็ไม่จำกัดเช่นเดียวกับปราสาท อีกความหมายหนึ่งหมายถึงห้องบูชาที่ยื่นเป็นมุขออกมาจากปราสาทประธาน หรือเป็นอาคารระเบียงเสาไปตั้งอยู่ด้านหน้าเทวาลัย เป็นสถานที่สำหรับ ศาสนิกใช้เป็นที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา แสดงดนตรีหรือการละเล่นต่างๆ เพื่อเป็นการถวายสักการะแด่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ประดิษฐานอยู่ภายในเทวาลัยนั้น

บุษบก สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงอธิบายไว้ว่า “...บุษบกนั้นก็แปลตามคำก็ว่าทำด้วยดอกไม้...”⁹ มาจากคำว่า บุษบ [บุตสะปะ-] น. ดอกไม้. (ส. ปุสุป; ป. ปุปฺ) – บุษบา (พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542) ตามคติอินเดียมักสร้างในพิธีศพ เช่นการตกแต่งเหนือหีบพระบรมศพกษัตริย์ ซึ่งตั้งอยู่บนรถหรือเกวียนด้วยดอกไม้เพื่อความงดงามในกระบวนแห่ ดังนั้นจะเห็นว่า รูปแบบของปราสาท มณฑป และบุษบก ของอินเดียมีลักษณะแตกต่างกันชัดเจน

ในงานสถาปัตยกรรมไทยนั้น ปราสาท มณฑป และบุษบก ล้วนปรากฏรูปแบบไปในลักษณะเดียวกัน ต่างกันที่ขนาดและแผนผังของอาคาร สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า

⁵ ศาสตราจารย์หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย (กรุงเทพฯ: มติชน., 2549) หน้า 121.

⁶ สมภพ ภิรมย์, กฎอาคาร (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2513), หน้า 15.

⁷ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ประธานหม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุล พิมพ์เนื่องในวันประสูติครบ 6 รอบเมื่อ 8 สิงหาคม 2512 (พระนคร: 2512), หน้า 61.

⁸ เฉลิม รัตนทัศนีย์, วิวัฒนาการสถาปัตยกรรมไทยพุทธศาสนา (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539) หน้า 73.

⁹ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระเจ้า 18 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504) หน้า 194 เรื่องเดียวกัน, หน้า 194.

2.3 รูปแบบสถาปัตยกรรมไทยเครื่องยอด

เครื่องยอดในสถาปัตยกรรมที่ปรากฏในปัจจุบันอาจสามารถจำแนกออกได้ดังนี้

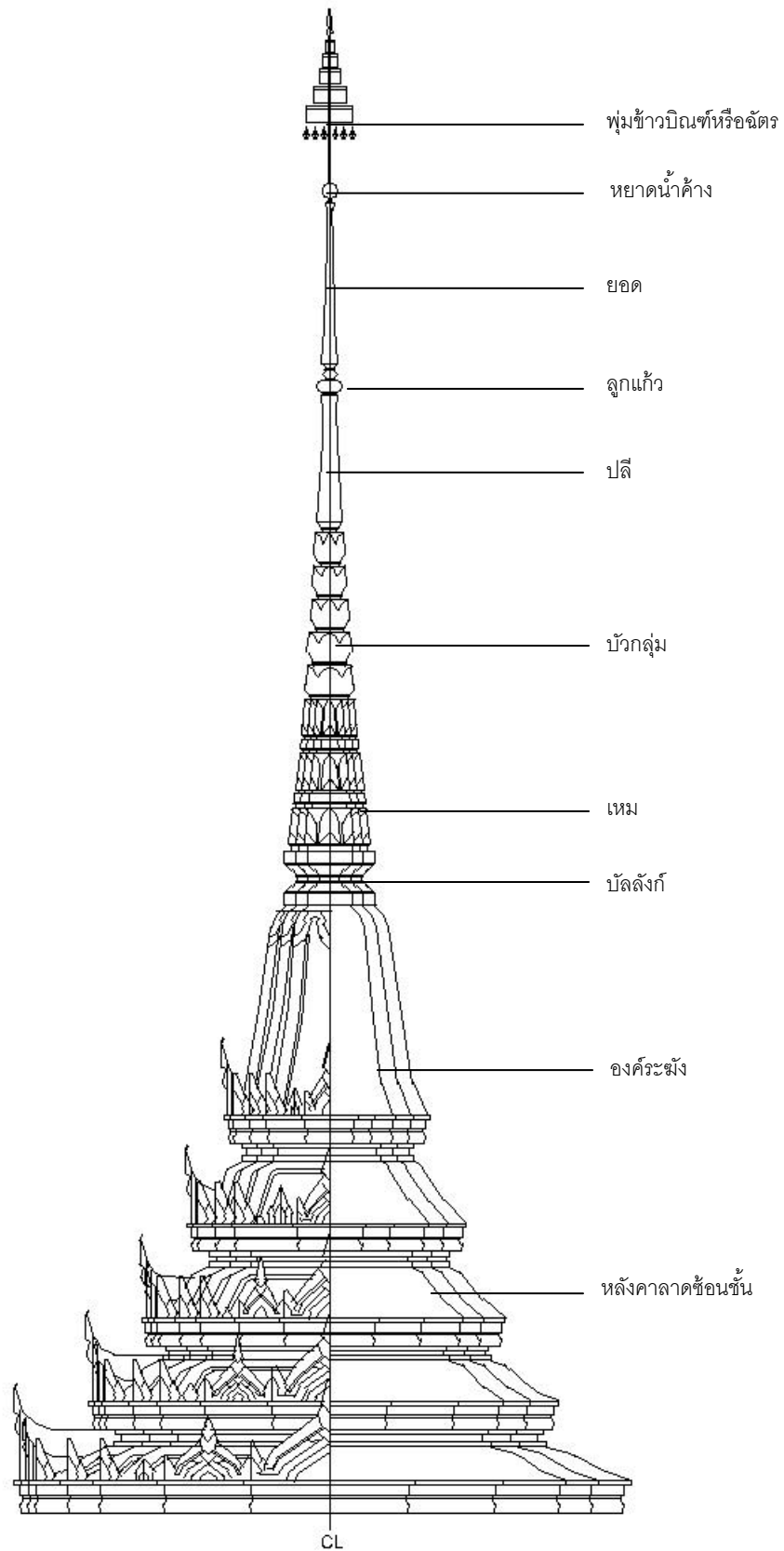
2.3.1 เครื่องยอดทรงมณฑป - บุษบก

เครื่องยอดทรงมณฑป - บุษบก มีลักษณะรูปแบบของหลังคา ประกอบอยู่บนอาคารผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีลักษณะเป็นเรือนยอดแหลมอย่างทรงปิรามิดหรือทรงปรก ซ้อนเป็นชั้นๆอย่างมีแบบแผน ลดหลั่นกันขึ้นไปในรูปของกรวยสูง หรือเรียกว่า **ทรงจอมแห** โดยมีที่มาจากทรงของแหที่ใช้ทอดหาปลา ยามเมื่อนำมาผึ่งแดด โดยร้อยเชือกจากกันแห ชักรอกขึ้นที่สูง และถ่างปากของแหไว้ น้ำหนักของแหจะทิ้งตัวลงมาเป็นเส้นที่ชะลูดอ่อนช้อย เป็นกรอบเส้นที่จะกำหนดรูปทรง โดยรูปแบบที่ปรากฏการสร้างอยู่ใน 2 ลักษณะคือ ในงานสถาปัตยกรรม ได้แก่ มณฑป และงานครุภัณฑ์ ประเภทบุษบก¹¹

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเครื่องยอดทรงมณฑป - บุษบก เป็นลักษณะของงานประเภทเครื่องไม้ ประกอบด้วยเสาซุ้มย่อมุมไม้ 12 ที่มีลักษณะค่อนข้างสูงชะลูด และเฉียงสอบเข้าเล็กน้อย ก่อนเห็นรับหลังคาทรงจอมแห แล้วจึงแบ่งเป็นชั้นดับของหลังคา ชั้นหลังคาที่นิยมจะเป็นเลขคู่ ได้แก่ 5 และ 7 ตามลำดับชั้นของความสำคัญของอาคารหรือผู้สร้าง โดยแต่ละชั้นหลังคา อาจมีการตกแต่งด้วยชั้นหน้าจั่วจำลองเรียกว่า ซุ้มรังไก่อหรือซุ้มบันแถลง ประดับอยู่เป็นระยะ หลังคาชั้นบนสุดมีลักษณะเป็นองค์ระฆัง ในลักษณะเดียวกับเจดีย์ย่อมุม (เจดีย์ทรงเครื่อง) จากนั้นเป็นส่วนของยอด ประกอบด้วย ชั้นบัลลังก์ เหม บัวกลุ่ม ปลี ลูกแก้ว ปลียอด และหยาดน้ำค้างตามลำดับ อาจจะประดับด้วยฉัตร หรือพุ่มข้าวบิณฑ์

¹⁰ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จพระเจ้า 18 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504) หน้า 194เรื่องเดียวกัน, หน้า 213.

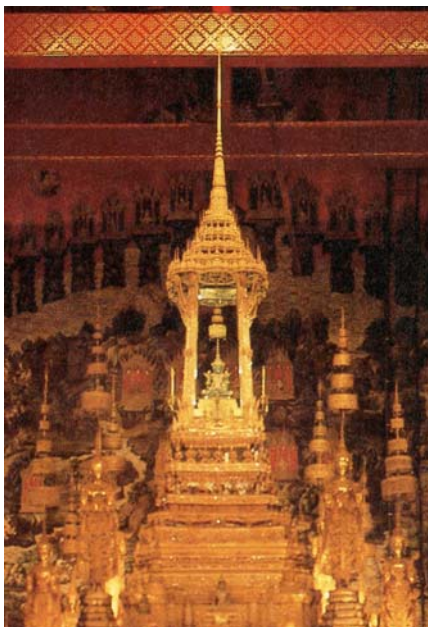
¹¹ โชติ กัลยาณมิตร, พจนานุกรม สถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548) หน้า 374.

ภาพลายเส้นที่ 2.1 รูปแสดงลักษณะ และองค์ประกอบของเครื่องยอดทรงมณฑป - นุชบก,
(ที่มา: ผู้เขียน)

เครื่องยอดทรงบุษบก-มณฑปที่ปรากฏ พบในหลายลักษณะ ได้แก่

- ประกอบในเครื่องครุภัณฑ์และอาคารขนาดเล็ก ได้แก่ บุษบก และ องค์ประกอบสถาปัตยกรรมอื่นๆ เช่น ชุ่มพระทวาร ชุ่มพระบัญชา เป็นต้น

ภาพที่ 2.1 บุษบกประดิษฐานพระแก้วมรกต ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(ที่มา: ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 240.)

- ประกอบในอาคารขนาดใหญ่ ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส
อาทิ พระมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎกในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นต้น

ภาพที่ 2.2 พระมณฑปพระไตรปิฎก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(ที่มา: ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 410.)

- ประกอบในอาคารขนาดใหญ่ กับจั่วจัตุรมุข เช่น ปราสาท มหาปราสาท
 อาทิ พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท
 พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นต้น

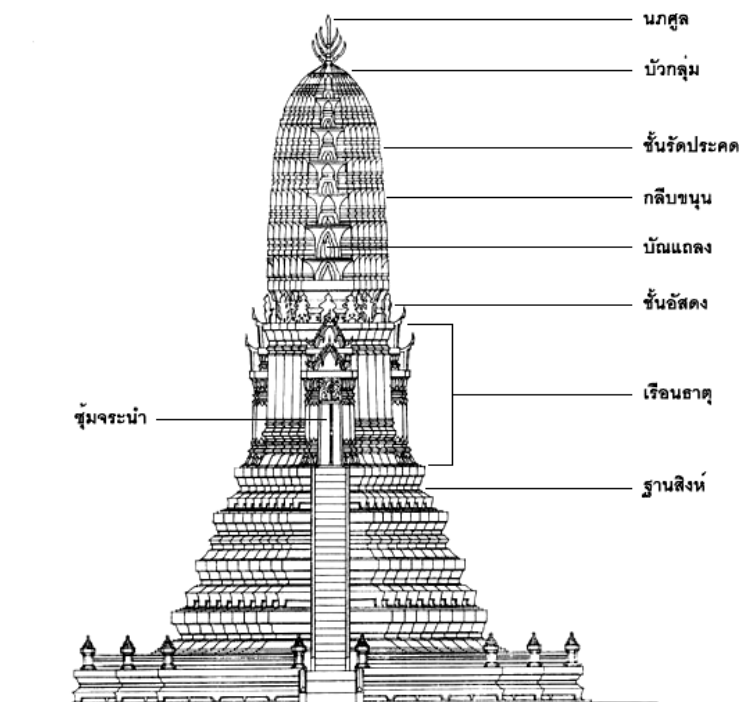
ภาพที่ 2.3 พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นอาคารจัตุรมุข เ็นเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก (ที่มา: ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 409.)

2.3.2 เครื่องยอดทรงปรางค์

เครื่องยอดทรงปรางค์นั้น นำมาจากรูปแบบจากยอดในสถูปเจดีย์ ประเภท ปรางค์ มาประกอบขึ้นกับ จั่วจัตุรมุขขึ้นเป็นในรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากปราสาท ในสถาปัตยกรรมแบบ ขอม รูปคล้ายฝักข้าวโพดตั้ง หรือศิวลึงค์¹² โดยรับอิทธิพลมาจากเทวสถานในศาสนาพราหมณ์ที่มีหลังคารูปโค้ง สูง ของอินเดียบราณอีกทอดหนึ่ง โดยคำว่า “ปรางค์” มาจากคำในภาษาขอมว่า “ปรางคณ” หมายถึง ซาลา หรือทางเดินเข้า ได้แก่ ระยะเวลานับตั้งแต่ซุ้มประตูทางเข้า (โคปุระ) จนถึงองค์ปราสาท ต่อมาในวัฒนธรรมไทย คำว่าปรางค์ได้ถูกนำมาใช้เรียกแทนองค์ปราสาทประธานแทน และได้ดัดแปลงจากปราสาทในศาสนาพราหมณ์ เป็นสถูปในพุทธศาสนาเรียกว่า พระพุทธปรางค์

¹² โชติ ภัลยานมิตร, พจนานุกรม สถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548) หน้า 307.

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของปราสาทตั้งอยู่บน ฐานเขียง คือส่วนของโครงสร้างที่เป็นฐานชั้นล่างสุด โดยชั้นต่อมาคือชั้นฐานปัทม์ และชุดฐานสิงห์ 3 ชั้น เพื่อรับตัวเรือนธาตุ จากนั้นส่วนยอดของปราสาท ประกอบด้วย ชั้นอักษรมักทำเป็นรูปยักษ์แบก เทินด้วยชั้นกลีบขนุน สลับกันชั้นรัดประคด เป็นชั้นๆ มีลักษณะสอบเข้าดั่ง ผักข้าวโพด แต่ละชั้นกลีบขนุนแทรกด้วย ชุ่มบัณแถลง ส่วนของอาคารที่อยู่บนยอดสุดของพระปราสาท ทำเป็นรูป กลีบบัว เรียกว่า ชั้น บัวกลุ่ม ต่อขึ้นเป็นยอด นกศูล ทำด้วยโลหะหล่อเป็นรูป 4 แฉกคล้ายปลายดาบ ต่อซ้อนกัน 2-3 ชั้น ระหว่างกลางแทรกด้วยแกนคล้ายปลายหอก สี่ถึง สายฟ้า หรือ วชิระ อันเป็นอาวุธของพระอินทร์

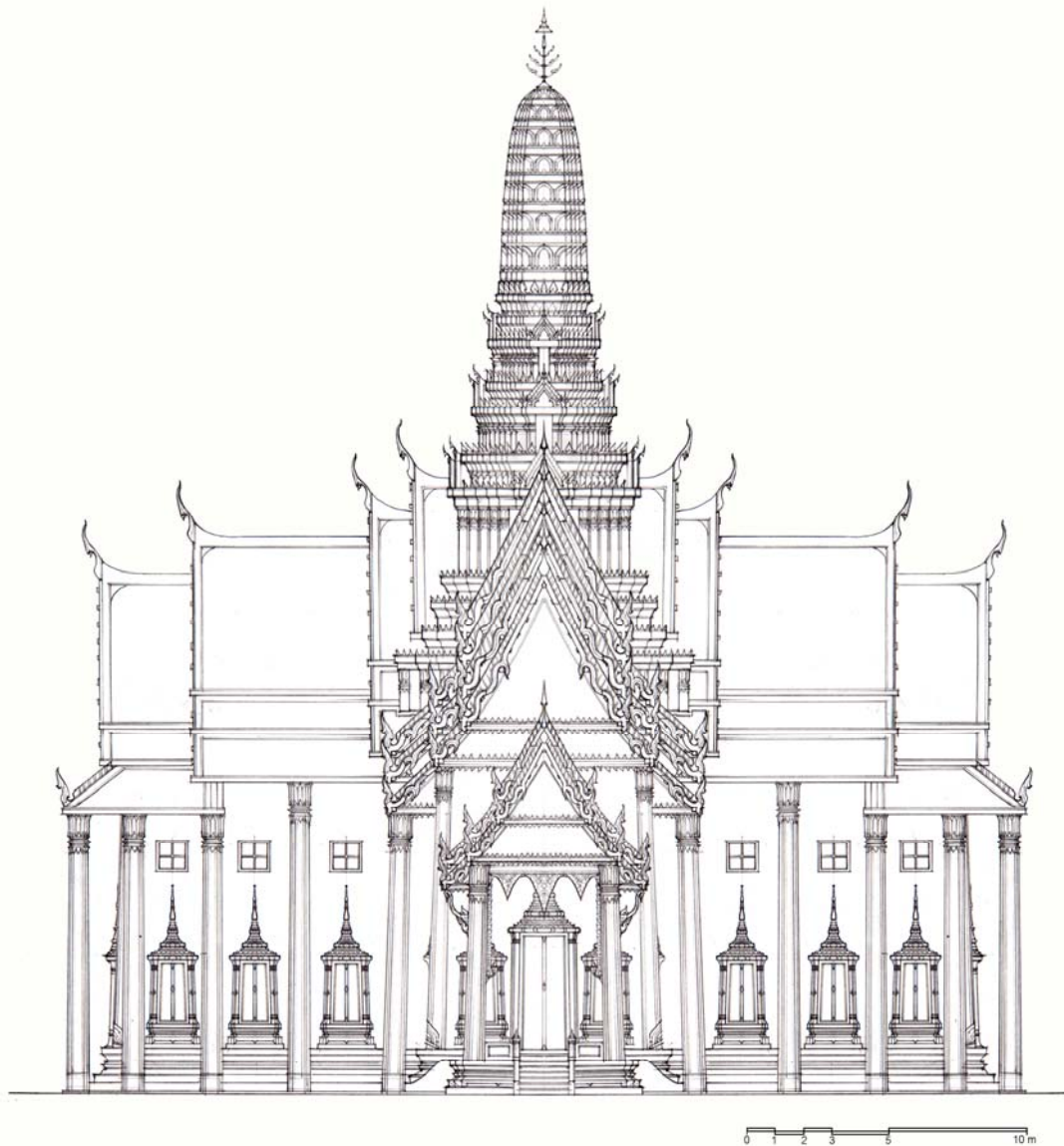

ภาพลายเส้นที่ 2.2 รูปแสดงองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของพระปราสาท

(ที่มา: อาทิตย์ ลิ้มมัน, วิทยานิพนธ์ การศึกษาภาควิชาการสมัยรัตนโกสินทร์, หน้า22)

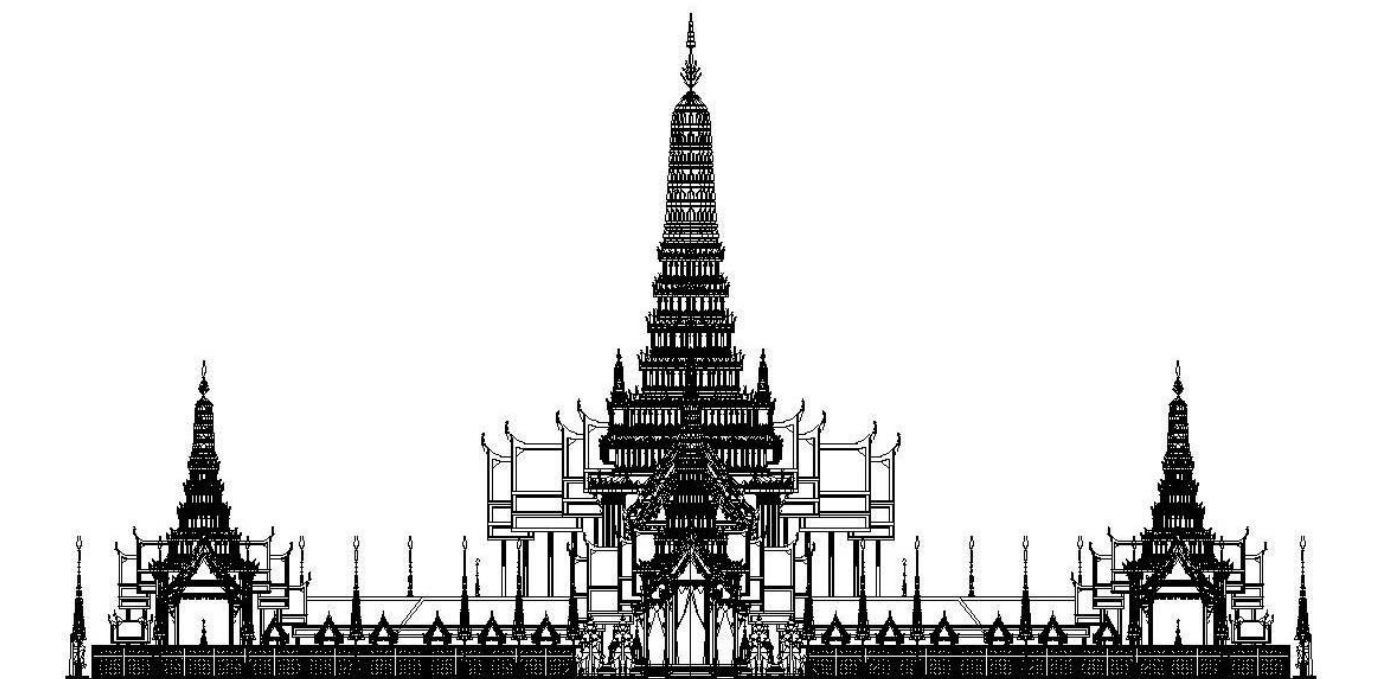
รูปแบบของปราสาทนั้น เป็นสถาปัตยกรรมประเภทเครื่องก่ออิฐถือปูน การนำรูปแบบปราสาทมาใช้ ประกอบเป็นเครื่องยอดอาคารจัตุรมุข จึงยังคงลักษณะของเครื่องก่อเอาไว้ด้วย การก่อสร้างจึงต้องมีโครงสร้าง แกนกลางที่เป็นสี่เหลี่ยมขึ้นไปรับยอดของปราสาท โดยผนังสี่เหลี่ยมของอาคารนั้นก็ประกอบเข้ากับมุขทั้งสี่ด้าน ปรางค์ในลักษณะต่างๆ ดังนี้

- ปราสาทพระเทพบิดร วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
- พระที่นั่งเวษยันต์วิเชียรปราสาท จ.เพชรบุรี
- ศาลหลักเมือง กรุงเทพมหานคร

ภาพลายเส้นที่ 2.3 รูปตั้งปราสาทพระเทพบิดร ในพระบรมมหาราชวังเป็นอาคารจัตุรมุขเครื่องยอด
ทรงปราสาท ในลักษณะเครื่องก่อ
(ที่มา: ผู้เขียน, คัดลอกจากแบบกรมศิลปากร ประกอบการรังวัด)

หนึ่งในงานสถาปัตยกรรมชั่วคราว ประเภทของพระเมรุมาศของพระมหากษัตริย์ ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา จนถึงรัชกาลที่ 4 โดยมีลักษณะเป็นเครื่องยอดทรงปราสาทที่สร้างด้วยเครื่องไม้ โดยมีการปรับรูปแบบจากการซ้อนชั้นฐานสิงห์ในลักษณะของเครื่องก่อ เข้าสู่ลักษณะชั้นหลังคาลาดด้วยโครงสร้างไม้ อย่างทรงมณฑปและบุษบก และมีการยื่นชั้นท้องไม้ขึ้นเป็นลักษณะของเรือนธาตุซ้อนชั้นขึ้นไป แล้วประกอบกับชั้นกลีบขนุน ขึ้นไปเป็นยอดอย่างปราสาท อาทิ พระเมรุมาศในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4)

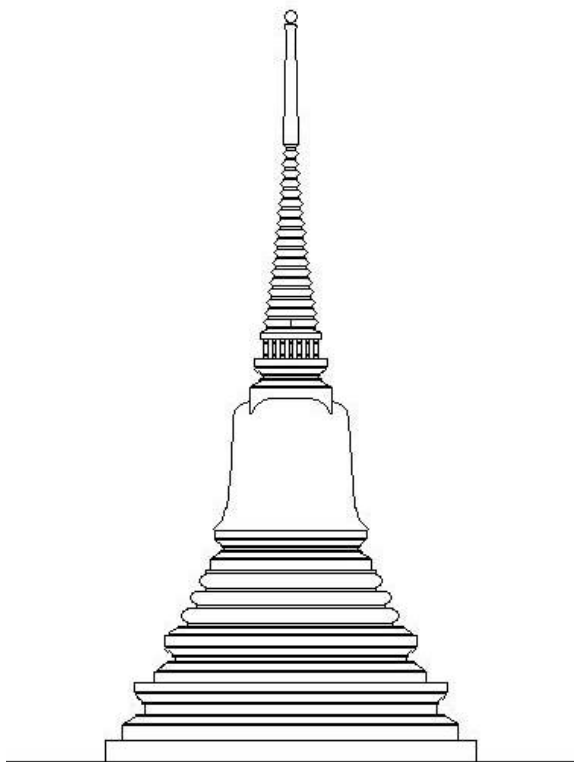
ภาพลายเส้นที่ 2.4 ภาพสันนิษฐาน รูปแบบพระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสถาปัตยกรรมชั่วคราว โครงสร้างไม้ มีลักษณะประกอบกับชั้นหลังคาลาดคล้ายทรงมณฑป แล้วต่อยอดขึ้นเป็นปราสาท (ที่มา: ผู้เขียน, อ้างอิงจากภาพถ่ายหอจดหมายเหตุและพงศาวดาร)

2.3.3 เครื่องยอดทรงสถูปเจดีย์

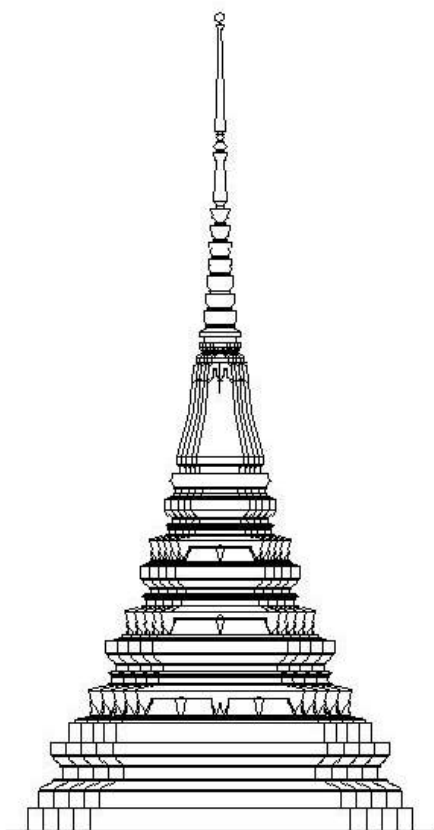
เครื่องยอดทรงสถูปเจดีย์นั้น นำมาจากสถาปัตยกรรมไทย ประเภทสถูปเจดีย์ มาประกอบขึ้นกับจั่วจัตุรมุขขึ้นเป็นในรูปแบบต่างๆ เดิมคำว่า เจดีย์ นั้นตามรูปศัพท์หมายถึง สิ่งใดก็ตามที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศในพระพุทธศาสนา โดยไม่เจาะจงว่าต้องเป็นสิ่งก่อสร้าง พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2542 ได้ให้ความหมายไว้ดังนี้ “เจดีย์-เจดีย์ [-ดีย์-] น. สิ่งซึ่งก่อขึ้นเป็นรูปคล้ายลอมฟาง มียอดแหลม บรรจุสิ่งที่มีค่ามีพระธาตุเป็นต้น, สิ่งหรือบุคคลที่เคารพนับถือ” ในประเทศไทย เจดีย์ใช้ในความหมายของสถาปัตยกรรม ตรงกับคำบาลีว่า ฐปะ และ คำในภาษาสันสกฤตว่าสถูป อาจเรียกเป็นคำเดียวกันว่าสถูปเจดีย์¹³ โดยทั่วไปนั้น สถูปเจดีย์ มีลักษณะที่บตัน เพื่อใช้เป็นที่เก็บวัตถุที่ควรบูชา หรืออาจมีที่ว่างขนาดเล็กเพื่อเข้าไปใช้งานในชั้นฐาน

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของสถูปเจดีย์มีรูปแบบแตกต่างกันไปตามยุคสมัย อาทิเช่น เจดีย์ทรงระฆังแบบลังกาเจดีย์พุ่มข้าวบิณฑ์อย่างสุโขทัย เจดีย์เพิ่มมุมใหญ่แบบอยุธยา เจดีย์ย่อมุมทรงเครื่องแบบรัตนโกสินทร์ เจดีย์บัวเหลี่ยมแบบล้านช้าง เป็นต้น

¹³ โชติ กัลยาณมิตร, พจนานุกรม สถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548) หน้า 242.

ภาพลายเส้นที่ 2.5 รูปแบบเจดีย์ทรงดังกา
(ที่มา: ผู้เขียน)

ภาพลายเส้นที่ 2.6 รูปแบบเจดีย์ทรงเครื่อง
(ที่มา: ผู้เขียน)

เครื่องยอดทรงสถูปเจดีย์ ได้นำมาจากลักษณะรูปแบบของสถูปเจดีย์ ซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมประเภทเครื่องก่ออิฐถือปูน มาประกอบกับอาคารประเภทจั่วจัตุรมุข ในลักษณะต่างๆ ได้แก่

- พระมหาเจดีย์ภักดีประกาศ จ.ประจวบคีรีขันธ์
- ศาลหลักเมือง จ.อุดรธานี เป็นต้น

ภาพที่ 2.4

พระมหาเจดีย์ภักดีประกาศ ออกแบบโดยการซ้อนชั้นฐานขึ้นเป็นอาคารขนาดใหญ่ แต่แต่ละชั้นประกอบด้วยซุ้ม และมียอดเป็นเจดีย์ทรงลังกา (ที่มา: ผู้เขียน)

ภาพที่ 2.5

ศาลหลักเมืองจังหวัดอุดรธานี เป็นเครื่องยอดทรงเจดีย์โดยการนำรูปแบบของเจดีย์ทรงบัวเหลี่ยม ในศิลปะล้านช้าง มาประกอบกับอาคารจัตุรมุข (ที่มา: ผู้เขียน)

2.3.4 เครื่องยอดทรงมงกุฎและทรงเกี้ยว

สถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมงกุฎ เป็นรูปแบบที่ไม่ปรากฏอาคารประเภทนี้มาก่อนจากสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเครื่องยอดทรงมงกุฎเริ่มมีการสร้างครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โดยการนำเอารูปแบบของศิริภรณ์ประเภทมงกุฎ มาประกอบกับจั่วจัตุรมุขขึ้นเป็นเครื่องยอดและมีความนิยมมากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เนื่องจากสอดคล้องกับพระนาม “มงกุฎ”

สถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงพระเกี้ยว เป็นอาคารที่มีเป็นส่วนใหญ่ เป็นรูปแบบที่มีแนวความคิดสืบเนื่องมาจาก เครื่องยอดทรงมงกุฎ มีปรากฏให้เห็นครั้งแรกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นการสื่อถึงพระนาม “จุฬาลงกรณ์” และ ตราพระราชลัญจกรในพระองค์

มงกุฎ ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. 2525 หมายถึง “เครื่องสวมพระเศียรโดยเฉพาะพระเจ้าแผ่นดิน มียอดสูง” สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงให้ความเห็นไว้ว่า เดิม มงกุฎ เป็นเครื่องประดับผม จะเป็นอะไรก็ได้ ก่อนหน้านั้นเป็นผ้าโพกเป็นดอกไม้สด ภายหลัง จึงพัฒนาเป็น เป็นหมวกครอบศีรษะประดับดอกไม้เงินทองและตกแต่งอัญมณีต่างๆ

มงกุฎของพระมหากษัตริย์ไทยนั้น เรียก พระมหาพิชัยมงกุฎ มีลักษณะเป็นกรวยแหลมครอบศีรษะ บังหน้าผากและเหนือคิ้ว ปากกรวยเป็นขอบชายผ้าจีบ มีรัดเกล้าเป็นลายรักร้อยและดอกประจำยามสี่ดอกจ่าหลัก เเทนขึ้นไป 3 ชั้น ระหว่างเกี้ยวรัดเกล้าแต่ละชั้นประดับกระจิงราย 5 ชั้น มีชุ่มดอกไม้ไหวที่หลังเกี้ยวรัดเกล้ารอบไปทุกชั้น เหนือรัดเกล้าชั้นที่สามต่อยอดเป็น ชั้นป्ली ชั้นรับชั้น มาลัยลูกแก้ว รอบมาลัยลูกแก้วห้อยระย้าแก้วประดับเพชร เหนือ มาลัยลูกแก้วทำต่อยอดเป็นมาลัยเถาหรือบัวกลุ่ม 3 ชั้น ที่ปากบนของมาลัยเถาติดดอกไม้ไหวประดับเพชรวงรอบ เหนือมาลัยเถาเป็นกาบรับส่วน ปลียอดพระมหา เป็นลายทองคำลงยาสีเขียวแดงวางเส้นแฉลง บนสุดคือเพชร พระมหาวชิษณมณี ผังติดกระเปาะทองคำ ริมกระเปาะประดับระย้ารูปใบโพธิ์แก้ว ผังเพชรในกลางและรอบกระเปาะ

พระเกี้ยว เป็นศิริภรณ์ประดับพระเศียรเจ้านายซึ่งมีลักษณะลดหลั่นกันมาตามชั้นยศ ดังที่เห็นในปัจจุบัน เรียกว่า “เกี้ยวยอด” เป็นของเจ้านายชั้นเจ้าฟ้า หรือ พระเจ้าลูกยาเธอ พระเจ้าลูกเธอ พระองค์เจ้า ส่วนมากสำหรับใช้ในพระราชพิธีโสกันต์ ตามความหมายของพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ. 2525 คำว่า “เกี้ยว” หมายถึง เครื่องประดับศีรษะ เครื่องสวมจุ ราชศัพท์ เรียกว่า พระเกี้ยว หรือจุลมงกุฎ

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของเครื่องยอดทรงมงกุฎ และเครื่องยอดทรงเกี้ยว นั้น เป็นการปรับรูปแบบจากงานศิริภรณ์เข้าสู่องค์ประกอบทางงานสถาปัตยกรรม โดยทั่วไปนั้น มีลักษณะเป็นงานเครื่องก่อ โดยยังคงลักษณะเดิมของทรงมงกุฎไว้ทุกประการ อาทิ ลักษณะของผังพื้นทรงกลม หรืออาจปรับเป็นผังย่อมุมไม้สิบสอง การใช้บัวลูกแก้วแทนองค์ประกอบของบัวรัดเกล้า ซ้อนชั้นขึ้นไป ประกอบอยู่บนหลังคาจัตุรมุขแบบไม่มีฝ้าไชรา

ภาพที่ 2.6

พระมหาพิชัยมงกุฎ

(ที่มา : ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 454.)

ภาพที่ 2.7

พระเกี้ยว

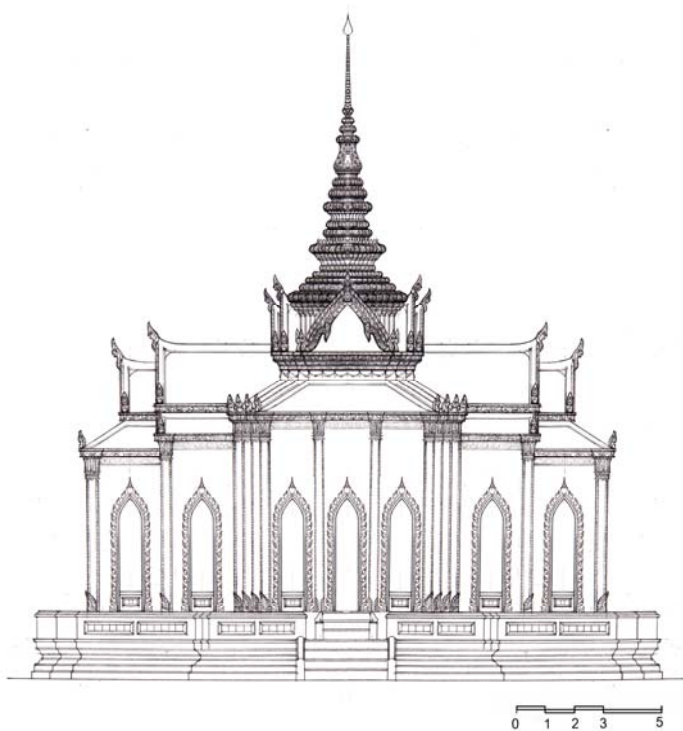
(ที่มา: หอประวัติ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)

สถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมงกุฎและพระเกี้ยว พบในหลายลักษณะ ดังนี้

- พระเศวตภูฏาคารวิหารยอด ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
- พระมณฑปไตรปิฎก วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามฯ
- หอระฆังวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เป็นต้น

ภาพที่ 2.8 พระเศวตภูฏาคารวิหารยอดวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(ที่มา : ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 269.)

ภาพลายเส้นที่ 2.7 รูปตั้งพระเศวตภูฏาคารวิหารยอดวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(ที่มา: ผู้เขียน, คัดลอกจากแบบกรมศิลปากร ประกอบการรังวัด)

บทที่ 3

ฉันทลักษณ์ของเครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก

3.1 รูปลักษณ์ และ ทรวดทรง ของเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก

รูปลักษณ์ทางสถาปัตยกรรมของเครื่องยอดทรงมณฑปนั้นรูปแบบ ประกอบด้วยเสาซุ้มย่อมุมไม้ 12 ที่มีลักษณะค่อนข้างสูงชะลูด และเอียงสอบเข้าเล็กน้อย ก่อนเทินรับหลังคารูปทรงกรวยเหลี่ยมทรง พิระมิด ที่รวมเข้าหากัน ณ จุดศูนย์กลาง แล้วจึงแบ่งเป็นชั้นดับของหลังคา ชั้นหลังคาที่นิยมจะเป็นเลขคี่ โดยเฉพาะจำนวน 5 และ 7 ชั้นตามลำดับชั้นของความสำคัญของอาคารหรือผู้สร้าง โดยแต่ละชั้นหลังคา อาจมีการตกแต่งด้วยชั้นหน้าจั่วจำลองเรียกว่า ซุ้มรังไก่ หรือ ซุ้มบันแถลง ประดับอยู่เป็นระยะ หลังคาชั้นบนสุดมีลักษณะคล้ายระฆัง แต่เป็นทรงเหลี่ยม จากนั้นเป็นส่วนของยอด ประกอบด้วย ชั้นบัลลังก์ เหม บัวกลุ่ม ปลี ลูกแก้ว ปลียอด และเม็ดน้ำค้างตามลำดับ อาจจะประดับด้วยฉัตร หรือพุ่มข้าวบิณฑ์

เครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบกในสถาปัตยกรรมไทยนั้น ศ.ดร.สันติ เล็กสุขุม ให้ความเห็นไว้ว่า “...มีลักษณะเป็นหลังคาซ้อนชั้นหลังคา ลดหลั่นกันขึ้นไป โดยในแต่ละชั้นหลังคา จะประกอบไปด้วย ซุ้มบันแถลง เป็นสัญลักษณ์แทนซุ้มของหน้าต่าง ของเรือนที่ซ้อนชั้นขึ้นไป ตามความหมายของปราสาท และยังแสดงถึงวิมานของเทวดา ที่อยู่ตามลำดับชั้นต่างๆของสวรรค์ การตัดฝาเรือนชั้นบนดังกล่าวออกนั้น ทำให้ส่วนของหลังคาลาดนั้นมาบรรจบกัน ซ้อนกันเป็นชั้นๆ เกิดเป็นเส้นจอมแหที่อ่อนช้อย อันเป็นรสนิยมอย่างไทย สำหรับยอดปราสาทที่ไม่ตัดฝาเรือน ตัวอย่างคือ ปราสาทไม้ในศิลปะพม่า”¹

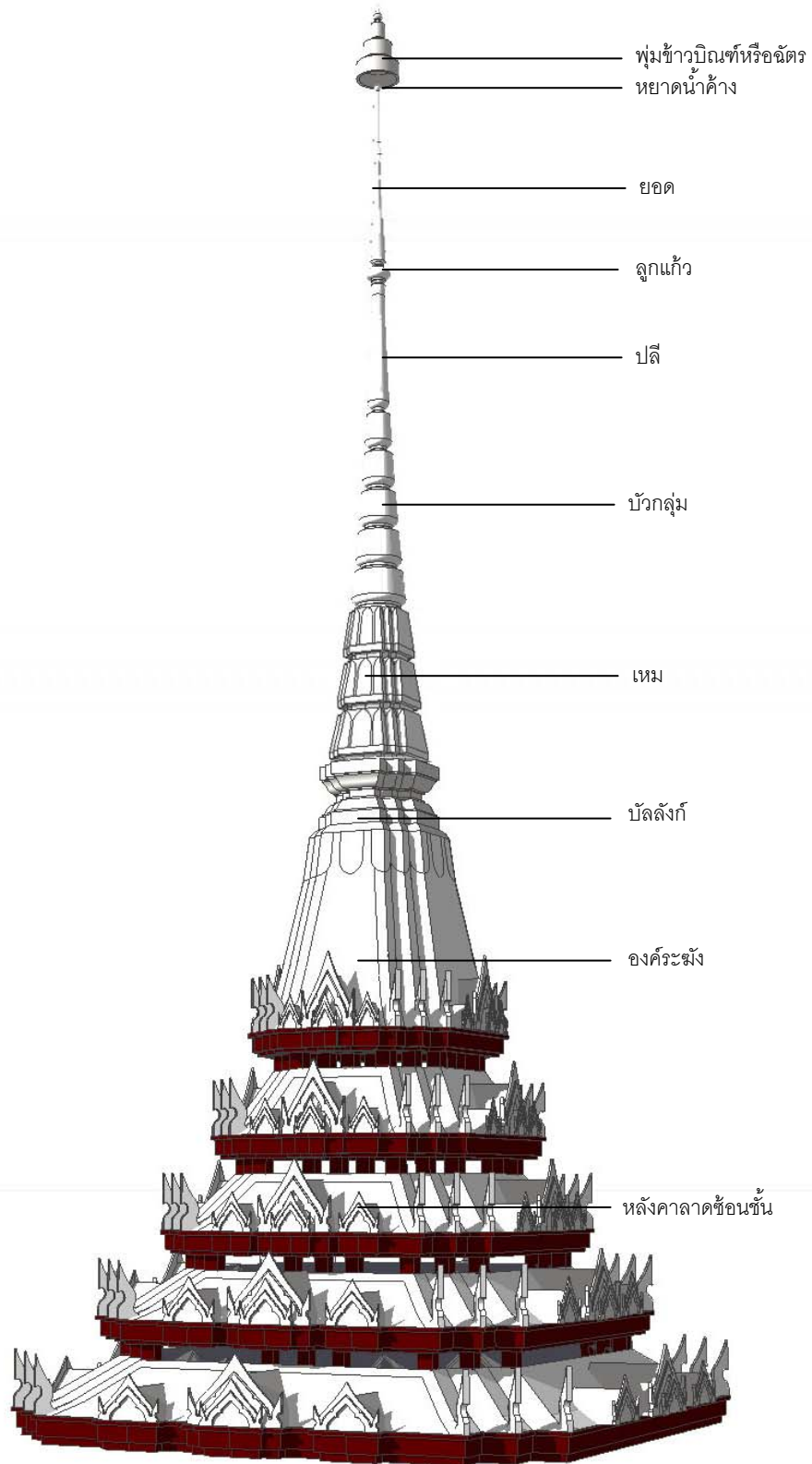
¹ สันติ เล็กสุขุม, ลีลาไทย (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), หน้า 17.

ภาพที่ 3.1 พระมณฑปพระไตรปิฎก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(ที่มา: ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 410.)

ภาพที่ 3.2 มณฑปศิลปะพม่าวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จ.ลำปาง
(ที่มา: ผู้เขียน)

ภาพลายเส้นที่ 3.1 ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปลักษณะ และองค์ประกอบของเครื่องยอดทรง
มณฑป-บุษบก
(ที่มา: ผู้เขียน)

องค์ประกอบของเครื่องยอดดังกล่าวมี ลักษณะและความหมายตามองค์ประกอบต่างๆ ดังนี้

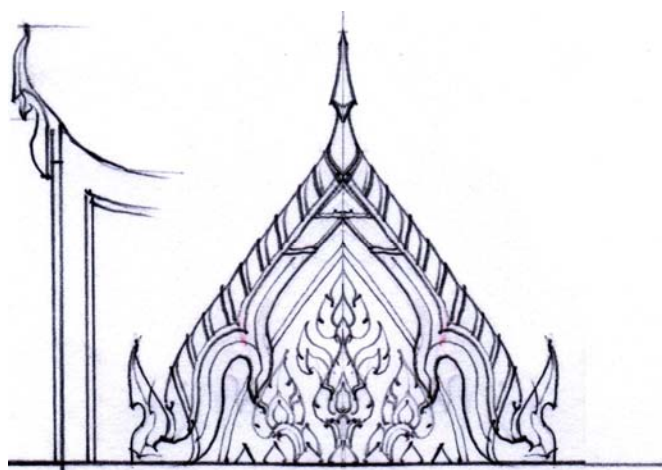
หลังคาลาดชันชั้น มีลักษณะเป็นหลังคาปรกซ้อนชั้นลดหลั่นขึ้นไปในรูปทรงพีระมิด โดยการลาดของหลังคามีลักษณะโค้งอ่อนแล้วอ่อนปลายกลอนรูปแบบคล้ายบัวกลีบในสถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์ โดยแต่ละชั้นเชิงกลอนหลังคาค้นด้วยทองคำ

นาคปัก องค์ประกอบประดับตกแต่งส่วนบริเวณตะเข้สัน มีลักษณะคล้ายคลึงกับหางหงส์ หรืออาจมีรูปแบบเป็นหงส์หัวนาค

ภาพลายเส้นที่ 3.2 แบบขยายนาคปัก บริเวณตะเข้สัน ส่วนยอดมุมของหลังคา
(ที่มา: ผู้เขียน)

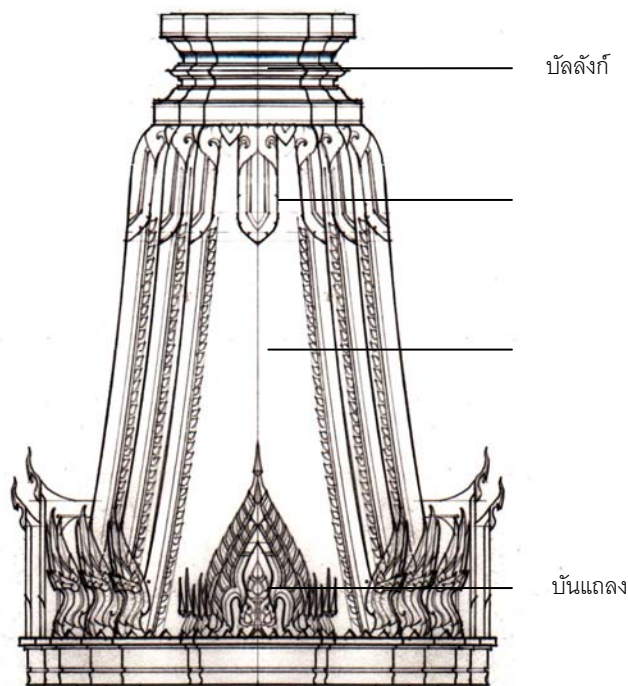
ซุ้มบันแถลง อาจเรียกว่า บรรพแถลง หรือซุ้มรังไก่อ หมายถึง วิมานของเทวดา ลักษณะเป็นจั่วเล็กๆ ประกอบอยู่บนเชิงกลอนทั้งสี่ทิศ มีการยกเก็จขึ้นมารับซุ้มบันแถลงโดยเฉพาะ อาจแทนด้วยรูปแบบของกระจังปฏิญาณก็ได้

ภาพลายเส้นที่ 3.3 แบบขยายซุ้มบันแถลง หรือ ซุ้มรังไก่อ
(ที่มา: ผู้เขียน)

องค์ระฆัง เป็นส่วนจบของยอดหลังคาทรงพริ้วมิต แต่มีการออกแบบให้มีลักษณะคล้ายคลึงกับองค์ระฆังของ เจดีย์ทรงเครื่อง หรือ เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง หมายถึง พระสถูปที่ประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า

บัลลังก์ มีลักษณะเหมือนฐานบัว มีประกอบด้วยบัวคว่ำและบัวหงายหมายถึง แทนประทับแทนองค์พระบรมศาสดา

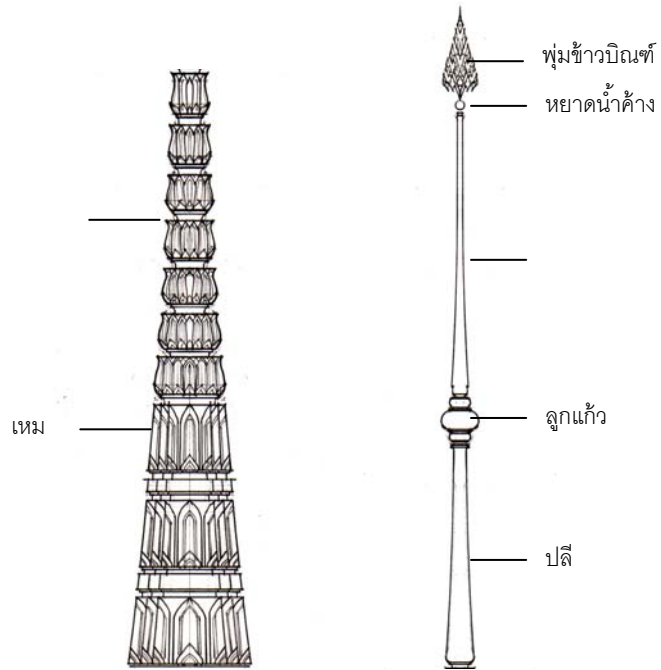
ภาพลายเส้นที่ 3.4 แบบขยายส่วนองค์ระฆัง

(ที่มา: ผู้เขียน)

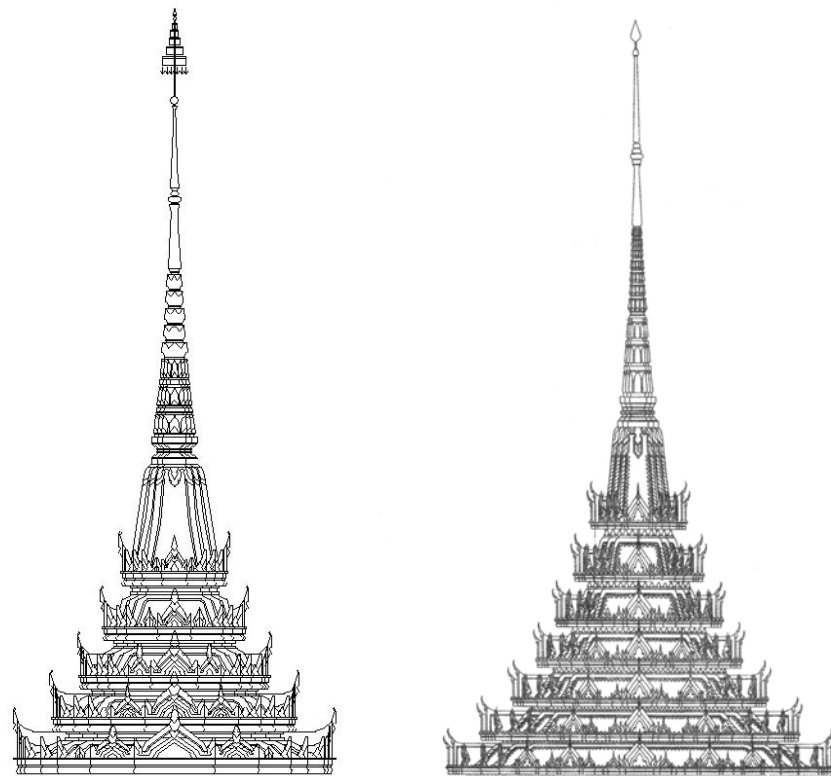
เหม มีลักษณะคล้ายกับชั้นกลีบขนุนในงานสถาปัตยกรรมประเภทปราสาท ซึ่งมีความหมายของภาพภูมิสวรรค์ด้วยเช่นเดียวกัน อาจสันนิษฐานได้ว่าเป็นการลดรูปเพื่อเข้าสู่องค์ประกอบแบบมณฑป

บัวกลุ่ม อาจเรียกว่าบัวกลุ่ม หรือ บัวกลุ่มเถา มีลักษณะเป็นดอกบัวซ้อนขึ้นไปในลักษณะเถา มีลักษณะคล้ายกับปล้องไฉนในสถาปัตยกรรมประเภทเจดีย์ทรงลังกา

ปลี ปลียอด มีลักษณะเป็นยอดแหลมต่อจากบัวกลุ่ม มีลักษณะคล้ายปลีกล้วย คั่นด้วยลูกแก้ว แล้วมีปลีอีกชั้นหนึ่งเรียกปลียอด แล้วจบปลายด้วยเม็ดหยาดน้ำค้าง แล้วปักพุ่มข้าวบิณฑ์ หรือฉัตร บนส่วนยอดอีกทอดหนึ่ง

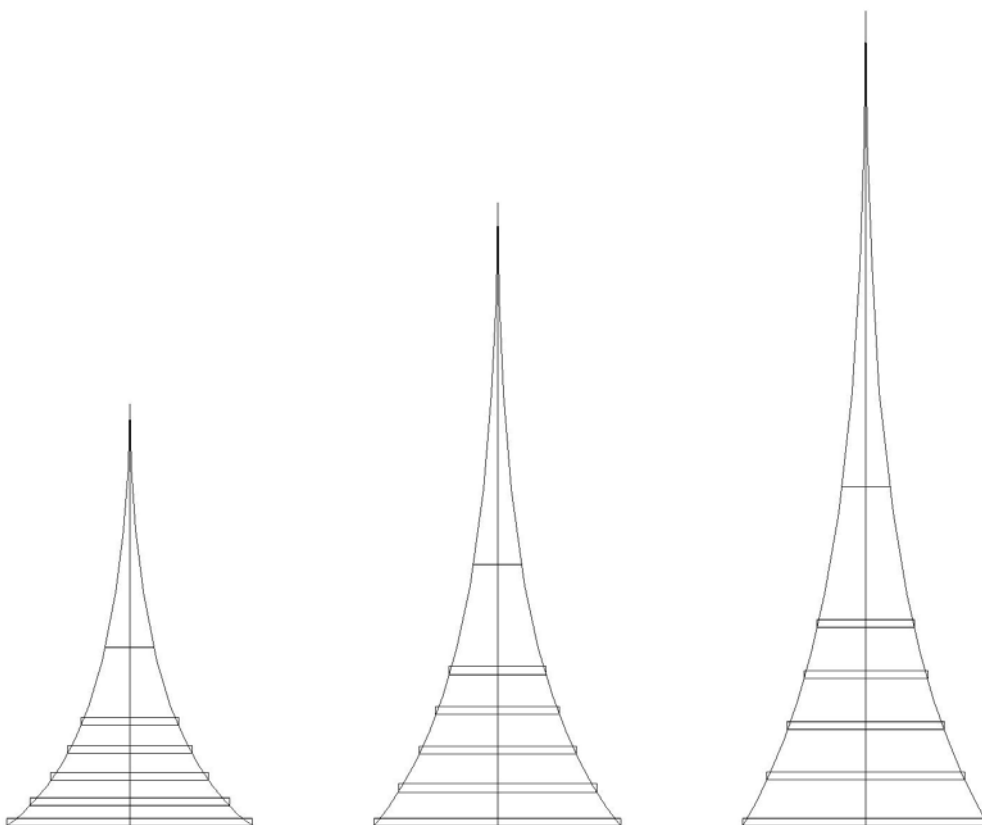

ภาพลายเส้นที่ 3.5 แบบขยายส่วนยอด
(ที่มา: ผู้เขียน)

ภาพลายเส้นที่ 3.6 ลักษณะการแบ่งชั้นหลังคา จำนวน 5 ชั้น และ 7 ชั้น ตามลำดับ
(ที่มา: ผู้เขียน)

การกำหนดทรวดทรงของงานเครื่องยอดในงานสถาปัตยกรรมไทยนั้น ล้วนถูกกำหนดด้วย “เส้นจอมแห” (Catenary curve) คือคือเส้นโค้งสร้างรูปเส้นรอบนอก มีลักษณะเหมือนแหที่ถูกยกขึ้น แล้วแอ่นโค้งด้วยแรงโน้มถ่วงของโลก ซึ่งเส้นจอมแหนั้นจะมีสัดส่วนความชะลูดเป็นความสัมพันธ์ระหว่าง ความกว้างของปากแหกับความสูงของเครื่องยอด โดยอาจเรียกชื่อทรงแตกต่างกันไป คือ ทรงที่มีลักษณะป้าน เรียกว่า ทรงยักษ์ ทรงขนาดกลางคือทรงพระ และทรงนางคือทรงที่สูงชะลูดที่สุด

ภาพลายเส้นที่ 3.7 แสดงลักษณะ ของเส้นจอมแหในการออกแบบ เครื่องยอดทรงมณฑป

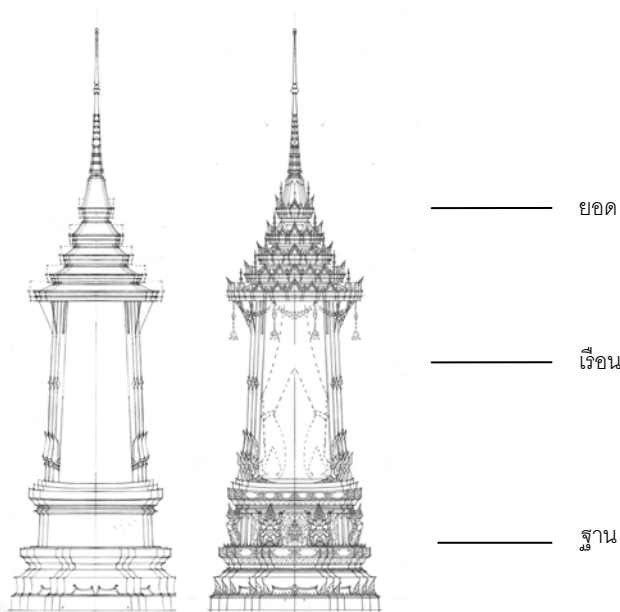
ในทรงยักษ์ ทรงพระ และทรงนาง ตามลำดับ

(ที่มา: ผู้เขียน)

3.2 รูปแบบของเครื่องยอดทรงมณฑป - บุษบก

เครื่องยอดทรงบุษบก-มณฑป นั้น มีรูปแบบปรากฏในงานสองลักษณะคือ งานขนาดเล็กได้แก่ บุษบก คืองานครุภัณฑ์ มีลักษณะเป็นเรือนโถงทุกด้านไม่ทำฝาผนังกันและมีฐานสูง และในงานสถาปัตยกรรมขนาดใหญ่ ได้แก่พระมณฑป ตั้งบนฐานที่บไม่สูงมากเมื่อเทียบกับส่วนเรือน และอาคารจัตุรมุขประกอบเครื่องยอดทรงมณฑป อาทิ ปราสาทและมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้ไว้ว่า “...พุดถึงมณฑปก็เห็นชั้น ปราสาท มณฑป และบุษบกก็เป็นอันเดียวกันนั่นเอง **ถ้ามีมุขเรียกว่าปราสาท** ถ้าไม่มีมุข และคนเข้าไปได้หลายคนเรียก มณฑป ถ้าเล็กหรือเข้าได้คนเดียวหรือไม่ได้เลยเรียกว่าบุษบก”² เมื่อประกอบกับตามคำอธิบายของ พระพรหมพิจิตร ให้คำจำกัดความของ “ปราสาท” ว่า “...**คำเรียกปราสาท ตามที่เห็นกัน เป็นทรงรูปตึก จตุรมุข หลังคาชั้นชั้นมียอด...**”³ ดังนั้นเชิงช่างสถาปัตยกรรมไทยนั้น อาคารทรงปราสาท จะใช้เรียกในรูปแบบของ **อาคารจัตุรมุขประกอบเครื่องยอด**

3.2.1 บุษบก หมายถึงงานครุภัณฑ์ประเภทหนึ่ง นิยมสร้างขึ้นสำหรับประดิษฐานสิ่งที่ควรสักการะทางพระพุทธศาสนา เช่นพระพุทธรูป พระธาตุเจดีย์⁴ หรือใช้เป็น บุษบกธรรมาสน์ สำหรับพระภิกษุใช้ขึ้นสวดในวันธรรมสวนะ อีกประเภทหนึ่งสร้างขึ้นเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของอาคารพระราชวัง ใช้เป็นที่พระเจ้าแผ่นดิน หรือพระมหากษัตริย์ประทับว่าราชการ

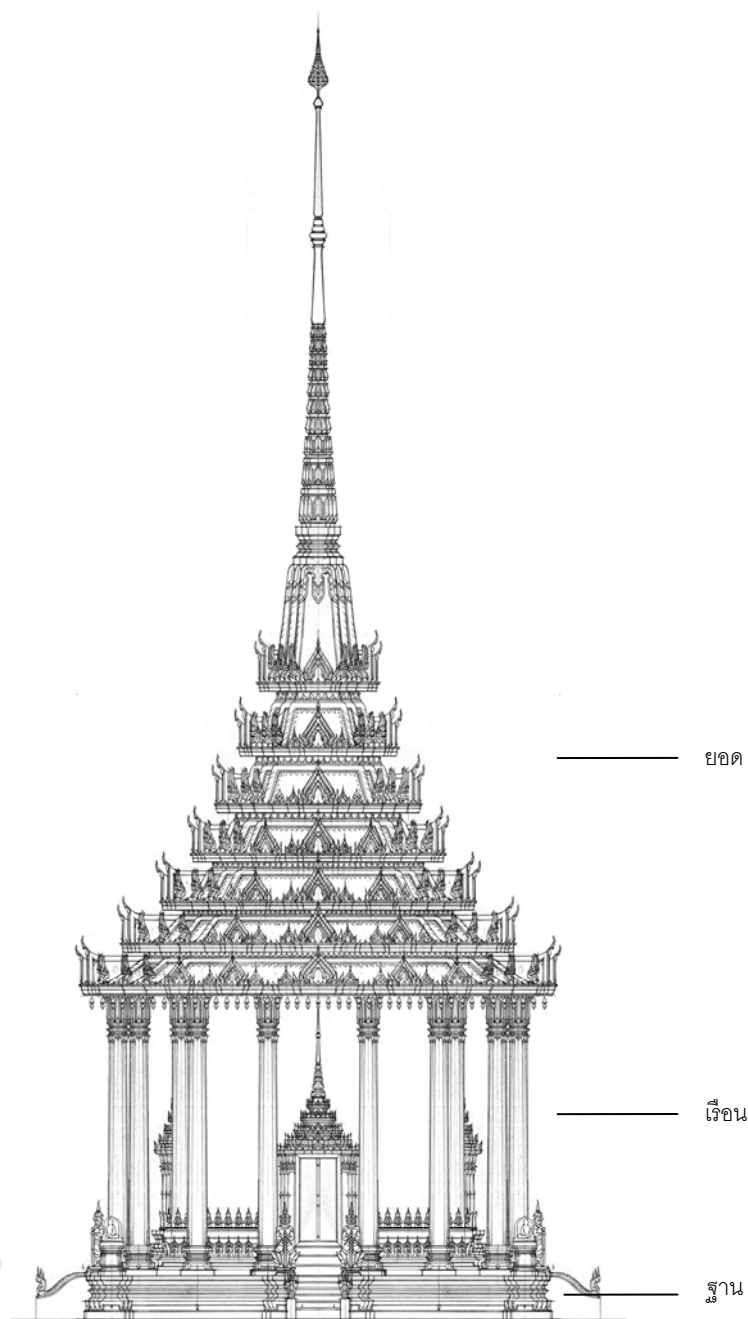
ภาพลายเส้นที่ 3.8 ภาพลายเส้นลักษณะ และองค์ประกอบบุษบก พระที่นั่งราชนทรยาน (ที่มา: ผู้เขียน, คัดลอกจากแบบกรมศิลปากรประกอบภาพถ่าย.)

² สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ และ สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ, สาส์นสมเด็จ เล่ม 18 (พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504) หน้า 213.

³ พระพรหมพิจิตร, “เรื่อง บุษบก มณฑป ปะรำ ศาลา และปราสาท”, ประวัติและผลงานสำคัญของพระพรหมพิจิตร เนื่องในโอกาสครบรอบ 100 ปีพระพรหมพิจิตร (กรุงเทพฯ: สิริมิตรการพิมพ์).

⁴ โชติ กัลยาณมิตร, พจนานุกรมสถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548) , หน้า 294.

3.2.2 มณฑป เป็นอาคารที่ใช้ประดิษฐาน สิ่งสำคัญทางพระพุทธศาสนา อาทิ พระพุทธรูป รอยพระพุทธรบาท หรือพระไตรปิฎก หรือใช้ในกิจการในสถาบันพระมหากษัตริย์ มีผังพื้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส และประกอบด้วยหลังคาทรงมณฑป เป็นอาคารขนาดใหญ่ประมาณ 4.00 x 4.00 เมตรขึ้นไป ตั้งบนฐานที่ปไม่สูงมากเมื่อเทียบกับส่วนเรือน พระมณฑปจะก่อหรือกั้นเป็นฝาผนังทึบทุกด้าน อาจมีหรือไม่มีหน้าต่างก็ได้

ภาพลายเส้นที่ 3.9 ภาพลายเส้นลักษณะ และองค์ประกอบมณฑป

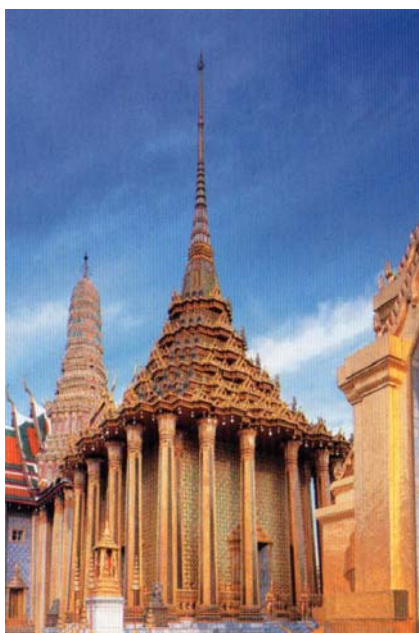
(ที่มา: ผู้เขียน, คัดลอกจากแบบกรมศิลปากรประกอบการรังวัด.)

สถาปัตยกรรมประเภทมณฑปพบได้ในหลากหลายลักษณะได้แก่

- **มณฑปหลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น** อาทิ
พระมณฑปพระพุทธบาท วัดพระพุทธบาท จ.สระบุรี
มณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ 3.3 มณฑปพระพุทธบาท จ.สระบุรี
(ที่มา: พระมหามณฑปพระพุทธรูปมหาสุวรรณปฏิมากรสถิตศรีรัตนศาสดาราม, หน้า 93.)

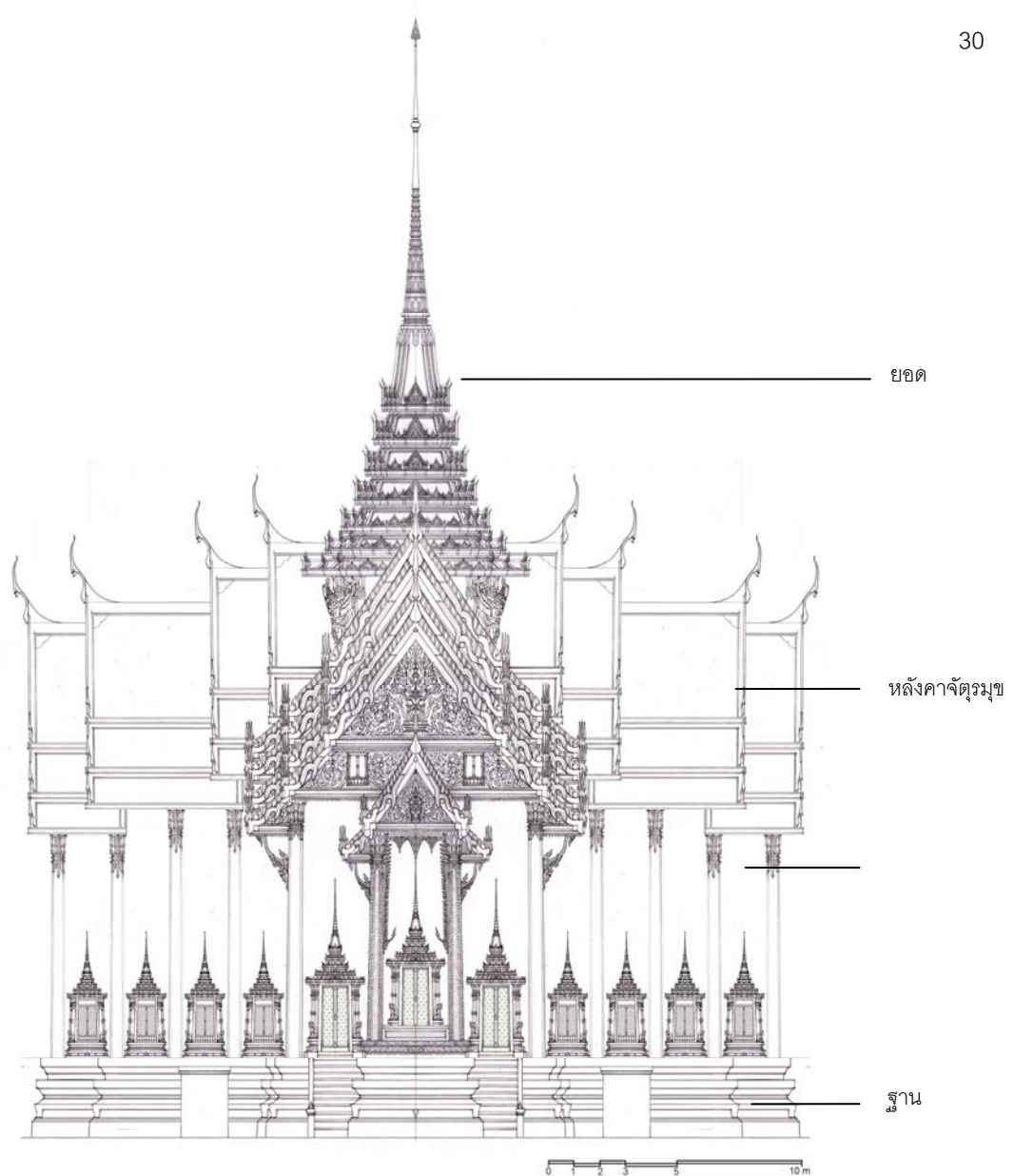
ภาพที่ 3.4 มณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(ที่มา: พระมหามณฑปพระพุทธรูปมหาสุวรรณปฏิมากรสถิตศรีรัตนศาสดาราม, หน้า 93.)

- มณฑปหลังคาซ้อนชั้น 5 ชั้น อาทิ
 - พระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 - พระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 - พระมณฑปพระพุทธบาท ภาปร สก วัดญาณสังวราราม จ.ชลบุรี
 - พระมณฑปพระสุวรรณปฏิมากร วัดไตรมิตรวิทยาราม กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 3.5 มณฑปพระสุวรรณปฏิมากรวัดไตรมิตรวิทยาราม
(ที่มา: พระมหามณฑปพระพุทธมหาสุวรรณปฏิมากร สถิตศรัทธาสถาพร, หน้า 93.)

3.2.3. **ปราสาทและมหาปราสาท** คืออาคารจัตุรมุขประกอบเครื่องยอด ใช้เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ โดยมีการจำแนกชื่อตามลำดับชั้นของหลังคาเครื่องยอดด้วยว่า การซ้อนชั้นหลังคา 5 ชั้นจะเรียกว่า “ปราสาท” เช่น พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท เป็นการซ้อนชั้นหลังคา 7 ชั้นจะเรียกว่า “มหาปราสาท”

ภาพลายเส้นที่ 3.10 รูปแสดงลักษณะของอาคารจัตุรมุขเครื่องยอดทรงมณฑปพระที่นั่งดุสิต
มหาปราสาท

(ที่มา: ผู้เขียน, คัดลอกจากแบบกรมศิลปากรประกอบการรังวัด.)

สถาปัตยกรรมประเภทปราสาทและมหาปราสาทพบได้ในหลากหลายลักษณะได้แก่

- ปราสาท (ชั้นหลังคามณฑป 5 ชั้น) อาทิ
 - พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท
 - พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์
 - พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท
- มหาปราสาท (ชั้นหลังคามณฑป 7 ชั้น) อาทิ
 - พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
 - พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
 - พระที่นั่งศิวาลัยปราสาท

ภาพที่ 3.6 พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท
(ที่มา : ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง, หน้า 415.)

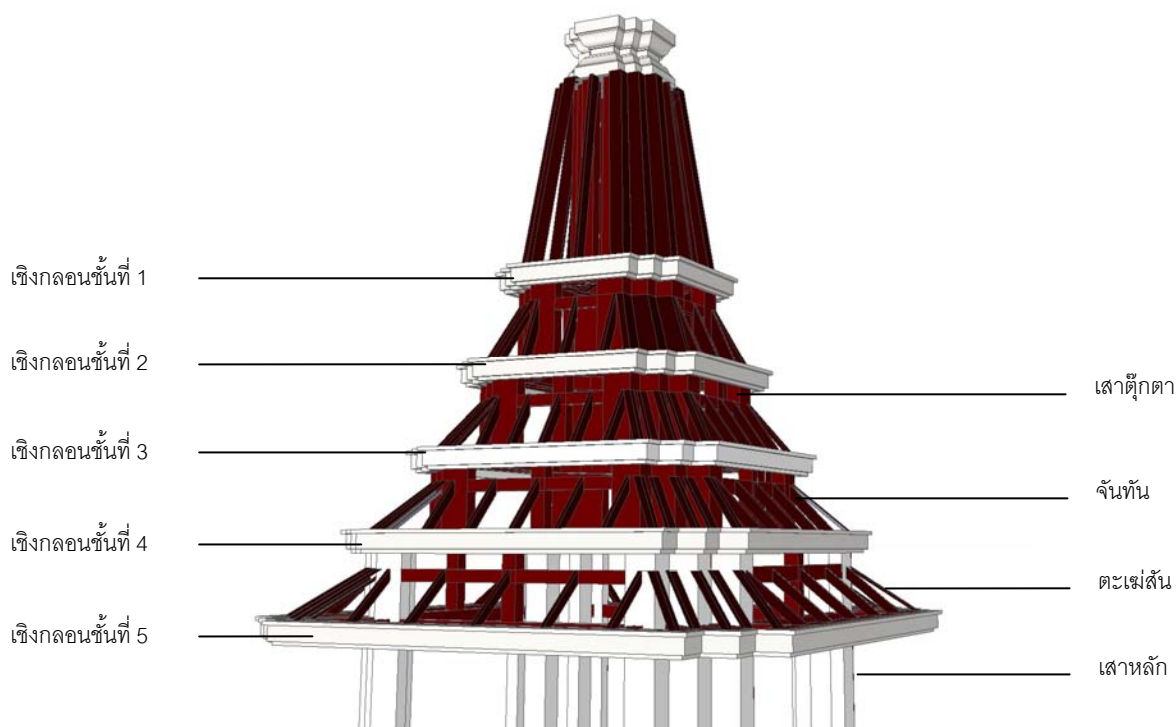

ภาพที่ 3.7 พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นอาคารจัตุรมุข เ็นเครื่องยอดทรงมณฑป-นุชบก
(ที่มา : ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 409.)

3.3 ระบบโครงสร้าง⁵

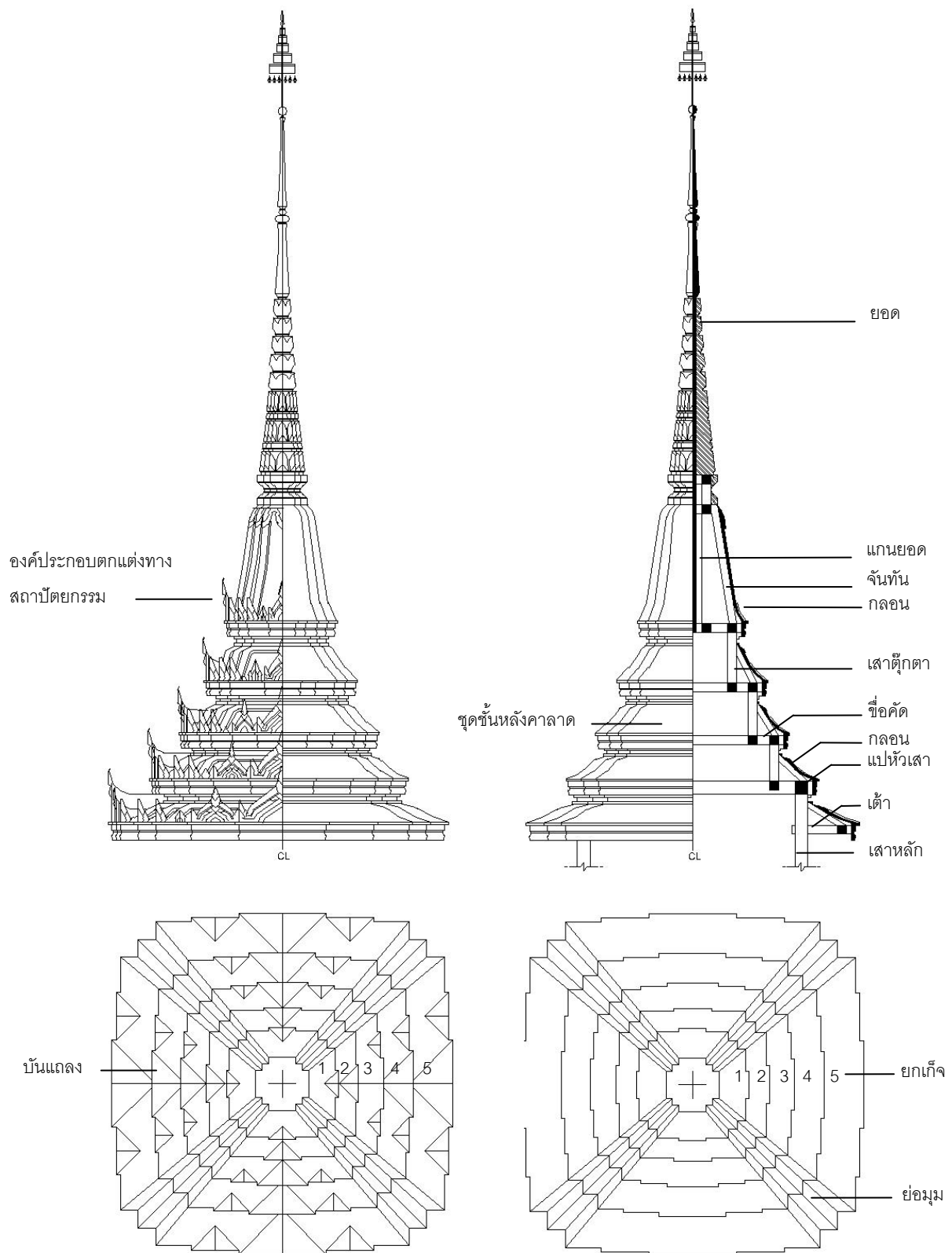
เครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก นั้น มีลักษณะเป็นหลังคาลาดซ้อนชั้น ลดหลั่นกัน โดยแต่ละชั้นมีลักษณะของการถักโครงสร้างไม้ขึ้นไปทางตั้ง ประกอบด้วย โครงสร้างสำคัญดังนี้คือ

- **เสาหลัก** หรือเสาเรือน เป็นเสาโครงสร้างหลักทั้งสี่มุม โดยขึ้นไปรับชั้นหลังคาชั้นที่ 4 แต่ละเสาเป็นเสาย่อมุม
- **แปหัวเสา** อยู่บริเวณหัวเสา มีหน้าที่สร้างกรอบรัดหัวเสาในแต่ละชั้น และเป็นโครงสร้างส่วนที่รับจันทัน
- **ช่อคัต** เป็นส่วนโครงสร้างที่วางทแยง เป็นมุม 45 องศา บริเวณที่แปหัวเสา เพื่อบรรเทาแรงดันของโครงสร้างชั้นสูงขึ้นไป
- **เสาตุ๊กตา** มีลักษณะเป็นเสานขนาดเล็ก ย่อมุม ตั้งอยู่บนช่อคัต ปลายเสามีแปหัวเสา วางพาดลดหลั่นกันขึ้นไป ท้องเสาในระยะที่เว้นระหว่างหลังคาสองชั้น เรียกว่าท้องไม้
- **จันทัน** เป็นโครงสร้างรับหลังคาลาด ประกอบด้วย แปลาน กลอน ระแนง และวัสดุปิดวัสดุมุม
- **เชิงกลอน สะพานหนู** เป็นโครงสร้างสำหรับบรรจบปลายของกลอน และวัสดุปิดวัสดุมุม และเป็นบริเวณตั้งวางองค์ประกอบประดับต่างๆ ได้แก่ นาคปัก บันแถลง และกระจังต่างๆ

ภาพลายเส้นที่ 3.11 ภาพจำลองสามมิติแสดงลักษณะโครงสร้างหลังคาเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ในลักษณะของโครงสร้างไม้ (ที่มา: ผู้เขียน.)

⁵ สัมภาษณ์ อาวุธ เงินชูกลิ่น, ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะสถาปัตยกรรม (สถาปัตยกรรมไทย), 2 มีนาคม 2555.

ภาพลายเส้นที่ 3.12 ภาพแสดงรูปตัดและผังพื้นลักษณะโครงสร้างหลังคาเครื่องยอดทรง

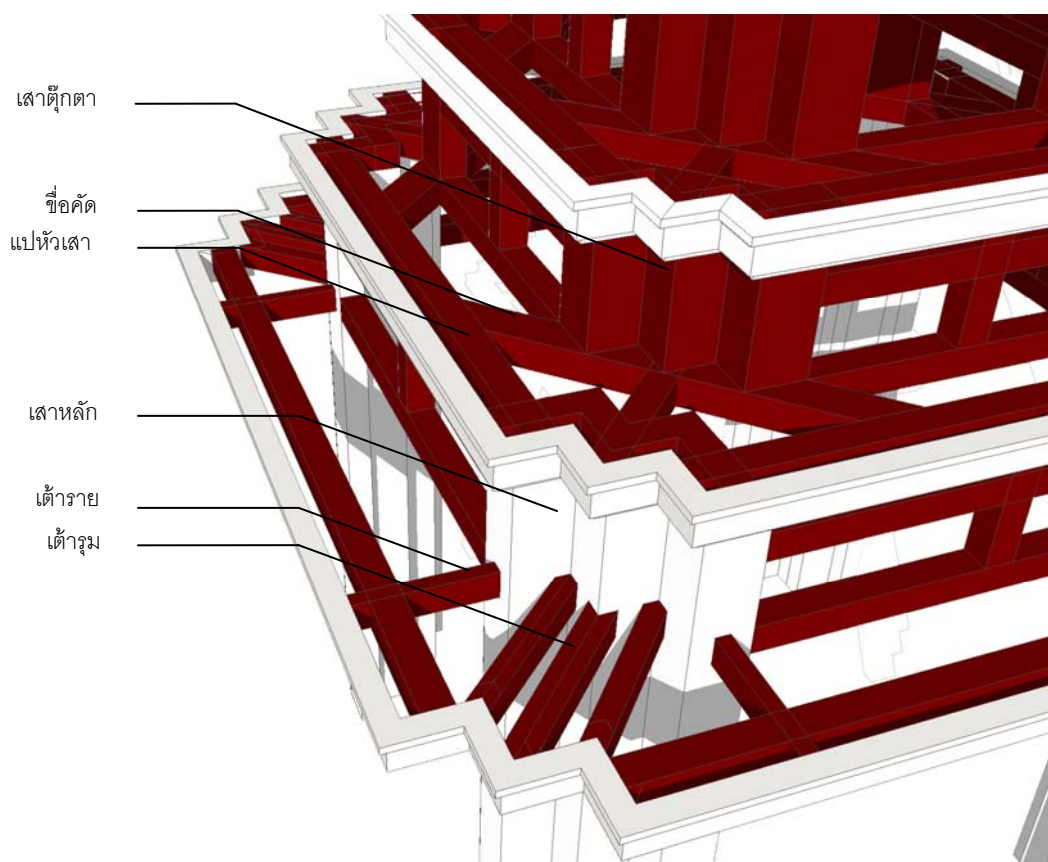
มณฑป-บุษบก

(ที่มา: ผู้เขียน.)

ชุดหลังคาลาดหลังคาเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบกนั้น มีลักษณะที่สอบขึ้นลดหลั่นกันตามลำดับ โดยเฉพาะบริเวณตะแคงเส้น ที่มีลักษณะสอบเข้าสู่ศูนย์กลาง โดยแต่ละชั้นเชิงกลอนนั้น จะมีการยกเก็จขึ้นเป็นจันทระ เพื่อรองรับซุ้มบันแถลงในแต่ละชั้นในบริเวณโครงสร้างส่วนยอด มีไม้แกนของส่วนยอด ยาวลึกลงมาในส่วนขององค์ระฆัง เพื่อเป็นแกนให้ยอดมีความแข็งแรงขึ้น

อนึ่ง โครงสร้างชั้นหลังคาชั้นล่างสุดนั้น มีลักษณะเป็นหลังคากระเบื้องรอบ โดยการยื่นเต้าออกมาจากเสาโครงสร้างหลัก เพื่อรับชั้นเชิงกลอนชั้นล่างสุด จากนั้นตกแต่งด้วยคันทวยเป็นองค์ประกอบตกแต่ง

โครงสร้างโดยทั่วไปมีลักษณะที่คล้ายคลึงกันในลักษณะดังกล่าวนี้ หากแต่มีรายละเอียดปลีกย่อยที่แตกต่างไปในแต่ละอาคาร ขึ้นอยู่กับขนาดและความสูง⁶

ภาพลายเส้นที่ 3.13 ภาพแสดงรูปตัดขยายลักษณะโครงสร้างหลังคาเครื่องยอดทรง

มณฑป-บุษบก

(ที่มา: ผู้เขียน.)

⁶ สัมภาษณ์ อารุณ เงินชุกกลิ่น, ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะสถาปัตยกรรม(สถาปัตยกรรมไทย), 2 มีนาคม 2555.

บทที่ 4

พัฒนาการของสถาปัตยกรรมไทยเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก

4.1 ศิลปะอินเดีย: ต้นกำเนิดแนวความคิด

4.1.1 ประวัติโดยสังเขป

อินเดีย หรือ ชมพูทวีป เริ่มยุคประวัติศาสตร์ในราว 2500 ปี ก่อนพุทธกาล ในลุ่มแม่น้ำสินธุ โดยมีวัฒนธรรมแรกเริ่มที่เมือง ฮาร์ปปา และ โมเฮนโจ-ดาโร (Harappa and Mohenjo-Daro) ต่อมาเมื่อราว 1500 ปี ก่อนพุทธกาล ได้มีชนเผ่าอารยัน เชื้อสายอินโด-ยูโรเปียน อพยพเข้ามาทางตอนเหนือของอินเดีย และมีอิทธิพลเหนือชนพื้นเมือง รวมไปถึงอิทธิพลด้านความเชื่อ มีคัมภีร์สำคัญ คือคัมภีร์พระเวท จึงเรียกว่า ยุคพระเวท เริ่มมีระบบการแบ่งชั้นวรรณะ นับถือพระพรหมเป็นเทพเจ้าสูงสุด ภายหลังในช่วงพุทธกาลได้พัฒนาขึ้นเป็นศาสนาฮินดู โดยมีคัมภีร์สำคัญ คือคัมภีร์อุปนิษัท

พระพุทธศาสนากำเนิดขึ้นโดยเจ้าชายสิทธัตถะ สกุลศากยวงศ์ แห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ของแคว้นสักกะ ทรงตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า และประกาศศาสนา โดยมีหลักการสำคัญในการ เรื่องการพ้นทุกข์สูนิพพาน โดยปฏิเสธระบบวรรณะและพระเจ้าผู้เป็นเจ้า หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพาน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของ พุทธศตวรรษที่ 1 (ประมาณ 500 ปีก่อนคริสตกาล)

ศิลปะอินเดียสมัยโบราณ (พุทธศตวรรษที่ 3-6) อาจเรียกว่าแบบ สาถุจี หรือ แบบราชวงศ์โมริยะ และศุงคะ คือแบบสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชและสมัยเกี่ยวเนื่อง เป็นช่วงที่สร้างมหาสถูปสาถุจี (Sanchi, Great Stupa) นับเป็นต้นแบบของสถูปแก่พุทธศิลป์อื่นๆ ต่อมา ส่วนสถาปัตยกรรมอื่นๆ เป็นลักษณะของการสกัดเข้าไปในภูเขาอาทิ ถ้ำเจติยสถาน (Chaitiya) ที่เมือง ภากา (Bhaja) ที่มีรูปแบบลักษณะเลียนแบบสถาปัตยกรรมที่สร้างด้วยไม้ กระทั่งในช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-10 ศิลปะอินเดีย ประกอบไปด้วยศิลปะอยู่สองสายสายแรกได้รับอิทธิพลของกรีก เรียกศิลปะแบบ "คันธาระ" สายที่สองคือศิลปะของอินเดียเอง ได้แก่ ศิลปะแบบ "มถุรา" ทางทิศเหนือ และ ศิลปะแบบอมราวตี ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ เป็นพัฒนาการที่สืบทอดมาต่อเนื่องมาก่อนหน้านี้นี้ในหลายสมัย ในยุคนี้ก่อให้เกิดการสร้างพระพุทธรูปเป็นครั้งแรก

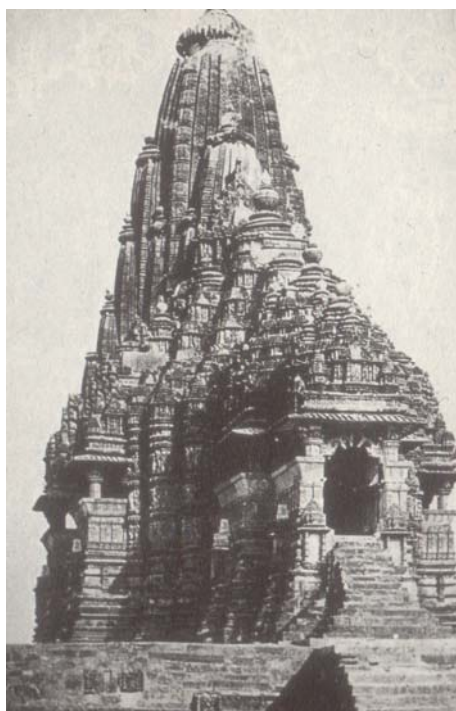
ศิลปะอินเดียทางภาคเหนือ ได้พัฒนาขึ้นตามลำดับจนถึงยุคคลาสสิก หรือสมัยรุ่งเรืองของศิลปะอินเดียใน สมัยคุปตะ(พุทธศตวรรษที่ 9 - 11) ตัวอย่างเช่นถ้ำชันตา ส่วนการก่อสร้างพระสถูป พัฒนาเทคนิคการก่อสร้าง ทำให้สามารถสร้างสถูปที่มีขนาดใหญ่และสูงชันได้ ส่วนศิลปะที่สืบทอดต่อเนื่องมาจากคุปตะลงมา ก็ยังคงถือว่าเป็นช่วงรุ่งเรืองของศิลปะอินเดีย เรียกว่า ศิลปะหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 11 - 13) อาทิ และถ้ำเอลโลรา เอลพันตา และ ศาสนสถานที่อยู่กลางแจ้ง ได้แก่ ศาสนสถานทรงโค้งสูง ที่เมือง ศิริปุระ ก่อจากอิฐ ซึ่ง จะพัฒนาเป็นทรงศิขร ในศิลปะภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงใต้ และ ศาสนสถานซ้อนชั้นขนาดเล็กที่มวารสิปรัม

4.1.2 รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม

รูปแบบสถาปัตยกรรมเครื่องยอด ในศิลปะอินเดีย ช่วงหลังคุปตะ สามารถแบ่งตามรูปแบบเป็น 2 ประเภท คือ

ก.) ศาสนสถานทรงศิขร (Sikhara) หมายถึง เทวสถานที่มีหลังคารูปโค้งสูงลักษณะเป็นภูเขาจำลอง ตามรูปศัพท์สันสกฤต แปลว่า ยอดเขา นิยมสร้างในเขตอินเดียตอนเหนือและภาคตะวันตกของแหลมเดกขาน อาคารมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลังคาซ้อนกันขึ้นไปแนวโค้งสูง เป็นวิวัฒนาการมาจากการมุงหลังคาด้วย อิฐเป็นชั้นๆ ก่อขึ้นสูงขึ้นไป เกิดขึ้นในช่วงยุคศิลปะหลังคุปตะ แล้วพัฒนาขึ้นเป็นรูปแบบเฉพาะในยุคต่อมา

ลักษณะอาคารนั้น แบ่งเป็นสองส่วน คือส่วนของปราสาทประธาน เป็นที่ประดิษฐานเทวรูป มีรูปแบบเป็นอาคารทรงโค้งสูง และ ส่วนมณฑปประกอบพิธีกรรม มีรูปแบบเป็นหลังคาทรงปิรามิด

ภาพที่ 4.1 ภาพแสดงปราสาททรงศิขร เทวสถานชั้นตรียมหาเทพ เมืองชูราโห ศิลปะอินเดียภาคเหนือ

(ที่มา: ศ.ม.จ. สุภัทรทิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง, หน้า 105.)

ภาพที่ 4.2 ลักษณะของปราสาททรงศิขร มีคูหาในปราสาทประธานและมณฑป เป็นพื้นที่ด้านหน้าเพื่อ พิธีกรรมทางศาสนา, เทวสถานลิงคราช เมืองภูวนศวร, ศิลปะอินเดียภาคเหนือ (ที่มา: ศ.ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง, หน้า 104.)

ข.) ศาสนสถานทรงวิมาน (Vimana) ศาสนสถานที่มีหลังคาซ้อนเป็นชั้นเป็นทรงสูง พบมากที่อินเดีย ตะวันออกเฉียงใต้ มีลักษณะหลังคาซ้อนเป็นชั้นๆ เป็นทรงปิรามิด ย่อซ้อนกันไปถึงยอด ส่วนยอดเป็นหินรูปประฆังแปดเหลี่ยม ครอบเป็นส่วนยอดอีกทีหนึ่ง แต่ละชั้นมักประดับด้วยซุ้มหน้าต่างอาคารจำลอง บางอาคารมีการใช้องค์ประกอบของเกวียนอันเคยเป็นพาหนะในการเชิญเทวรูปออกตระเวนไปตามที่ต่างๆ สลักด้วยหินเรียกกันเป็นแถว เรียกว่า “รถะ” (รถ) ตามความหมายวิมาน แปลว่า ที่ประทับหรือยานพาหนะของเทพเจ้า

ศาสนสถานทรงวิมานนี้ เริ่มสร้างตั้งแต่ในยุคหลังคุปตะ และพัฒนาต่อเนื่องเข้ามาสู่ยุคศิลปะทมิฬ ในแถบชายฝั่งทะเลภาคตะวันออกเฉียงใต้ โดยเริ่มจากการสกัดภูเขาหินขนาดย่อมๆ จนกลายเป็นรูปแบบวิมานขนาดใหญ่ขึ้นมา อาทิ ศาสนสถานซ้อนชั้นขนาดเล็กที่มาวลีปรัม

ภาพที่ 4.3 วัดมาวลีปรัม ศิลปะแบบอินเดียตอนใต้ ปราสาทประธานและมณฑป ในรูปแบบเดียวกันคือ ทรงปิรามิด ซ้อนชั้นขึ้นไป แต่ละชั้นมีซุ้มหน้าต่าง แสดงถึงภาพภูมิต่างๆบนสวรรค์ (ที่มา: ศ.ม.จ. สุภัทรดิศ ดิศกุล, ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทยใกล้เคียง, หน้า 95.)

ดินแดนที่เป็นประเทศไทยในปัจจุบันนั้น ในระยะต้นตั้งแต่หลังพุทธศตวรรษ 11 เป็นต้นไป เป็นที่ตั้งของอาณาจักรสำคัญ 3 แห่ง ได้แก่ อาณาจักรทวารวดี อาณาจักรศรีวิชัย และอาณาจักรลพบุรี (ขอม)

4.2 ศิลปะทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-16)

4.2.1 ประวัติโดยสังเขป

อาณาจักรทวารวดี ปรากฏหลักฐานกล่าวในบันทึกของ ภิกษุเหียนจั่ง ที่กล่าวถึงอาณาจักร “โตโลโปติ (Tolopot) ในพุทธศตวรรษที่ 12 ว่าตั้งอยู่ระหว่างอาณาจักรขอมและพุกาม โดยสันนิษฐานว่าอาณาจักรทวารวดี มีขอบเขตอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย มีลักษณะของการต่อเนื่องทางวัฒนธรรมมาจากชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ พัฒนาการขึ้นมาสู่ช่วงสมัยทวารวดี เมื่อมีการติดต่อกับอารยธรรมอินเดีย จากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศพบเมืองโบราณสมัยนี้ถึง 63 เมือง¹ ในรูปแบบของศิลปวัฒนธรรมร่วมกัน แต่สันนิษฐานว่ายังไม่มี การรวบรวมการปกครองขึ้นเป็นนครรัฐอย่างชัดเจน เพราะเป็นรูปแบบของเมืองที่มีอิสระต่อกัน แต่เกี่ยวข้องกัน ด้วยการ นับถือศาสนาร่วมกัน คือ พุทธศาสนาแบบหินยาน มีประเพณีที่สำคัญคือการไหว้พระธาตุเมืองสำคัญ²

4.2.2 รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม

ศิลปะทวารวดีได้รับอิทธิพลจากอินเดียโดยตรง ตรงกับช่วงสมัยคุปตะและหลังคุปตะซึ่งเป็นยุคทองของ ศิลปะอินเดีย ร่องรอยของ โบราณสถานส่วนใหญ่สร้างขึ้นเนื่องในพุทธ ทุกแห่งเหลือเพียงร่องรอยเฉพาะส่วนฐาน อาทิ ฐานสอปเจดีย์พบมากที่สุดกระจายอยู่ตามเมืองโบราณต่างๆทุกแห่ง นอกนั้นเป็นฐานวิหาร พบเป็นจำนวน น้อย สำหรับสถาปัตยกรรมเครื่องไม้ และเครื่องยอด ไม่ปรากฏหลักฐานเพียงพอ อาจสันนิษฐานได้ว่า สร้างขึ้น โดยง่าย หรือสร้างในลักษณะศิลปะสมัยคุปตะและหลังคุปตะด้วยเช่นกัน ส่วนงานประติมากรรมที่ใหญ่เป็น พระพุทธรูป พระพิมพ์ ธรรมจักร และใบเสมา โดยเฉพาะภาพปูนปั้นและภาพดินเผาประดับ ปรากฏเป็นรูปกรอบ ชุ่ม ซึ่งสันนิษฐานว่าอาจเป็นชุ่มประตูหน้าต่าง หรือเป็นชุ่มประกอบเรือนซ้อนชั้นของศาสนสถาน

ภาพที่ 4.4 ชุ่มดินเผา ศิลปะทวารวดี จากพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร (ที่มา : กระทบกับเอกลักษณ์ไทย, หน้า 26).

¹ เสนอ นิลเดช, ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541) หน้า 41.

² ธิดา สาระยา, ศรีทวารวดีประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ (กรุงเทพฯ: ด้านสุทธาคารพิมพ์, 2538) หน้า 264

4.3 ศิลปะศรีวิชัย (พุทธศตวรรษที่ 13 - 18)

4.3.1 ประวัติโดยสังเขป

อาณาจักรศรีวิชัย หรือ อาณาจักรศรีโพธิ์ มีอาณาเขตพื้นที่อาณาจักรแบ่งได้สามส่วน คือส่วนคาบสมุทรมลายู เกาะสุมาตรา และหมู่เกาะชวา ปกครองด้วยราชวงศ์ไศเลนทร์ ตามรูปศัพท์แปลว่าผู้เป็นใหญ่แห่งภูเขา ซึ่งหมายความถึง พระอินทร์ หรือพระอิศวร แสดงให้เห็นถึงรูปแบบการปกครองแบบเทวราชา ในอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ แต่ในด้านการศาสนานั้น นับถือพุทธศาสนาแบบมหายาน ภายหลัง ชาวได้แยกตัวออกไปตั้งเป็นอาณาจักรมขปาหิต ต่อมาเมื่ออาณาจักรศรีวิชัยอ่อนแอลง อาณาจักรมขปาหิตได้ยกทัพเข้ามาตีศรีวิชัย ได้ดินแดนสุมาตราและบางส่วนของคาบสมุทรมลายู และทำให้ศรีวิชัยล่มสลายไปในที่สุด ต่อมาเชื้อพระวงศ์จากอาณาจักรเพชรบุรี ได้เสด็จมาฟื้นฟูและก่อตั้งเป็นอาณาจักรนครศรีธรรมราช

4.3.2 รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม

รูปแบบของสถาปัตยกรรมเครื่องยอดสมัยศรีวิชัย ปรากฏอยู่ในรูปแบบของพระเจดีย์ซ้อนชั้นขึ้นไปอย่างปราสาท อาทิ พระบรมธาตุไชยา ลักษณะของพระบรมธาตุไชยานั้น เป็นอาคารสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตั้งอยู่บนฐานยกเก็จแบบมีเสาดิ่งประดับ รูปแบบมีลักษณะคล้ายมณฑปยอดเจดีย์ แต่ละชั้นมีการประดับด้วยเจดีย์ทรงระฆัง อาคารสูงสุดมีมุขยื่นทั้งด้าน ประดับด้วยซุ้มจระนมทั้งสี่ทิศ รูปแบบในปัจจุบันได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ และมีการปรับปรุงลักษณะทางสถาปัตยกรรมบางประการ อาคารอีกหลังหนึ่งที่มีความน่าสนใจคือ เจดีย์วัดแก้ว เป็นเจดีย์ที่มีฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ซ้อนชั้นขึ้นไปในลักษณะของเรือนซ้อนชั้น แต่ละชั้นประดับด้วยซุ้มจระนม และ เจดีย์ทรงระฆัง โดยสันนิษฐานว่า มีรูปแบบใกล้เคียงกับ สถูป Kalasan บนเกาะชวา

ภาพที่ 4.5 เจดีย์วัดพระบรมธาตุไชยาเดิมเป็นรูปแบบศรีวิชัย
บูรณะดัดแปลงในสมัยรัชกาลที่ 5
(ที่มา: ผู้วิจัย)

4.4 ศิลปะลพบุรี

4.4.1 ประวัติโดยสังเขป

ศิลปะลพบุรี (ละโว้) หรือ ศิลปะขอมในประเทศไทย เป็นชื่อเรียกกลุ่มศิลปกรรมของโบราณสถาน ที่มีรูปแบบสัมพันธ์กับสกุลช่างศิลปะขอมสมัยก่อนเมืองพระนคร ในพุทธศตวรรษที่ 11-15 พบบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคตะวันออกของประเทศไทย ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 15 สมัยเมืองพระนคร ศิลปะขอมได้แพร่เข้ามาสู่ภาคกลาง และเสื่อมถอยในปลายพุทธศตวรรษที่ 18 และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงกำหนดชื่อเรียกใหม่ว่า "ศิลปะลพบุรี" เพื่อแยกให้เห็นถึงความแตกต่างจากกลุ่มสกุลช่างศิลปะเขมร

4.4.2 รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม

อาคารทรงปราสาทที่ใช้เป็นศาสนสถานในวัฒนธรรมขอมนั้นมีที่มาจากอินเดีย ในระยะแรกสันนิษฐานว่าได้รับอิทธิพลของทรงศิขรจากอินเดียภาคเหนือ ส่วนทรงวิมานนั้นส่งอิทธิพลมายังศิลปะศรีวิชัย-ชวา ต่อมาภายหลังช่างขอมได้นำเอารูปแบบทั้ง 2 สายวัฒนธรรมมาผสมผสานกันจนกลายเป็นรูปแบบเฉพาะของตัวเองขึ้น

โดยทั่วไปศาสนสถานในศิลปะขอม ในพระเมืองนคร จะสร้างขึ้นทั้งในศาสนาฮินดูและ พระพุทธศาสนา นิกายมหายาน ส่วนในประเทศไทยปราสาทขอมสร้างขึ้นเนื่องในพระพุทธศาสนา นิกายมหายาน เช่น ปราสาทหินพิมาย พระปรางค์สามยอด จังหวัดลพบุรี ภายหลังรูปแบบของปราสาท ได้ส่งอิทธิพลต่อรูปแบบการสร้างพระเจดีย์ทรงปรางค์ในสมัยอยุธยา

ภาพที่ 4.6 พระปรางค์สามยอด จ.ลพบุรี ศิลปะขอมแบบบายน (พุทธศตวรรษที่ 18) สร้างขึ้นตามคติรัตนตรัยในพุทธศาสนานิกายมหายาน (ที่มา: ผู้วิจัย)

4.5 ศิลปะสุโขทัย

4.5.1 ประวัติโดยสังเขป

พุทธศตวรรษที่ 18 เป็นช่วงที่อาณาจักรใหญ่ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เริ่มเสื่อมอำนาจลง ทั้งอาณาจักรขอม (พุทธศตวรรษที่ 11 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 19) ซึ่งอ่อนแอกับการสงครามกับจามปา และอาณาจักรพุกาม (ปลายพุทธศตวรรษที่ 16 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 19) ที่เริ่มระส่ำระสายจากการเมืองภายใน และการขาดอำนาจการจัดการทรัพยากรภายในราชอาณาจักร จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการสถาปนาอาณาจักร

4.5.2 รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม

ศิลปะสถาปัตยกรรมสุโขทัยนั้น ส่วนหนึ่งพัฒนาขึ้นจากจากอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูในวัฒนธรรมขอมที่ยังคงหลงเหลือบางส่วน ที่เคยรุ่งเรืองและมีอิทธิพลมาก่อน อีกทั้งยังคงมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกับกษัตริย์ขอม ในราชสำนักยโสธรปุระ³ ผนวกกับกระแสอิทธิพลในพุทธศาสนานิกายเถรวาท ซึ่งรุ่งเรืองอยู่แต่เดิมในอารยธรรมทวารวดี (พุทธศตวรรษ ที่ 12-16) เป็นเบื้องต้น และในภายหลังมีความสัมพันธ์ทางพระพุทธรูปศาสนานิกายเถรวาท กับ ลังกา อย่างแน่นแฟ้น ดังปรากฏว่า ในปี พ.ศ. 1799 สุโขทัยได้แต่งราชทูตร่วมกับนครศรีธรรมราชไปของพระเจ้าสิงห์จกลังกา⁴ รวมถึงการผสมผสานถ่ายเปลี่ยนในเชิงวัฒนธรรมกับ กลุ่มพุกาม มอญ ล้านนา และ ลวดลายอย่างจีน รวมไปถึงอิทธิพลของอยุธยาและศรีวิชัยทางตอนใต้ จนในที่สุดเกิดเป็นรูปแบบเฉพาะตัว ที่มีคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ยิ่ง และที่สำคัญ รูปแบบบางส่วนยังกลายเป็นต้นแบบให้งานสถาปัตยกรรมในยุคหลังอีกด้วย

สถาปัตยกรรมเครื่องยอดในสถาบันพระมหากษัตริย์ ประเภทปราสาทราชมณเฑียรนั้น นั้น ไม่เหลือร่องรอยให้สืบค้น มีเพียงแต่หลักฐานจากภาพลายเส้นจารลงบนแผ่นชนวน บนเพดานอุโมงค์ทางเดินภายในมณฑปวัดศรีชุม ที่มีลักษณะคล้ายเรือนพักอาศัย ทำให้สามารถสันนิษฐานถึงรูปแบบเครื่องยอดของ ปราสาทราชมณเฑียรได้บ้าง

ภาพลายเส้นที่ 4.1 บนแผ่นหินชนวน เพดานอุโมงค์ทางเดินภายในมณฑปวัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย แสดงให้เห็นรูปแบบเรือนซ้อนชั้น มีบุคคลหรือกษัตริย์ นั่งอยู่ในอาคารอาจสันนิษฐานได้ว่าเป็น รูปแบบของปราสาทราชมณเฑียรที่เป็นเรือนยอด (ที่มา: สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, สถาปัตยกรรมในสถาบันพระมหากษัตริย์, หน้า 26.)

³ สันติ เล็กสุขุม, ศิลปะสุโขทัย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ, 2549) หน้า 10.

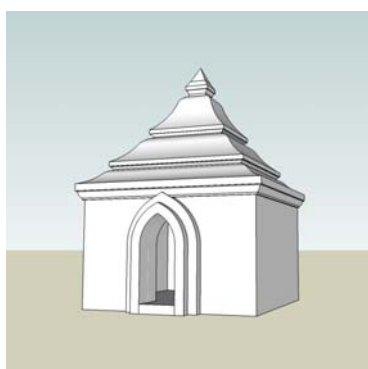
⁴ รัตนปัญญาเถระ, แต่ง, แสง มนวิฑูร, แปล, ชินกาลมาลีปกรณ์, (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2501), หน้า 100-101.

สถาปัตยกรรมเครื่องยอดในด้านศาสนา ปรางค์อาคารทางศาสนสถานในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ในรูปแบบปราสาทแบบขอม ซึ่งภายหลังเปลี่ยนเป็นศาสนสถานในพุทธศาสนา คือ ศาลาตามแดง และปราสาทที่วัดพระพายหลวง นอกจากนี้ยังปรากฏอาคารที่เรียกว่า มณฑป สร้างขึ้นเพื่อเป็นวิหารประเภทหนึ่งในพระพุทธศาสนา ภายในมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ที่เรียกกันว่าปฏิมาพระ⁵ จึงทำให้ภายในดูคับแคบมาก ไม่เหมาะในการใช้เป็นสถานที่ประกอบศาสนพิธี โดยสันนิษฐานว่า อาคารหลังดังกล่าวสร้างขึ้นเพื่อแสดงถึง พระคันธกุฎี ที่ประทับส่วนพระองค์ของพระพุทธเจ้า พระพุทธรูปที่ประดิษฐานภายในพระมณฑปมีด้วยกันหลายลักษณะ อาทิ

- พระพุทธรูปขนาดใหญ่ เช่น พระอจนะ มณฑปวัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย
- พระพุทธรูปปางประทับยืน สูง 18 ศอก เช่น พระอัฐสุรารศ มณฑปวัดมหาธาตุ จังหวัดสุโขทัย พระอัฐสุรารศ มณฑปวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เชลียง จังหวัดสุโขทัย
- พระพุทธรูปสี่อริยาบถ เช่น พระพุทธรูปวัดพระสี่อริยาบถ กำแพงเพชร วัดพระพายหลวง วัดพระเชตุพน จังหวัดสุโขทัย
- พระพุทธรูปทั่วไป เช่น พระพุทธรูป ภายในมณฑปวัดตระพังทองกลาง มณฑปวัดกุฎีราย มณฑปวัดสวนแก้วอุทยานน้อย จังหวัดสุโขทัย

มณฑปมีลักษณะเป็นตัวอาคารประธาน ในบางแห่งมีการต่อวิหารโถงด้านหน้า เพื่อประกอบพิธีกรรมทางศาสนา อีกทั้งรูปแบบที่ปรากฏก็มีหลากหลาย สามารถจำแนกตามรูปแบบได้ดังนี้

- **มณฑปหลังคาทรงปรกซ้อนชั้น หรือ หลังคาลาดซ้อนชั้น** อาจเรียกว่าทรงฝาปริก มีลักษณะเป็นหลังคาลาดทั้ง 4 ด้าน ไม่มีจั่ว อย่างพีรามิด และ ซ้อนชั้นขึ้นไปในแนวตั้ง
เช่น มณฑปพระร่วง-พระลือ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เชลียง
มณฑปวัดพระอจนะ วัดศรีชุม สุโขทัย เป็นต้น

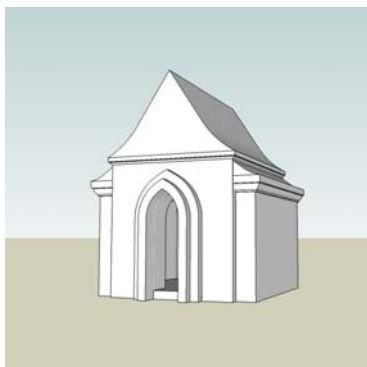

ภาพลายเส้นที่ 4.2 ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสันนิษฐานมณฑปหลังคาปรกซ้อนชั้น
(ที่มา: ผู้วิจัย)

⁵ สงวน รอดบุญ, พุทธศิลป์รัตนโกสินทร์, หน้า 39.

- **มณฑปทรงคฤห์ / ทรงจั่วแหลม** ลักษณะเหมือนวิหาร โดยใช้วิธีการก่อศิลาแลง ซ้อนเหลื่อมขึ้นไปจนเป็นรูปหลังคาทรงจั่ว

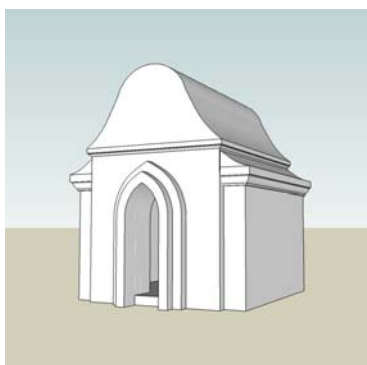
เช่น มณฑปวัดกุฎีราษฎร์ ศรีสังฆาลัย
 มณฑปวัดสวนแก้วอุทยานน้อย ศรีสังฆาลัย

ภาพลายเส้นที่ 4.3 ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสันนิษฐานมณฑปหลังคาทรงคฤห์ (ที่มา: ผู้วิจัย)

- **มณฑปทรงประทุน** ลักษณะเหมือนหลังคาทรงจั่วแหลม แต่ มีสันหลังคาที่โค้ง และตอนล่างของโค้งมีการผายออก

เช่น มณฑปวัดพระยาดำ ศรีสังฆาลัย

ภาพลายเส้นที่ 4.4 ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสันนิษฐานมณฑปทรงประทุน (ที่มา: ผู้วิจัย)

- **มณฑปพระอัฐารส** ลักษณะเหมือนวิหาร หรือซุ้มคูหา ประดิษฐานพระยืนขนาดใหญ่ มีลักษณะแคบสูง มักเป็นอาคารเดี่ยว

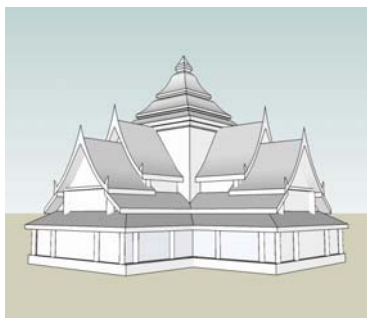
เช่น มณฑปพระอัฐารส วัดมหาธาตุ สุโขทัย
 มณฑปพระอัฐารส วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เชียง

ภาพลายเส้นที่ 4.5 ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสัณนิษฐานมณฑปพระอัฐสุราส
(ที่มา: ผู้วิจัย)

- **มณฑปพระสี่อิริยาบถ** เป็นมณฑปที่มีแกนกลางเป็นผนังก่ออิฐหรือศิลาแลงทึบ และประดิษฐานพระพุทธรูปในอิริยาบถต่างๆ โดยรอบผนังทั้งสี่ด้าน โดยส่วนการใช้สอยนั้น เป็นอาคารโครงสร้างไม้ โดยรอบแกนกลางที่นั้น

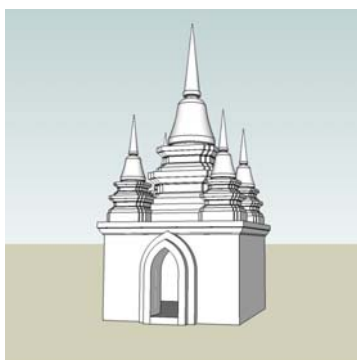
เช่น มณฑป วันเซตุน จ.สุโขทัย

ภาพลายเส้นที่ 4.6 ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสัณนิษฐานมณฑปพระสี่อิริยาบถ
(ที่มา: ผู้วิจัย)

- **มณฑปยอดเจดีย์** เกิดจากการหยิบยืมรูปแบบของเจดีย์ มาเพิ่มการใช้สอยภายในในส่วนของเรือนธาตุ ลักษณะแผนผังเป็นจัตุรัส แล้วขึ้นตัวเรือนธาตุอย่างมณฑป แต่ส่วนบนก่อเป็นยอดเจดีย์

เช่น มณฑป วัดเจดีย์เก้ายอด สุโขทัย

ภาพลายเส้นที่ 4.7 ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสัณนิษฐานมณฑปยอดเจดีย์
(ที่มา: ผู้วิจัย)

4.5.3 ตัวอย่างเครื่องยอดมณฑปในสมัยสุโขทัย

4.5.3.1 มณฑปวัดศรีชุม

- ที่ตั้งและประวัติ

วัดศรีชุมตั้งอยู่ในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย โบราณสถานตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ นอกกำแพงเมืองสุโขทัย วัดนี้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัยองค์ใหญ่ที่สุดในสุโขทัย สันนิษฐานนามว่า พระอจนะ ตามที่กล่าวในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่า “...เบื้องทิศตีนนอน มีตลาดปสาน มีพระอจนะ มีปราสาท...” (เบื้องทิศตีนนอน หมายถึงทิศเหนือ) วัดแห่งนี้ไม่มีหลักฐานการสร้าง แต่จากการศึกษารูปแบบศิลปกรรมและจารึกต่างๆ สันนิษฐานได้ว่าน่าจะสร้างขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 19-20

หนังสือพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่เขียนในสมัยอยุธยาตอนปลาย กล่าวถึง สถานที่ที่พระนเรศวรมาประชุมทัพกันอยู่ที่นั่นก่อนที่จะยกทัพไปปราบปรามเมืองศรีสัชชนาลัย ไว้ว่า “...ตั้งทัพหลวง ตำบลวัดฤาษีชุม.. ให้ชาวพ่อขุนหม่อมพรหมณาจารย์... ตั้งบูชาโดยกิจพิธีกรรม เป็นน้ำสัจยธาธิฐาน...” รัชกาลที่ 6 จึงสันนิษฐานว่า “วัดฤาษีชุม ก็คือ วัดศรีชุม”⁶

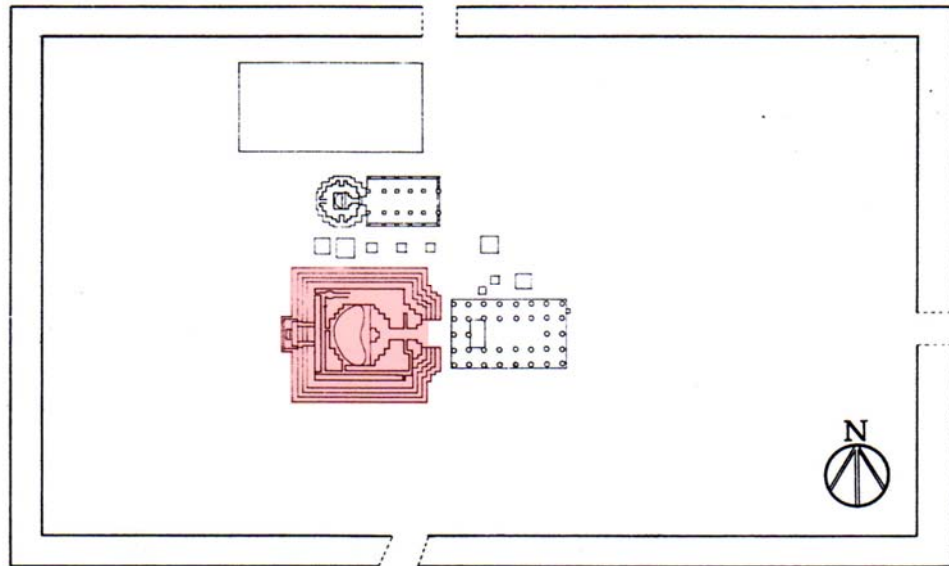
ภาพที่ 4.7 มณฑปพระอจนะ วัดศรีชุม จังหวัดสุโขทัย มุมมองด้านหน้าและด้านบนตามลำดับ (ที่มา : <http://www.su.ac.th/sukhothai>)

- ลักษณะทางกายภาพ

พระมณฑป เป็นอาคารโดด มีวิหารหลวง อยู่ทางเข้าด้านหน้า ด้านทิศตะวันออก ตัวมณฑป กว้างด้านละ 32 เมตร ในแผนผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ไม่ย่อมุม ความสูงผนัง 15 เมตร ผนังหนา 3 เมตร ผนังทึบก่อด้วยอิฐ เครื่องหลังคาสันนิษฐานว่า เป็นเครื่องไม้ มุงกระเบื้องดินเผา ด้านทิศตะวันออกเป็นซุ้มทางเข้าด้านหน้า สันนิษฐานว่าซุ้มทางเข้าอาจทำด้วยเครื่องไม้เช่นกัน เพราะมีร่องรอยของแปไม่ปรากฏอยู่บนผนัง⁷ วัสดุการก่อสร้างโดยทั่วไปก่อด้วยอิฐเป็นวัสดุก่อสร้างหลัก เมื่อพิจารณาจากช่องเปิดด้านหน้าของมณฑป พระอจนะที่แคบสูง โดยรูปทรงหลังคาสันนิษฐานว่าเป็นหลังคาปรกซ้อนชั้น ภายในตัวผนังหนา มีอุโมงค์ทางเดินแคบๆ ผ่านผนังเป็นทางยาว ขึ้นเป็นบันไดไปยังส่วนบนของอาคารได้ มีลักษณะคล้ายกันกับ อนุสาวรีย์เมืองโปลงนารูวะ

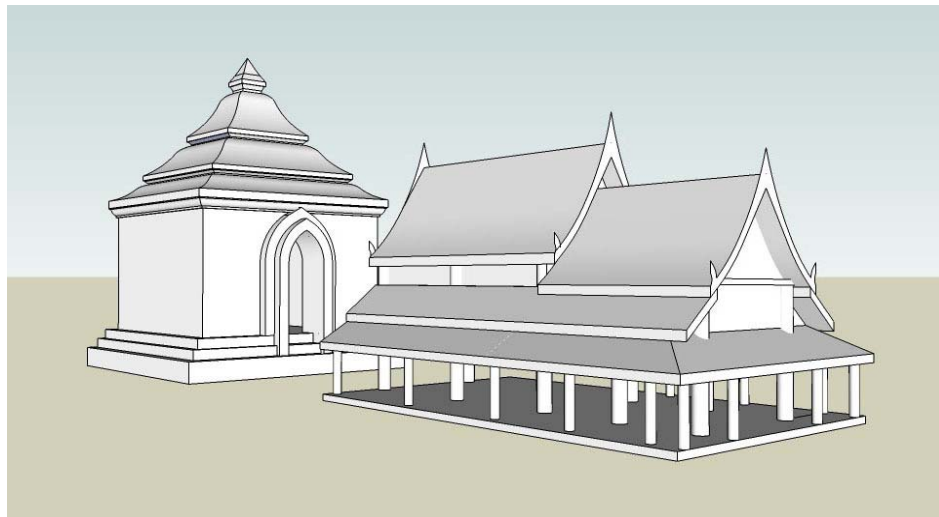
⁶ วิรัตน์ ย้งรอด และ ธวัชชัย องค์วุฒิเวทย์, สุโขทัย ศรีสัชชนาลัย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์วิมวเสียมเพรส, 2551) หน้า 50.

⁷ ทรงยศ วีระทวีมาศ, สถาปัตยกรรมสุโขทัย, (สมาคมมัณฑนากรแห่งประเทศไทย), หน้า 88.

ภาพลายเส้นที่ 4.8 ผังบริเวณวัดศรีชุม

(ที่มา: ทรงยศ วีระทวีมาศ, สถาปัตยกรรมสุโขทัย, หน้า 88)

ภาพลายเส้นที่ 4.9 ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสันนิษฐานรูปแบบการสร้างมณฑปไว้ใน

ตำแหน่งพระเจดีย์ และมีวิหารหลวงอยู่ทางทิศตะวันออก

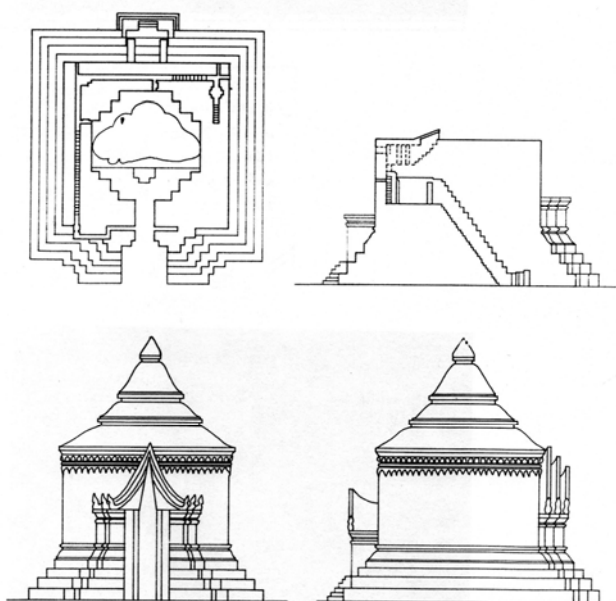
(ที่มา: ผู้วิจัย)

- ข้อเสนอพื้นฐานเกี่ยวกับรูปแบบพระมณฑปวัดศรีชุม

เนื่องจากส่วนยอดของมณฑปแห่งนี้หักพังไปหมดแล้ว ประกอบกับมณฑปนี้มีขนาดใหญ่ที่สุด ดังนั้นการสันนิษฐานส่วนยอดจึงเป็นไปได้ยาก เพราะต้องคำนึงถึงความเป็นไปได้ในการก่อสร้าง และน้ำหนักของของส่วนยอดที่จะกดลงมาข้างตัวอาคารด้านล่างอีกด้วย เท่าที่ผ่านมามีข้อเสนอพื้นฐานเกี่ยวกับส่วนยอดของมณฑปนี้แตกต่างกัน โดยรัชกาลที่ 6 เสด็จไปยังวัดศรีชุม แล้วทรงสันนิษฐานว่าส่วนยอดน่าจะเป็น เครื่องไม้มุงกระเบื้อง ซึ่ง มะลิ โคกสันเทียะ นักโบราณคดีผู้ขุดแต่งวัดศรีชุม ก็เห็นด้วยกับที่ทรงสันนิษฐานไว้

อย่างไรก็ตาม มีนักวิชาการอีกหลายท่าน เช่น ม.จ.จันทริจฉาย รัชนี ปรีดา ศรีชลาลัย และ อ. พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ เสนอว่าส่วนยอดของมณฑปน่าจะเป็น เจดีย์ทรงกลม โดยเหตุผลส่วนหนึ่งมาจากการตีความในจารึกหลักที่ 2 ที่กล่าวว่า "...พระเจดีย์นั้นสูงใหญ่ รอบนั้นฉลักรินห้ำร้อยชาติติโรเทศงามพิจิตรนักหนาแกม..." ซึ่งมีความเป็นไปได้ว่าในช่วงที่มีการจารึกข้อความดังกล่าว ส่วนยอดของอาคารคงเป็นเจดีย์ ดังนั้นจึงเรียกอาคารนี้ว่าเจดีย์ ส่วน "ฉลักรินห้ำร้อยชาติ" สันนิษฐานว่าหมายถึงภาพลายเส้นขาคดที่อยู่ในอุโมงค์ทางเดินนั่นเอง⁸

มณฑปวัดศรีชุม เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึง มณฑปอยู่ในตำแหน่งเดียวกันเดียวกับพระสถูปเจดีย์ เรียกว่ามณฑปหลวง และวางวิหารเอาไว้ทางด้านหน้า ทางทิศตะวันออก โดยแต่ละอาคารแยกเป็นเอกเทศต่อกัน แต่ยังอยู่ในแกนหลักแกนเดียวกัน

ภาพลายเส้นที่ 4.10 ภาพลายแสดงการสันนิษฐานรูปแบบ มณฑปวัดศรีชุม โดย ทรงยศ วีระทวีมาศ

(ที่มา: ทรงยศ วีระทวีมาศ, สถาปัตยกรรมสุโขทัย, หน้า 88).

⁸ วีรัตน์ ยักรอด และ ธวัชชัย องค์วุฒิเวทย์, สุโขทัย ศรีสุชนาลัย, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มิวเซียมเพรส, 2551) หน้า 53.

4.5.3.2 มณฑปวัดตระพังทองกลาง

- ที่ตั้งและประวัติ

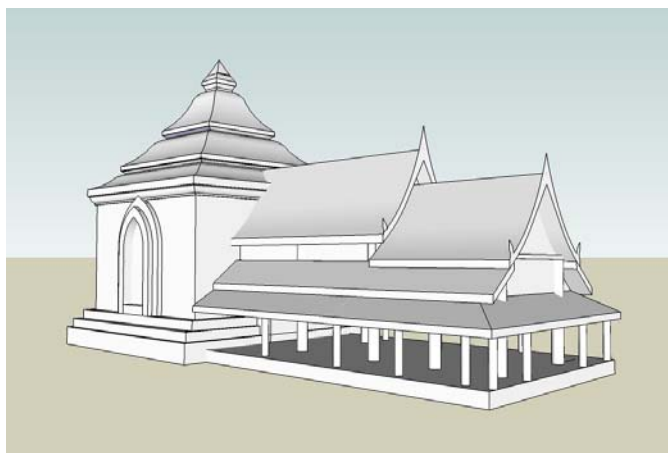
ตั้งอยู่ริมถนนจรดวิถีถ่อง จังหวัดสุโขทัย วัดนี้ไม่ปรากฏหลักฐานเอกสารว่าสร้างในสมัยใด แต่จากภาพปูนปั้นพุทธประวัติ สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นวัดขนาดกลาง มีมณฑปประกอบวิหาร เจดีย์รายมีคูน้ำล้อมรอบ และโบสถ์อยู่ทางตะวันออก วัดนี้ไม่มีเจดีย์ประธาน แต่ใช้มณฑปทำหน้าที่เหมือนเป็นเจดีย์ประธาน

ภาพที่ 4.8

ภาพมณฑปวัดตระพังทองกลาง

(ที่มา : วิรัตน์ ยั่งรอด และ ธวัชชัย องค์วุฒิเวทย์, สุโขทัย ศรีสุชนาลัย, หน้า 67).

ภาพลายเส้นที่ 4.11 ภาพจำลองสามมิติแสดงรูปแบบสันนิษฐานรูปแบบการสร้างมณฑปเชื่อมกับวิหารหลวงอยู่ทางทิศตะวันออก

(ที่มา: ผู้เขียน)

- ลักษณะทางกายภาพ

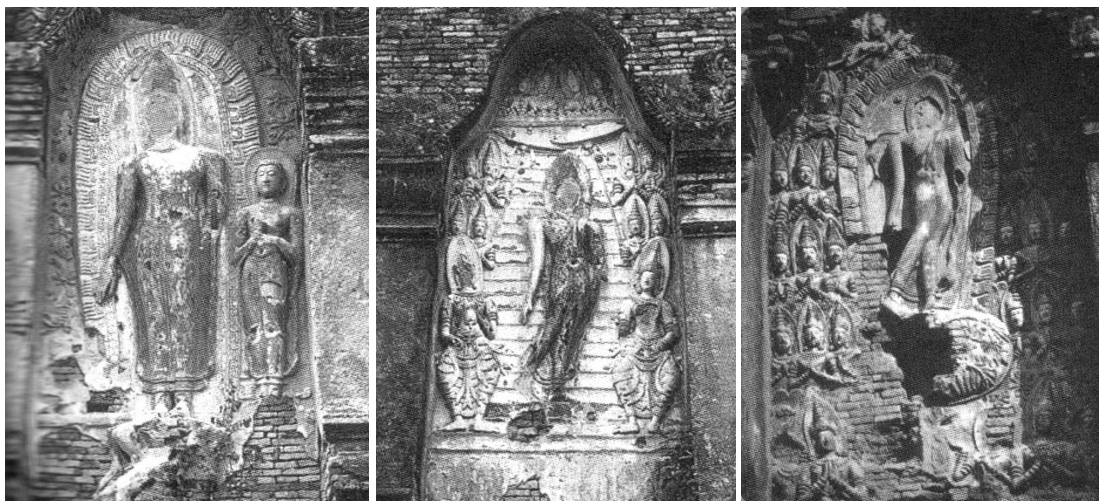
มณฑปก่อด้วยอิฐ เป็นอาคารในผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ภายในมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่เต็มพื้นที่ แต่ปัจจุบันชำรุดหมดแล้ว **มณฑปด้านทิศตะวันออกเชื่อมต่อกับวิหารหลวง** อีกสามด้านเป็นผนังที่ประดับด้วย **ซุ้มจระนม** ปูนปั้น ภายในซุ้มเป็น คติของ พุทธปาฏิหาริย์ 3 ประการ ได้แก่ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ และ อนุสาสนีปาฏิหาริย์

ปัจจุบันปูนปั้นเหล่านี้ได้หลุดร่วงไปเหลือเพียงบางส่วน แต่จากหลักฐานที่บันทึกเป็นภาพถ่ายเก่าทำให้ทราบเรื่องราวได้ดังนี้

ผนังด้านเหนือ เป็นภาพตอนพระพุทธเจ้าทรมานช้างนาฬาคีรี โดยปั้นรูปพระพุทธองค์ประทับยืนเคียงข้างด้วยอัครสาวกคือพระอานนท์ ที่ปลายพระบาทของพระพุทธเจ้ามีร่องรอยให้ทราบว่า เป็นหัวเข้าข้าง ซึ่งคุกเข่ายอมแพ้พระพุทธเจ้า แสดงถึง อาเทศนาปาฏิหาริย์ มีปาฏิหาริย์ในการคาดเดาทักทายใจผู้อื่น

ผนังด้านใต้ เป็นภาพตอนพระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ภายหลังเสด็จขึ้นไปโปรดพระพุทธรูปรดา ปั้นรูปพระพุทธเจ้าในท่าลีลา มีพระอินทร์กับพระพรหมและเหล่าทวยเทพตามเสด็จมาส่ง ถือเป็น อนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือ การสอนเป็นอัครวรย หมายถึง คำสั่งสอนอันอาจจูงใจคนให้นิยมเชื่อถือไปตามได้อย่างน่าอัศจรรย์ ได้มีการถอดพิมพ์ภาพปูนปั้นนี้ ขณะที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์กว่า จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติรามคำแหงสุโขทัย

ผนังด้านตะวันตก เป็นภาพตอนพระพุทธเจ้าโปรดเทศนาสั่งสอนพวกศากยวงศ์ ที่เมืองกบิลพัสดุ์ ขณะทรงสั่งสอนทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ เป็นรูปรัศมีเปลวไฟล้อมรอบพระพุทธองค์และมีรูปบรรดาพระญาติอยู่แวดล้อม หมายถึง อิทธิปาฏิหาริย์ มีวิเศษหรืออภิญญาด้วยกำลังของสมาธิระดับฌาน

ภาพที่ 4.9

ซุ้มจระนม ผนังมณฑปด้านทิศเหนือ ใต้ และตะวันตก ตามลำดับ

(ที่มา : วิรัตน์ ยั่งรอด และ ธวัชชัย องค์วุฒิเวทย์, สุโขทัย ศรีสุขนาลัย, หน้า 68).

4.5.3.3 มณฑปวัดตึก

- ที่ตั้งและประวัติ

เขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยบริเวณชั้นนอก ด้านทิศตะวันตก ปัจจุบันยังไม่ปรากฏเอกสารหลักฐาน ที่เกี่ยวข้องกับวัด แต่เมื่อสันนิษฐานจากงานศิลปกรรม คาดว่าสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 20 ร่วมสมัยกับวัดตระพังทองกลาง

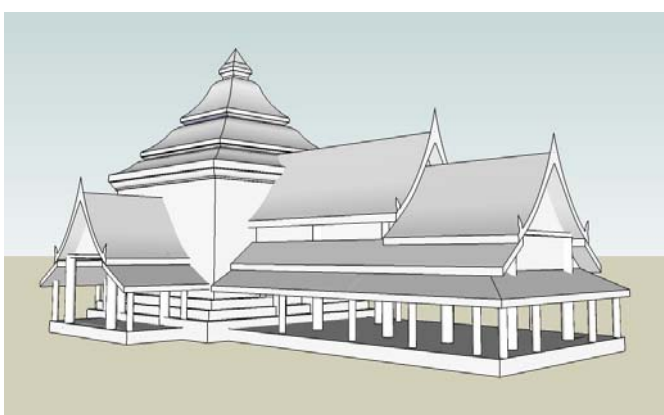
- ลักษณะทางกายภาพ

มณฑปวัดตึกมีแผนผังที่มีรายละเอียดมากขึ้นด้วยการย่อมุมสี่สิบ ผังด้านนอกของมณฑป ด้านทิศตะวันออก เชื่อมต่อเป็นส่วนเดียวกับวิหารหลวง ส่วนผนังที่เหลืออีกสามด้าน ประกอบด้วยมุข ใช้วิธีลดระนาบผนังลงไป ไม่มีการก่ออิฐเป็นซุ้มโค้ง เช่นเดียวกับวัดตระพังทองกลาง มีร่องรอยของโครงไม้ยื่นออกมาเป็นมุขทั้งสามด้าน

ภาพที่ 4.10

มณฑปวัดตึก มีการย่อมุมไม้สี่สิบต่อกับวิหารหลวงด้านทิศตะวันออก (ที่มา : วิรัตน์ ยั่งรอด และ ธวัชชัย องศ์วุฒิเวทย์, สุโขทัย ศรีสุชนาลัย, หน้า 69).

ภาพลายเส้นที่ 4.12 ภาพจำลองสามมิติแสดงการสร้างมณฑปเชื่อมต่อกับวิหารหลวง และมุข
โครงสร้างไม้
(ที่มา: ผู้วิจัย)

4.5.3.4 มณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระเชตุพน

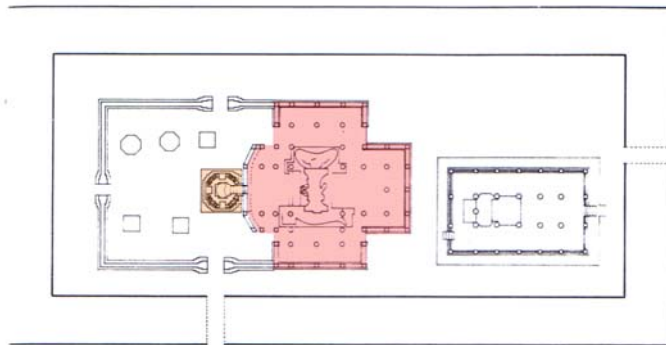
- ที่ตั้งและประวัติ

ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองโบราณด้านทิศใต้ ไม่ปรากฏหลักฐานจารึกในศิลาจารึกหลักที่ 1 จึงเชื่อว่าในสมัยพ่อขุนรามคำแหงคงยังไม่สร้างขึ้น แต่มีปรากฏจารึกอยู่ในจารึกวัดสรศักดิ์ ซึ่งจารึกเมื่อ พ.ศ.1955 กล่าวถึงเหตุการณ์ ว่าเมื่อพระมหาเถรธรรมไตรโลกย์ มีศักดิ์เป็นน้าของพระมหากษัตริย์เจ้าเมืองสุโขทัย พระองค์หนึ่ง มาจำพรรษาอยู่ที่วัดสรศักดิ์ได้ร่วมชุมนุมกับพระวัดเชตุพนพิจารณาการสร้างเจดีย์ข้างรอบและศาสนสถานอื่นๆ ที่วัดสรศักดิ์ จากข้อความที่ระบุชื่อวัดเชตุพนในศิลาจารึกหลักนี้ ประกอบกับรูปแบบทางศิลปกรรมของที่นี่แสดงให้เห็นว่าวัดเชตุพนคงเป็นวัดที่มีความสำคัญและเจริญรุ่งเรืองในช่วงสุโขทัยตอนปลาย ระหว่าง พ.ศ. 1835 - 1955⁹ นอกจากนี้ยังได้พบจารึกที่วัดเชตุพน กล่าวถึงเจ้าธรรมรังษีซึ่งบวชได้ 22 พรรษา มีจิตศรัทธาสั่งสร้างพระพุทธรูปขึ้นใน พ.ศ.2057

ภาพที่ 4.11 มณฑปพระสี่อิริยาบถ วัดพระเชตุพน

(ที่มา : วิรัตน์ ยั่งรอด และ ธวัชชัย องค์วุฒิมิเวทย์, สุโขทัย ศรีรัตนาลัย, หน้า 70).

ภาพลายเส้นที่ 4.13 ผังบริเวณวัดพระเชตุพน มณฑปประกอบพระพุทธรูปสี่อิริยาบถขนาดใหญ่

(นั่ง นอน ยืน เดิน) องค์พระพุทธรูปปั้นโดยรอบผนังอิฐซึ่งทำหน้าที่เป็นแกนรองรับหลังคา เป็น มณฑปลอยตัวแยกกับวิหาร ตัวมณฑปมียื่นมุขโครงสร้างไม้ทั้งสี่ด้าน (ที่มา: ทรงยศ วีระทวีมาศ, สถาปัตยกรรมสุโขทัย, หน้า 88)

⁹ สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., ศิลปะสุโขทัย, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542) หน้า 39.

4.5.3.5 มณฑปวัดพระสี่อิริยาบถ

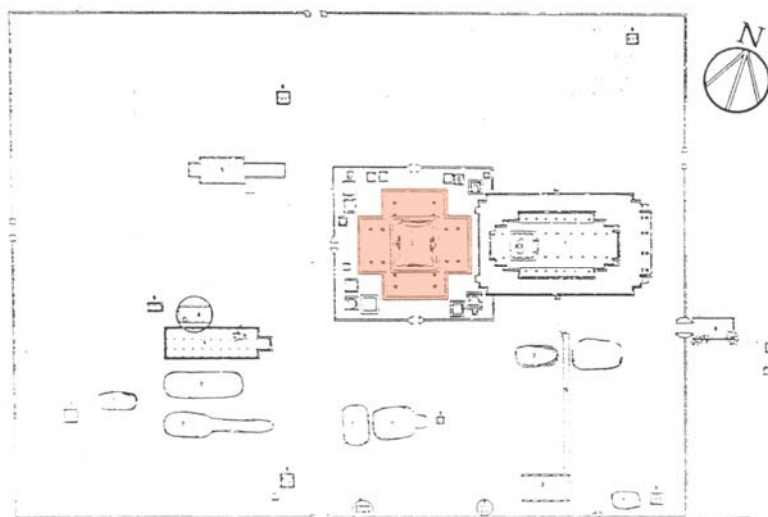
- ที่ตั้งและประวัติ

เป็นวัดขนาดใหญ่วัดหนึ่งตั้งอยู่ในเขตจังหวัดสุโขทัย แผนผังของวัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าหันหน้าไปทางทิศตะวันออก สิ่งก่อสร้างส่วนใหญ่ภายในบริเวณวัดก่อด้วยศิลาแลง มีอิฐปนอยู่บ้างเล็กน้อยรอบ ๆ บริเวณวัดมีคูน้ำซึ่งเกิดจากการขุดตัดศิลาแลงไปใช้ในการก่อสร้าง ภายในวัดแบ่งพื้นที่ออกเป็นเขตพุทธาวาสและสังฆาวาส สิ่งก่อสร้างที่สำคัญของวัดนี้นั้นอยู่ในเขตพุทธาวาสคือ วิหาร เจดีย์รายประจำมุมและมณฑป ซึ่งการวางโครงสร้างของวัดก็ยังคงมีผังที่เรียบง่ายซึ่งเป็นผังวัดที่พบได้ในศิลปะสุโขทัย

ภาพที่ 4.12 มณฑปวัดพระสี่อิริยาบถ

(ที่มา : วิรัตน์ ยั่งรอด และ ธวัชชัย องศ์คุณิเวทย์, สุโขทัย ศรีรัตนาลัย, หน้า 70).

ภาพลายเส้นที่ 4.14 ผังบริเวณวัดพระสี่อิริยาบถ

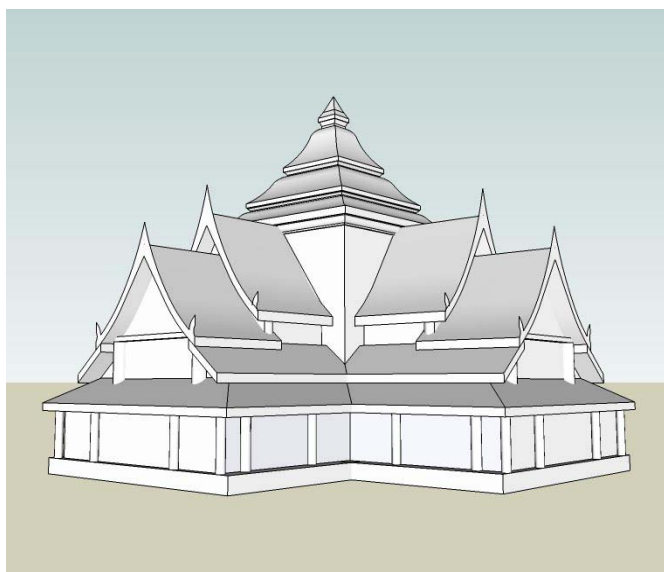
(ที่มา: ทองยศ วีระทวีมาศ, สถาปัตยกรรมสุโขทัย, หน้า 110)

วิหารของวัดนี้ตั้งอยู่ด้านหน้าของมณฑป หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ก่อด้วยศิลาแลง ตั้งอยู่บนฐานทักษิณขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นฐานที่ประดับด้วยบัวลูกแก้วอกไก่และมีการย่อมุม ผนังด้านข้างฐาน ทักษิณทำเป็นลูกทรงเตี้ย ๆ เลียนแบบเครื่องไม้ บนลานประทักษิณมีวิหารเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ซึ่งมีขนาด 7 ห้อง ภายในมีแท่นอาสนะสงฆ์และฐานชุกชี มีร่องรอยพระพุทธรูปประธานปูนปั้นประทับนั่ง

เจดีย์รายประจำมณฑปตั้งอยู่ประจำมุมกำแพงแก้ว สันนิษฐานว่าน่าจะสร้างขึ้นพร้อมกับมณฑป และวิหาร เพราะอยู่ในตำแหน่งที่สมมาตรกัน เจดีย์ราย 2 องค์หน้าเป็นเจดีย์ทรงปราสาท ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากสายวิวัฒนาการจากศิลปะทวารวดี กล่าวคือส่วนเรือนธาตุมีคูหาประดิษฐานพระพุทธรูป ส่วนยอดเป็นเจดีย์ทรงระฆัง นอกจากนี้ยังมีลักษณะสำคัญคือ มีบัวปากกระชังเป็นบัวคว่ำบัวหงาย มีลายกลีบบัวขนาดใหญ่ที่มีอิทธิพลของศิลปะปาละ¹⁰ ส่วนเจดีย์ 2 องค์หลังเป็นเจดีย์แปดเหลี่ยม

- ลักษณะทางกายภาพ

มณฑป ตั้งอยู่ด้านหลังของวิหาร ซึ่งถือว่ามณฑปนี้เป็นประธานของวัดแทนเจดีย์ มีกำแพงแก้วล้อมรอบ ซึ่งกำแพงแก้วนี้เชื่อมกับฐานทักษิณของวิหาร ตัวมณฑปมีผังแบบจัตุรมุข ตรงกลางทำเป็นแท่งทึบก่อด้วยศิลาแลงและอิฐ สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นอาคารที่มีหลังคา ผนังทั้ง 4 ด้าน ประดิษฐานพระพุทธรูปด้านตะวันออกประดิษฐานพระพุทธรูปลีลา ด้านตะวันตกประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืน ด้านทิศเหนือประดิษฐานพระพุทธรูปไสยาสน์ และด้านทิศใต้ประดิษฐานพระพุทธรูปประทับนั่ง

ภาพลายเส้นที่ 4.15 ภาพจำลองสามมิติแสดง การสร้างมณฑปเชื่อมต่อกับวิหารหลวง และมุข
โครงสร้างไม้
(ที่มา: ผู้วิจัย)

¹⁰ รองศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์, ศิลปะสุโขทัย : บทวิเคราะห์หลักฐานโบราณคดี จารึกและศิลปกรรม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547), หน้า 30.

4.5.3.6 วัดศรีโกล

- ที่ตั้งและประวัติ

ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองโบราณด้านทิศตะวันตก วัดศรีโกล เป็นที่จำพรรษาของพระมหาเถรผู้ทรงความรู้ในพระไตรปิฎกจากลังกา ปรากฏในจารึกวัดป่ามะม่วง ภาษาขอม กล่าวว่า “...พระมหาเถรผู้ทรงพระไตรปิฎกมาจากลังกาทวีป ประจำอยู่...สีโกล โดยทิศทักษิณของป่ามะม่วง...” พระมหาเถรผู้ประพันธ์ข้อความสรรเสริญพระมหาธรรมราชาลิไท ที่ทรงผนวชเมื่อ พ.ศ. 1905 ไว้ในศิลาจารึกหลักที่ 4

ภาพที่ 4.13 มณฑปวัดศรีโกล จากร่องรอยเห็นการก่อผนังแยกจากเสาอย่างเห็นได้ชัด (ที่มา : วิรัตน์ ยั่งรอด และ ธวัชชัย องศ์วุฒิเวทย์, สุโขทัย ศรีสัตนาลัย, หน้า 118).

- ลักษณะทางกายภาพ

มณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปที่ได้ชำรุดหักพังไปหมดแล้ว มณฑปก่อขึ้นจากอิฐ เชื่อมต่อกับวิหารที่เหลือแต่ฐานกับเสา ตัววิหารเดิมมีส่วนบนเป็นเครื่องไม้มุงกระเบื้อง เป็นสถานที่สำหรับสาธุชนเข้าไปใช้เพื่อนมัสการพระพุทธรูปที่ประดิษฐานอยู่ในมณฑป มณฑปมีเทคนิคการก่อสร้างที่แตกต่างออกจากแห่งอื่นคือ การก่อเสาเป็นสี่เหลี่ยมที่มุม แยกส่วนออกจากผนังโครงสร้าง ไม่ได้เป็นการก่อต่อเนื่องกันเป็นผนังรับน้ำหนักเหมือนมณฑปอื่นๆ ซึ่งเป็นพัฒนาการในช่วงที่สุโขทัยกลายเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาแล้ว¹¹ ลักษณะแบบนี้ปรากฏอยู่ที่มณฑปวัดอื่นด้วย อาทิ มณฑปวัดยายตา เป็นต้น

4.5.3.7 มณฑปหอเทวาลัยเกษตรพิมาน

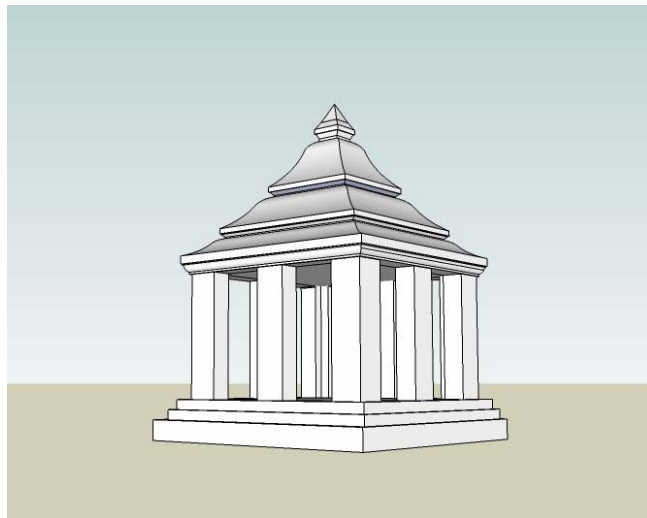
- ที่ตั้งและประวัติ

ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองโบราณด้านทิศตะวันตกเป็นโบราณสถานที่มีการอ้างถึงในศิลาจารึกวัดป่ามะม่วง หลักที่เป็นภาษาขอม กล่าวว่า “...เสด็จประดิษฐานรูปพระมหेश্বর พระวิษณุ ในหอเทวาลัยมหาเกษตร ในป่ามะม่วงนี้ ... ดาบส พรหมณ์ ทั้งหลายบูชาเป็นนิตย์...” พระมหาธรรมราชาลิไททรงประดิษฐานรูปพระอิศวรและรูปพระนารายณ์ไว้ที่เทวาลัยมหาเกษตร ในป่ามะม่วงนี้เพื่อเป็นที่สักการบูชาของพวกเขาดาบสและพรหมณ์ทั้งหลายตั้งแต่ปีพ.ศ.1892

¹¹ ทรงยศ วีระทวีมาศ, สถาปัตยกรรมสุโขทัย, (สมาคมมัณฑนากรแห่งประเทศไทย), หน้า 88.

ภาพที่ 4.14 มณฑปเทวาลัยเกษตรพิมานก่อโครงสร้างของเสาแยกจากผนัง
(ที่มา : วิรัตน์ ยงรอด และ ธวัชชัย อังค์วุฒิเวทย์, สุขโขทัย ศรีสัตนาลัย, หน้า 120).

ภาพลายเส้นที่ 4.16 ภาพจำลองสามมิติแสดงการสร้างมณฑปลอยตัว
(ที่มา: ผู้วิจัย)

- ลักษณะทางกายภาพ

มณฑปมีลักษณะเป็นอาคารสี่เหลี่ยมจัตุรัส ประกอบด้วยเสาก่ออิฐขนาดใหญ่ จำนวนแปดต้น แยกออกจากโครงสร้างผนังก่ออิฐ คล้ายกับวัดศรีโหด ก่อยกฐานบริเวณกลางมณฑป เพื่อประดิษฐานเทวรูป ส่วนหลังคาดาคาดว่าเป็นเครื่องไม้ได้ผู้ฟังหมดแล้ว

4.6 สมัยอยุธยา

4.6.1 ประวัติโดยสังเขป

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 วัฒนธรรมทวารวดีในพุทธศาสนาเถรวาท ได้แพร่หลายอยู่ทางภาคกลาง ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และที่ราบลุ่มภาคกลาง ก่อนที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของวัฒนธรรมขอม ในราวพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งมีเมืองลพบุรีเป็นเมืองสำคัญ จนเมื่อศูนย์กลางของวัฒนธรรมขอมได้ล่มสลายลงในปลายพุทธศตวรรษเดียวกันนั้น จึงมีการสถาปนาพระนครกรุงศรีอยุธยาขึ้นใหม่ในปี พ.ศ.1893 พระนครใหม่นี้มีความมั่นคง เพราะมีเมืองสำคัญ 2 เมืองเป็นฐานอำนาจสำคัญ ได้แก่เมืองลพบุรี และ เมืองสุพรรณบุรี และในท้ายที่สุดมีอำนาจเบ็ดเสร็จเหนือ อาณาจักรสุโขทัยใน ปลายพุทธศตวรรษที่ 20

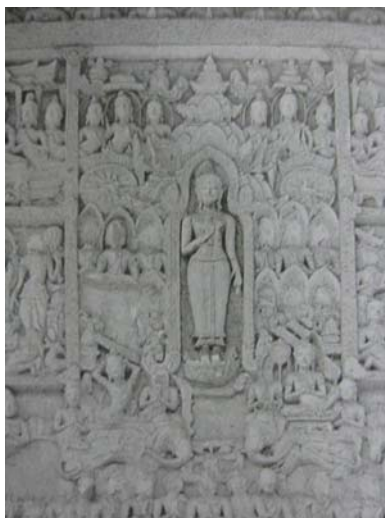
4.6.2 รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม

ด้วยการที่ดินแดนของพระนครใหม่นี้ เคยตกอยู่ใต้อิทธิพลของขอมมาก่อน และมีความใกล้ชิดกับเมืองลพบุรี ทำให้กรุงศรีอยุธยา ได้รับแนวความคิดในการปกครองมาจากขอมเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะ ลัทธิเทวราชา ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ทำให้เกิดระบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ โดยมีกษัตริย์เป็นดั่งสมมุติเทพ ไปควบคุมกับการนับถือพระพุทธรูปแบบเถรวาท อันเป็นลักษณะเฉพาะตัวอย่างหนึ่งของกรุงศรีอยุธยา ซึ่งการนับถือในแบบผสมผสานนี้ ทำให้เกิดการพัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรม ที่เคยใช้ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มาใช้ในพระพุทธศาสนา ได้แก่ การปรับปรุงรูปแบบปราสาทแบบขอม กลายเป็นพุทธปราสาทเจดีย์ ในศิลปะอยุธยา อีกทั้งได้มีความสัมพันธ์กับกรุงสุโขทัยทางตอนเหนือ ไม่ว่าจะเป็นการสงคราม และความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ซึ่งส่งผลต่อการถ่ายทอดรูปแบบทางศิลปกรรมด้วยอีกทางหนึ่ง การหล่อหลอมงานสกุลช่างแบบทวารวดี ลพบุรี และสุโขทัย นั้น เป็นจุดกำเนิดของงานศิลปกรรมที่เรียกว่า แบบ อยุธยา หรือ อู่ทอง อันถือว่าเป็นต้นเค้าของศิลปกรรมแบบอยุธยาต่อมา

ในศิลปกรรมแบบอยุธยานั้น ปรากฏร่องรอยของสถาปัตยกรรมเครื่องยอดในลักษณะของงานปูนปั้นที่พระวิหาร วัดไชโย อ.ท่าเรือ จ.ลพบุรี ทั้งในลักษณะที่เป็นมณฑปเรือนแก้ว และ อาคารประเภทปราสาท เป็นหลักฐานยืนยันว่ามีการก่อสร้างอาคารในลักษณะนี้ และเป็นอาคารที่อยู่ในฐานะนาคศักดิ์สูง เพราะเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ภาพที่ 4.15 รูปปราสาทปูนปั้น วิหารวัดไชโย จ.ลพบุรี
(ที่มา: ผู้วิจัย)

ภาพที่ 4.16 ชุ่มมณฑปปูนปั้น วิหารวัดโลย จ.ลพบุรี
(ที่มา: ผู้วิจัย)

4.6.3 ตัวอย่างเครื่องยอดมณฑปในสมัยอยุธยา

4.6.3.1 **บุษบก** บุษบกในสมัยอยุธยานั้น มีการใช้สอยเป็น **บุษบกประดิษฐานของสำคัญทางพระพุทธศาสนา** อาทิ พระพุทธรูป หรือ **บุษบกกิจการในสถาบันพระมหากษัตริย์** ดังที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงที่พบพระที่นั่งบุษบก (บุษบกมาลา) มาตั้งแต่แรกสถาปนากรุงศรีอยุธยา¹² ส่วนบุษบกพระราชยาน ราชรถ และเรือพระที่นั่งในสมัยอยุธยา นั้น ล้วนปรากฏการอ้างถึงในเอกสารอื่นๆด้วยเช่นกัน แต่ไม่หลงเหลือหลักฐานทางกายภาพมาในปัจจุบัน ที่ยังหลงเหลือสภาพดีนั้น คงเหลือเพียงแต่ **บุษบกธรรมาสน์** เท่านั้น ส่วนบุษบกอื่นๆนั้นหาหลักฐานได้ยาก ดังนั้นจึงต้องใช้รูปแบบของบุษบกธรรมาสน์เป็นเกณฑ์การเปรียบเทียบรูปแบบ

บุษบกธรรมาสน์ที่เก่าที่สุดมีตั้งแต่สมัยอยุธยา จนมาถึงอยุธยา ทางเหนือก็มีแบบล้านนา อันอยู่ร่วมสมัยกับอยุธยา สืบต่อขึ้นไปถึงสุโขทัยยังไม่พบหลักฐาน บุษบกธรรมาสน์อยุธยามักทำลักษณะเป็นเครื่องยอดขนาดเล็ก กล่าวคือมีขนาดกว้างคนเดียวพอให้คนเข้าไปนั่ง ลักษณะของลวดลาย และการประดับมีลักษณะเป็นไปในรูปแบบเดียวกันกับพระมณฑป และปราสาทของพระเจ้าแผ่นดิน

- บุษบกธรรมาสน์สมัยอยุธยาตอนต้น

อาทิ ธรรมาสน์วัดศาลาปูน จ.พระนครศรีอยุธยา

ธรรมาสน์วัดครุฑ จ.พระนครศรีอยุธยา

ธรรมาสน์วัดเชิงท่า จ.พระนครศรีอยุธยา เป็นต้น

¹² กฎหมายตราสามดวง, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2506) เล่ม 2, หน้า 130

ภาพที่ 4.17 ธรรมาสถ์วัดครุฑ จ.พระนครศรีอยุธยา
(ที่มา: ผู้วิจัย)

ภาพที่ 4.18 ธรรมาสถ์วัดเชิงท่า จ.พระนครศรีอยุธยา
(ที่มา: ผู้วิจัย)

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม แผนผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสไม่ย่อมุม มีรูปร่างลักษณะ ทรวดทรงไม่สูงมาก ฐานเป็นเส้นตรง มีลักษณะค่อนข้างหนา มีแผนรูปทรงทวารวดีลายพุ่มดอกไม้ อยู่เหนือลวดบัว ตัวเรือนและเสาตรงเกือบจะได้ฉาก เสามณฑปมีขนาดใหญ่ เชิงเสามีส่วนประกอบที่เรียกว่ากาบไผ่ ส่วน ฐานเป็นเส้นตรง มีลักษณะค่อนข้างหนา มีแผนรูปทรงทวารวดีลายพุ่มดอกไม้ อยู่เหนือลวดบัว ลวดลายที่ปรากฏ ในกระถางนั้น ทำเส้นของคดโค้งเหมือนลวดลายที่ปรากฏบนใบเสมาสมัย อโยธยา เหมือนตัวปูนปั้นที่วัดไผ่ โลบลพบุรี และ ลายที่ฐานชุกชีพระพุทธรูปอุทอง ในถ้ำเขาหลวง จ.เพชรบุรี

หลังคามณฑป ทำแบบหลังคาปรกซ้อนชั้น 3-5 ชั้น ไม่ย่อมุมเหนือระฆังเป็นหม บั๊กกลุ่ม ปลี และลูกแก้ว ชั้นเชิงกลอนเป็นเส้นตรง ไม่มีการย่อมุมไม้สิบสอง เชิงกลอนไม่มีการยกเก็จ ไม่นิยมทำซุ้มบันแถลง แต่เป็นกระจังตัวเล็กๆ เรียงกันตามแนวสะพานหนู ส่วนเพดานทำลายดอกบัวใหญ่เต็มกลางแผ่นไม้ และมีลาย ประจำสี่มุม

ลวดลายประกอบด้วยลวดลายเครือเถาดอกไม้ ใบไม้ทั้งสิ้น ธรรมมาสน์บางแห่งนั้น ได้แก่ ธรรมมาสน์วัดครุฑ และวัดโพธิ์เผือก มีการประดับลวดลายที่คล้ายคลึงกับลวดลายบนหินชนวน ช่องผนังพระ มณฑป พระอจนะ วัดศรีชุม บ่งบอกว่าได้รับอิทธิพลมา หรืออาจอยู่ร่วมสมัยเดียวกัน

- บุษบกธรรมมาสน์สมัยอยุธยาตอนปลาย

อาทิ ธรรมมาสน์วัดวรจรยาวาส กรุงเทพมหานคร

ธรรมมาสน์วัดบางขุนเทียนนอก ธนบุรี

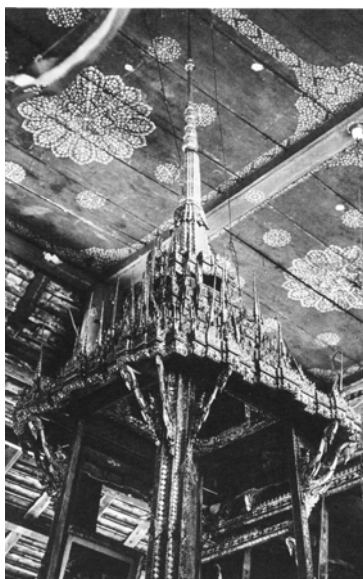
ธรรมมาสน์วัดพระยาทำ ธนบุรี เป็นต้น

ภาพที่ 4.19

ธรรมมาสน์วัดวรจรยาวาส ธนบุรี

(ที่มา: น. ณ ปากน้ำ, ธรรมมาสน์ ศักดิ์และศรีแห่งศิลปะไทย, หน้า 48.)

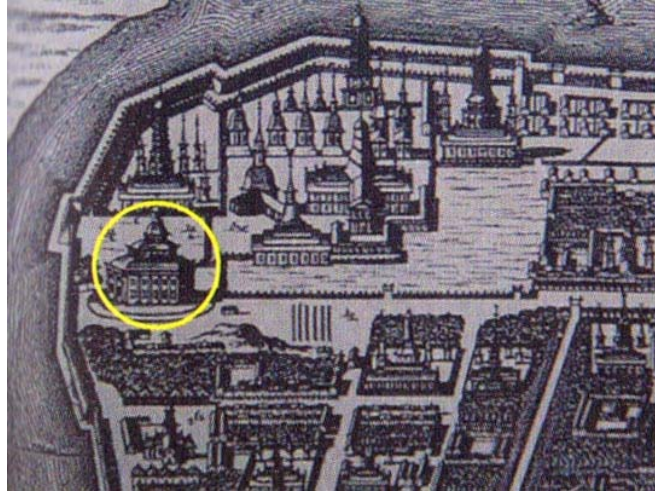
ภาพที่ 4.20 ธรรมาสถ์วัดบางขุนเทียนนอก ธนบุรี
(ที่มา: น. ณ ปากน้ำ, ธรรมาสถ์ ศักดิ์และศรีแห่งศิลปะไทย, หน้า 68.)

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม แผนผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสอง รูปร่างสูงโปร่ง ยอดเพียวแหลมขึ้น พื้นฐานเป็นเส้นโค้งอ่อนโยนชัดเจน เรียกว่าโค้งสำเภา มีลักษณะค่อนข้างอ่อนช้อย และมีการซ้อนชั้นที่มากขึ้น เหนือลวดบัว เป็นกระจังใหญ่ที่เรียกว่า กระจังปฏิญาณ โดยสมัยอยุธยาตอนปลายระยะต้นตัวกระจังจะมีขนาดใหญ่ ต่อมาจะมีขนาดเล็กลง และเรียงเท่ากันทุกตัว ตัวเรือนและเสามีการสอดเข้าสู่นัยกกลางที่มากขึ้น ทำให้ทรงดูชะลูดขึ้น ที่กาบเชิงเสา เป็นกาบพรมศร ปลายเพียวแหลม และมีการประดับปลาย

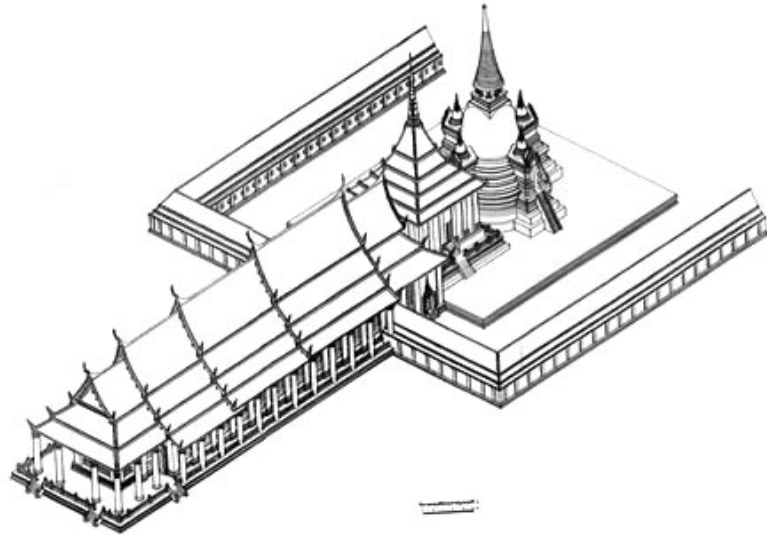
หลังคามณฑป ทำแบบหลังคาปรกซ้อนชั้น 3-5 ชั้น เหนือระฆังเป็นหม บัวกลุ่ม ปลี และลูกแก้ว มีการย่อมุมไม้สิบสอง มีนาคบั๊ก และยอดเก็จ ประดับชุ่มบันแถลง ในบางแห่งประดับบราลีที่สันหลังคาด้วย ลวดลายประกอบด้วยลวดลายที่มีลักษณะเป็นแบบแผนขึ้น ที่เรียกว่าแม่ลายกระหนก

4.6.3.2 มณฑป มณฑปสมัยอยุธยา เป็นอาคารที่มีผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส และประกอบด้วยเครื่องยอดทรงกรวยแหลม คล้ายมณฑปในสมัยสุโขทัยแต่มีทรวดทรงที่สูงชะลูดขึ้น และมีการประดับตกแต่งซับซ้อนขึ้นตามลำดับ การลดหลั่นของชั้นหลังคาที่ซ้อนชั้นนั้น ยังหมายความไปถึง “ปราสาท” หรือเรือนซ้อนชั้นในหมายความของภพภูมิของชั้นสวรรค์ ตามคติไตรภูมิใช้เป็นอาคารในสถาบันศาสนา ประดิษฐานพระพุทธรูปหรือพระพุทธรูปบาท อาทิ มณฑปพระมงคลบพิตร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา (ก่อนบูรณะ) มณฑปวัดพระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

มณฑปสมัยอยุธยาตอนต้น รูปแบบของมณฑปในสมัยนี้นั้น ไม่ปรากฏหลักฐานเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เนื่องจากอาคารประเภทมณฑปนั้น สันนิษฐานว่าสร้างด้วยโครงสร้างไม้ จึงผุพังไปตามกาลเวลา อย่างไรก็ตาม การสันนิษฐานนั้นอาจเปรียบเทียบกับไปยังรูปแบบของบุษบกสมัยอยุธยาตอนต้น-ตอนกลาง ที่ยังหลงเหลืออยู่ ซึ่งบุษบกนั้นมีลักษณะเป็นมณฑปขนาดเล็ก และปรากฏฉันทลักษณ์และทรวดทรง

ภาพที่ 4.21 สมัยพระเจ้าปราสาททอง ปรากฏแผนที่อยุธยา วาดโดยชาวตะวันตก รูปแบบอาคารเป็นยอดแหลมคล้ายมณฑป (ที่มา: ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา)

ภาพลายเส้นที่ 4.17 ภาพสันนิษฐานรูปแบบ วัดพระศรีสรรเพชญ์ ในช่วงแรกสร้าง (ที่มา: รศ. เสนอ นิลเดช, วัดพระศรีสรรเพชญ์, อุทยานประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยา)

- **มณฑปสมัยอยุธยาตอนปลาย** การพิจารณารูปทรงมณฑปในสมัยอยุธยาตอนปลายนั้น อาจเทียบเคียงไปถึงงานที่ร่วมสมัยกัน เช่น มณฑปพระพุทธบาท จ.สระบุรี แม้ว่าจะมีการบูรณะไปหลายครั้ง แต่ก็ยังสามารถสังเกตเห็นถึง ลักษณะบางประการ ที่พัฒนาจากสมัยอยุธยาตอนต้น รวมถึงรูปแบบของบุษบกที่สอดคล้องไปในทางเดียวกันคือ ทรวดทรงของมณฑป ยอดเพียวแหลมขึ้น รวมไปถึงรูปแบบที่ซับซ้อนขึ้น ได้แก่ หลังคามีการย่อมุมไม้สิบสอง ตรงเชิงชายคา มีการยกเก็จ ประกอบด้วยชู้มรังไก่อ หรือชู้มบันแถลง

ภาพที่ 4.22 ภาพสันนิษฐานรูปแบบวัดพระศรีสรรเพชญ์ ในลักษณะของศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย

(ที่มา: ศ.สันติ เล็กสุขุม, *Ayutthaya: World Heritage*)

4.6.3.3 พระมหาปราสาทและปราสาท เรียงตามลำดับการก่อสร้าง ประกอบด้วย¹³

- **พระที่นั่งไพศยมุขมหาราชา** สร้างในสมัยรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 เครื่องยอดทรงมณฑป ยอดเดี่ยว มีมุขซ้อน 4 ชั้น เป็นมุขใหญ่ และมีมุขยาวออกมาจากมุขใหญ่ทางทิศเหนือและทิศใต้ ส่วนทางทิศตะวันออกและทิศตะวันตกมีมุขยาวยื่นออกมาเช่นเดียวกัน แต่สั้นกว่าด้านทิศเหนือและทิศใต้

- **พระที่นั่งไอศวรรย์มหาปราสาท** สร้างในสมัยรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 พระที่นั่งองค์นี้จากหลักฐานไม่ได้บรรยายถึงรูปแบบ หรือรายละเอียดทางสถาปัตยกรรม แต่สันนิษฐานว่า เป็นเครื่องยอดทรงมณฑป ยอดเดี่ยว

- **พระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาท**¹⁴ (พระที่นั่งเบญจรัตนมหาปราสาทสุริโยภาชวรา)

¹³ วินัย พงศ์ศรีเพียร, *พรรณนามิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อูซาคเนย์, 2551) หน้า 103.

¹⁴ คณะกรรมการชำระประวัติศาสตร์ไทยและคณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, “คำให้การของขุนหลวงวัดประดู่ทรงธรรม”, *แถลงงานประวัติศาสตร์ เอกสารทางโบราณคดี* ปีที่ 3, เล่มที่ 2 (พฤษภาคม 2512) หน้า 20 -35.

สร้างในสมัยสมัยรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ลักษณะเป็นเครื่องยอดมณฑป 5 ยอด ลักษณะเป็นพระที่นั่งจัตุรมุข มุขยื่นยาวเสมอกันทั้ง 4 ด้าน โดยมุขทั้ง 4 ด้านนั้นออกมุขเป็นจัตุรมุขมียอดทรงมณฑปทุกมุข พื้นมุขทั้ง 4 ด้านต่ำลงเป็นท้องพระโรงสำหรับเสด็จออกว่าราชการ ตามฤดูทั้ง 3 ฤดู ในสามมุข ส่วนมุขด้านหลัง เป็นมุขสำหรับเสด็จออกว่าราชการฝ่ายใน

- **พระที่นั่งคชประเวศมหาปราสาท (พระที่นั่งคชกรรมประเวศ)** สร้างในสมัยสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ บางหลักฐานอ้างว่า สร้างตั้งแต่ในสมัยสมเด็จพระรามาธิบดี 1 เป็นเครื่องยอดทรงมณฑป มีมุขซ้อน 4 ชั้น มีมุขยาว 2 ข้าง ไม่มีฝา เป็นพระที่นั่งโถง 2 ชั้น ตั้งอยู่บนเชิงเทินเพนียดค้ำค้ำค้ำค้ำ สำหรับพระมหากษัตริย์ทอดพระเนตรการคล้องช้าง ที่ต้อนจากทางเหนือผ่านแม่น้ำลพบุรี และป่าสักมาเข้าเพนียด

ภาพที่ 4.23 หุ่นจำลองพระที่นั่งคชกรรมประเวศ
(ที่มา: ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา)

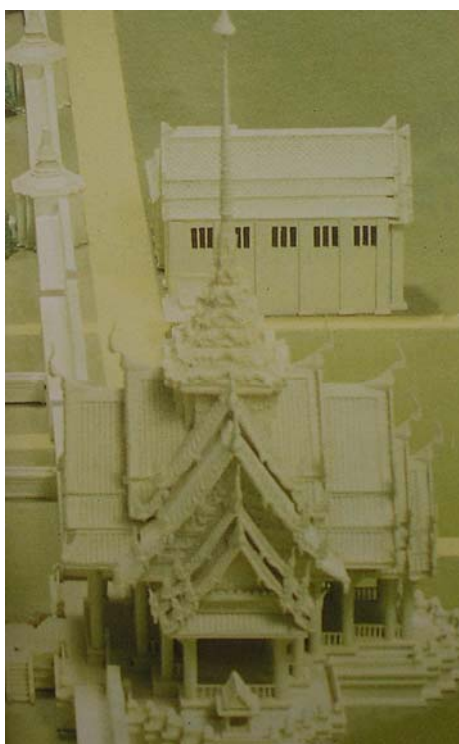
- **พระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาท** สร้างในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เครื่องยอดทรงมณฑป มียอดนาคคู่ เก้ายอด (โดยทั่วไปเป็นที่เข้าใจว่า ยอดนาคคู่ นั้น จะปักอยู่บนยอดปราสาท แต่ถ้านำมาปักบนยอดพระที่นั่งทรงมณฑปนั้น นาคคู่จะต้องมีขนาดเล็กลงมาเพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะของยอดมณฑปที่เป็นเช่นนี้อาจเกิดจากความแม่นยำของคำให้การฯ ซึ่งอาจเกิดจากความสับสนของผู้บันทึก หรืออาจเกิดจากความผิดพลาดในการแปลมาเป็นภาษาไทยภายหลัง¹⁵) พระที่นั่งองค์นี้สร้างขึ้นเพื่อ “เป็นที่เสด็จออกทรงพระราชปราศรัยแก่แขกเมืองต่างประเทศถวายเป็นบังคม... ภายในพระที่นั่งเป็นที่เสด็จออกรับแขกเมืองบ้าง ออกขุนนางเมื่อวันราชาภิเษก”¹⁶ พระที่นั่งองค์นี้จึงไม่ได้เป็นที่ประทับสำหรับพระมหากษัตริย์ แต่ใช้สำหรับพระราชพิธีที่สำคัญต่อมาในรัชสมัยของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พ.ศ. 2277

¹⁵ สันติ เล็กสุขุม, *ศิลปอยุธยา* (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2542), หน้า 38.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

- พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท (พระที่นั่งศรียโสธรมหาพิมานบรรยงค์)¹⁷ สร้างในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง มีลักษณะเป็น เครื่องยอดทรงมณฑป ลักษณะแผนผังอาคารเป็นพระที่นั่งตรีมุข คือ มีมุขยื่นต่อออกไป 3 ด้าน ได้แก่ ด้านหน้า และด้านข้างทั้งสองด้าน เป็นปราสาทโถง (ลักษณะของพระที่นั่งตรีมุขนั้นหากเทียบจากแผนผังอาคารซึ่งมีมุขยื่นออกไป 3 ด้าน แต่ในการต่อยอดจากหลังคา ในทางสถาปัตยกรรมนั้น ก็ยังคงต้องมีหน้าบันเป็นจั่วทั้ง 4 ด้านอยู่มิเช่นนั้นจะต่อยอดขึ้นไปจากหลังคาไม่ได้) ตั้งอยู่บนกำแพงวังชั้นในด้านหน้าพระราชวังทางทิศตะวันออก สูง 3 ชั้น สันนิษฐานว่าพระที่นั่งองค์นี้สร้างขึ้นสำหรับประทับทอดพระเนตรกระบวนแห่ในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง โดยชั้นล่างสำหรับข้าทูลละอองธุลีพระบาท ชั้นกลางสำหรับข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายใน ชั้นบนสำหรับพระราชวงศานุวงศ์ฝ่ายหน้าและฝ่ายใน ฝ้าคูกระบวนแห่ กลางจัตุรมุขตั้งพระแท่นประทับสำหรับทอดพระเนตรกระบวนแห่ การมหรสพ และยกทัพพยุหยาตรา โดยหน้าพระที่นั่งมีถนนใหญ่กว้าง 6 วา เรียกว่า ถนนหน้าจักรวรรดิ สนามเรียกว่า สนามหน้าจักรวรรดิ พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท นั้นเทียบได้กับพระที่นั่งสุทโธสวรรคในพระบรมมหาราชวัง ปัจจุบันพระที่นั่งองค์นี้เหลือหลักฐานให้เห็นเพียงส่วนฐานของอาคารซึ่งทำจากอิฐและศิลาแลง ผนังของฐานประดับด้วยรูปครุฑยุดนาคปั้นด้วยปูน

- พระที่นั่งไอลยสวัสดิ์ทิพยอาสน์ (พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์) สร้างในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง เครื่องยอดทรงมณฑปสร้างกลางสระน้ำที่พระราชวังบางปะอิน หลังปัจจุบันสร้างขึ้นใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 5

ภาพที่ 4.24

หุ่นจำลองพระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์มหาปราสาท
(ที่มา: ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา)

¹⁷ พระยาโบราณราชธานินทร์, เรื่องกรุงเก่า ในประชุมพงศาวดาร, เล่มที่ 37, หน้า 54-55.

- **พระที่นั่งสุริยามรินทร์** สร้างในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ลักษณะอาคารเครื่องยอดมณฑปห้ายอด โดยมีมุขโถงทางด้านทิศเหนือ พระที่นั่งองค์นี้อยู่ถัดจากพระที่นั่งพระที่นั่งสรรเพชญมหาราชาต อยู่ติดริมกำแพงด้านริมด้านทิศเหนือ สร้างขึ้นเพื่อทอดพระเนตรข้ามกำแพงออกไปทางแม่น้ำลพบุรี ต่อมาเกิดการบูรณะพระที่นั่งองค์นี้ครั้งสำคัญในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศเมื่อ พ.ศ. 2278 โดยโปรดเกล้าฯ ให้ “*ปรุเครื่องบน... ทำ 8 เดือน จึงแล้ว ทรงพระกรุณาให้ปิดทอง*”¹⁸ เครื่องบนดังกล่าวเป็นหลังคาโครงสร้างไม้แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนนามเป็น พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ เนื่องจากต้องการให้คล้องต่อนามพระที่นั่งสรรเพชญมหาราชาต ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ พ.ศ. 2303 โปรดเกล้าฯ ให้ “...*รื้อพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ลงทำใหม่...*”¹⁹ คงหมายถึงรื้อเครื่องบนลงทำใหม่ ในครั้งนี้ใช้เวลา 10 เดือน จึงแล้วเสร็จ
- **พระที่นั่งสุทไธยสวรรคัมหาปราสาท** เครื่องยอดมณฑปยอดเดียวมีมุขชั้นสี่ชั้น
- **พระที่นั่งดุสิตสวรรค์คัญญามหาปราสาท** เครื่องยอดมณฑปยอดเดียวมีมุขชั้นสี่ชั้น เช่นเดียวกับพระที่นั่งสุทไธยสวรรคัมหาปราสาท

ภาพที่ 4.25 (จากซ้ายไปขวา) หุ่นจำลองพระที่นั่งวิหารสมเด็จพระที่นั่งสรรเพชญมหาราชาต และ พระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (ที่มา: ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา)

- **พระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์** สร้างในสมัยสมเด็จพระเพทราชา ลักษณะอาคารเป็นจัตุรมุข เครื่องยอดมณฑป สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2230 อยู่บนเกาะมีสระน้ำล้อมรอบ มีมุขใหญ่ทั้ง 4 ด้าน พระที่นั่งองค์นี้ ตั้งอยู่ด้านหลังพระบรมมหาราชวังทางด้านทิศตะวันตก ในพงศาวดารกล่าวถึงพระที่นั่งองค์นี้ว่า “...*ได้ขุดสระเป็นคูอยู่ซ้ายขวาแล้วก่ออ่างแก้วและภูเขา มีท่อน้ำไหลลงในสระแล้ว และทำระหัดน้ำ ฝิ่งท้อ ให้น้ำเดินเข้าไปผุดในอ่างแก้ว แล้วให้ทำพระที่นั่งทรงปืนที่ท้ายสระ เป็นที่เสด็จออก กลับเอาที่ท้ายสนมเป็นที่ข้างหน้าและทำศาลา*

¹⁸ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ใน ประชุมพงศาวดาร, เล่มที่ 39 (พระนคร : องค์การค้ำของคุรุสภา, 2512), หน้า 283.

¹⁹ สันติ เล็กสุขุม, *ศิลปะอยุธยา* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2542), หน้า 37.

ภาพที่ 4.26 หุ่นจำลองพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ลักษณะเป็นเครื่องยอดทรงมณฑปยอดเดียว
แผ่นผังอาคารเป็นจัตุรมุข
(ที่มา: ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ศูนย์ศึกษาประวัติศาสตร์อยุธยา)

4.7 สมัยกรุงธนบุรี

ในสมัยนี้เป็นช่วงเวลาที่ยากลำบาก มีระยะเวลาเพียง 15 ปีเท่านั้น เป็นสมัยที่บ้านเมืองอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลง มีการเปลี่ยนราชธานีแห่งใหม่จากกรุงศรีอยุธยา มาเป็นกรุงธนบุรี และยังคงอยู่ในช่วงที่มีศึกสงครามรอบด้าน ฉะนั้นพระมหากษัตริย์จึงจำเป็นต้องมีพระราชกรณียกิจที่จะต้องดูแลบ้านเมืองให้เข้มแข็ง และเป็นปึกแผ่น ประกอบกับมีศึกสงครามบ่อยครั้ง การที่สร้างพระนครให้เป็นเหมือนอย่างสมัยกรุงศรีอยุธยา จึงเป็นไปได้ยาก ไม่มีการสร้างสถาปัตยกรรมเครื่องยอด ปรากฏเพียงพระที่นั่งที่ประทับของพระเจ้าตากสินมหาราช

²⁰ พระยาโบราณราชธานินทร์, เรื่องกรุงเก่า ในประชุมพงศาวดาร, เล่มที่ 37, หน้า 54-55.

²¹ พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ใน ประชุมพงศาวดาร, เล่มที่ 39 (พระนคร : องค์การค้ำของ
คุรุสภา, 2512), หน้า 225.

4.8 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

4.8.1 ประวัติโดยสังเขป พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช พระปฐมบรมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนากรุงเทพมหานครขึ้นเป็นเมืองหลวง พร้อมทั้งการสร้างพระบรมมหาราชวังเมื่อ พุทธศักราช 2325 สันนิษฐานด้วยมูลเหตุดังนี้

- **ชัยภูมิ** ทำเลที่ตั้งโดยทั่วไปของกรุงธนบุรี ซึ่งตั้งอยู่บนฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา มีลักษณะเป็นคูก้น้ำ มีการกั้นเขื่อนของตลิ่ง ไม่มั่นคงแข็งแรงสำหรับการต่อต้านข้าศึก ถ้ามีศึกมาประชิดก็ยากแก่การป้องกันรักษาพระนคร เมื่อเทียบกับปากตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยานั้น มีลักษณะเป็นแหลมโค้งเข้าไปในแม่น้ำ ซึ่งสามารถอาศัยลำน้ำเป็นปราการต่อต้านข้าศึกได้เป็นอย่างดี สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายสภาพของเมืองกรุงธนบุรีไว้ว่า²²

“แผนที่เมืองกรุงธนบุรีครั้งเป็นราชธานีเหมือนอย่างเมืองพิษณุโลก คือ ตั้งป้อมกำแพงสองฟาก เอาลำแม่น้ำไว้กลางเมือง เมืองที่เอาลำน้ำไว้กลาง ถ้าลำน้ำนั้นแคบ ก็เป็นประโยชน์ในการที่จะใช้เรือลำเลียงเข้าได้ถึงในเมือง และเวลาเมื่อมีศึกสงคราม ก็อาจจะทำเครื่องกีดกันข้าศึกได้ในทางน้ำ และทำสะพานให้พลทหารข้ามฟากเข้าช่วยกันรักษาหน้าที่ได้ง่าย แต่ถ้าลำน้ำกว้างออกจนกลางเป็นแม่น้ำ ประโยชน์ที่จะได้ใน การป้องกันเมืองก็จะหมดไป กลายเป็นเมืองอกแตก พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้เคยทรงรักษาเมืองพิษณุโลกคือ ศีบกอแขห่วนก็ คงจะได้ทรงพระราชดำริเห็นเป็นการเสียเปรียบข้าศึกดังกล่าวมานี้ จึงได้ย้ายพระนครมาตั้งข้างฝั่งตะวันออกแต่ฝั่งเดียวเอาแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นชื่อรักษาหน้าพระนคร”²³

- **ความเจริญรุ่งเรืองสวยงาม** เพื่อให้เป็นเกียรติยศปรากฏไปในนานาประเทศว่า ชาวสยามได้รวบรวมกับเป็นปึกแผ่นแน่นหนา สามารถกอบกู้ความเป็นอิสระภาพคืนมา และสามารถสร้างสรรคบ้านเมืองใหม่ให้รุ่งเรืองสวยงาม ดังเช่นในสมัยที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี โดยงานสถาปัตยกรรมนั้น เป็นสัญลักษณ์ทางกายภาพที่สำคัญ ในการแสดงถึงความเจริญรุ่งเรือง จึงทรงตั้งพระราชหฤทัยที่จะสถาปนาวัดวาอาราม และขยายพระราชนิเวศน์มณฑลเกียรติสถาน ก่อปรกัษ พระราชนิเวศน์มณฑลเกียรติสถานในกรุงธนบุรีนั้น ตั้งอยู่ในทำเลที่มีวัดชานาอยู่ทั้งสองข้าง จึงมีข้อจำกัดในการขยายอาณาบริเวณและก่อสร้างพระมหาปราสาทราชมณฑลเกียรติให้สวยงามได้ ในการสร้างพระบรมมหาราชวัง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นคล้ายคลึงกับกรุงศรีอยุธยาให้มากที่สุด กล่าวคือ การแบ่งพื้นที่ใช้สอยในพระบรมมหาราชวังออกเป็นสัดส่วน

4.8.2 **รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรม** สถาปัตยกรรมเครื่องยอด ยังมีลักษณะที่สืบทอดแบบจารีตประเพณีมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ที่ยังคงเหลือหลักฐานเป็นกรณีศึกษา ได้ในปัจจุบัน

²² ม.ร.ว. แสงสุรย์ อดาว์ลัย, พระมหาปราสาท และ พระราชมณฑลเกียรติสถาน ในพระบรมมหาราชวัง (กรุงเทพฯ, 2507), หน้า 1.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2.

4.8.3 ตัวอย่างเครื่องยอดมณฑป-บุษบกในสมัยรัตนโกสินทร์

4.8.3.1 **บุษบก** ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีรูปแบบฉันทลักษณ์ ที่สืบทอดมาจากอยุธยาตอนปลาย มีระเบียบแบบแผนที่เคร่งครัดกว่า การใช้สอยนอกเหนือจากการเป็นที่ประดิษฐานสิ่งสำคัญทางพระพุทธศาสนา ปรากฏการใช้บุษบกเป็นงานครุภัณฑ์ที่สำคัญในงานพระราชพิธีต่างๆทั้งสิ้น โดยไม่ปรากฏรูปแบบเครื่องยอดอื่นๆ แสดงถึงความสำคัญของความหมายของรูปทรง ที่สัมพันธ์กับการเฉลิมพระเกียรติในสถาบันพระมหากษัตริย์

รูปแบบของบุษบกในสมัยรัตนโกสินทร์

ได้แก่ **บุษบกลอยตัว**

อาทิ พระที่นั่งอาสน์อมรินทร์

บุษบกมุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

บุษบกประดิษฐานพระแก้วมรกต

บุษบกประดิษฐานพระพุทธสิหิงค์ พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ เป็นต้น

บุษบกท้ายเกริน

อาทิ บุษบกมาลามหาจักรพรรดิพิมาน

บุษบกมालา วังหน้า

พระมหาพิชัยราชรถ เป็นต้น

ภาพที่ 4.27

บุษบกมุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1, หน้า 20.)

ภาพที่ 4.28 บุษบกมาลามาหาจักรพรรดิพิมาน ภายในท้องพระโรงพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย เป็นบุษบกประกอบเกรินทางด้านซ้ายและขวา ทั้งสองด้าน (ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 69).

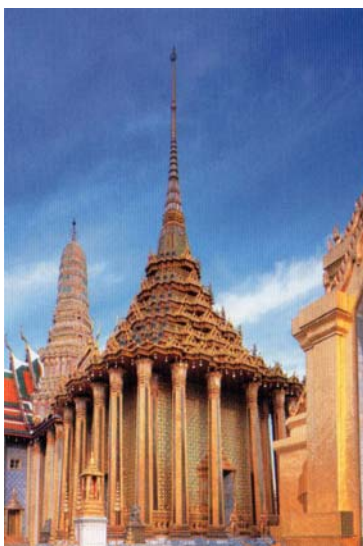

ภาพที่ 4.29 พระมหาพิชัยราชรถลักษณะเป็นบุษบกประกอบเกรินรถ ทางด้านหน้า และทำายเกริน ทางด้านหลัง (ที่มา: กรมศิลปากร, เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถ และพระเมรุมาศ, งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี, หน้า 185).

4.8.3.2 **มณฑป** ได้แก่ มณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยสืบทอดรูปแบบมาจากมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปบาท จ.สระบุรี ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา และถือเป็นแบบแผนเครื่องยอดทรงมณฑปซ้อนชั้น 7 ชั้น

ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการสร้างอาคารเพื่ออุทิศให้พระพุทธศาสนาในอีกลักษณะหนึ่ง ได้แก่ โฉมปราสาท วัดราชบพิธ มีลักษณะเป็นอาคารเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบกขนาดเล็ก ซ้อนลดหลั่นกันจำนวน 37 ยอด ตามแนวความคิดการสร้างโฉมปราสาทจากคติลังกา

ในสมัยรัชกาลปัจจุบัน มีการสร้างมณฑปในรูปแบบที่พัฒนาการออกไปตามแนวความคิดของช่าง โดยการปรับเปลี่ยนรูปแบบบางประการทางสถาปัตยกรรม เพื่อให้อาคารมีลักษณะโดดเด่น และสอดคล้องกับการใช้งาน ได้แก่ มณฑป ภปร สก วัดญาณสังวราราม และมณฑปพระสุวรรณภูมิमार วัดไตรมิตรวิทยาราม

ภาพที่ 4.30 มณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(ที่มา: พระมหามณฑปพระพุทธรูปมหาสุวรรณภูมิमार สถิตศรีรัตนศาสดาร, หน้า 93.)

ภาพที่ 4.31 มณฑปพระสุวรรณภูมิमारวัดไตรมิตรวิทยาราม
(ที่มา: พระมหามณฑปพระพุทธรูปมหาสุวรรณภูมิमार สถิตศรีรัตนศาสดาร, หน้า 93.)

4.7.3.3 **ปราสาทและมหาปราสาท** ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้มีการสร้างปราสาทและมหาปราสาทอาคาร ในพระบรมมหาราชวัง ตามแนวความคิดและคติที่สืบทอดมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา ในลักษณะของเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก อาทิ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เป็นต้น โดยรูปแบบทางสถาปัตยกรรมนั้นล้วนอยู่ในแบบแผนอันลักษณะของเครื่องยอดในลักษณะเดียวกัน แต่แตกต่างกันที่การใช้สอยที่แตกต่างกัน

สัญลักษณ์ของเครื่องยอดปราสาทและมหาปราสาทนั้น ปรากฏในพระราชมนเทียรที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 5 เพื่อเฉลิมพระเกียรติยศในแต่ละรัชกาล และได้ยุติลงตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เมื่อพระมหากษัตริย์ในรัชกาลต่อมาได้เสด็จไปประทับที่พระราชวังอื่นเป็นส่วนมาก พระบรมมหาราชวังจึงเป็นเพียงสถานที่ประกอบพระราชพิธีเท่านั้น

ตลอดระยะเวลาที่ล่วงเลยไปในช่วง 5 รัชกาลนั้นได้มีการสร้างและการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรมในพระบรมมหาราชวังหลายประการ นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมมหาราชวังแล้ว หลังจากนั้นได้มีการสร้างอาคารเพิ่มเติมและรื้อถอนอาคารบางหลังออกไป มีการบูรณปฏิสังขรณ์ ตลอดจนเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอยในบางอาคาร การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นด้วยเหตุผลและอิทธิพลด้านต่างๆ เช่น ด้วยพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์แต่ละรัชกาล ด้วยความเหมาะสมกับนโยบายทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม รวมทั้งอิทธิพลจากต่างประเทศในทางการค้ากับจีนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และทางการเมืองกับประเทศมหาอำนาจตะวันตกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น ล้วนเป็นเหตุให้เกิดลักษณะของรูปทรงทางสถาปัตยกรรมที่แปรเปลี่ยนไปในแต่ละช่วงรัชกาล

ภาพที่ 4.32

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ลักษณะงานประเพณีที่สืบทอดมาจากกรุงศรีอยุธยา (ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 8.)

ภาพที่ 4.33 พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ลักษณะงานสถาปัตยกรรมตะวันตกประกอบเครื่องยอด (ที่มา : ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 95.)

ในสมัยรัชกาลปัจจุบัน แม้มิได้มีการเฉลิมพระราชมนเทียรในลักษณะปราสาท และ มหาปราสาท เป็นที่ประทับ แต่ปรากฏอาคารเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ในลักษณะที่ใช้ในการเฉลิมฉลองในโอกาสสำคัญต่างๆ ได้แก่ พระที่นั่งเทวารัณยสถาน เป็นมุขหลังของพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร (องค์ใหม่) ในพระบรมมหาราชวัง สร้างขึ้นในคราวเฉลิมฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี มีลักษณะเป็นพลับพลาโล่ง เป็นอาคารเครื่องยอดหลังคาซ้อนชั้น 5 ชั้น ลักษณะเดียวกับพระที่นั่งอภรณ์ภิโมกข์ปราสาท

ภาพที่ 4.34 พระที่นั่งเทวารัณยสถาน เขตพระราชฐานชั้นใน สร้างขึ้นในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 คราวฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี พ.ศ. 2549 (ที่มา: สำนักพระราชวัง)

นอกจากนั้นในงานพระราชพิธีที่ท้องสนามหลวงในวโรกาสสำคัญอื่นๆ ได้มีการสร้างอาคารชั่วคราวเพื่อเป็นที่ประทับ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ และประดิษฐานพระมหาเศวตฉัตร ได้แก่ พระที่นั่งชัยมังคลาภิเษก และพระที่นั่งกาญจนภิเษก แม้ว่าจะเป็นอาคารชั่วคราว แต่ได้รับการออกแบบตามฉันทลักษณ์เดียวกับปราสาทในพระบรมมหาราชวัง

ภาพที่ 4.35 พระที่นั่งชัยมังคลาภิเษกสร้างขึ้นในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 ทรงเจริญพระชนม์มครบ 60 ปี เมื่อ พ.ศ.2530 (ที่มา: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 170).

ภาพที่ 4.36 พระที่นั่งกาญจนภิเษก สร้างขึ้นในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ รัชกาลที่ 9 คราวทรงฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี เมื่อ พ.ศ.2539 (ที่มา: สำนักพระราชวัง)

บทที่ 5

กรณีศึกษารูปแบบของสถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก

ในการศึกษารูปแบบของสถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก จากกรณีศึกษาตัวอย่างอาคารสำคัญ สามารถจำแนกได้ 2 ประเภทคือ

ก.) สถาปัตยกรรมประเภทมณฑปในสถาบันพุทธศาสนา

- พระมณฑปพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี
- พระมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎก ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
- โฉมปราสาท วัดราชนันทารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
- พระมณฑปพระพุทธบาท ภาปร สก วัดญาณสังวราราม จ.ชลบุรี
- พระมณฑปพระสุโขทัยไตรมิตร วัดไตรมิตร กรุงเทพมหานคร

ข.) สถาปัตยกรรม ประเภทมหาปราสาทและปราสาทในสถาบันพระมหากษัตริย์

- พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
- พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท
- พระที่นั่งมหาราชปราสาท
- พระที่นั่งอภรณ์ภิโมกข์ปราสาท
- พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
- พระที่นั่งศิวาลัยปราสาท
- พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์

5.1 สถาปัตยกรรมประเภทมณฑป ในสถาบันพุทธศาสนา

5.1.1 พระมณฑปพระพุทธรูป วัดพระพุทธรูป จ.สระบุรี

ภาพที่ 5.1 มณฑปพระพุทธรูป จ.สระบุรี
(ที่มา: ผู้วิจัย)

5.1.1.1 ที่ตั้ง มูลเหตุการก่อสร้าง และประวัติความเป็นมา

ที่ตั้ง วัดพระพุทธรูปราชวรรมหาวิหาร ตั้งอยู่ที่ตำบลขุนเณร อำเภอพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี เป็นพระอารามหลวงชั้นเอกชนิด ราชวรรมหาวิหารเป็นหนึ่งในจำนวนทั้งสี่นหกวัด ในประเทศไทย ได้แก่ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ วัดสุทัศนเทพวราราม วันอรุณราชวราราม วัดพระปฐมเจดีย์ และวัดพระพุทธรูป

มูลเหตุการก่อสร้าง สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (พ.ศ. 2163-2171) ทรงมีพระราชดำริให้สร้าง เพื่อประดิษฐาน รอยพระพุทธรูป ซึ่งถือว่าเป็นบรมิโกะเจดีย์ที่มีความสำคัญ

ประวัติความเป็นมา¹ ตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา กล่าวว่า มีพระภิกษุไทยคณะหนึ่ง เดินทางไปยังลังกาทวีป เพื่อนมัสการรอยพระพุทธรูป พระสงฆ์ลังกากล่าวว่า ที่ตั้งแห่งรอยพระพุทธรูปทั้งปวงตามที่ปรากฏอยู่ในตำนานว่ามีเพียง 5 แห่ง ได้ความว่าเขาที่ชื่อว่า สุวรรณบรรพต ซึ่งตั้งอยู่สยามประเทศ จึงได้นำความกราบทูล สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ให้ทรงทราบ พระองค์จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีท้องตราสั่งบรรดาหัวเมืองทั้งปวง ให้เที่ยวตรวจตราคั่นดูตามภูเขาดังๆ ว่าจะมีรอยพระพุทธรูปอยู่ ณ ที่แห่งใด ครั้งนั้น

¹ บุญเลิศ เสนานนท์, วัดพระพุทธรูปสระบุรี (กรุงเทพฯ: ศรีอนันต์การพิมพ์, 2538).

ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ช่างชาวฮอลันดาทำถนนจากท่าเรือ ตรงไปยังเขาสุวรรณบรรพต ชาวบ้านเรียกว่าถนนฝรั่งสองล้อ เพราะมีการนำเครื่องมือวางแนวถนนแบบใหม่ คือกล้องวัดทิศทางและระดับ มาใช้ในการตัดถนน ทำให้ถนนสายนี้สร้างได้เป็นแนวตรง จากท่าเรือไปยังพระพุทธบาท ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ พระเจ้าทรงธรรม ยังได้ทรงอุทิศที่ดินและวางรากฐาน อื่น ๆ อีกหลายประการ เพื่อให้พระพุทธบาทแห่งนี้ดำรงอยู่เป็นที่เคารพสักการบูชาของพุทธศาสนิกชน ตลอดไปชั่วกาลนาน ได้เกิดมีเทศกาลนมัสการพระพุทธบาท ในกลางเดือนสาม และกลางเดือนสี่ เป็นประจำปี ตั้งแต่ครั้งนั้นเป็นต้นมา

การบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระพุทธบาท²

สมัยกรุงศรีอยุธยา

- สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. 2171-2198) ได้สร้างพระตำหนักที่ประทับขึ้นที่ธารทองแดง เพื่อใช้เวลาเสด็จมานมัสการพระพุทธบาทให้ชื่อว่า ตำหนักธารเกษม และโปรดให้ตกแต่ง พระตำหนักท่าเจ้าสนุก สำหรับเป็นที่พักพระราชหยุดยั้ง พร้อมกับโปรดเกล้าฯ ให้ขุดบ่อน้ำ พร้อมทั้งสร้างศาลาราย ตามริมถนนไปสู่พระพุทธบาท เพื่อให้ใช้เป็นที่พักของผู้ที่มานมัสการ
- สมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. 2199-2231) ได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างถนนเป็นทางเสด็จพระราชดำเนินจากลพบุรี ถึงเขาสุวรรณบรรพต ให้สร้างอ่างแก้วและกำแพงกันน้ำตามไหล่เขา เพื่อชักน้ำฝนไปลงอ่างแก้ว ให้ประชาชนใช้บริโภค
- สมเด็จพระมหาบุรุษ หรือ พระเพทราชา (พ.ศ. 2131-2246) มีพระราชประเพณี จำพระแสงขจัดาว เหนือกระพองข้างบรวงสรวงบูชาพระพุทธบาท
- สมเด็จพระสุริเยนทราธิบดี หรือ พระเจ้าเสือ (พ.ศ. 2246-2251) ได้ทรงปฏิสังขรณ์พระมณฑป และ ดัดแปลงจากเดิมที่มียอดเดียวให้เป็นห้ายอด โดยมีสมเด็จพระสังฆราชแดงโม (พระครูสุวรรณหมัญญ) เป็นแม่งาน
- สมเด็จพระภูมินทรราชินิธิ หรือ พระเจ้าท้ายสระ (พ.ศ. 2251-2275) ได้ให้เอากระจกเงาแผ่นใหญ่ประดับฝาผนังข้างในพระมณฑป และบ้นลายปิดทองประกอบตามแนวที่ต่อกระจก สันนิษฐานว่าเป็นกระจกที่เคยประดับอยู่ผนังภายใน พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท ในพระราชวังนารายณ์ราชนิเวศเมืองลพบุรี ซึ่งเป็นของที่ได้มาจากประเทศฝรั่งเศสแต่ครั้งสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ในรัชกาลนี้สันนิษฐานว่ามีการก่อผนัง อุคช่องเสาพระมณฑป เพื่อประดับแผ่นกระจก เดิมพระมณฑปอาจเป็นพระมณฑปโถง เนื่องจากในสมัยสมเด็จพระกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทำการซ่อมฝาผนัง ทำการกะเทาะปูนออก ทำให้เห็นอิฐก่อเดิมซึ่งเป็นช่องโค้ง

² วิยะดา ทองมิตร, มณฑปพระพุทธบาทสระบุรี, สารานุกรมเมืองโบราณ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2540).

- **สมเด็จพระมหาธรรมราชาที่ 2 หรือ พระเจ้าบรมโกศ** (พ.ศ. 2275-2301) ก็ได้มีการพบทองคำที่ตำบลบางสะพาน เมืองกุย ได้เนื้อทอง 90 ชั่งเศษ ทรงพระราชศรัทธา โปรดเกล้าฯ ให้นำทองไปแผ่หุ้มพระมณฑปพระพุทธรูป แต่ยอด และเหม กับนาคทั้งสิ้น นอกจากนี้ ยังนำไปหล่อเป็นพระพุทธรูปจำลองทองคำและดอกบัวทองคำ สำหรับประดับพระพุทธรูป นอกจากนี้ ยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างบานประตูของมณฑปเป็นบานประตูประดับมุก จำนวน 8 บาน คัดแผ่นเงินปูพื้นภายในพระมณฑป และหล่อเศียรนาคที่บันไดทางทิศเหนือ

- **สมเด็จพระขุนพรพินิต** โปรดให้บูรณปฏิสังขรณ์หลังคาพระมณฑปหุ้มทองสองชั้น สิ้นทอง 244 ชั่ง รัชกาลนี้ครองราชย์ได้ไม่ถึงปี ก็ถวายพระราชสมบัติแก่พระเชษฐาธิราช (พระเจ้าเอกทัศ)

- **สมเด็จพระสุริยาสน์อมรินทร์ หรือพระเจ้าเอกทัศ** (พ.ศ. 2301-2310) เมื่อพม่ายกทัพมาล้อมกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2304 พวกจีนอาสา จำนวน 300 คน ซึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลคลองสวนพลู ได้พากันไปยังพระพุทธรูป แล้วลอกทองคำที่หุ้มพระมณฑป และแผ่นเงินที่ปูลาดพื้นพระมณฑปไป แล้วเผาพระมณฑปเสีย เพื่อปกปิดการกระทำทุจริตของตน

สมัยกรุงธนบุรี

- **สมเด็จพระเจ้าตากสิน** ในสมัยนี้บ้านเมืองมีศึกสงคราม ไม่ปรากฏว่าเสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพุทธรูป เพียงแต่โปรดเกล้าฯ ให้ทำหลังคามุงกระเบื้องกันพระพุทธรูปไว้พลางเท่านั้น โดยมีพระยาราชสงครามเป็นแม่กอง

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

- **พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** (พ.ศ.2325-2352) ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชสงครามและพระยายมราช สร้างมณฑปพระพุทธรูปสระบุรีขึ้นใหม่ ในกำกับการของสมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท เสด็จไปอำนวยการปฏิสังขรณ์พระมณฑป ในกาลนั้น กรมพระราชวังบวรฯพระองค์ได้ทรงมีพระราชศรัทธา รับแบกตัวลำยองเครื่องบนหนึ่งตัว แล้วเสด็จพระราชดำเนินตั้งแต่ท่าเรือ ไปจนถึงพระพุทธรูป นอกจากนั้นโปรดให้ซ่อมบานประตูมุกที่เหลือ 6 บาน สร้างขึ้นใหม่ 2 บาน และตอกพื้นด้วยแผ่นเงิน ล่องชาดฝานึงภายใน หล่อเศียรนาคบันไดทางทิศตะวันตก

- **พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย** (พ.ศ.2352-2367) ทรงบูรณะและปฏิสังขรณ์ต่อเนื่องจากรัชกาลที่ 1 โปรดให้สร้างมณฑปน้อยสวมรอยพระพุทธรูปอีกชั้นหนึ่ง

- **พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว** (พ.ศ.2367-2394) เกิดเพลิงไหม้มณฑปน้อยเสียหายสิ้น จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระมณฑปน้อยใหม่ตามแบบเดิม และให้ปิดทองผนังที่ล่องชาดไว้ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 รวมทั้งทรงสร้างเจดีย์ตามแบบพระธาตุพนม 1 องค์

- **พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** (พ.ศ.2394-2411) ได้โปรดเกล้าฯ ให้หรือเครื่องบนพระมณฑปใหญ่แล้วซ่อมแซมตัวโครงสร้างไม้ ใหม่ ทั้งให้เปลี่ยนแผ่นเงินปูพื้นพระมณฑป โดยแผ่นเงินเดิมมาหลอม ชักเป็นลวด แล้วสานเป็นเสื่อเงิน ปูพื้นพระมณฑป รวมถึงสร้างพระมณฑปอีกเจดีย์บรรจุพระบรมธาตุ เมื่อปี พ.ศ. 2403

- พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2411-2453) ได้เสด็จไปนมัสการพระพุทธบาท 4 ครั้ง ได้ทรงปฏิสังขรณ์พระวิหารหลวง และซ่อมผนังข้างในพระมณฑป สร้างบันไดนาคทางขึ้นพระมณฑป จากเดิมที่มีอยู่สองสายเป็นสามสาย ช่วงปลายรัชกาลทรงโปรดเกล้าให้ซ่อมแซมเครื่องบน
- พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468) ทรงปฏิสังขรณ์ที่ซ่อมแซมมาตั้งแต่ช่วงปลายรัชกาลก่อนจนแล้วเสร็จ และได้เสด็จไปยกยอดพระมณฑปที่ เมื่อปี พ.ศ. 2456
- พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2468-2477) การปฏิสังขรณ์ในรัชกาลนี้มีสมเด็จพระพุฒาจารย์ (นวม พุทธสโร) เจ้าอาวาสวัดอนงคาราม เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์ พระรัชมงคณูนี้ เป็นผู้กำกับการพระพุทธบาท
- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล (พ.ศ.2477-2489) ได้มีการออกพระราชกฤษฎีกากำหนดเขตหวงห้ามที่ดินบริเวณพระพุทธบาท เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา
- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช (รัชกาลปัจจุบัน) สมเด็จพระพุฒาจารย์ (นวม พุทธสโร) ยังคงรับหน้าที่บูรณปฏิสังขรณ์ต่อมาจนสำเร็จบริบูรณ์ โดยเปลี่ยนเครื่องยอดจากเครื่องไม้เป็นเครื่องคอนกรีต แล้วจึงได้กราบบังคมทูลเชิญพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินประกอบพิธียกพระจุลมงกุฏ สวมยอดพระมณฑป ในปี พ.ศ.2495 และได้เสด็จพระราชดำเนินอีกครั้งในการเปิดพระบรมราชานุสรณ์ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม และพิธียกช่อฟ้าอุโบสถวัดพระพุทธบาท ในปี พ.ศ.2503 ตำแหน่งผู้กำกับการบูรณะพระพุทธบาทได้ถูกยกเลิกไปเมื่อ สมเด็จพระพุฒาจารย์ มรณภาพในปี พ.ศ.2499

ภาพที่ 5.2

ภาพถ่าย มณฑป พระพุทธบาท จ.สระบุรี รูปแบบก่อนบูรณะเป็นเครื่องคอนกรีต (ที่มา: ชาติ กัลยาณมิตร, ผลงาน 6 ศตวรรษของช่างไทย, หน้า 8)

คติความเชื่อเรื่องพระพุทธรูป³

พระพุทธรูป ถือเป็นเป็นบริโคเคเจตีย์ ซึ่งเป็นเจตีย์ประเภทหนึ่งในสี่ประเภทของพระพุทธรูป เจตีย์ สร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธรูปบูชา เช่นเดียวกับพระพุทธรูปเจตีย์ การนับถือรอยพระพุทธรูปเป็นเจตีย์สถาน มีมูลเหตุเกิดขึ้นจากสองคติต่างกัน ได้แก่ เป็นคติของชาวมัชฌิมประเทศหรือชาวอินเดียในครั้งโบราณ และคติของชาวลังกาทวีปหรือชาวลังกาในปัจจุบัน

- **คติชาวมัชฌิมประเทศ** เดิมถือกันตั้งแต่ครั้งพุทธกาล และก่อนหน้านั้นว่า ไม่ควรสร้างรูปเทวดาหรือมนุษย์ขึ้นไว้บูชา ดังนั้นเจตีย์ที่พุทธศาสนิกชนสร้างขึ้นเมื่อก่อนพุทธศักราช 500 จึงทำแต่สถูปหรือวัตถุต่าง ๆ เป็นเครื่องหมาย สำหรับบูชาแทนองค์พระพุทธรูป ซึ่งรอยพระพุทธรูปก็เป็นวัตถุอย่างหนึ่งที่นิยมทำกันในสมัยนั้น

- **คติในลังกาทวีป** เกิดขึ้นภายหลัง โดยอ้างว่า พระพุทธรูปเจ้าได้ทรงประทับรอยพระพุทธรูปไว้ให้เป็นที่สักการบูชา มีอยู่ห้าแห่งด้วยกัน คือที่เขาสวรรณมาลิก เขาสวรรณบรรพต เขาสุมณภูฏ ที่เมืองโยนกบุรี และที่หาดในลำน้ำนันทานที มีคาถา คำนมัสการ แต่งไว้สำหรับสวดทำยบทสวดมนต์อย่างเก่า ดังนี้

“สุวรรณ มาลิกะ สุวรรณ บัพพเต สุมณภูฏ โยนกปุเร
นวมุทาย นทียา ปัญจปทวาริ อหัง วนุทามิ ทูโรโต”

เดิมรอยพระพุทธรูปที่รู้จักกันนี้ ได้แก่ รอยพระพุทธรูปที่เขาสุมณภูฏ ซึ่งอยู่ที่ลังกาทวีปที่เดียว ตามตำนานในเรื่องมหาวงศ์ มีว่า ครั้งหนึ่ง พระพุทธรูปเจ้าได้เสด็จโดยทางอากาศไปยังลังกาทวีป ได้ทรงสั่งสอนชาวลังกาทวีป จนเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ก่อนที่พระองค์จะเสด็จกลับไปยังมัชฌิมประเทศ ได้ทรงกระทำอิทธิปาฏิหาริย์ ประทับรอยพระพุทธรูป ซึ่งมีขนาดใหญ่ มีความยาวประมาณหนึ่งวา ประดิษฐานไว้บนยอดเขาสุมณภูฏ สำหรับให้ชาวลังกาได้สักการบูชาต่างพระองค์ ฝ่ายพุทธศาสนิกชน ที่นับถือพระพุทธศาสนา ตามลัทธิลังกาวงศ์ เช่น ไทย พม่า มอญ ต่างก็พยายามไปนมัสการรอยพระพุทธรูปแห่งนี้เป็นเวลาช้านาน

ก่อนสมัยพระเจ้าทรงธรรม ปราบกฏการหลักฐานการสร้างรอยพระพุทธรูปอันเป็นที่มหาชนบูชาอยู่หลายแห่ง โดยทำเป็นรอยพระพุทธรูปขนาดต่างกัน 4 รอย อุทิศต่อพระพุทธรูปเจ้าทั้ง 4 พระองค์ เช่นที่เขาในแขวงเมืองเชียงใหม่ ทำเป็นรอยพระพุทธรูปทั้งชายและขวา ที่เป็นศิลาแผ่นใหญ่ เดิมอยู่ในเมืองชัยนาท ปัจจุบันอยู่ที่วัดบวรนิเวศ ฯ และที่เรียกว่า "พระยืน" อยู่ในมณฑลปะกัฒระแทนศิลาอาสน์ เป็นต้น

รอยพระพุทธรูปที่ปรากฏนั้นบางแห่งพบเป็นรอยด้านขวา อาทิ รอยพระพุทธรูปพร้อมอักษรอักษรจารึก บนเขานางทอง จังหวัดกำแพงเพชร สร้างโดย พระเจ้าธรรมราชาลิไท แห่งกรุงสุโขทัย อีกรอยหนึ่งไม่ปรากฏว่าผู้ใดสร้าง ปัจจุบันอยู่ที่วัดพระรูป จังหวัดสุพรรณบุรี พระพุทธรูปรอยนี้จำหลักบนแผ่นกระดานไม้แก่น ด้านหลังจำหลักรูปภาพเรื่องมารวิชัย มีการแสดงภาพแทนพระพุทธรูปอาสน์ แทนตำแหน่งพระพุทธรูป จึง

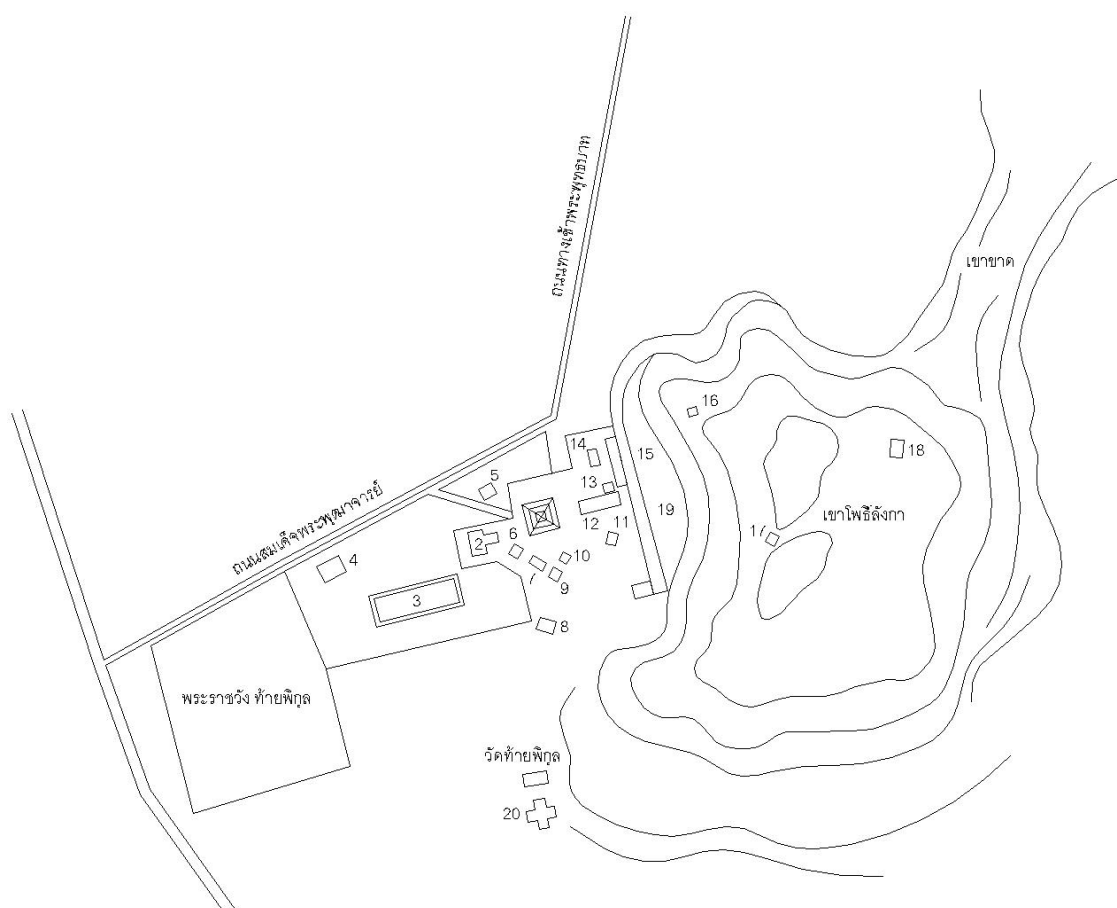
³ บุญเลิศ เสนานนท์, วัดพระพุทธรูปสระบุรี (กรุงเทพฯ: ศรีอนันต์การพิมพ์, 2538).

ส่วนการค้นพบรอยพระพุทธรูป ณ เขาสุวรรณบรรพต นั้นผู้อยู่กับความเชื่อตามคติลังกาทวีป จึงทำให้เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาว่า พระพุทธเจ้าได้เคยเสด็จมา ณ ที่นี้ ต่อมาได้เกิดเจดีย์สถานที่เชื่อกันว่าเป็นพุทธบริภคอีกหลายแห่ง คือ พระพุทธฉาย และพระแท่นดงรัง เป็นต้น

5.1.1.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

ผังบริเวณ

การวางผังบริเวณนั้น มีการแยกส่วนพุทธาวาสออกจากเขตสังฆาวาส โดยบริเวณเขตพุทธาวาสตั้งอยู่ทางตอนใต้ของเขตสังฆาวาส ซึ่งมีถนนสมเด็จพระพุทธอาจารย์ คั่นระหว่างทั้งสองส่วน ในส่วนของพุทธาวาสนั้น ตั้งอยู่ในเขตภูมิประเทศที่เป็นเชิงเขาหินปูน มีความลาดหลั่นกันของพื้นที่ การวางผังอาคารจึงวางลั่นกันไปตามสภาพภูมิประเทศ โดยพระมณฑปทำหน้าที่เป็นประธานของเขตพุทธาวาสที่ทางเข้าหลักทางทิศตะวันตก

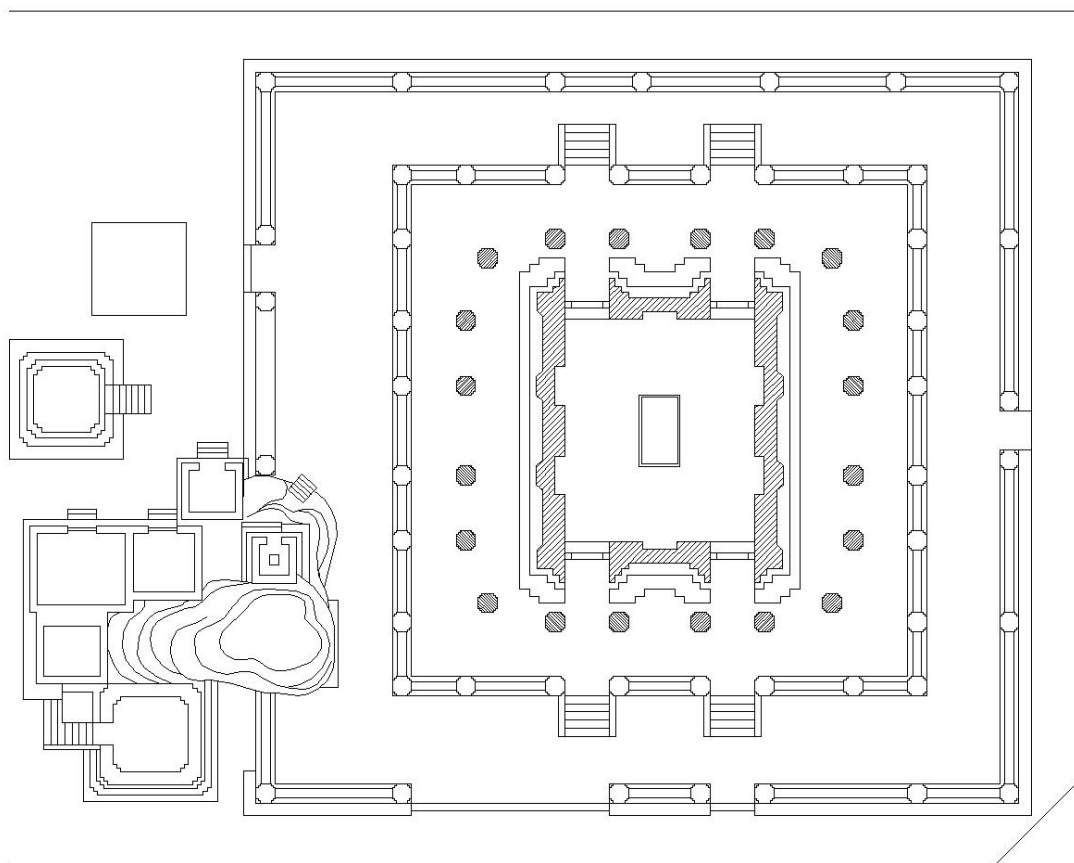
ภาพลายเส้นที่ 5.1 ภาพแสดงภาพผังบริเวณที่ตั้งมณฑปพระพุทธบาท

(ที่มา : ผู้วิจัย คัดลอกจากภาพถ่ายทางอากาศ)

ผังพื้น

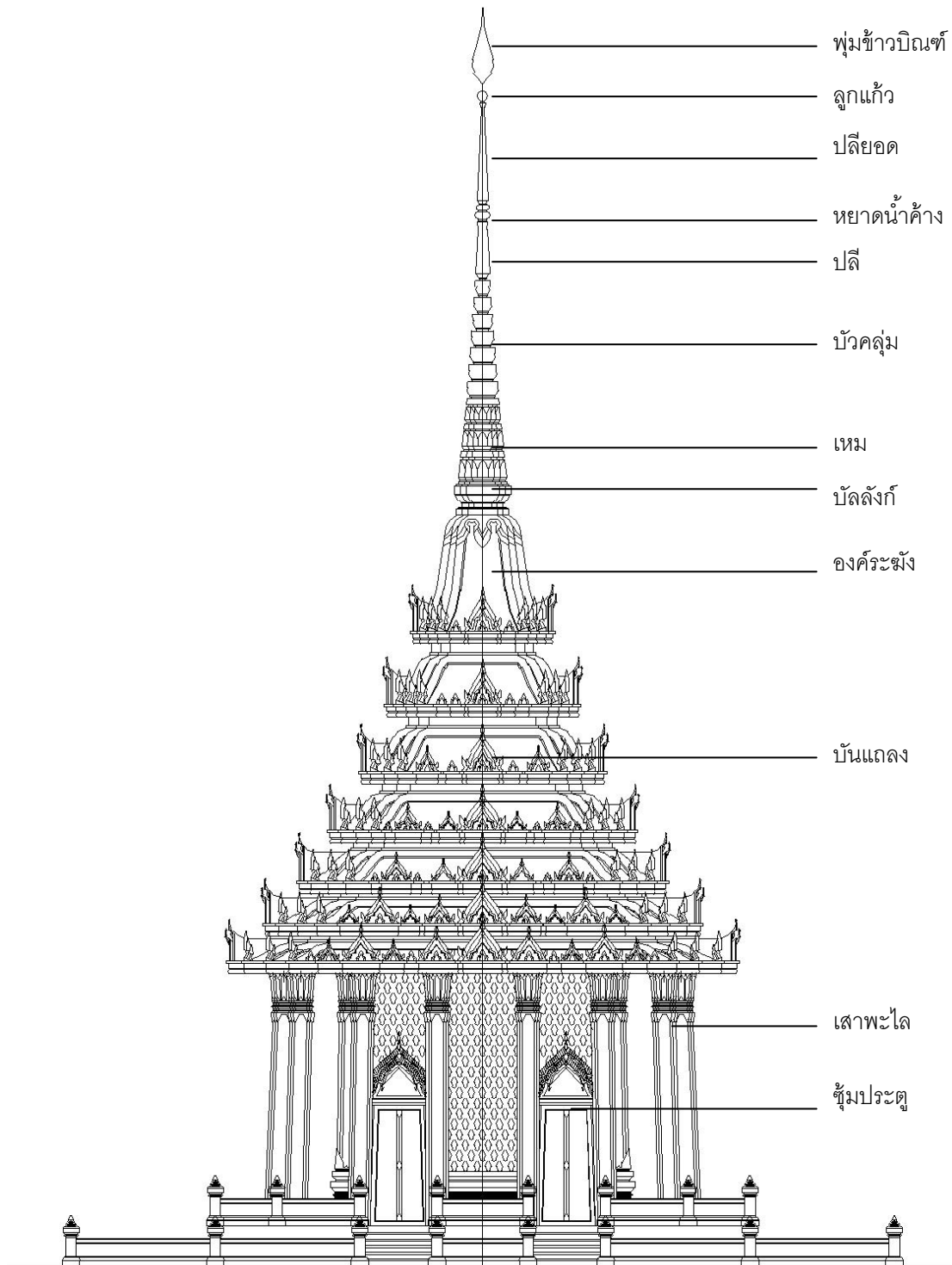
ผังพื้นมีลักษณะเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เกือบจะเป็นจัตุรัส มีขนาดกว้างประมาณ 10 เมตร ยาวประมาณ 12 เมตร มีประตูทางเข้าออกอยู่ทางด้านสกัดทั้ง 2 ด้าน ด้านละ 2 ประตู คือ ด้านทิศตะวันออก และด้านทิศตะวันตก ซึ่งเป็นทางเข้าหลัก ไม่มีช่องหน้าต่าง โดยรอบองค์มณฑป มีเสาดะไลยกลมมุมไม้สิบสองข้างละ 4 ต้น และที่มุมอาคารทั้ง 4 อีกมุมละ 1 ต้น รวมทั้งสิ้น 20 ต้น อยู่ในผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส

มณฑปตั้งอยู่บนฐานประทักษิณ 2 ชั้น ซึ่งมีกำแพงแก้วล้อมรอบในแต่ละชั้น มีบันไดทางขึ้นตรงกับประตูพระมณฑป บริเวณฐานประทักษิณชั้นล่างทางด้านทิศเหนือ มีการคาบเกี่ยวกันกับภูเขาขนาดย่อม และกลุ่มพระคันธกุฎี โดยฐานประทักษิณชั้นล่างนี้จะเชื่อมต่อกับอาคารต่างๆในบริเวณโดยรอบ และใช้บันไดขนาดเป็นบันไดทางขึ้นหลักมาจากทางเชิงเขาด้านล่าง

ภาพลายเส้นที่ 5.2 ภาพแสดงผังพื้นมณฑปพระพุทธรบาท

(ที่มา : ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรรมศิลปากรประกอบการรังวัด)

ภาพลายเส้นที่ 5.3 ภาพแสดงรูปตั้งมณฑปพระพุทธรูป

(ที่มา : ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

- ฐานประทักษิณชั้นล่าง

คาบเกี่ยวอยู่กับเขายนต์ซึ่งเป็นภูเขาขนาดย่อมและกลุ่มพระคันธกุฎีในด้านทิศเหนือมีกำแพงแก้วล้อมรอบ ลักษณะของกำแพงแก้วของฐานประทักษิณในชั้นล่างนี้เป็นกำแพงเตี้ยก่ออิฐถือปูนทาสีขาว มีเสากำแพงสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสองบนฐานบัวคว่ำ ประกอบด้วยลูกแก้วอกไก่และบัวปากปลิง ในส่วนยอดที่เป็นหัวเม็ดของเสานั้นทำเป็นสถาปัตยกรรมจำลองขนาดเล็กเป็นรูปสถูปสลักจากหินสบู่ ในส่วนของมุมทั้ง 4 ของฐานในชั้นล่างนี้มีหัวเม็ดเป็นรูปปราสาทจำลองประกอบด้วยบันแถลงจตุรมุขและยอดทรงปราสาทในส่วนยอดประดับด้วยนภศูลโลหะปิดทองจำนวน 4 องค์ นอกจากนี้เป็นหัวเม็ดยอดทรงเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองประกอบด้วยบันแถลงจตุรมุขเชิงบาตร 2 ชั้น องค์ระฆังเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง เหนือขึ้นไปเป็นบัลลังก์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ก้านฉัตร บัวฉัตร บังกลุ่ม ปลียอดและลูกแก้ว ส่วนยอดประดับ 5 ชั้น ทำจากโลหะฉลุลายกรวยเชิงปิดทอง โดยในด้านทิศเหนือมีจำนวน 3 องค์ ทิศใต้จำนวน 4 องค์ ทิศตะวันออกจำนวน 5 องค์ ในส่วนของกำแพงเป็นบัวหลังเจียดบริเวณผนังด้านนอกของกำแพงเจาะเป็นช่องคล้ายซุ้มเรือนแก้วเข้าไปในกำแพงเรียงรายเป็นระยะตลอดความยาวของกำแพง

- ฐานประทักษิณชั้นบน

มีลักษณะเป็นฐานสิงห์ก่ออิฐถือปูนทาสีขาว ประกอบด้วยเสากำแพงบนฐานบัวคว่ำมียอดหัวเม็ดเป็นสถูปจำลองมีขนาดเล็กทำจากหินอ่อนเช่นเดียวกันกับฐานประทักษิณชั้นล่างโดยที่มุมทั้ง 4 มีหัวเม็ดเป็นรูปปราสาทจำลอง ส่วนที่เหลือเป็นยอดเจดีย์เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองด้านทิศเหนือจำนวน 2 องค์ ทิศใต้ 2 องค์ ทิศตะวันออก 2 องค์ และทิศตะวันตก 2 องค์ โดยหัวเม็ดในตำแหน่งของบันไดทางขึ้นฐานประทักษิณเป็นหัวเม็ดทางสี่เหลี่ยม กำแพงแก้วเป็นบัวหลังเจียดที่ผนังกำแพงเจาะเป็นช่องคล้ายซุ้มเรือนแก้วในลักษณะเดียวกันกับฐานประทักษิณชั้นล่าง แต่ช่องของฐานในชั้นบนนี้เจาะทะลุคล้ายลักษณะของลูกทรงระเบียง

- ฐานอาคาร

มีลักษณะเป็นฐานสิงห์ลูกแก้วอกไก่ ปิดทองประดับกระจก

- ตัวเรือนอาคาร

ตัวเรือนพระมณฑป เป็นผนังก่อทึบ บริเวณของผนัง มีเสาเก็จด้านละ 4 เสา มีซุ้มประตูทรงบัณแถลงซ้อนกันสองชั้น รอบนอกล้อมด้วยเสาพะไลโดยรอบ ผนังมณฑปด้านนอกประดับแผ่นโลหะปิดทอง ส่วนเสาพะไลตกแต่งด้วยการปิดทองประดับกระจก ด้านในพระมณฑปมีลักษณะเป็นห้องโถงสูง

- ซุ้มประตู

ซุ้มประตูเป็นซุ้มทรงบันแถลงซ้อนกัน 2 ซุ้ม ประกอบไปด้วยฐานของซุ้มซึ่งมีลักษณะคล้ายกับฐานขององค์พระมณฑป คือ เป็นฐานสิงห์เพียงแต่เป็นฐานขนาดย่อมกว่าและเพิ่มชุดฐานเชิงบาตรที่ตอนบนตกแต่งด้วยการปิดทองประดับกระจกเช่นเดียวกัน เสากรอบซุ้มประตูประดับกระจกสีเขียว เหลือง และน้ำเงินเป็นลายราชวดี ที่มุมเสาเป็นลายลูกขนานบและลายรักร้อยใบเทศปิดทองประดับกระจกล้ำน้ำเงิน ตอนกลางของมุมเสามีประจายมรดอกทำเป็นรูปเทพพนม บัวปลายเสาเป็นบัวแวง ประดับกระจกสีเขียวและเขียว ซุ้มเป็นทรงบันแถลงประกอบด้วยหน้ากระดานเป็นลายลูกฟักก้ามปู ปิดทองประดับกระจกสีน้ำเงิน นาคเขื่อน ลายอง ไบระกาและซ้อฟ้าปิดทองประดับกระจกสีเขียว หน้าบันไม้จำหลักเป็นรูปพระนารายณ์ทรง

- **เครื่องยอดอาคาร**

เครื่องยอดทรงมณฑป หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น ในแต่ละชั้นประกอบด้วย ชั้นเชิงกลอน ดอกจอก ชุ่มบันแถลง กระฉัง และนาคปัก ถัดขึ้นไปเป็นองค์ระฆัง บัวคอเสื้อ ชั้นบัลลังก์ ชั้นหม่อม 3 ชั้น บัวกลุ่ม 7 ชั้น ปลี ลูกแก้ว ปลีจอด และเม็दन้าค้ำง ยอดพระมณฑปประดับด้วยพุ่มข้าวบิณฑ์ และพระจุลมงกุฏ ชั้นหลังคา มุงด้วยกระเบื้องสีเขียว ได้ชั้นเชิงกลอนชั้นล่างสุดแขวนกระดิ่งโดยรอบ

- **องค์ประกอบสถาปัตยกรรมอื่นๆ**

พระมณฑปน้อย ประดิษฐานพระพุทธรูป อยู่บริเวณกลางอาคาร ลักษณะสถาปัตยกรรมโดยทั่วไปคล้ายพระมณฑปแต่มีขนาดเล็กกว่า เป็นมณฑปโปร่งไม่มีผนัง ประกอบด้วยเสาสี่ต้นทำจากไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกทั้งองค์ ชั้นเชิงกลอน 5 ชั้น ฝ้าเพดานคาดด้วยกระจกเงาประดับดาว เพดาน

- **การประดับตกแต่ง**

การประดับตกแต่งพระมณฑปโดยรวมเป็นงานปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสีในส่วนที่เป็นผนังภายนอกใช้โลหะบุเป็นรูปเทพพนมประกอบกันเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่งปิดทอง ตรีงด้วยหมุดเข้ากับผนังที่ประดับกระจกสีน้ำเงินรองเป็นพื้นได้ฝ้าเพดานของชั้นเชิงกลอนภายนอกฉลุกระดาษปิดทองบนพื้นสีแดง เป็นลายประจำยาม เป็นต้น กรรมวิธีในการประดับตกแต่ง ประกอบไปด้วยงานศิลปกรรมไทยหลายแขนง เช่น งานปูนปั้น งานหล่อปูนงานปิดทองประดับกระจก งานแกะสลักไม้ งานแกะสลักหิน งานบุโลหะ ฉลุโลหะ งานหล่อโลหะ งานฉลุกระดาษปิดทอง และงานประดับมุก เป็นต้น

- **ลักษณะ และการตกแต่งภายในมณฑป**

ภายในพระมณฑปมีลักษณะเป็นห้องโถงสูง ตรงกลางประดิษฐานรอยพระพุทธรูปโดยมีพระมณฑปน้อยหรือสวมอยู่ ลักษณะทางสถาปัตยกรรมโดยทั่วไปคล้ายพระมณฑปแต่มีขนาดเล็กกว่า โปร่งไม่มีผนัง ประกอบด้วยเสา 4 ต้น ทำจากไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกทั้งองค์ มีชั้นเชิงกลอน 5 ชั้น ฝ้าเพดานพระมณฑปน้อยคาดด้วยกระจกเงาประดับดาวเพดาน ผนังภายในพระมณฑปเขียนลายทองบนพื้นสีแดงเป็นรูปพระกษัตริย์ประสูติบนพานแผ่นฟ้าชานาบสองข้างด้วยฉัตร สลับกับภาพสัญลักษณ์งานพระราชพิธีกาญจนาภิเษก ฉลองสิริราชสมบัติ 50 ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ประกอบกันเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง ตอนล่างเขียนเป็นลายกรวดเชิงผนังตอนล่างบุด้วยหินอ่อน ผนังทั้ง 4 ด้าน เจาะช่องทำเป็นประตูกระจกในผนัง ด้านทิศเหนือและทิศใต้ด้านละ 2 คู่ และด้านทิศตะวันออกและตะวันตกด้านละ 1 คู่ รวมทั้งหมด 6 คู่ ภายในตู้และกรอบบานฝ้าตู้ทาสีเขียวเขียนลายทองเป็นดอกไม้ร่วง ฝ้าตู้เป็นกระจกใส พื้นภายในพระมณฑปปู

ภาพที่ 5.3 พระพุทธรูปในพระมณฑปวัดพระพุทธรูป สระบุรี
(ที่มา: ผู้วิจัย)

พัฒนาการของรูปแบบพระมณฑปพระพุทธรูป

วัดพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรีนั้น ล้วนประกอบไปด้วยสถาปัตยกรรม และศิลปกรรมที่มีประวัติมายาวนาน พร้อมทั้งมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ บางส่วนมีหลักฐานปรากฏอยู่ตราบปัจจุบัน บางแห่งไม่ปรากฏหลักฐานหลงเหลือ พัฒนาการของพระมณฑป สันนิษฐานได้ดังนี้

- พระมณฑปโถงยอดเดียว

พระมณฑปพระพุทธรูปแต่แรกสร้างใน รัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนั้น สันนิษฐานว่าเป็นมณฑปโถง เนื่องจากเมื่อคราวบูรณปฏิสังขรณ์ พระมณฑปในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าได้กะเทาะปูนเก่าออก ได้เห็นอิฐที่ก่อผนังเดิม ก่อเป็นรอยโค้งและมีรอยก่อของอุโมงค์เหล่านั้น และจากหลักฐานที่ปรากฏในพงศาวดารสมัยพระเจ้าเสือ นั้น ที่มีการแก้ไขยอดพระมณฑปโดยให้เป็นห้ายอด และให้ย่อเก็จ มีบันแถลง จึงอาจสันนิษฐานได้ว่า มณฑปในระยะแรกนั้น อาจมีลักษณะคล้ายคลึงกับ ข้อสันนิษฐานของมณฑปวัดพระศรีสรรเพชญ์ ซึ่งเป็นแบบของมณฑปในระยะต้น ที่เป็นแบบที่ไม่มีการย่อเก็จ และขุมบันแถลง

- พระมณฑป 5 ยอด

ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าเสือ โปรดให้แปลงยอดพระมณฑปเดิมซึ่งจากที่มีหนึ่งยอด เป็นมณฑปห้ายอด ดังปรากฏในพงศาวดารว่า “...ในปีมะเมียจัตวาตก นั้น ทรงพระกรุณาดำรัสให้ช่างต่ออย่างพระมณฑปพระพุทธรูปให้มียอดห้ายอด ให้ย่อเก็จ มีบันแถลงสอดแทรกด้วย...”⁴ ในการปฏิสังขรณ์ครั้งนี้ไม่ปรากฏหลักฐานของการซ่อมแซมผนัง ซึ่งสันนิษฐานไปได้สองทาง คือ พระมณฑปยังคงเป็นอาคารโถง แล้วจึงทำการอุดผนังพร้อมตกแต่งในสมัย พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ และ พระมณฑปมีการก่อผนังอุโมงค์ แล้วจึงมี

⁴ วิยะดา ทองมิตร, มณฑปพระพุทธรูปสระบุรี, สารานุกรมเมืองโบราณ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2540).

- พระมณฑปมีผนังยอดเดียว

หลังจากพระมณฑปห้ายอด ถูกเผาทำลายลงในสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา ภายหลัง ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จึงโปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์ขึ้นมาใหม่ โดยทำเครื่องยอดเป็นพระมณฑปยอดเดียว ดังในพงศาวดารกล่าวไว้ว่า

“...ขณะเมื่อพบพม่าเข้าศึกล้อมกรุงเก่าอยู่เมื่อคราวจะเสียกรุงนั้น จันพวกบ้านคลองสวนพลูกรุงเก่า คิดคบกันขึ้นไปปล้นเอาเงินทองของพุทธบูชาที่พระพุทธรบาท แลเผาพระมณฑปเสีย มาถึงรัชกาลที่ 1 กรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โปรดให้สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล เป็นแม่กองสร้างมณฑปพระพุทธรบาทขึ้นมาใหม่ ของเดิมครั้งเก่าทำเป็นห้ายอด เห็นไม่งาม ทำใหม่ครั้งนี้แก้เป็นยอดเดียว...”

รูปแบบที่สร้างนั้นสันนิษฐานว่ามีลักษณะใกล้เคียงกับสมัยอยุธยา เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ร่วมยุคสมัยปลายกรุงศรีอยุธยามาก่อน และงานศิลปะในช่วงต้นของกรุงรัตนโกสินทร์นั้น สืบทอดมาจากอยุธยาตอนปลายทั้งสิ้น และได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์เรื่อยมาจนสมัยรัชกาลที่ 9 โดยมีการเปลี่ยนโครงสร้างจากไม้เป็นคอนกรีต แต่คงรูปแบบดั้งเดิมเอาไว้ ดังปรากฏในปัจจุบัน

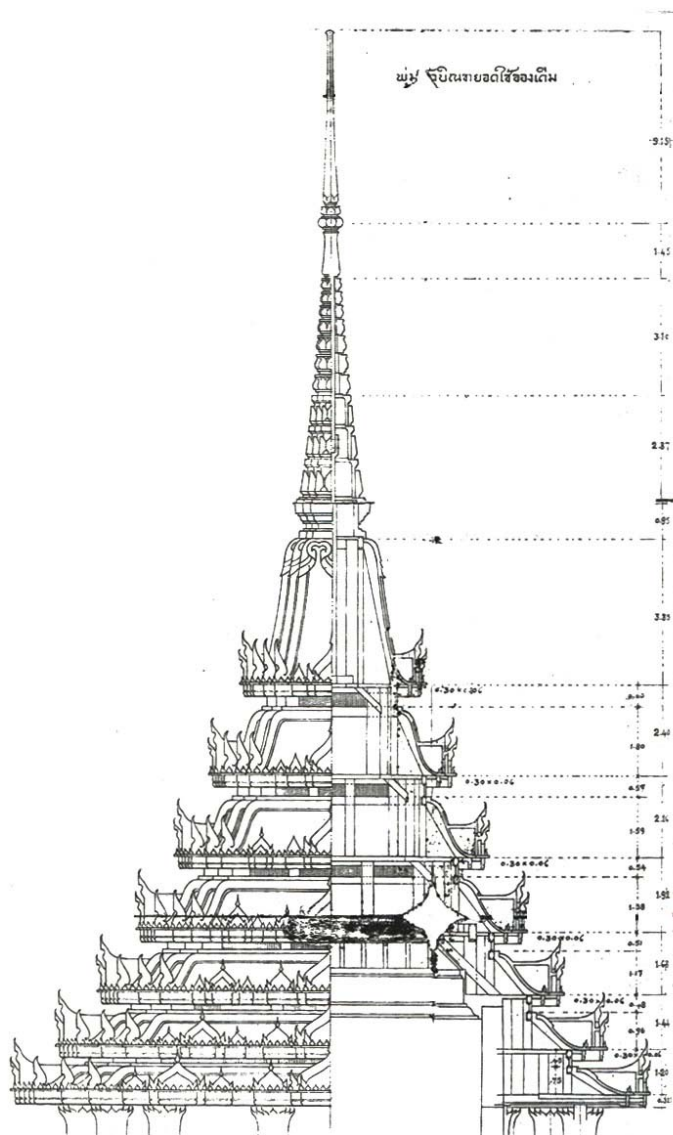

ภาพที่ 5.4 มณฑปพระพุทธรบาท ชั้นเชิงกลอน 7 ชั้น
(ที่มา:ผู้วิจัย)

5.1.1.3 ระบบโครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง

พระมณฑปใช้ระบบโครงสร้าง แบบผนังรับน้ำหนัก เช่นเดียวกับอาคารโบราณในงานสถาปัตยกรรมไทยโดยทั่วไป เนื่องจากต้องรองรับน้ำหนักของหลังคา ผนังจึงต้องมีความหนามาก การก่อผนังใช้อิฐ และปูน เป็นวัสดุในการก่อสร้างหลัก พระมณฑปที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน ได้รับการบูรณะซ่อมแซม มีการใช้วัสดุและระบบโครงสร้างใหม่ เป็นหลังคาคอนกรีต

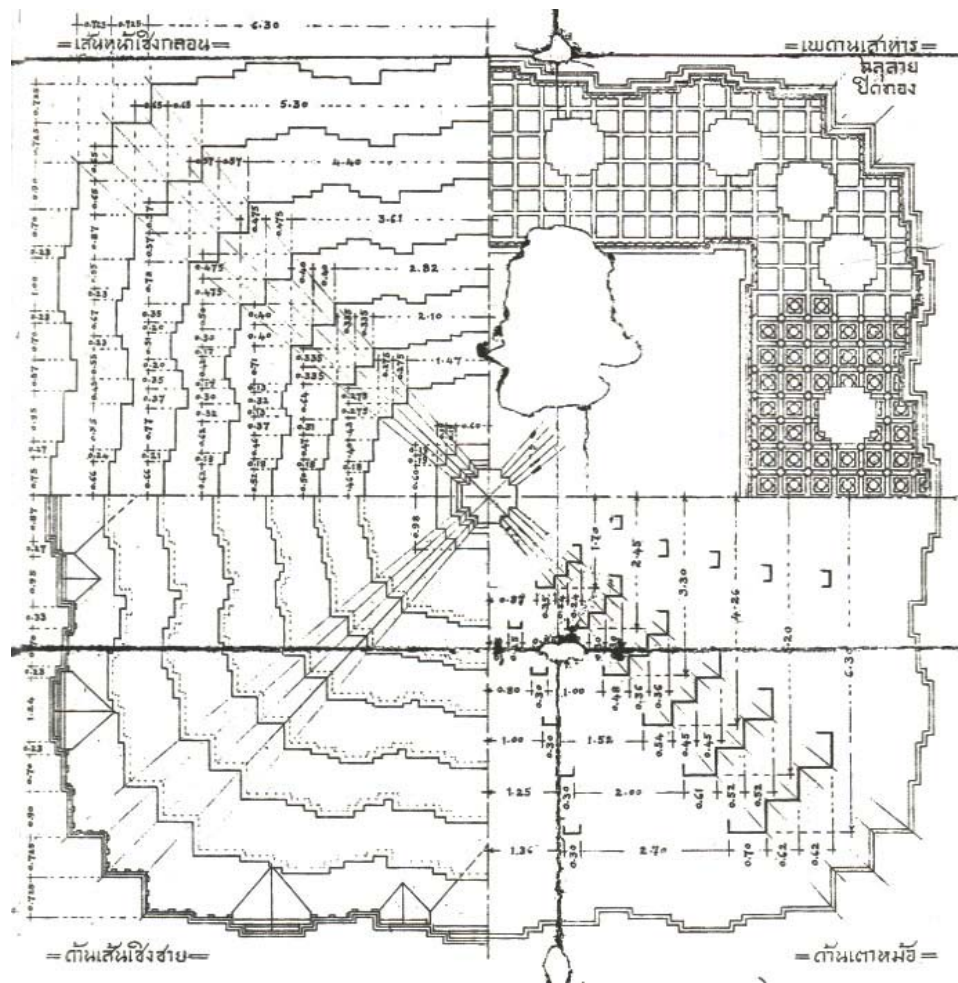
ตามแบบการบูรณปฏิสังขรณ์⁶ มีบันทึกไว้ว่า ยอดมณฑปตั้งแต่หลังคาชั้นล่างสุดนับจากปลายเสารักรขึ้นไป จนยอดสุดหล่อคอนกรีต ส่วนบันแถลง นาคบัล และกระจัง ใช้ตัวไม้ของเดิมที่มีอยู่ และมีการแปลงรูปทรงขึ้นใหม่ แต่ยังคงระยະย่อเก็จชั้นเชิงกลอนตามระยະเดิม

ภาพลายเส้นที่ 5.5 ภาพแสดงแบบรูปด้านและรูปตัดโครงสร้างมณฑปพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี
โดยพระพรหมพิจิตร

(ที่มา: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ,
หน้า 20).

⁶ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ, (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2539), หน้า 21.

ภาพลายเส้นที่ 5.6 ภาพแสดงแบบผังพื้นและผังโครงสร้างมณฑปพระพุทธรบาท จังหวัดสระบุรี โดย พระพรหมพิจิตร
(ที่มา: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ, หน้า 21).

5.1.2 พระมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎก ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

ภาพที่ 5.5 พระมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(ที่มา : ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 410).

5.1.2.1 ที่ตั้ง มูลเหตุการก่อสร้าง และประวัติความเป็นมา

ที่ตั้ง พระมณฑปตั้งอยู่ทางด้านเหนือของพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม บนฐานไพทีร่วมของพระศรีรัตนเจดีย์และปราสาทพระเทพบิดร

มูลเหตุการก่อสร้าง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2331⁷ ตรงตำแหน่งที่ตั้งของหอพระมณฑปเข็ยธรรมองค์เดิมที่ถูกเพลิงไหม้ เพื่อประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่ที่พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้สังคายนาขึ้นไว้สำหรับแผ่นดิน โดยมีการบูรณปฏิสังขรณ์ดังนี้

ประวัติความเป็นมา เมื่อ พุทธศักราช 2331 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงพระดำริว่า พระไตรปิฎกอันเป็นหลักแห่งพระพุทธศาสนา ได้เป็นอันตรรายสูญหายไปเมื่อครั้งเสียกรุงศรีอยุธยา จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมพระสงฆ์และราชบัณฑิต ทำการสังคายนาพระไตรปิฎก ณ พระอุโบสถ วันสรวเพชญดาราม (ปัจจุบันคือ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์) สิ้นเวลา 5 เดือนจึงสำเร็จบริบูรณ์ แล้วทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จารึกลงลานใหญ่ ปิดทองทึบทั้งใบปกหน้า และกรอบทั้งสิ้น เรียกว่า ฉบับทอง⁸

⁷ ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2537), หน้า 253.

⁸ จดหมายเหตุการณ้บูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และ พระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525 (กรุงเทพฯ, 2525), หน้า 18.

จากนั้นจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นำไปประดิษฐาน ณ พระหอมณเฑียรธรรม กลางสระทางทิศเหนือของพระอุโบสถในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และทรงจัดให้มีมหรสพเพื่อเป็นการสมโภชพระไตรปิฎก ในการนั้นเองมีการจุดดอกไม้เพลิง ลูกพลุไปตกหลังคาหอพระมณเฑียรธรรมติดเพลิงไหม้ขึ้น จึงทรงรับสั่งให้ย้ายตู้ประดับมุกและพระไตรปิฎกออกมาได้สิ้น ส่วนพระอุโบสถพระแก้วมรกตนั้น ยังบริบูรณ์ดีอยู่ จึงมีพวกรว่า "...เทพยดาผู้บำรุงรักษาพระพุทธศาสนา เห็นว่าหอพระไตรปิฎกยังต่ำอยู่ จึงบันดาลให้เพลิงไหม้เฉพาะหอไตร มิให้ไหม้พระอุโบสถ..."⁹ จึงมีพระราชดำรัสสั่งให้สร้างเป็นพระมณฑป โดยมอบหมายให้ พระยายมราช (ขุนนาค) ซึ่งเป็นพระยาอุไทยธรรมแต่ก่อน กับ พระยาราชสงครามให้เป็นแม่กอง

การบูรณปฏิสังขรณ์

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ โดยคงลักษณะเดิมที่สร้างในสมัยแรกสร้าง

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) โปรดเกล้าฯ ให้รื้อเครื่องบนของหลังคามณฑปแล้วทำใหม่ พื้นภายในเดิมคาดด้วยแผ่นเงิน เปลี่ยนเป็นปูเสื่อเงินสาน และสร้างอาคาร 2 หลังที่ด้านหน้าพระมณฑป ได้แก่พระพุทธรูปปางโปรดสัตว์ ตั้งอยู่ด้านหน้า และพระศรีรัตนเจดีย์ตั้งอยู่ด้านหลัง ทั้งคู่เป็นอาคารสูง 1 เส้น เท่ากับพระมณฑป และรวมฐานของอาคารทั้ง 3 หลังให้ตั้งอยู่บนฐานเดียวกันเรียกว่าฐานไพที มีกำแพงแก้วทำด้วยศิลาล้อม 2 ชั้น และ สร้างประตูซุ้มมณฑปประดับกระเบื้อง และบันไดขึ้นฐานไพที 6 แห่ง (รวมกับซุ้มประตูที่ตรงกับประตูพระมณฑปอีก 1 ประตู รวมเป็น 7 ประตู)

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เมื่อคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ 100 ปี โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ทำการซ่อมเปลี่ยนตัวโครงไม้ที่ชำรุด และทำเครื่องประดับตกแต่งภายนอกภายใน ต่อมาในช่วงปลายรัชกาล จึงโปรดเกล้าฯ ให้ทำเครื่องบนใหม่ทั้งหมด และทรงรับสั่งให้ปฏิสังขรณ์ลวดลายประดับตกแต่งต่างๆ ให้งดงามดังเดิม

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนเครื่องยอดหลังคาจากปิดทองล่องชาดเป็นลวดรักประดับกระเจี๊ยบสีเหลือง

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) โปรดเกล้าฯ ให้มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระมณฑปทั้งหลังตามรูปแบบเดิม รวมทั้งซ่อมลวดลายรดน้ำและลายมุกที่บานประตู

สมัยรัชกาลปัจจุบัน ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์พระมณฑปทั้งหลัง รวมถึง การซ่อมแซมฝ้าเพดาน การซ่อมแซมเสื่อเงินสาน (เสื่อขัดลายสอง) โดยใช้ช่างจากศิลปินอาชีพ การซ่อมแซมผนังภายในโดยกระเบื้องปูนออกและทำลวดลายเป็นรูปพุ่มข้าวบิณฑ์ การซ่อมแซมผนังภายนอก ใช้ลวดลายทำด้วยทองแดง ปิดทองลาย กระจกร่องเขียว เป็นต้น

⁹ จดหมายเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และ พระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525 (กรุงเทพฯ, 2525), หน้า 19.

5.1.2.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

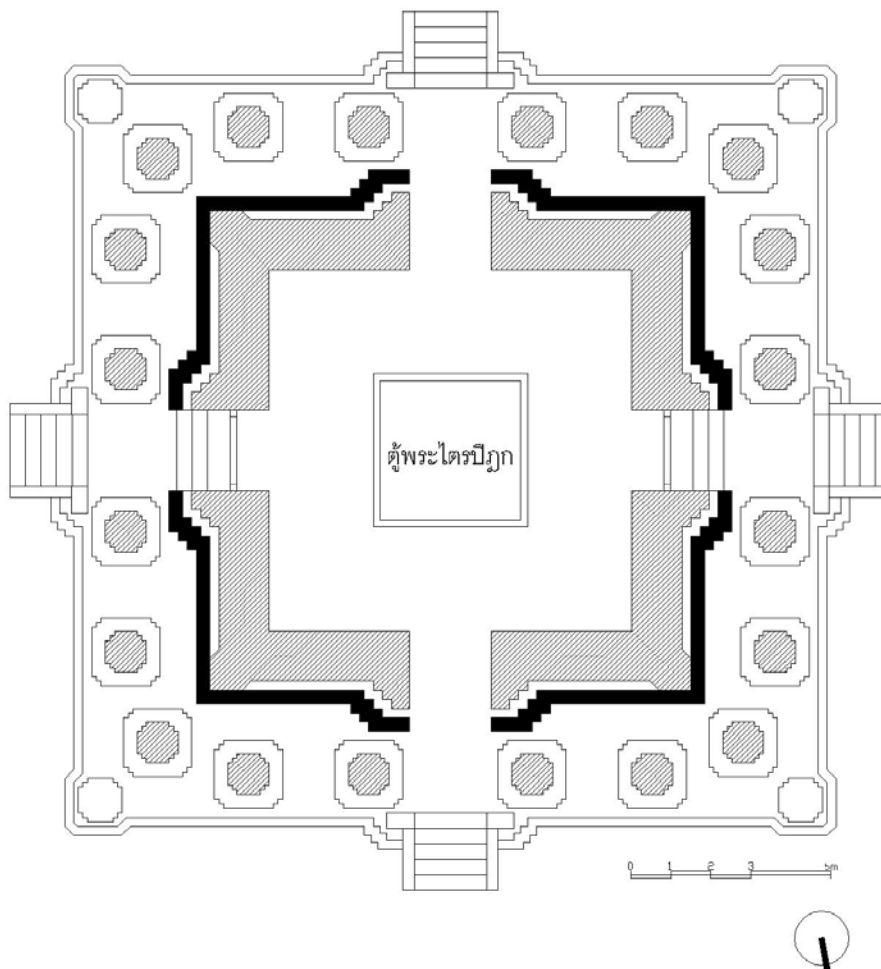
ผังบริเวณ อาคารตั้งอยู่บนฐานทักษิณไฟที 3 ชั้น ร่วมกับปราสาทพระเทพบิดร และพระศรีรัตนเจดีย์เหนือของพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม บนฐานไฟทีมีกำแพงแก้วทำด้วยศิลาล้อม 2 ชั้น ชั้นล่างสุดมีประตูขุ้มมณฑปประดับกระเบื้อง ด้านทิศเหนือ 2 ประตู ด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก ด้านละ 1 ประตู ด้านทิศใต้ 3 ประตู รวมเป็น 7 ประตู

ภาพลายเส้นที่ 5.7 ภาพแสดงผังบริเวณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

(ที่มา : คัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

ผังพื้น มีลักษณะเป็นผังสี่เหลี่ยมจัตุรัส ยาวด้านละ 15.67 เมตร สูงจากพื้นลานประทักษิณ ถึงยอดมณฑปประมาณ 43.50 เมตร ผนังเป็นผนังก่อทึบมีช่องเปิดเป็นพระทวาร ด้านละละหนึ่งบาน อยู่กึ่งกลางผนัง มีบันไดทางขึ้นทั้งสี่ด้าน ถัดลงมาเป็นพื้นระเบียงรอบรายรอบด้ายเสาพะไล และมณับันไดระเบียงอีกชั้นหนึ่ง

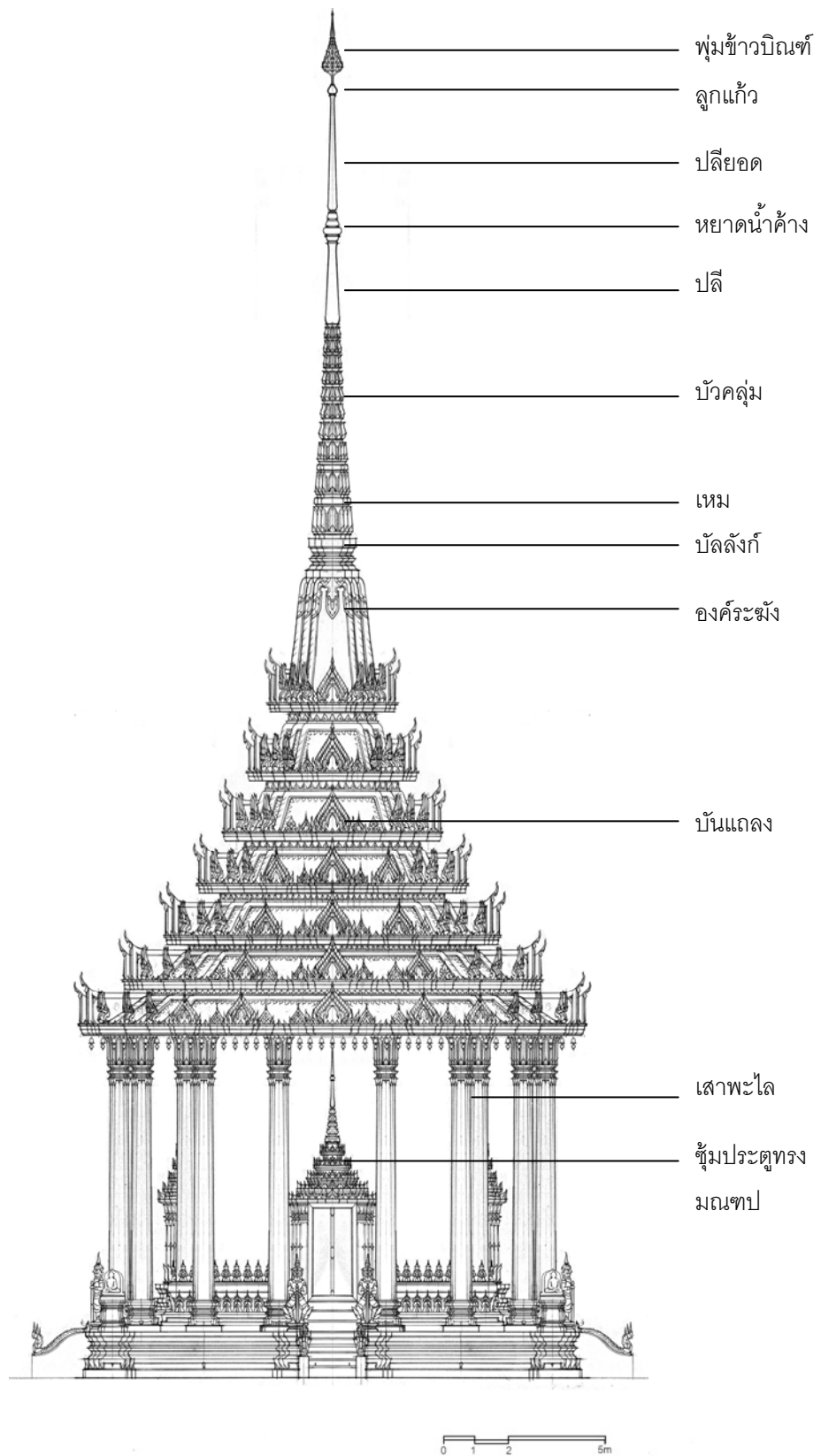
ภาพลายเส้นที่ 5.8 ภาพแสดงผังพื้นพระมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎกใน
วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากรประกอบการรังวัด)

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

- **ฐานอาคาร** อาคารตั้งอยู่บนฐานทักษิณไพที ส่วนเฉพาะฐานอาคารแบ่งเป็น 2 ชั้น คือ ฐานยกพื้นชั้นล่างสุด และ ฐานรองรับผนังอาคาร

ฐานยกพื้นชั้นล่าง มีส่วนกว้างกว่าพระมณฑปประมาณ 1 เมตร เป็นพื้นที่รองรับเสาดรรอบพระมณฑป เป็นฐานสิงห์บัวลูกแก้วออกไก่อประดับด้วยหินอ่อนขัดมันสีเทา มีบันไดขึ้นจากฐานไพที ขึ้นสู่ตัวอาคารทั้ง 4 ด้าน ด้านละ 6 ชั้น พื้นบันไดปูด้วยหินแกรนิตขัดมัน ลูกตั้งบันไดรวมทั้งผนังข้างผนังบันได ก่อทับประดับด้วยหินอ่อนสีเทา รวบบันไดทำเป็นรูปนาคจำแลง 5 เศียร มีใบหน้าเป็นมนุษย์ สวมมงกุฎ หัวและหางทำด้วยโลหะหล่อลงรักปิดทอง ตัวนาคเป็นงานปั้นปูนปิดทองประดับกระจก เห็นจากรวบบันไดมีประติมากรรมทวารบาลรูปยักษ์ถือกระบอง ขนาดเท่ากับคนจริงโดยประมาณ หล่อด้วยสำริดปิดทองประดับกระจก ส่วนกระบองเป็นไม้จำหลัก ปิดทองประดับกระจก

ฐานรองรับผนังอาคาร รอบกำแพงแก้วชั้นล่างตั้งสิงห์หล่อด้วยสำริดไว้ทั้ง 4 มุม มุมละหนึ่งตัว และที่ประตูทางขึ้นทางละหนึ่งคู่ทั้งสี่ทาง สิงห์สำริดนี้ตั้งอยู่บนฐานก่ออิฐถือปูนทำเป็นรูปพาน

ภาพลายเส้นที่ 5.9 ภาพแสดงรูปตั่งมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎก ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม
 (ที่มา : ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากรประกอบภาพถ่าย)

- **ตัวเรือนอาคาร** ตัวอาคารก่ออิฐถือปูน ผนังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีซุ้มพระทวารด้านละ 1 ตำแหน่ง ไม่มีซุ้มพระบัญชา มีเสาศาโลยอยู่รายรอบอาคาร เป็นเสาศเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ฐานของเสาเป็นฐานสิงห์บัวลูกแก้วอกไก่ปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี ผนังเป็นลายเทพนมทรงข้าวบิณฑ์ก้านแย่งทำจากทองแดงทำลวดลายปิดทอง พื้นด้านหลังเป็นกระจกสีเขียว

ภายในอาคารตรงกลางตั้งตู้ประดับมุกทรงมณฑปขนาดใหญ่สำหรับเก็บพระไตรปิฎก มีการทำเพดานเป็น 2 ชั้น บริเวณคอสองเป็นลายก้านแย่งดาวล้อมเดือนปิดทองบนพื้นชาด กึ่งกลางเพดานประดับด้วยดาวเพดานซ้อน 5 ชั้น มีดาวบริวารโดยรอบ 8 ดวง ตรงกลางห้อยโคมแก้ว 6 เหลี่ยมใส่ประทีป ผนังโดยรอบเขียนลายรดน้ำเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ ตอนล่างของผนังเป็นลายกรวยเชิงกระหนกก้านขด พื้นพระมณฑปปูด้วยเสื่อเงินสานเต็มพื้นที่ห้อง

- **ซุ้มพระทวาร** เป็นซุ้มทรงมณฑปปิดทองประดับกระจกสี บานแฉะเขียนลายก้ามแมลงเป็นรูปช่ียวางกือหอกและตรียี่นเหยียบหลังสิงโตประกอบลายนกไม้ เพดานของซุ้มพระทวารประดับด้วยดาวเพดานเป็นรูปดาวล้อมเดือนประดับกระจกสีขาว กรอบเซ็ดหน้าพระทวารด้านนอกเขียนลายรดน้ำเป็นลายพุ่มข้าวบิณฑ์ก้านแย่ง บานพระทวารเป็นบานประดับมุก มีแม่ลายเป็นกระหนกก้านขดนกคาบ ตรงกลางเป็นราชสีห์ บานพระทวารนี้มีภาพจับเป็นลายประดับมุกที่สำคัญอยู่ในกรอบวงกลม 8 ดวง ด้ายกันทั้ง 2 บาน คือ¹⁰

ดวงที่ 1 เป็นรูป ราชภาพิกเณรถือกระบอง

ดวงที่ 2 เป็นรูป มังกรกรรณยืนถือศร

ดวงที่ 3 เป็นรูป วายูบุตรยืนถือตรีและธงกำลังเหาะ

ดวงที่ 4 เป็นรูป สุครีพถือพระขรรค์กำลังเหาะ

ดวงที่ 5 เป็นรูป พาลีถือกระหนกเครือ

ดวงที่ 6 เป็นรูป องคตเหาะ

ดวงที่ 7 เป็นรูป พระรามถือพระขรรค์ถือกระหนกเครือ

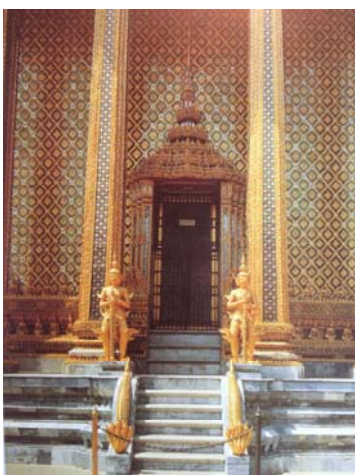
ดวงที่ 8 เป็นรูป หงส์จีนแผ่น

- **เครื่องยอดอาคาร** ส่วนยอดของอาคารเป็นยอดทรงมณฑป 7 ชั้นขนาดใหญ่ ลักษณะคล้ายกับมณฑปพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี หลังคามุงด้วยแผ่นทองแดงประดับกระจก แต่ละชั้นประดับด้วยซุ้มบันแถลงและนาคปัก ทำเป็นรูปหัวนาค เครื่องประดับตกแต่งทั้งหมดเป็นไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกสี เป็นรูปแบบที่มีการสร้างมาตั้งแต่ครั้งสมัยรัชกาลที่ 1

- **องค์ประกอบสถาปัตยกรรมอื่นๆ**

พระทวารทางทิศใต้เพียงพระทวารเดียว ที่หน้าบานพระทวารปรากฏภาพเขียนวางกือกริช ยืนเหนือหลังสิงโต

¹⁰ ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2537), หน้า

ภาพที่ 5.6 บันไดทางขึ้นพระมณฑป รวบบันไดทำเป็นรูปนาคจำแลง 5 เศียร มีใบหน้าเป็นมนุษย์ สวมมงกุฏ เนื่องจากรวบบันไดมีประติมากรรมทวารบาลรูปยักษ์ถือกระบอง (ที่มา : ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 255).

ภาพที่ 5.7 ตู้ประดับมุกทรงมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎก ภายในพระมณฑป (ที่มา : ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 255).

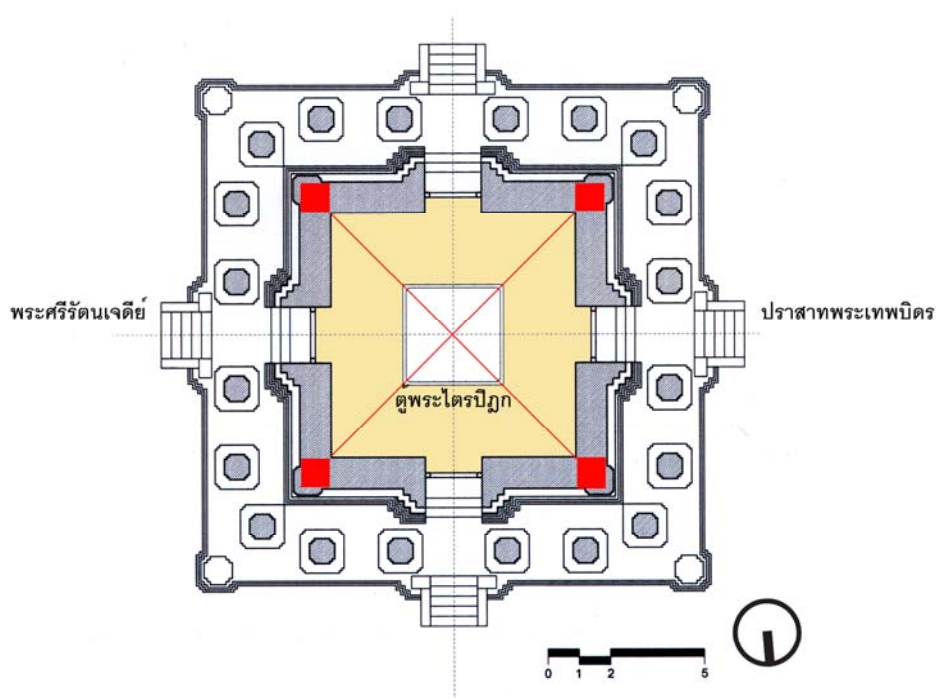

ภาพที่ 5.8 หลังคาชั้นลดและซุ้มบันแถลง เครื่องยอดพระมณฑป (ที่มา : ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 411).

5.1.2.3 ระบบโครงสร้าง

โครงสร้างของอาคารจะเป็นแบบการก่ออิฐเป็นผนังหนา เพื่อรับน้ำหนัก (BEARING STRUCTURAL SYSTEM) ซึ่งเป็นเทคโนโลยีการก่อสร้างอาคารในช่วงนั้น ส่วนโครงสร้างของหลังคา และส่วนยอดจะเป็นโครงสร้างไม้ ทำให้มีน้ำหนักของโครงสร้างไม่มาก ซึ่งมีความเหมาะสมกับยอดทรงมณฑป ที่วางอยู่บนอาคารที่มีขนาดใหญ่มีช่วงกว้างภายในอาคารค่อนข้างมากได้

การถ่ายน้ำหนักลงสู่โครงสร้างของอาคาร ผนังของอาคารเป็นแบบสี่เหลี่ยมจัตุรัส โดยน้ำหนักจากส่วนยอดจะถ่ายลงสู่โครงสร้างของยอดในชั้นที่ลดหลั่นกันลงมาแล้วจึงถ่ายลงสู่โครงสร้างของหลังคา ก่อนจะลงสู่ผนัง ส่วนที่จะทำการรับน้ำหนักของหลังคาและยอดของอาคาร จะเป็นบริเวณมุมทั้งสี่ของอาคารเป็นหลักซึ่งมีลักษณะเป็นผนังหนา เป็นการกระจายน้ำหนักสู่บริเวณมุมทั้ง 4 ของอาคารก่อนที่จะลงสู่ฐานรากต่อไป

ภาพลายเส้นที่ 5.10 แผนผังสันนิษฐานแสดงการจุดรับน้ำหนักจากหลังคาเครื่องยอดพระมณฑป

วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

(ที่มา: สันนิษฐานโดยผู้วิจัย)

5.1.3 โลหะปราสาท วัดราชนั้ดดารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 5.9 โลหะปราสาท วัดราชนั้ดดารามราชวรวิหารมุมมองจากลานพลับพลา
มหาเจษฎาบดินทร์
(ที่มา : ผู้วิจัย)

5.1.3.1 ที่ตั้ง มูลเหตุการก่อสร้าง และประวัติความเป็นมา

ที่ตั้ง โลหะปราสาท อยู่ในบริเวณในวัดราชนั้ดดารามวรวิหาร บริเวณศูนย์กลางของพื้นที่ภายในวัด ด้านข้างพระอุโบสถ วัดราชนั้ดดารามวรวิหารเป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ด้านถนนมหาชัย ตัดกับถนนราชดำเนินกลาง เชิงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ และป้อมมหากาฬ ที่เลขที่ 2 แขวงบวรนิเวศ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

มูลเหตุการก่อสร้าง

ประวัติความเป็นมา โลหะปราสาท หมายถึง คฤหาสน์ที่มียอดเป็นโลหะ¹¹ เป็นชื่อดั้งเดิมของอินเดีย เรียกกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยได้มีการสร้างโลหะปราสาทมาแล้ว 2 ครั้งในโลก คือ โลหะปราสาทหลังแรก อยู่ในประเทศอินเดีย มีชื่อว่า “มิกรามตูปราสาท” อยู่ภายในวัดพุพพารามสร้างโดยนางวิสาขา บุตรสาวของกษัตริย์แห่งเมืองสาวัตถี¹² มีลักษณะเป็นปราสาท 2 ชั้น 1000 ห้อง ยอดปราสาททำด้วยทองคำ ปัจจุบันปราสาทหลังนี้ปรักหักพังปราศจากร่องรอยแล้ว

โลหะปราสาทหลังที่ 2 อยู่ในประเทศศรีลังกา สร้างโดยพระเจ้าทภูฏคามณีอภัย เมื่อประมาณ พ.ศ. 387 เป็นปราสาท 9 ชั้น ผังอาคารเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีความกว้างด้านละ 100 ศอก แต่ละชั้นมีเรือนยอด

¹¹ สมภพ ภิมมย์, ภูฏาควร (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานคร, 2513), หน้า 132.

¹² กรมศิลปากร, วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2540), หน้า 145.

เมื่อพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างวัดราชนัคดารามวรวิหาร เพื่อพระราชทานเป็นเกียรติแก่พระเจ้าหลานเธอ พระองค์เจ้าโสมนัสวัฒนาวดี ซึ่งขณะนั้นดำรงพระยศเป็น พระองค์เจ้าหญิงโสมนัสวัฒนาวดี กอปรกับทรงทราบว่าในสมัยโบราณได้มีการสร้างโลหะปราสาทมาแล้ว 2 ครั้งในโลก จึงมีพระราชประสงค์ที่จะให้อนุชนรุ่นหลังได้รู้จักและเพื่อเป็นเกียรติแก่พระนครสืบไป จึงโปรดให้สร้างโลหะปราสาท แทนที่จะสร้างพระเจดีย์ดังเช่นพระอารามอื่น โดยโปรดให้นายช่างออกแบบตามลักษณะของโลหะปราสาทที่บรรยายไว้ในหนังสือมหาวงศ์ พงศาวดารลังกา ซึ่งพระเจ้าพุทธศุภคามณีอภัยกษัตริย์ลังกา ทรงสร้างไว้เมื่อ พ.ศ. 387 โดยมอบหมายให้สมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ (ทัต บุนนาค) ขณะนั้นดำรงยศเป็นพระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษา ดำรงตำแหน่งอธิบดีก่อสร้าง ว่าช่างลิปิหมู่และช่างศิลา เป็นแม่กองดำเนินงานก่อสร้าง เล่าขานกันว่าการออกแบบก่อนที่จะก่อสร้าง โปรดเกล้าฯ ให้ช่างเดินทางไปดูแบบโลหะปราสาท ณ ลังกาประเทศ โดยปรับรูปแบบให้เป็นแบบสถาปัตยกรรมไทย¹⁴ โดยการก่อสร้างในรัชสมัย สำเร็จเพียงเป็นปราสาทโกลน ยังไม่ได้ฉาบปูน ก็ทรงเสด็จสวรรคตเสียก่อน

การบูรณปฏิสังขรณ์

สมัยรัชกาลที่ 5 พระประสิทธิ์สุตคุณ (แดง เขมทัตโต) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสได้ขอพระราชทาน พระบรมราชานุญาตบูรณปฏิสังขรณ์ ตามทุนทรัพย์ที่หาได้ โดยบูรณะตั้งแต่ชั้นบนลงมา คือ ทำพื้นก่อมณฑปโอบปูนสีแดง ยกฉัตรยอดเจดีย์ ที่ชั้นบนสุดและชั้นที่ 2 ทั้งหมด

ภาพที่ 5.10 โลหะปราสาทสมัยรัชกาลที่ 5

(ที่มา: กรมศิลปากร, โลหะปราสาท วัดราชนัคดารามวรวิหาร, หน้า 154).

¹³ กรมศิลปากร, โลหะปราสาท วัดราชนัคดารามวรวิหาร (กรุงเทพฯ: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด, 2538), หน้า 78.

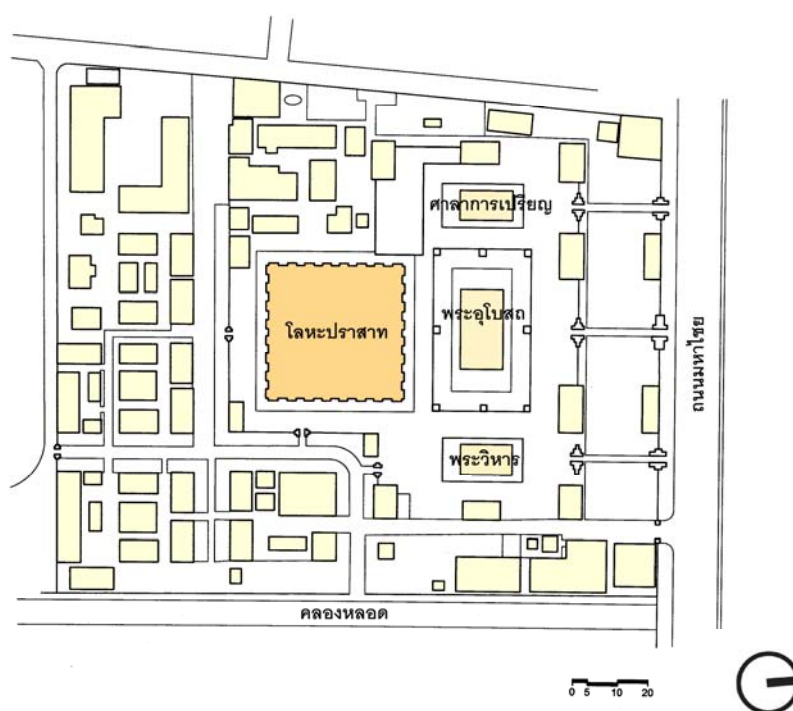
¹⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.

สมัยรัชกาลปัจจุบันได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งใหญ่ ได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของอาคารเพื่อความมั่นคงและแข็งแรง โดยได้เปลี่ยนระบบโครงสร้างจากการก่ออิฐเป็นผนังรับน้ำหนัก เป็นระบบโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กแบบเสาและคาน เมื่อเปลี่ยนโครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กแล้วในส่วนของผนังของเก่าที่ก่ออิฐตันทั้งความหนาของผนัง ได้เปลี่ยนเป็นเพียงแค่ออกันน้ำฝน เว้นภายในโปร่งเพื่อลดน้ำหนักของโครงสร้าง ในส่วนยอดที่เป็นยอดมณฑปก็เปลี่ยนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กเพื่อความแข็งแรงเช่นกัน บันไดเวียนกึ่งกลางอาคารของเดิมมีแกนเป็นซุงไม้ขนาดใหญ่ มีชั้นบันไดเป็นไม้ ภายหลังได้เปลี่ยนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหมดเพื่อความมั่นคงแข็งแรง

5.1.3.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

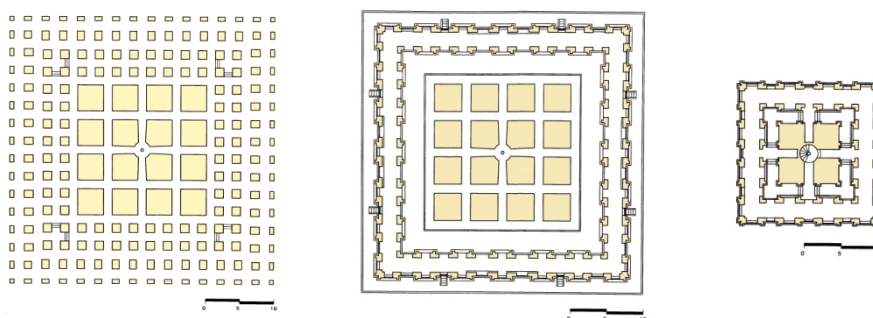
ผังบริเวณ โลหะปราสาทตั้งอยู่เป็นประธานในเขตพุทธาวาส ในตำแหน่งของพระเจดีย์ ภายรอบด้วยพระอุโบสถ ศาลาการเปรียญ และพระวิหาร ซึ่งตั้งเรียงในแกนเดียวกันทางด้านทิศเหนือ

ผังพื้น ลักษณะแผนผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ฐานกว้างด้านละ 23 วา เป็นปราสาท 7 ชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป อาคารชั้นล่าง ชั้นที่ 3 ชั้นที่ 5 ทำเป็นคูหาและระเบียงรอบ ส่วนชั้นที่ 2 ชั้นที่ 4 ชั้นที่ 6 ทำเป็นคูหาจัตุรมุขมียอดเป็นนุชบกชั้นละ 12 ยอด และในส่วนชั้นที่ 7 เป็นยอดปราสาทจัตุรมุขสำหรับประดิษฐานพระบรมธาตุ รวมเป็น 37 ยอด หมายถึง โปธิปักขิยธรรม 37 ประการ ที่เป็นปัจจัยให้ดำเนินไปสู่ความหลุดพ้น

ภาพลายเส้นที่ 5.11 ภาพแสดงผังบริเวณวัดวาชันต์ดา

(ที่มา: คัดลอกจากแบบของกรมศิลปากร)

ภาพลายเส้นที่ 5.12 ผังพื้นโลหะปราสาทชั้นล่าง

(ที่มา: คัดลอกจากแบบของกรมศิลปากร)

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

โลหะปราสาทวัดราชนัคตารามวรวิหาร จัดเป็นเป็นกฎอาคารทรงมณฑป มีรูปแบบสถาปัตยกรรมแบบไทยโดยเฉพาะ ลักษณะแผนผังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ฐานกว้างด้านละ 23 วา เป็นปราสาท 7 ชั้น ลดหลั่นกันขึ้นไป อาคารชั้นล่าง ชั้นที่ 3 ชั้นที่ 5 ทำเป็นคูหาและระเบียงรอบ ส่วนชั้นที่ 2 ชั้นที่ 4 ชั้นที่ 6 ทำเป็นคูหาจัตุรมุขมียอดเป็นบุษบกชั้นละ 12 ยอด และในส่วนชั้นที่ 7 เป็นยอดปราสาทจัตุรมุขสำหรับประดิษฐานพระบรมธาตุ รวมเป็น 37 ยอด หมายถึง โพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ที่เป็นปัจจัยให้ดำเนินไปสู่ความหลุดพ้น

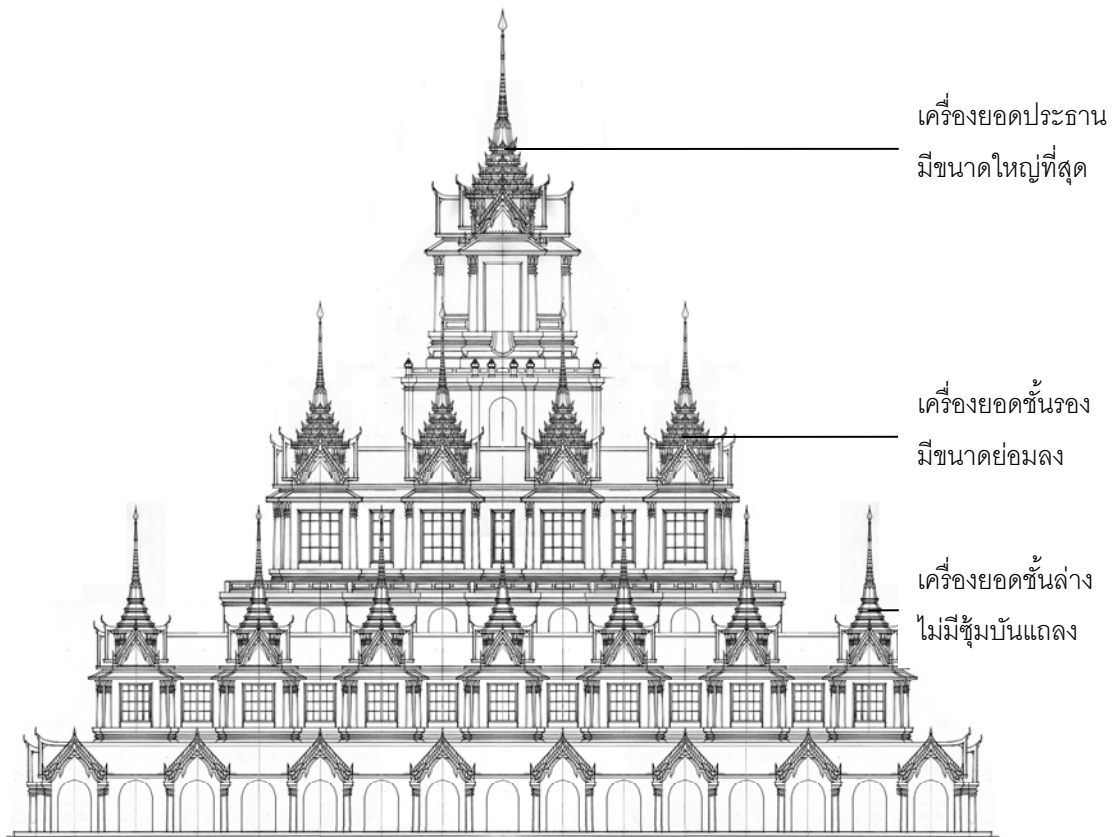
บริเวณกลางปราสาทเป็นช่องกลวง ฐานจันทลดถึงยอด มีชุงต้นใหญ่เป็นแกนกลางถึงยอดปราสาท และเจาะลำต้นตอกไม้ทำเป็นบันไดวนสำหรับขึ้นสู่ด้านบนของอาคารยอดของโลหะปราสาททั้งหมดเป็นยอดมณฑป 5 ชั้น แต่เน้นความสำคัญให้กับยอดมณฑปชั้นบนสุดของอาคารซึ่งมีองค์ประกอบของยอดสมบูรณีกว่าส่วนอื่น ๆ ได้แก่ นาคปัก ชุ่มบันแถลง เป็นต้น ในส่วนชั้น บนสุดของอาคารภายในมีมณฑปประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ ซึ่งสร้างขึ้นในรัชกาลปัจจุบัน

ภาพที่ 5.11

โลหะปราสาท ก่อนการบูรณะด้วยโลหะ

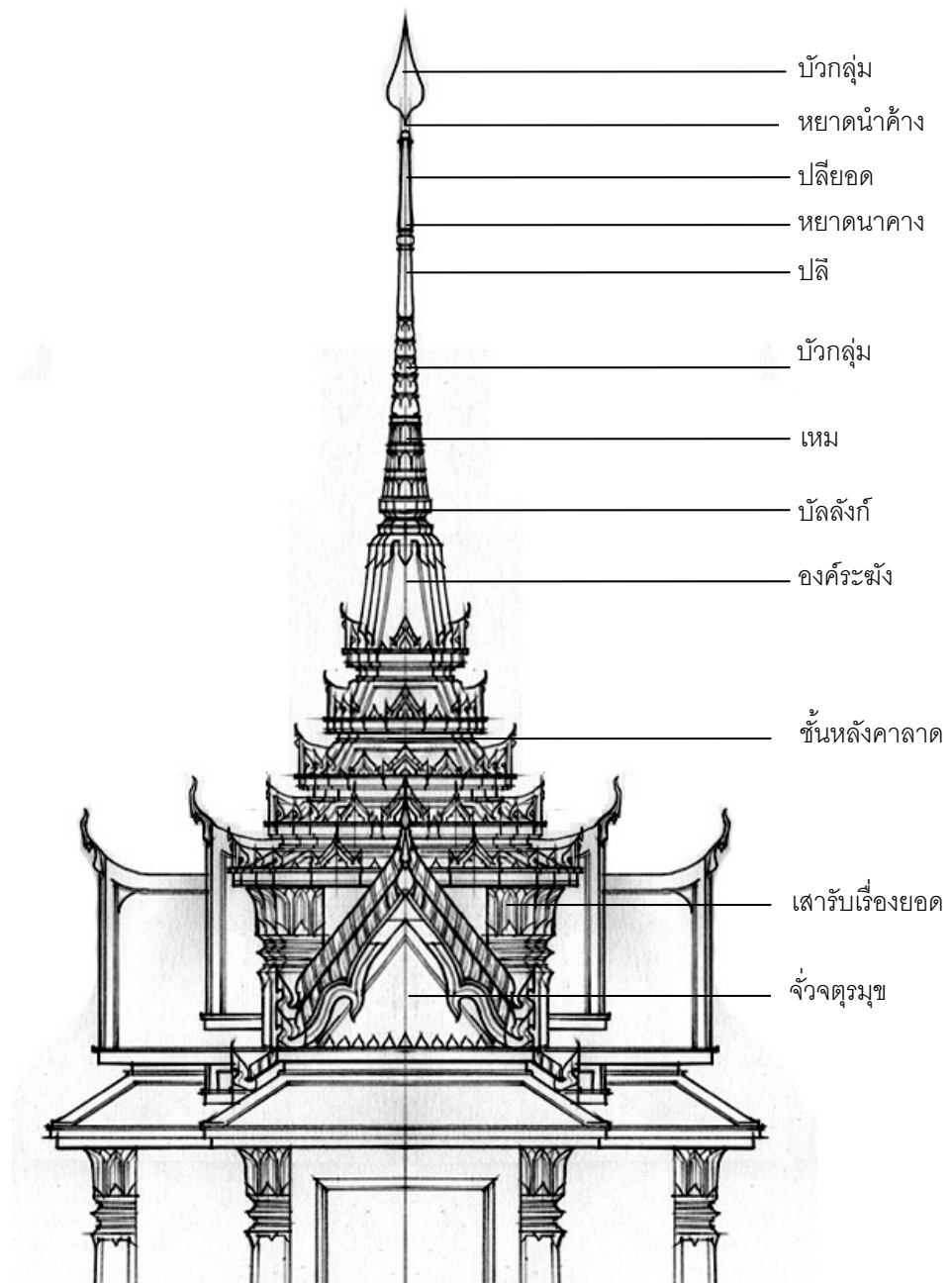
(ที่มา: กรมศิลปากร, โลหะปราสาท วัดราชนัคตารามวรวิหาร, หน้า 81).

ภาพลายเส้นที่ 5.13 ภาพแสดงรูปตั้งโลหะปราสาทวัดราชนั้ดดารามวรวิหาร
(ที่มา : ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากรประกอบภาพถ่าย)

ภาพที่ 5.12 ส่วนชั้นฐาน มีรูปแบบเป็นชู้มคูลาโค้ง จั้วทรงคฤห์
(ที่มา : กรมศิลปากร, โลหะปราสาท วัดราชนั้ดดารามวรวิหาร, หน้า 82).

ภาพลายเส้นที่ 5.14 ภาพแสดงส่วนขยาย ยอดประธานโลหะปราสาทวัดราชนั้ดดารามวรวิหาร

(ที่มา : ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากรประกอบภาพถ่าย)

5.1.3.3 ระบบโครงสร้าง

โครงสร้างของโลหะปราสาทเมื่อแรกสร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 นั้น ในส่วนฐานของอาคาร เป็นการก่อศิลาแลง และก่ออิฐเพื่อรับน้ำหนักอาคาร ทำเป็นแบบบานแผ่ (Step Footing) ผนังของอาคารเป็นการก่ออิฐฉาบปูน ส่วนกลางของอาคารเป็นแท่งตัน ก่อด้วยศิลาแลงขนาดใหญ่ ส่วนที่เป็นเสาเล็กโดยรอบ เป็นเสาที่รับน้ำหนักไม่มาก ก่อด้วยอิฐเป็นส่วนใหญ่ ส่วนที่เป็นพื้นในแต่ละชั้น จะเป็นโครงสร้างไม้โดยใช้ซุงไม้วางเป็นตงรับแผ่นไม้ที่ปูเป็นพื้นอีกที หลังจากจะเป็นโครงสร้างไม้ ส่วนยอดของโลหะปราสาท เป็นการก่ออิฐตัน

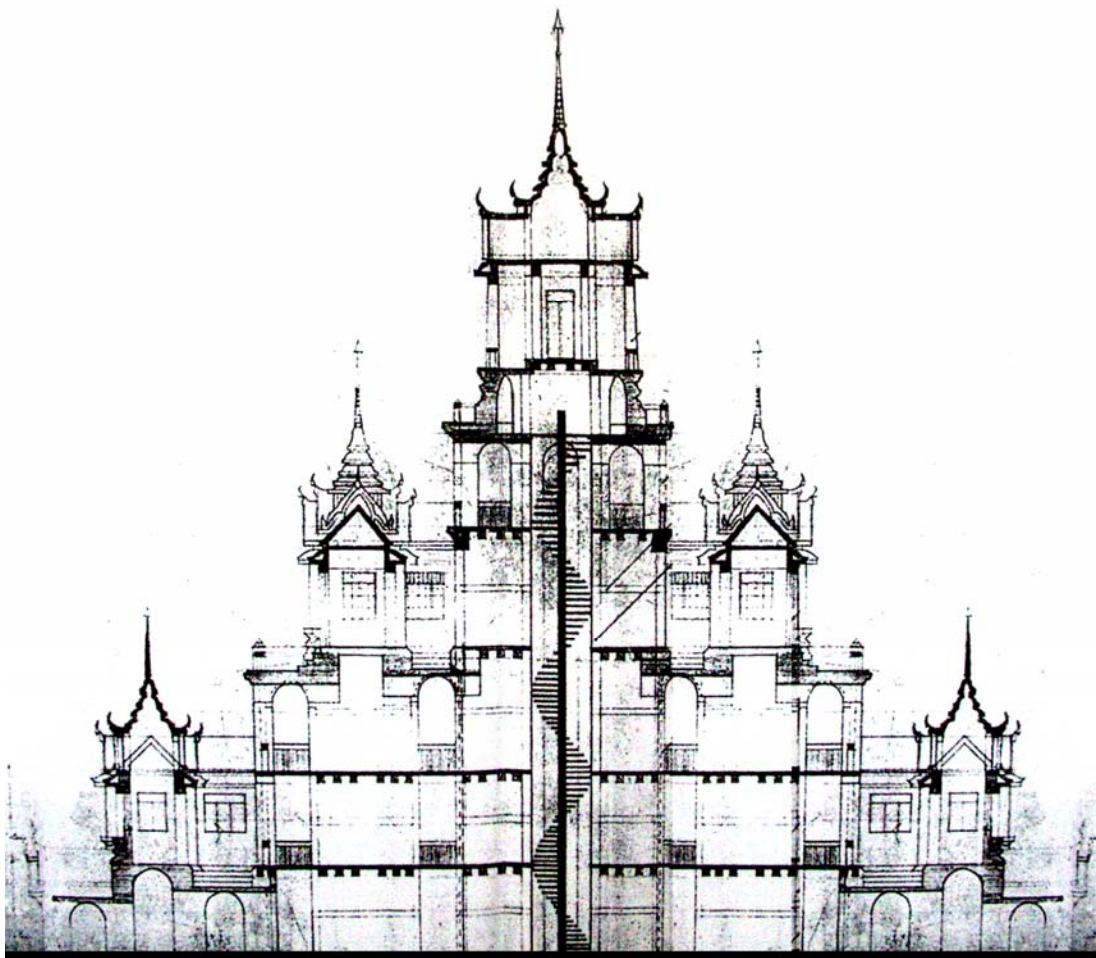
ภาพที่ 5.13 โครงสร้างของโลหะปราสาท ก่อนได้รับการบูรณะในรัชสมัยรัชกาลปัจจุบัน
(ที่มา : กรมศิลปากร, โลหะปราสาท วัดราชนัลดารามวรวิหาร, หน้า 155.)

ภาพที่ 5.14 ภาพแสดงการก่ออิฐโครงสร้างชั้นล่างเป็นแบบขุ่มโค้ง
(ที่มา : กรมศิลปากร, โลหะปราสาท วัดราชนัลดารามวรวิหาร, หน้า 166.)

เมื่อมีการบูรณปฏิสังขรณ์ในครั้งหลังสุดได้มีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของอาคารเพื่อความมั่นคงและแข็งแรง โดยได้เปลี่ยนระบบโครงสร้างจากการก่ออิฐเป็นผนังรับน้ำหนัก เป็นระบบโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็กแบบเสาและคาน เมื่อเปลี่ยนโครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กแล้วในส่วนของผนังของเก่าที่ก่ออิฐตันทั้งความหนาของผนัง ได้เปลี่ยนเป็นเพียงแค่ออกปิดด้านนอก เว้นภายในโปร่งเพื่อลดน้ำหนักของโครงสร้าง ในส่วนยอดที่เป็นยอดมณฑปก็เปลี่ยนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กเพื่อความแข็งแรงเช่นกัน

บันไดเวียนกึ่งกลางอาคารของเดิมมีแกนเป็นซุงไม้ขนาดใหญ่ มีชั้นบันไดเป็นไม้ ภายหลังได้เปลี่ยนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหมดเพื่อความมั่นคงแข็งแรง

ภาพลายเส้นที่ 5.15 ภาพแสดงรูปตัดโลหะปราสาท

(ที่มา: ทนงค์ดี รัตนสุคนธ์, "เรือนชั้น" กรณีศึกษาโลหะปราสาท, หน้า 33.)

5.1.4 พระมณฑปพระพุทธบาท ภปร สก วัดญาณสังวราราม จ.ชลบุรี

ภาพที่ 5.15 พระมณฑป ภปร สก ประดิษฐานรอยพระพุทธบาท

(ที่มา : ประวัติและผลงาน ของ หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี, หน้า 158).

5.1.4.1 ที่ตั้ง มูลเหตุการก่อสร้าง และประวัติความเป็นมา

ที่ตั้ง พระมณฑปพระพุทธบาท ภปร สก ตั้งอยู่บนยอดเขาทางทิศตะวันตกของ วัดญาณสังวรารามฯ

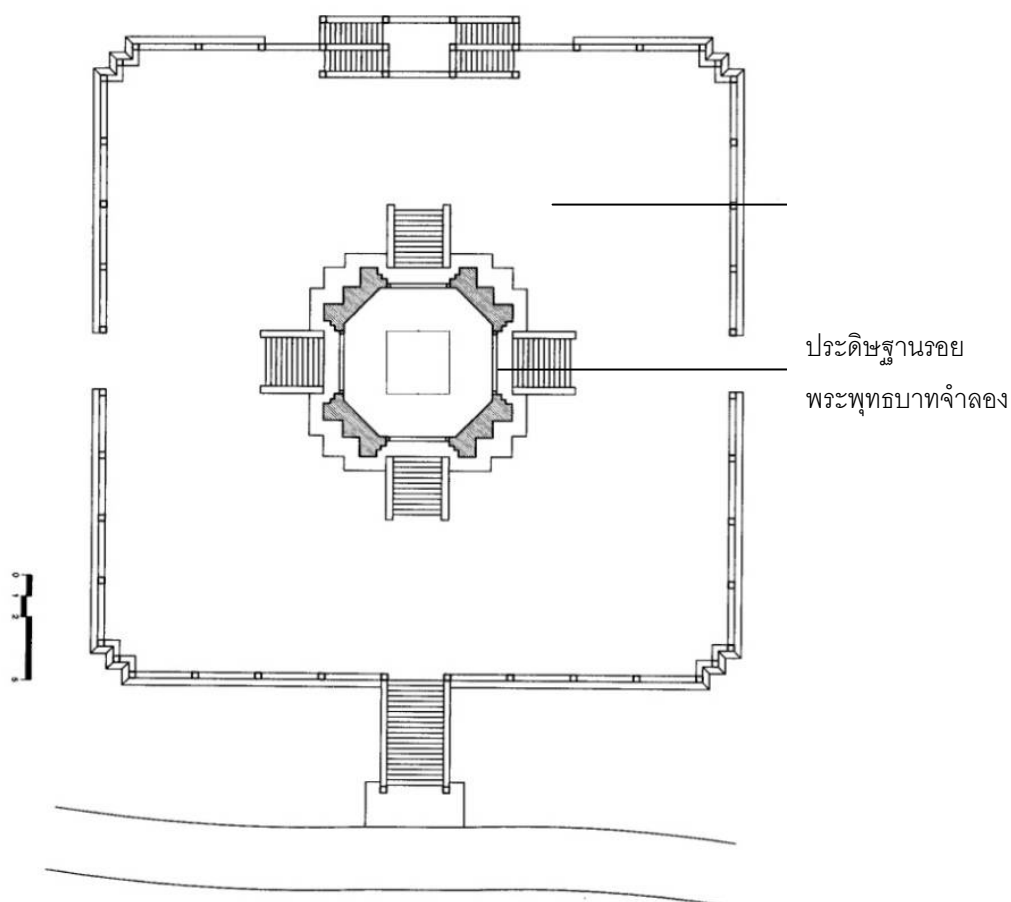
มูลเหตุการก่อสร้าง เพื่อประดิษฐานรอยพระพุทธบาทจำลองที่ทำด้วยหิน หน้า 35 ดัน ซึ่งแกะสลักเป็นพระพุทธบาท เพื่อให้เป็นปูชนียสถานที่เคารพสักการะของบรรดาพุทธศาสนิกชน

เนื่องด้วยพระมหามณฑปหลังนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสุทธสิริโสภา พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในวสันตดิถีที่ ๖ พฤษภาคม ๒๔๗๕ ทรงมีพระราชนิพนธ์ว่า “อย่าให้อาคารมีขนาดใหญ่จนเบียดบังภูเขา ให้พยายามรักษาต้นไม้ที่มีอยู่เดิมไว้ให้มากที่สุด และห้ามทำลายสิ่งแวดล้อม”¹⁵ ด้วยเหตุนี้บริเวณโดยรอบและทางขึ้นพระมณฑปพระพุทธบาทจึงอุดมไปด้วยไม้ป่านานาชนิด มีการตกแต่งไม้ประดับในบางจุดที่จำเป็น และปลูกต้นลำต้นทมิฬเสริมขึ้นเพื่อแต่มีสีสันให้กับป่าในฤดูร้อน เมื่อดันทมิฬผลิดอก

¹⁵ ม.ร.ว. นางน้อย ศักดิ์ศรี, ช่างหลวง ผลงานสถาปัตยกรรมไทย ของ หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2539) หน้า 177.

5.1.4.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

ผังบริเวณ บัญชีเขาที่ตั้งพระมหามณฑปนี้ ประกอบด้วยอาคาร 3 หลัง หลังประธานได้แก่ พระมหามณฑปพุทธบาท “ภปร” “สก” และอาคารประกอบ อันได้แก่ พลับพลาหน้าพระมหามณฑป และ ชุ้มแขวนระฆัง ทางขึ้นพระมหามณฑปมี 2 ทาง ทางหนึ่งคือทางบันไดนาค ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตก ซึ่งมีลานจอดรถใหญ่อยู่ด้านหน้า และมีศาลาที่พัก 2 หลัง เป็นจุดเริ่มต้นของบันไดนาค อีกทางหนึ่งเป็นถนนบริการซึ่งตัดวนขึ้นไปตามระดับความสูงของภูเขา ลสิ้นสุดที่พลับพลาที่ตั้งอยู่ด้านทิศเหนือของพระมหามณฑป ถนนบริการเส้นนี้ตัดขึ้นเพื่อนำหินที่จะแกะสลักพระพุทธรบาทจำลองขึ้นไปจำหลักยังยอดเขา

ภาพลายเส้นที่ 5.16 ภาพแสดงผังพื้นพระมหามณฑป ภปร สก

(ที่มา : ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ช่างหลวง ผลงานสถาปัตยกรรมไทย

ของ หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี, หน้า 178).

ผังพื้น

พระมหามณฑปพุทธบาทฯ มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสอง ตั้งอยู่บนฐานประทักษิณรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสองเช่นกัน มีบันไดทางขึ้นลง 4 ด้าน ด้านทิศเหนือเป็นบันไดลงสู่พลับพลาที่ประทับและถนน ด้านทิศใต้เป็นด้านหลังของภูเขา และด้านทิศตะวันออก เป็นบันไดลงไปสู่ห้องด้านล่างซึ่งใช้เป็นห้องพักและห้องเก็บของ พระมหามณฑปหลังนี้มีทางเข้า 4 ด้านซึ่งตรงกับบันไดทางขึ้น-ลง ทั้ง 4 ด้าน กลางห้องตั้งพระพุทธรูปจำลองที่แกะสลักด้วยหิน และมีทางเดินโดยรอบ

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

- ฐานอาคาร

องค์พระมณฑปตั้งอยู่บนฐานปัทม์ ซึ่งประกอบด้วยบัวคว่ำบัวหงาย และบัวลูกแก้วอยู่กลาง มีบันไดนาคเป็นบันไดทางขึ้นทั้ง 4 ด้าน นาคทั้ง 4 ด้านนี้เป็นนาคสามเศียร เป็นนาคขบพาดสีขาว ซึ่งสถาปนิกอธิบายว่าต้องการให้เป็น “นาคเผือก” ซึ่งสีชาวดังกล่าว จะสัมพันธ์กับสีขาวของผนังหินอ่อนที่ตอนมุมของพระมณฑปและสัมพันธ์กับฐานของพระมณฑปซึ่งบุด้วยหินอ่อนสีขาวเช่นกัน

ส่วนฐานประทักษิณรอบองค์พระมณฑปเป็นลานปูแกรนิตสีเทา ล้อมรอบด้วยผนังกระเบื้องปูพื้น มีเสาสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง หัวเสาเป็นรูปหัวเม็ดทรงมณฑป ตั้งอยู่เป็นระยะๆ ไป เฉพาะด้านบันไดหน้าทีลงไปสู่เชิงเขา มียักษ์ปูนปั้นแต่งองค์ทรงเครื่องทาสีขาว ยืนเฝ้าทางขึ้นลง โดยมีผนังกระเบื้องปูพื้นและหัวเม็ดทรงมณฑปอยู่เบื้องหลัง

- ตัวเรือนอาคาร

ผนังด้านนอกทั้ง 4 ด้านของพระมณฑปปิดด้วยโมเสกสีทอง ที่ขอพระราชทานมาจากผนังของพระศรีรัตนเจดีย์ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อมีการรื้อเปลี่ยนใหม่ในคราวฉลองกรุงเทพฯ 200 ปี พ.ศ. 2525 ผนังสีทองทั้ง 4 ด้านนี้ตอบรับกับขอบสีทองของเครื่องยอด อย่างงดงามที่สุด ส่วนผนังย่อมุมไม้สิบสองทั้ง 4 ด้าน สถาปนิกได้กำหนดให้บุหินอ่อนสีขาว ปิดทองเฉพาะหัวเสาและฐานเสา ซึ่งสีขาวของหินอ่อน จึงตอบรับกับสีขาวของนาคปักกระเบื้องเคลือบด้วย¹⁶

- ซุ้มพระทวาร และ พระบัญชา

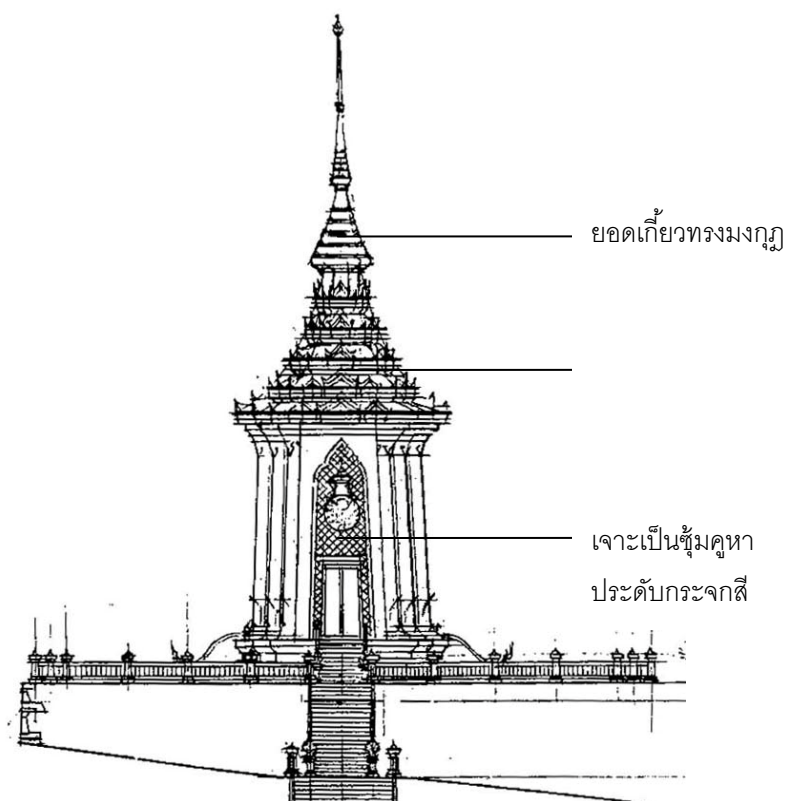
กลางผนังทั้ง 4 ด้านมีประตูเป็นทางเข้า-ออก ตอนบนเป็นรูปโค้งแหลม ติดกระจก 2 ชั้น ชั้นนอกเป็นกระจกใส ชั้นในเป็นกระจกสี เป็นลายแก้วชิงดวงในกรอบสีทอง ด้านทิศเหนือและทิศใต้ประดิษฐานพระนามาภิไธยย่อ “ภปร” ภายใต้พระมหามงกุฎซึ่งมีเลข 9 อยู่ตรงกลาง ส่วนด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกประดิษฐานพระนามาภิไธยย่อ “สก” ภายใต้พระมหามงกุฎ บานประตูทั้ง 4 ด้านเป็นประตู 2 ชั้น ชั้นนอกเป็นบานกระจก กรอบไม้ทาสีแดงชาด ชั้นในเป็นบานไม้ทาสีแดงชาดทั้งภายนอกและภายใน ลักษณะเป็นบานรูปสอบตอนบน ตรงกลางติด ออกเลา

¹⁶ ม.ร.ว. เม่งน้อย ศักดิ์ศรี, ข้างหลวง ผลงานสถาปัตยกรรมไทย ของ หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2539) หน้า 178.

- เครื่องยอดอาคาร

เป็นหลังคาประกอบเครื่องยอดทรงมณฑปจอมแหซ้อนกัน 5 ชั้น แต่มีส่วนที่ผิดแผกไปจากพระมณฑปทั่วไป คือการเพิ่ม “ยอดทรงมงกุฎ” ขึ้นเหนือหลังคาเครื่องยอดทรงมณฑปจอมแหอีกชั้นหนึ่ง เป็นความตั้งใจของสถาปนิกที่จะแก้ปัญหาในเรื่องมุมมองจากเบื้องล่าง ซึ่งจะไม่เห็นยอดพระมณฑปได้ชัดเจนนัก เพราะตั้งอยู่บนยอดเขา จึงเพิ่มยอดทรงมงกุฎปิดทองขึ้นอีกชั้นหนึ่งเป็นการแก้ปัญหา “ไม่ให้อากาศมันกิน” ตามศัพท์ช่างที่ใช้กันทั่วไปในงานสถาปัตยกรรมไทย¹⁷

นอกจากนั้น ตามธรรมเนียมของการทำเครื่องยอดทรงมณฑปจอมแห มักจะทำด้วยโครงสร้างไม้ มีซุ้มบันแถลงและนาคปักอยู่ตามยอมุมทุกมุม แต่สถาปนิกได้แก้ปัญหาเรื่องการยุ่ยสลายของตัวไม้เมื่อถูกแดดฝน จึงเปลี่ยนโครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก นาคปักซึ่งเคยเป็นไม้ปิดทองประดับกระจกก็ได้เปลี่ยนมาเป็นนาคกระเบื้องเคลือบสีขาว ตัดกับสีทองของเครื่องยอดทั้ง 5 ชั้นส่วนได้ไซราติดดาวเพดานปิดทองบนพื้นสีแดงชาด¹⁸

ภาพลายเส้นที่ 5.17 ภาพแสดงรูปตั้งพระมณฑป ภาปร สก

(ที่มา : ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ช่างหลวง ผลงานสถาปัตยกรรมไทย ของ หม่อมราชวงศ์
มิตราภรณ์ เกษมศรี, หน้า181)

¹⁷ แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์ และ วทัญญู เทพหัสดิ, ช่างหลวง ผลงานสถาปัตยกรรมไทย ของ หม่อมราชวงศ์
มิตราภรณ์ เกษมศรี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2539) หน้า 179.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 179.

ภาพที่ 5.16 ยอดเกี่ยวอย่างมงกุฎ ที่ได้รับการออกแบบมาเป็นลักษณะเฉพาะของพระมณฑป ภปร สก เพื่อแก้ปัญหาด้านมุมมอง (ที่มา : ผู้วิจัย).

- การประดิษฐานสิ่งสักการะภายใน : แทนพระพุทธรูป

ภายในพระมณฑปเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสตั้งมุมทั้ง 4 ด้าน ตรงกลางเป็นแท่นประดิษฐานพระพุทธรูปจำลอง ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ ออกแบบโดยครูโหมศ ว่องสวัสดิ์ ศิลปินแห่งชาติสาขาจิตรกรรม สลักหินโดยช่างจากอำเภออ่างศิลา จังหวัดชลบุรี กลางพระพุทธรูปสลักเป็นรูปมงคล 108 ประการ มีพระสาวกยืนพนมมืออยู่โดยรอบแบบเดียวกับรอยพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย

พื้นพระมณฑปปูด้วยหินอ่อนสีขาวอมเทา ส่วนผนังโดยรอบจะสอดเข้าเล็กน้อยจากด้านล่างสู่ด้านบน บนช่วงของผนังแต่ละด้านมีช่องแสงรูปโค้งแหลมอยู่กลาง ด้านล่างของช่องแสงมีคานรัศมีรอบที่เรียกว่า “ซอกรางปลายเสา” ทั้งนี้เพื่อซอกรางไฟโดยปิดด้วยไม้จำหลักลายปิดทอง ตรงมุมของผนังช่วงล่างนี้ทั้ง 4 มุม ทำเป็นช่องเข้าไปในผนัง เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปประทับยืนปางต่างๆ โดยมีฉากหลังบุด้วยหินอ่อนสีขาว ผนังทั่วไปตอนล่างสูงประมาณ 60 เซนติเมตร บุด้วยหินอ่อนสีขาว ตอนบนเหนือผนังหินอ่อนตกแต่งด้วยลายดอกไม้ร่วงบนผนังสีแดง¹⁹

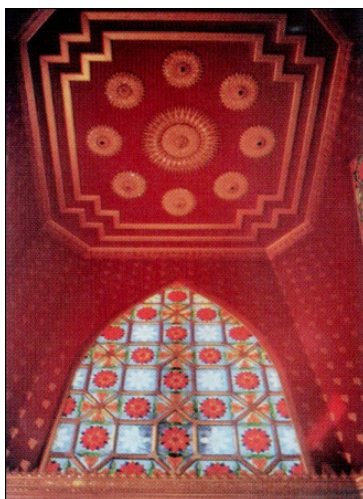
¹⁹ ผนังน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์ และ วาญญู เทพหัสดิ, ช่างหลวง ผลงานสถาปัตยกรรมไทยของ หม่อมราชวงศ์ มิตรวราณ เกษมศรี (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2539) หน้า 185.

ภาพที่ 5.17

พระนามาภิไธยย่อ ภปร บนกระจกช่องแสงเหนือประตู

(ที่มา : ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ช่างหลวง ผลงานสถาปัตยกรรมไทย ของ หม่อมราชวงศ์
มิตราภรณ์ เกษมศรี, หน้า180)

ภาพที่ 5.18

ดาวเพดาน ออกแบบเป็นดวงดารานพรัตน์ราชอิสริยาภรณ์

ผนังอาคารเป็นลายดอกไม้ร่วงบนผนังสีแดง

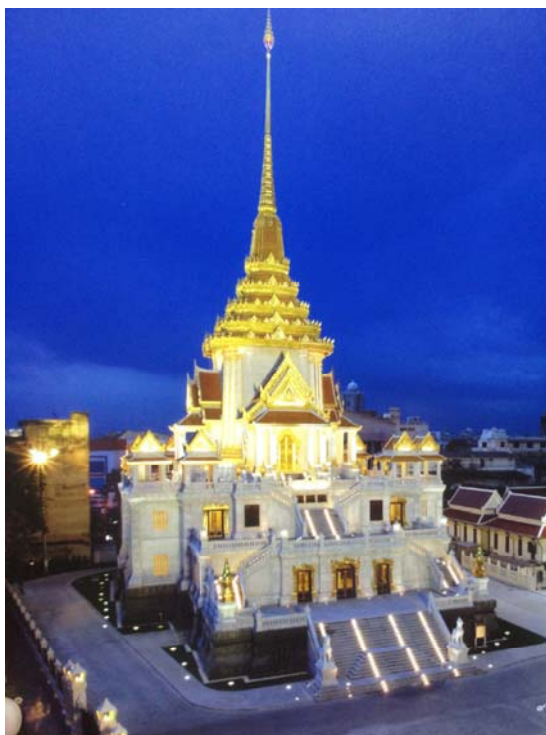
(ที่มา : ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, ช่างหลวง ผลงานสถาปัตยกรรมไทย ของ หม่อมราชวงศ์
มิตราภรณ์ เกษมศรี, หน้า184)

5.1.4.4 ระบบโครงสร้าง

โครงสร้างของอาคารจะเป็นแบบการใช้คอนกรีตเสริมเหล็ก ประเภทเสาและคาน ส่วนโครงสร้างของหลังคา และส่วนยอด เป็นโครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ทั้งสิ้น รวมถึง องค์กรประกอบสถาปัตยกรรมก็เป็นงานกระเบื้องเคลือบสีขาว เพื่อความคงทนถาวร

การถ่ายน้ำหนักลงสู่โครงสร้างของอาคาร ผนังของอาคารเป็นแบบสี่เหลี่ยมจัตุรัส เนื่องจากอาคารมีช่วงกว้างภายในอาคารไม่กว้างมาก จึงทำให้ไม่มีปัญหาน้ำหนักของคอนกรีตที่ถ่ายลงมา โดยน้ำหนักจากส่วนยอดจะถ่ายลงสู่โครงสร้างที่คาน และเสา ที่บริเวณมุมทั้ง 4 ของตัวเรือน ในส่วนของผนังตัวเรือนไม่ได้มีการรับน้ำหนัก จึงสามารถเปิดช่องเปิดขนาดใหญ่ได้

5.1.5 พระมณฑปพระสุวรรณภูมิमार วัดไตรมิตรวิทยาราม กรุงเทพมหานคร

ภาพที่ 5.19 พระมณฑปพระสุวรรณภูมิमार วัดไตรมิตรวิทยาราม กรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่บนชั้นฐานสูงสี่ชั้น เพื่อให้โดดเด่นออกจากสภาพแวดล้อมโดยรอบ (ที่มา: พระมณฑปพระพุทธรูปมหาสุวรรณภูมิमार สถิตศรีธาตถาพร, หน้า 91.)

5.1.5.1 ที่ตั้ง มูลเหตุการณีก่อสร้าง และประวัติความเป็นมา

ที่ตั้ง ตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาส ในบริเวณวัดไตรมิตรวิทยาราม

มูลเหตุการณีก่อสร้าง เพื่อเป็นที่ประดิษฐานพระมหาสุวรรณภูมิमार ในโอกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ครบ 80 พรรษา

ประวัติความเป็นมา พระพุทธรูปมหาสุวรรณภูมิमारหรือหลวงพ่อดำ เป็นพระพุทธรูป ศิลปะสุโขทัย ที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์คู่บ้านคูเมือง เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของ ประชาชนและนักท่องเที่ยว การประดิษฐานในพระวิหารหลังเดิมทำให้คับแคบ ไม่เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

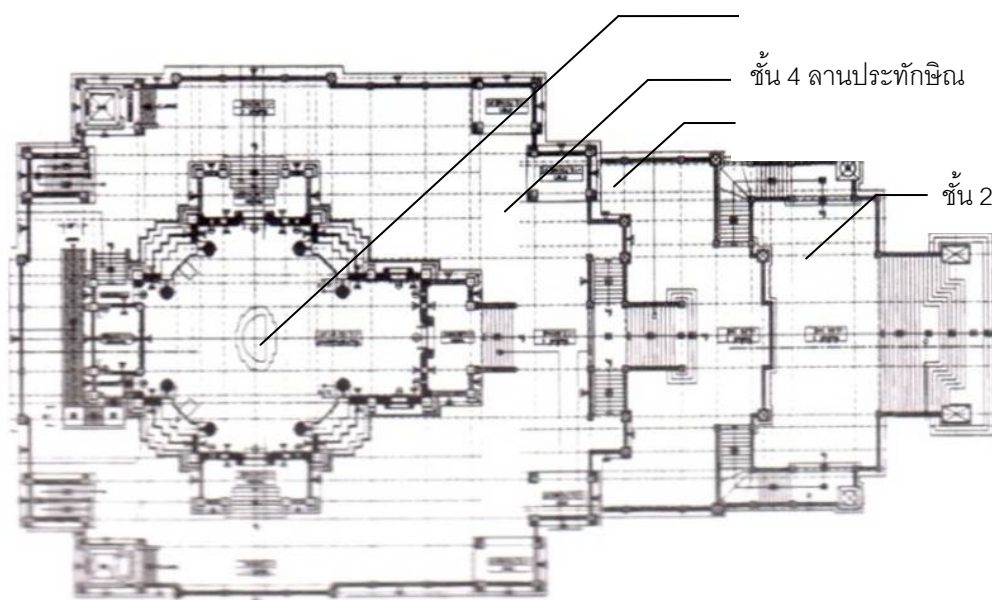
ในโอกาสสมหามงคลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงพระเจริญพระชนมพรรษา 80 พรรษา วัดไตรมิตรวิทยารามและคณะพุทธบริษัทชาวไทยและชาวไทยเชื้อสายจีน ได้มีมติร่วมกันให้ดำเนิน “โครงการ จัดสร้างพระมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปมหาสุวรรณภูมิमार (หลวงพ่อดำ) วัดไตรมิตรวิทยาราม”

รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

ผังบริเวณ วัดไตรมิตรวิทยาราม กรุงเทพมหานคร ตั้งอยู่ในย่านเยาวราช ซึ่งเป็นแหล่งพาณิชย์กรรมสำคัญ ห้อมล้อมไปด้วยตึกแถวจำนวนมาก มีพื้นที่โล่งทางด้านเดียวคือลานด้านหน้าพระวิหารเดิม ซึ่งกลายเป็นทางเข้าหลักเพียงทางเดียวของพระมณฑป

ผังพื้น จากปริบทแวดล้อมประกอบกับแนวความคิดในการออกแบบเพื่อความสง่างาม นำเกรงขาม รวมไปถึงการคำนึงประโยชน์ใช้สอย ทำให้พระมณฑปมีขนาดใหญ่ โดยพระมณฑปมีขนาดกว้าง 30 เมตร ยาว 60 เมตร สูง 66 เมตร และประกอบไปด้วยชั้นฐานสูง จำนวน 4 ชั้น โดยพระมณฑปอยู่บนลานประทักษิณชั้นบนสุด เพื่อให้พระมณฑปโดดเด่นออกจากตึกแถวโดยรอบ แต่ละชั้นแบ่งพื้นที่ใช้สอยต่างๆ กัน ดังนี้

- ชั้นที่ 1 จัดเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ อยู่ในชั้นบัวฐานของตัวอาคาร ผิวผนังบุหินแกรนิต บริเวณโดยรอบปลูกหญ้า ด้านหลังของอาคารติดตั้งลิฟต์โดยสาร เพื่ออำนวยความสะดวกแก่คนชราและคนพิการ
- ชั้นที่ 2 ประกอบด้วยโถงทางเดินสองข้างและโถงขนาดใหญ่ตรงกลางซึ่งเป็นที่ตั้งศูนย์ประวัติศาสตร์เยาวราช ผนังบุหินอ่อน
- ชั้นที่ 3 ประกอบด้วยโถงทางเดินสองด้าน และโถงทางเดินสองด้าน และโถงขนาดใหญ่ตรงกลางใช้เป็นที่จัดนิทรรศการพระพุทธมหาสุวรรณปฏิมากร
- ชั้นที่ 4 ประดิษฐานพระพุทธมหาสุวรรณปฏิมากร

ภาพลายเส้นที่ 5.18 ภาพแสดงผังพื้นที่ชั้นประทักษิณ (ชั้น 4) ของ พระมณฑปประดิษฐานพระพุทธมหาสุวรรณปฏิมากร

(ที่มา : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อารุช เงินชุกลิน, หน้า 32)

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

- **ฐานอาคาร** มีลักษณะเป็นฐานปัทม์ซ้อนชั้นลดหลั่นกันจำนวน 4 ชั้น โดยฐานชั้นล่างสุด โดยชั้นล่างสุดตกแต่งด้วยหินแกรนิตสีเทาเข้ม บริเวณท้องไม้มีการช่องทางตั้ง เพื่อเป็นช่องระบายอากาศ ส่วนชั้นที่สองและชั้นที่สามนั้น ทำเป็นชั้นฐานปัทม์รอบเป็นชั้นเดียว แต่ในส่วนบริเวณท้องไม้ มีการแบ่งออกเป็นสองชั้น ประกอบด้วยกระเบื้อง ประติ และช่องระบายอากาศต่างๆ ส่วนชั้นบนสุดนั้นเป็นลานประทักษิณได้โดยรอบ มีลักษณะคล้ายลานประทักษิณรอบพระวิหารหรือพระอุโบสถ โดยมีศาลารายจำนวน 8 หลังล้อมรอบ

- **ตัวเรือนอาคาร** ผนังภายนอกพระมณฑปฯ บูดด้วยหินอ่อนสีขาวทั้งหลัง โดยออกแบบให้กลมกลืนกับสถาปัตยกรรมเดิมของวัดไตรมิตรวิทยาราม พระมณฑปฯ องค์พระมณฑปนั้นเป็นอาคารผนังสีเหลี่ยมจัตุรัสเหมือนพระมณฑปโดยทั่วไป แต่มีการยื่นมุขออกมาทั้งสี่ทิศ ผนังภายนอกตกแต่งด้วยหินอ่อน บริเวณมุขทั้งสี่เป็นเสาอิง ยกเก็จขึ้น ไม่มีคันทวย

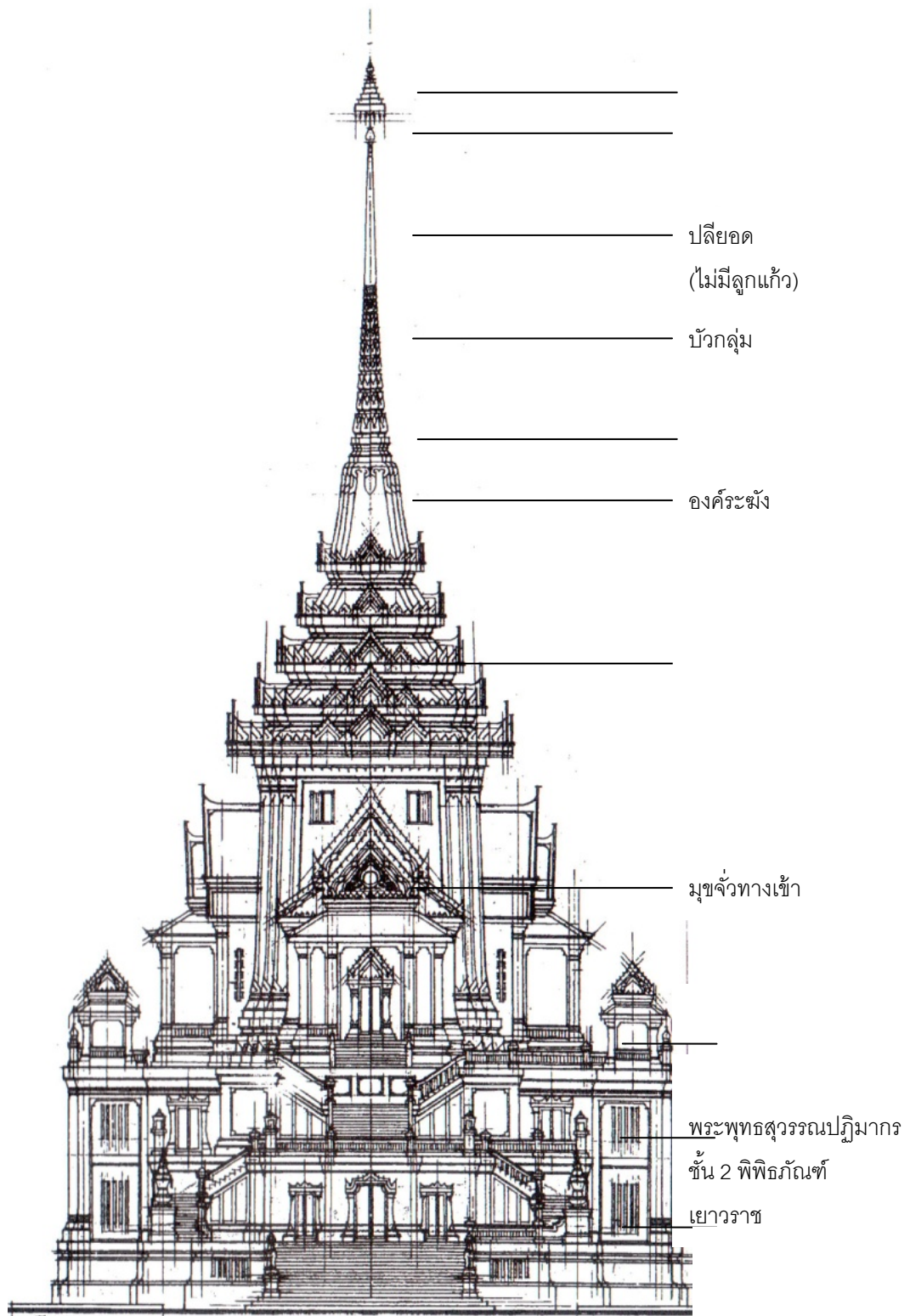
- **มุขเด็จ** ประกอบด้วยผนังพระมณฑปสี่ทิศ ทางด้านหน้ามีการยื่นเป็นมุขยาว เพื่อให้มีลักษณะเป็นวิหาร และมีพื้นที่เพียงพอต่อการสักการะ องค์ประกอบสถาปัตยกรรมบริเวณหน้าจั่วเป็นแบบรวบรวม ไม่มีช่อฟ้า หน้าบัน ประดับด้วยลวดลายโลหะหล่อปิดทองประดับกระจก และฉลุเชิงตราสัญลักษณ์เฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา 5 ธันวาคม 2550 มาประดิษฐานทั้งสี่ทิศ

- **ซุ้มพระทวาร** เป็นซุ้มจั่วคฤห์โดยเจาะช่องเป็นทรงแหลมโค้ง โดยไม่มี ชั้นช่อหน้ากระดาน และหน้าบัน

ภาพที่ 5.20 มุขเด็จพระมณฑป ประดับตราสัญลักษณ์เฉลิมพระเกียรติ เนื่องในโอกาสสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา
(ที่มา: พระมณฑปพระพุทธรูปมหาสุวรรณปฏิมากร สถิตศรีรัตนสถานฯ, หน้า 91.)

- เครื่องยอดอาคาร เป็นเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก หลังคาเครื่องยอดซ้อนชั้น 5 ชั้น ตามฉันทลักษณ์ แต่มีการแปลงยอด เป็นชั้นบัวกลุ่ม ปลี และบัวลูกแก้ว โดยไม่มีชั้นเหม และหยาดน้ำค้าง

ภาพลายเส้นที่ 5.19 ภาพแสดงรูปตั้งด้านหน้า พระมณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปสุวรรณภูมิमार

(ที่มา : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อารุ เงินชุกลิน, หน้า 33)

ภาพที่ 5.21 ภาพแสดงขั้นตอนการก่อสร้าง พระมณฑปประดิษฐานพระพุทธสุวรรณภูมิमार
(ที่มา : บริษัท ส.บุญมีฤทธิ์วิศวกรรม)

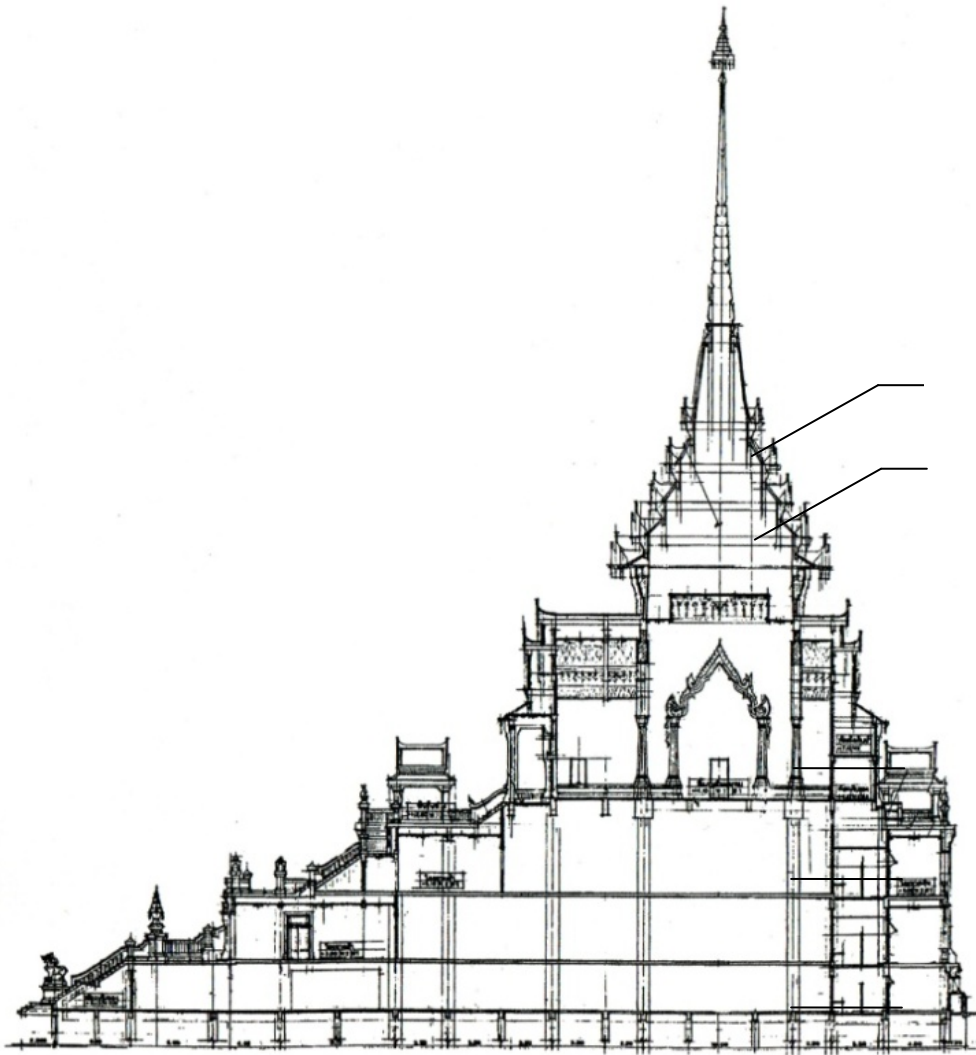
5.1.5.3 ระบบโครงสร้าง

อาคารเป็นงานคอนกรีตเสริมเหล็ก ผนังด้วยหินอ่อน ทั้งชั้นที่ 2 และชั้นที่ 3 ก่อสร้างด้วยระบบพื้นไร้คาน ลวดลายเป็นงานหล่อโลหะ ปิดทอง หลังคาจั่วมุงกระเบื้องเคลือบสีเหลือง เครื่องยอดหลังคานั้นเป็นงานคอนกรีตเสริมเหล็ก โดยการทำเป็นชั้นพื้นคอนกรีต ลดหลั่นขึ้นไปตามชั้นเชิงกลอน แล้วจึงทำหลังคาลาดด้วยงานคอนกรีตเสริมเหล็ก หลังคาเครื่องยอดมุงด้วยกระเบื้องตะกั่วฉาบสีทอง

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมส่วนยอดอื่นๆ มีการตกแต่งด้วยวัสดุดังนี้

- ปลียอด** เป็นโลหะหล่อปิดทอง
- บัวกลุ่ม บัลลังก์** เป็นโลหะหล่อปิดทองประดับกระจก
- องค์ระฆัง** เป็นโครงคอนกรีต ผนังด้วยกระเบื้องโลหะปิดทองประดับกระจก
- นาคปัก บันแถลง** เป็นโลหะหล่อปิดทองประดับกระจก
- บัวรับเชิงกลอน** เป็นโลหะหล่อปิดทอง
- หลบหลังคา** เป็นคอนกรีตเสริมเหล็กบุหินอ่อนทำลวดบัวตามแบบ
- ใบระกา หางหงส์** เป็นโลหะหล่อปิดทอง
- หน้าบัน** ก่ออิฐถือปูนประดับด้วยลวดลายโลหะหล่อปิดทองประดับกระจก

การตกแต่งภายนอกอาคารพระมณฑปฯ เป็นงานด้านวิจิตรศิลป์ ซึ่งแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนแรกตกแต่งด้วยหินอ่อนแกะสลัก เช่น ผนัง ระเบียง ราวบันได เสา และเสาอิง ส่วนที่สองตกแต่งด้วยโลหะหล่อปิดทอง บางส่วนประดับกระจก เช่น เครื่องยอด หน้าบัน บัวหัวเสา พนมหมาก พานพุ่ม นอกจากนี้ยังมีประติมากรรมโลหะหล่อปูนตำรูปมารผจญ รูปชนะมารและรูปดอกบัว ประดับไว้บริเวณเชิงบันไดทางขึ้น

ภาพลายเส้นที่ 5.20 ภาพแสดงรูปตัดตามขวาง พระมณฑปประดิษฐานพระพุทธสุวรรณปฏิมากร เป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก โดยชั้นที่ 2 และชั้นที่ 3 ก่อสร้างด้วยระบบพื้นไร้คาน ลวดลายเป็นงานหล่อโลหะ ปิดทอง หลังคาจั่วมุงกระเบื้องเคลือบสีเหลือง เครื่องยอดหลังคาเป็นงานคอนกรีตเสริมเหล็ก โดยการทำเป็นชั้นพื้นคอนกรีตเสริมเหล็ก ลดหลั่นขึ้นไปตามชั้นเชิงกลอน แล้วจึงทำหลังคาลาดด้วยงานคอนกรีตเสริมเหล็ก หลังคาเครื่องยอดมุงด้วยกระเบื้องตะกั่วฉาบสีทอง (ที่มา : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, อารุณ เงินชุกดิน, หน้า 35)

5.2 สถาปัตยกรรม ประเภทมหาปราสาทและปราสาท ในสถาบันพระมหากษัตริย์

5.2.1 พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ภาพที่ 5.22 พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ด้านหน้า ทางทิศเหนือ
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1, หน้า 20.)

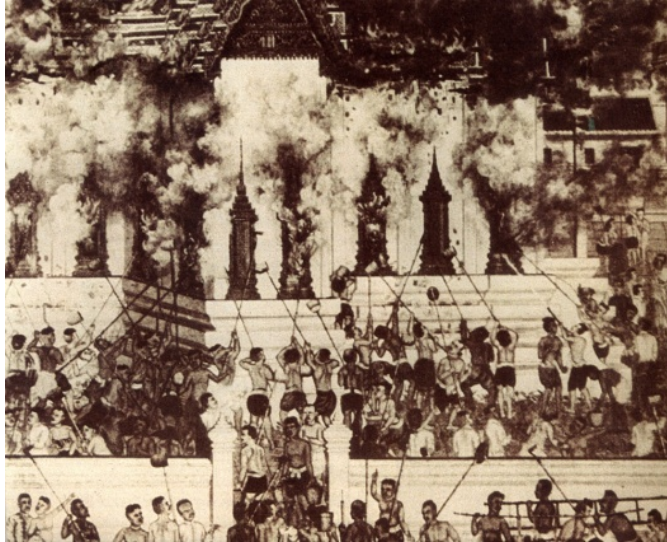
5.2.1.1 ที่ตั้ง มูลเหตุการก่อสร้าง และประวัติความเป็นมา

ที่ตั้ง ในพระบรมมหาราชวัง ด้านทิศตะวันตก ในเขตพระราชฐานชั้นกลาง

มูลเหตุการก่อสร้าง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) ดำริให้สร้างขึ้น ทดแทนพระที่นั่งอินทราภิเษก

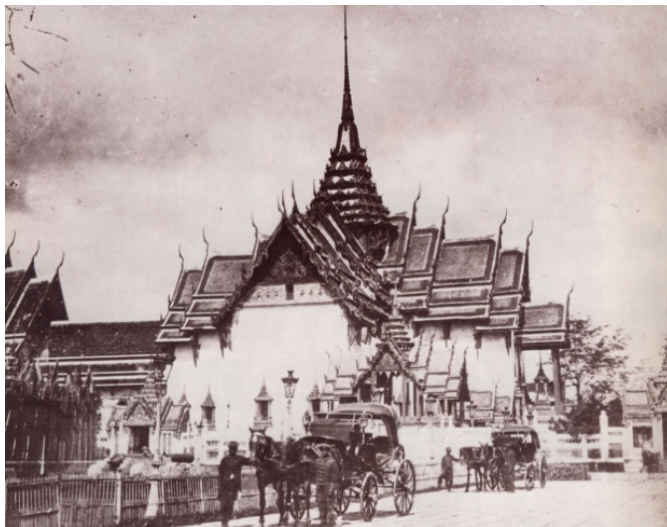
ประวัติความเป็นมา พระที่นั่งอินทราภิเษกสร้างขึ้นสำหรับใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เดิมเป็นพระที่นั่งองค์แรกที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในพระบรมมหาราชวัง เมื่อ พ.ศ. 2326 ณ ด้านตะวันตกของพระราชฐานชั้นกลาง โดยสร้างตามแบบแผนของอาคารสมัยกรุงศรีอยุธยา มีพระที่นั่งอินทราภิเษก เป็นประธาน โดยมีขนาดเท่ากับพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาทในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีพระปรีศวรชัย พระปรีศวรขวา และเรือนจันทร์ เป็นเรือนบริวาร ใน พ.ศ. 2332 เกิดไฟไหม้พระที่นั่งเนื่องจากฟ้าผ่า จึงโปรดเกล้าฯ ให้รื้อออกทั้งองค์ และสร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทขึ้นทดแทน

ในการสร้างอาคารหลังใหม่ ได้โปรดให้เลื่อนองค์พระที่นั่งออกมาข้างหน้า โดยขนาดพระที่นั่งจะมีขนาดเล็กกว่าพระที่นั่งอินทราภิเษก โดยเปลี่ยนมาเป็นให้มีขนาดเท่ากับพระที่นั่งสุริยาสอมรินทร์แทน และยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งพินาศรัตนยาซีนใหม่อีกองค์ต่อจากมุขด้านหลัง และสร้างพระปรีศวรชัยขึ้น

ภาพที่ 5.23

ภาพจิตรกรรมพระที่นั่งอินทราภิเษกเมื่อกครั้งถูกเพลิงไหม้
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1, หน้า 20.)

ภาพที่ 5.24

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในสมัยรัชกาลที่ 5 ขณะนั้นยังไม่มีการสร้าง
พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
(ที่มา: กรมศิลปากร, สมุดภาพสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 216.)

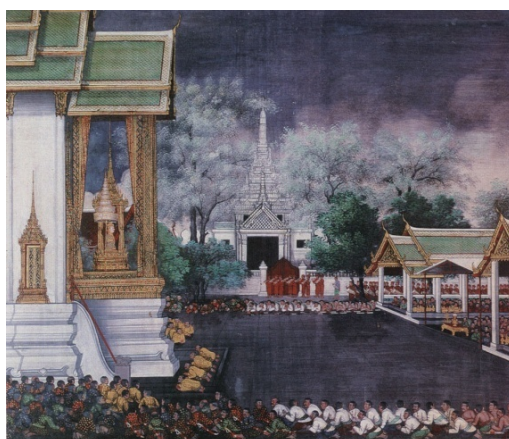
¹ ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2525), หน้า 21.

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงใช้พระที่นั่งหลังนี้เป็นที่เสด็จออกว่าราชการ และเสด็จประทับอยู่ที่พระที่นั่งพิมานรัตยา ระหว่างรอกการก่อสร้างหมู่พระมหामณเฑียร นอกจากนี้ ในระหว่างรัชกาลเมื่อ พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในบางพระองค์สิ้นพระชนม์ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระศพบนพระมหาปราสาท และ เมื่อคราวพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จสวรรคต ได้มีการใช้พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพ ในทำนองเดียวกับ พระที่นั่งสุริยาสอมรินทร์ ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับประดิษฐานพระบรมศพพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การตั้งพระศพบนพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท จึงกลายเป็นธรรมเนียมสืบต่อมา

สมัยรัชกาลที่ 3 ได้ทรงเสด็จมาประทับและออกว่าราชการ รวมถึงเป็นสถานที่สังคายนาพระไตรปิฎก ในสมัยรัชกาลที่ 4 ได้มีการใช้สอยในพระราชพิธีต่างๆ โดยจัดให้มุขเหนือ มุขตะวันออก และมุขตะวันตก เป็นท้องพระโรงสำหรับฝ่ายหน้า และจัดมุขใต้สำหรับฝ่ายใน โดยเสด็จประทับที่ พระบัญชาบรมขบกลา ที่โปรดให้สร้างขึ้นใหม่บนผนังทางทิศใต้

ในสมัยรัชกาลที่ 6 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระแท่นบรรทมของรัชกาลที่ 1 ที่มุขตะวันออก แต่พระองค์มิได้ใช้เป็นที่ประทับ ปัจจุบัน พระที่นั่งองค์นี้ได้ใช้เป็นที่ประกอบพระราชพิธีและการพระราชกุศลต่างๆ รวมไปถึงใช้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพ พระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศ์ชั้นสูง เป็นต้น

บริเวณมุขเด็จพระมหาปราสาท เป็นสถานที่ที่พระมหากษัตริย์ใช้เสด็จออกให้เฝ้าฯ เฝ้าฯ ในโอกาสต่างๆ กัน เช่นในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้เสด็จออกให้เจ้าประเทศราช เช่นทูตเมืองทวายเข้าเฝ้าฯ โดยประทับเหนือพระที่นั่งบุษบกมาลาบริเวณกึ่งกลางมุข นอกจากนี้ในรัชกาลต่อมา ใช้มุขเด็จพระมหาปราสาทเป็นสถานที่เสด็จออกมหาสมาคมในพระราชพิธี หรือโปรดเกล้าฯ ให้ประชาชนเข้าเฝ้าฯ ทูลละอองธุลีพระบาท เป็นต้น ในรัชกาลปัจจุบัน ได้โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระสยามเทวาริราชมาประดิษฐานยังพระที่นั่งบุษบกมาลาบริเวณมุขเด็จพระมหาปราสาท เพื่อให้ประชาชนได้สักการบูชา ในคราวสมโภชพระนคร 200 ปี²

ภาพที่ 5.25 ภาพจิตรกรรมทูตเมืองทวายเข้าเฝ้าฯ รัชกาลที่ 1 ณ มุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 1, หน้า 26.)

² ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2525), หน้า 25.

การบูรณปฏิสังขรณ์

- **รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ (รัชกาลที่ 3)** โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนตัวไม้ของเครื่องบนทั้งหมด และมีการซ่อมแซมอีกครั้งหนึ่งในรัชกาลนี้ซึ่งถือเป็นการซ่อมครั้งใหญ่และสำคัญมาก โดยครั้งนี้ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาศรีพิพัฒน์รัตนราชโกษาธิบดีเป็นแม่กองควบคุมการบูรณะซ่อมแซม และได้ทำการเปลี่ยนตัวไม้ของเครื่องบนและเครื่องยอด รวมทั้งเปลี่ยนชื่อซึ่งของเดิมเป็นซุงไม้ทั้งท่อนใหม่ วัสดุมุ่งหลังคาซึ่งเดิมมุงด้วยดีบุก ให้เป็นกระเบื้องเคลือบสลับลี ให้เป็นกระเบื้องเคลือบสลับลี

- **รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4)** โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งบุษบกมาลาขึ้นที่ผนังมุขด้านใต้ตามแบบพระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท ที่พระนารายณ์ราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี เพื่อรับแขกเมือง และเสด็จออกให้พระบรมวงศานุวงศ์ฝ่ายในเข้าเฝ้า³ และยังโปรดเกล้าฯ ให้ทำฉากเขียนลายน้ำทองเป็นภาพพระราชนิพนธ์ “อินทราภิเษก” กั้นสกัดมุขด้านใต้แทนม่าน

- **รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5)** ทรงมีพระราชประสงค์จะปรับปรุงพื้นที่ด้านตะวันออกของพระที่นั่งพิมานรัตยาให้เป็นสวนจึงโปรดเกล้าฯ ให้รื้อพระปรีศรัววา และสร้างขึ้นใหม่ทางด้านหลังของเรือนจันทร์ แล้วก่อไกรลาสขนาดใหญ่ขึ้นบริเวณนั้น⁴

- **รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ (รัชกาลที่ 6)** โปรดเกล้าฯ ให้มีการแก้ไขตัดแปลงพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ดังนี้

พ.ศ. 2457 สร้างชานคอนกรีตเสริมเหล็กเป็นสะพานต่อกับพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท

พ.ศ. 2462 ได้ตัดเสาด้าน กลางมุขภายในทั้งสี่ด้านของพระที่นั่งออกเนื่องจากกีดขวางมุมมองพระบรมศพ รัชกาลที่ 5 พบว่าเสาดังกล่าวทั้ง 4 ต้นนั้นไม่ได้รับโครงสร้างของหลังคาอยู่เลย และได้เปลี่ยนมาออกแบบคานรับโครงหลังคาแทนโครงสร้างแบบเดิม โดยนายช่างที่ทำการควบคุมในครั้งนี้ คือ ศาสตราจารย์ อี.มันเฟรดี (Professor E. Manfredi) สถาปนิกและจิตรกรชาวอิตาลี เข้ามารับราชการในประเทศไทยเป็นข้าราชการในสังกัดกรมศิลปากร⁵

พ.ศ. 2465 ต่อเติมองค์พระที่นั่งโดยจัดทำเป็นห้องทรงบริเวณมุขต่อระหว่างมุขด้านตะวันออก กับมุขด้านใต้และสร้างชานคอนกรีตต่อเชื่อมกับหลังคาเปลื้องด้านตะวันตกของพระที่นั่ง

- **รัชสมัยปัจจุบัน** เมื่อคราวสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ได้มีการซ่อมแซมโครงหลังคาเครื่องบน และเครื่องยอด โดยมีการรื้อของเดิมออกและเปลี่ยนใหม่ทั้งหมด ผนังภายในและภายนอกพระที่นั่งมีการกะเทาะปูนเก่าออกฉาบทับใหม่ และเขียนลายใหม่ทั้งหมด โดยยังคงตามรูปแบบเดิม และยังมีการซ่อมเพื่อเสริมความแข็งแรงขององค์พระที่นั่งตั้งแต่พื้นฐานจนถึงเพดาน ถือเป็นการซ่อมครั้งใหญ่ที่สุด นับตั้งแต่สมัยสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ

³ สมภพ ภิรมย์, กฎการ (กรุงเทพฯ: กุศลสยามการพิมพ์, 2513), หน้า 78.

⁴ ม.ร.ว.แน่น้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2525), หน้า 22.

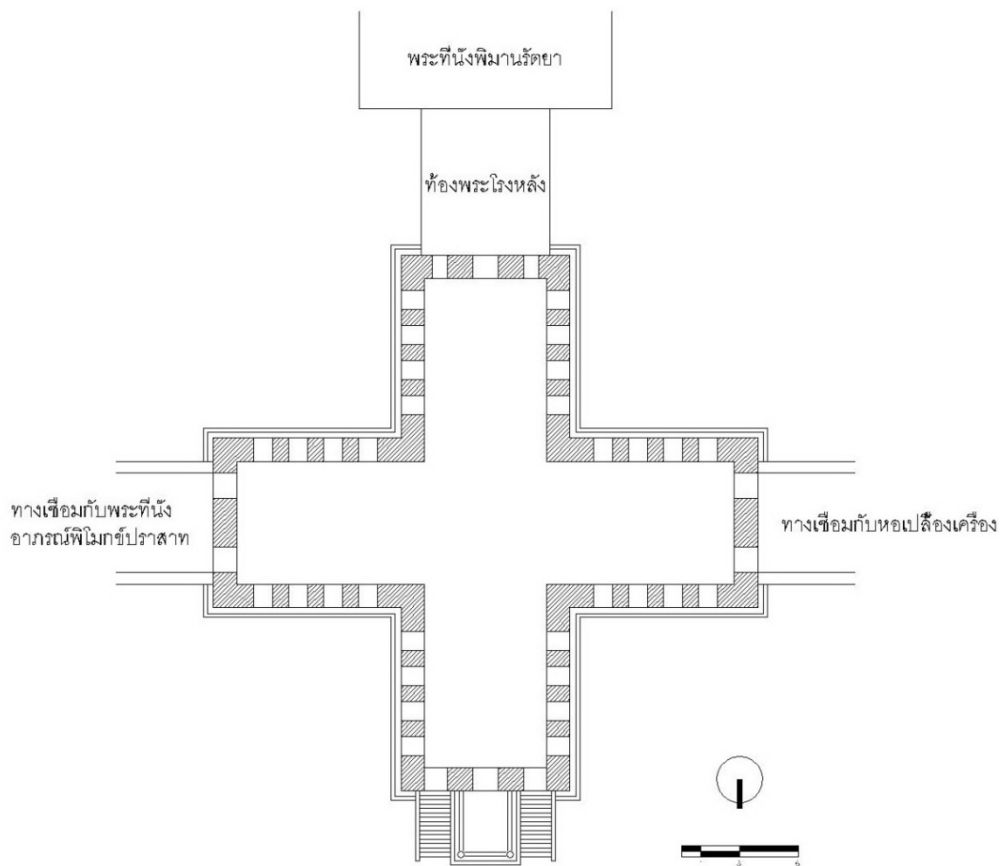
⁵ สมภพ ภิรมย์, กฎการ (กรุงเทพฯ: กุศลสยามการพิมพ์, 2513), หน้า 81.

5.2.1.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

ผังบริเวณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตั้งอยู่ในพระบรมมหาราชวัง ด้านทิศตะวันตก ในเขตพระราชฐานชั้นกลาง มีลักษณะเป็นหมู่อาคารขนาดใหญ่ โดยมีพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นประธาน เชื่อมต่อกับพระที่นั่งพิมานรัตยา พระปรีศรัยชัย พระปรีศรัยวา และเรือนจันทร์ ซึ่งถือเป็นพระราชฐานฝ่ายใน ด้านฝั่งตรงข้ามมุขเด็จ มีอาคารที่เรียกว่าทิมคต เป็นที่สำหรับข้าราชการบริพาร เข้าเฝ้าในพระราชพิธีสำคัญ หมู่อาคารล้อมรอบด้วยกำแพงแก้ว มีซุ้มประตูทางเข้าออกเป็นทรงมณฑป กำแพงแก้วด้านทิศตะวันตก เชื่อมต่อกับพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาท

ผังพื้น ผังอาคารเป็นรูปจัตุรมุข แต่ละมุขมีขนาดกว้างยาวเท่ากันมีลักษณะเป็นอาคารปิด มีการใช้สอย ดังนี้

- มุขด้านทิศเหนือ เป็นมุขด้านหน้ามีมุขเด็จยื่นต่อออกมายกพื้นสูงกว่าระดับพื้นทั่วไป แสดงถึงความสำคัญ โดยในอดีตเคยใช้เป็นที่พระมหากษัตริย์เสด็จออกให้เฝ้า เช่น สมัยรัชกาลที่ 1 เสด็จออกให้ทูตเมืองทวายเข้าเฝ้า ในรัชกาลปัจจุบันได้โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระสยามเทวาริราชจากพระที่นั่งไพศาลทักษิณมาประดิษฐานที่พระที่นั่งบุษบกมาลาที่มุขเด็จนี้เพื่อให้ประชาชนได้สักการบูชา เนื่องในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี ปัจจุบันมุขด้านหน้านี้ใช้เป็นทางเข้าหลักของนักท่องเที่ยวที่มาเข้าชมพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
- มุขด้านทิศใต้ เชื่อมต่อกับพระที่นั่งพิมานรัตยาซึ่งเป็นพระวิมานที่ประทับของพระมหากษัตริย์
- มุขด้านทิศตะวันออก มีชนานต่อกับพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาท ภายในประดิษฐานพระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุกหรือพระแท่นบรรทมของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งควรประดิษฐานอยู่ที่พระที่นั่งพิมานรัตยา ได้นำมาตั้งในภายหลัง
- มุขด้านทิศตะวันตก มีชนานเชื่อมต่อกับหอเปลื้องเครื่องซึ่งสร้างในรัชกาลที่ 6 เมื่อมีงานพระบรมศพ จะอัญเชิญพระบรมศพมาประดิษฐานไว้ที่มุขนี้

ภาพลายเส้นที่ 5.21 ผังพื้นพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

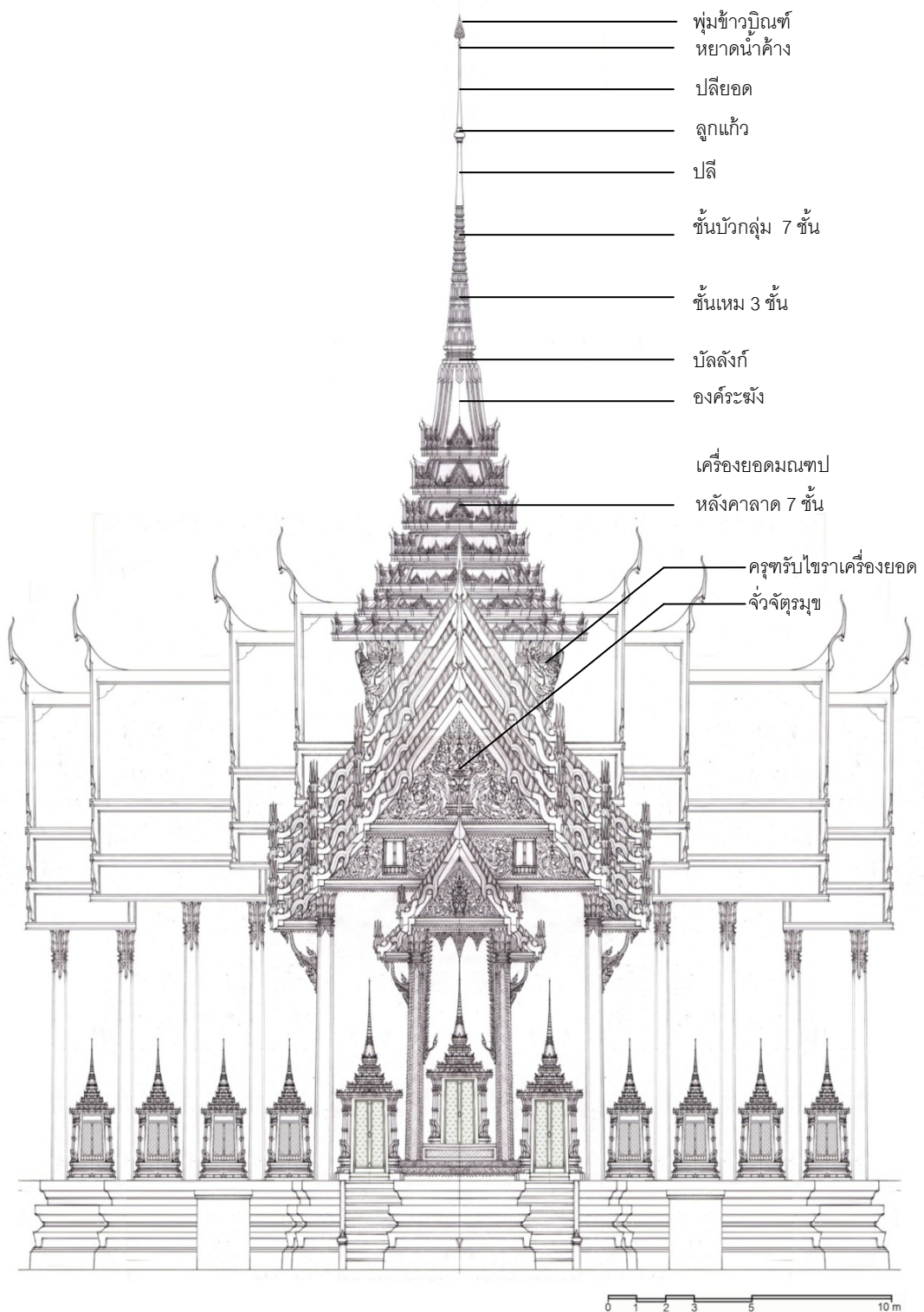
(ที่มา: ผู้เขียน คัดลอกจากเอกสารกรมศิลปากร ประกอบการรังวัด)

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นรูปแบบของพระที่นั่งเป็นมหาปราสาทเครื่องยอดมณฑป 7 ชั้น ความสูงโดยประมาณ 50.40 เมตร จากฐานอาคารถึงยอดสูงสุดที่เป็นพุ่มข้าวบิณฑ์

ลักษณะสถาปัตยกรรมไทยประเพณี โดยมีรายละเอียดทางสถาปัตยกรรม ดังนี้

- **ฐานอาคาร** องค์พระที่นั่งยกฐานสูง สอดคล้องกับคติของไทยที่ใช้ระดับเป็นสิ่งที่ยังบอกถึงฐานานุศักดิ์ เป็นงานก่ออิฐถือปูนฉาบสีขาว ไม่มีการประดับตกแต่ง อยู่ในรูปแบบของฐาน 2 ชั้น ได้แก่ ฐานสิงห์ ประกอบไปด้วย ชั้นหน้ากระดานล่าง ซึ่งติดกับระดับพื้นถนน ชั้นข้างสิงห์ บัวยถลา ท้องไม้ บัวยถาย หน้ากระดานบน ตามลำดับ และ ฐานเชิงบาตร เสริมความสูงขึ้นไปอีกหนึ่งชั้น ซึ่งประกอบไปด้วย ท้องไม้ บัวยถาย และหน้ากระดานบน ส่วนบริเวณมุขเด็จมีการเสริมชั้นเชิงบาตรเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งชั้น เพื่อเน้นความสำคัญ เนื่องจากเป็นส่วนที่พระมหากษัตริย์จะเสด็จมาประทับตกแต่งลวดบัวด้วยลวดลายปูนปั้นปิดทองประดับกระจกสี

ภาพลายเส้นที่ 5.22 รูปตั้งด้านหน้าทางทิศเหนือ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
 (ที่มา: ผู้เขียน คัดลอกจากเอกสารกรมศิลปากร ประกอบการรังวัด)

- **ตัวเรือนอาคาร** ผนังภายนอกเป็นผนังก่ออิฐฉาบปูนสีขาว มีการยกเก็จขึ้นเป็นเสาดิ่งระดับบริเวณมุข และช่องพระบัญชร บัวหัวเสาเป็นบัวจกกล ผนังภายในเขียนสีเป็นลายฟุ้งข้าวบิณฑ์เทพพนมเชิงผนังตอนล่างบุด้วยหินอ่อนสีขาว

ภายในองค์พระที่นั่ง เป็นที่ประดิษฐานของพระราชบัลลังก์ ประดับมุขทอดอยู่เหนือพระแท่นกลางพระมหาปราสาท กางกั้นด้วยพระนพปฎลเศวตฉัตร และพระแท่นราชบรรจถรณ์ประดับมุขหรือพระแท่นบรรทมของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชด้านทิศตะวันออก

ภาพที่ 5.26 บุษบกมาลาเครื่ององค์ ประดิษฐานที่มุขด้านทิศใต้ ผนังลวดลายฟุ้งข้าวบิณฑ์ (ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 33.)

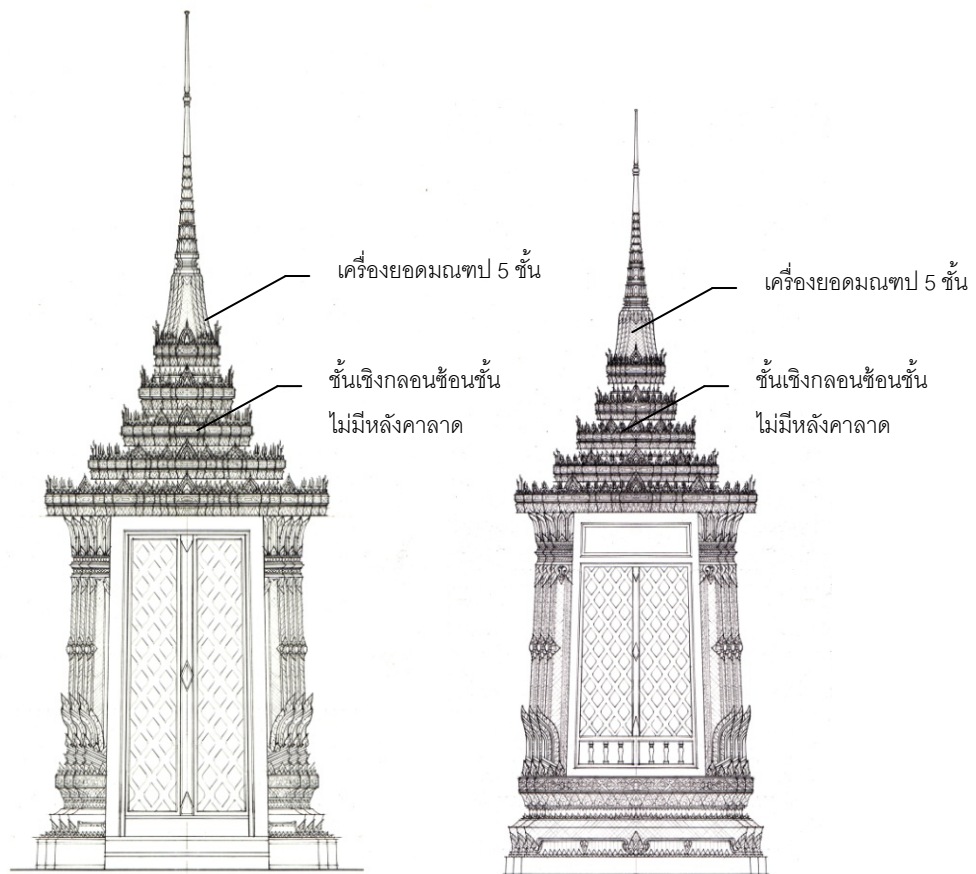

ภาพที่ 5.27 พระแท่นราชบรรจถรณ์ประดิษฐานที่มุขด้านตะวันออก ผนังลวดลายฟุ้งข้าวบิณฑ์ (ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 33.)

- **ซุ้มพระทวาร และ พระบัญญัติ** ด้านเหนือมีพระทวาร 3 พระทวาร พระทวารทั้งสองข้างซ้ายขวาสำหรับเป็นทางเข้าออก ส่วนพระทวารตรงกลางเป็นทางออกสู่มุขเด็จด้านหน้า ด้านตะวันออกมีพระทวาร 2 พระทวาร ออกไปสู่ชานต่อเนื่องกับพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท และด้านตะวันตกมีพระทวาร 2 พระทวารออกไปสู่ชานต่อเนื่องกับหอเปลื้องเครื่อง

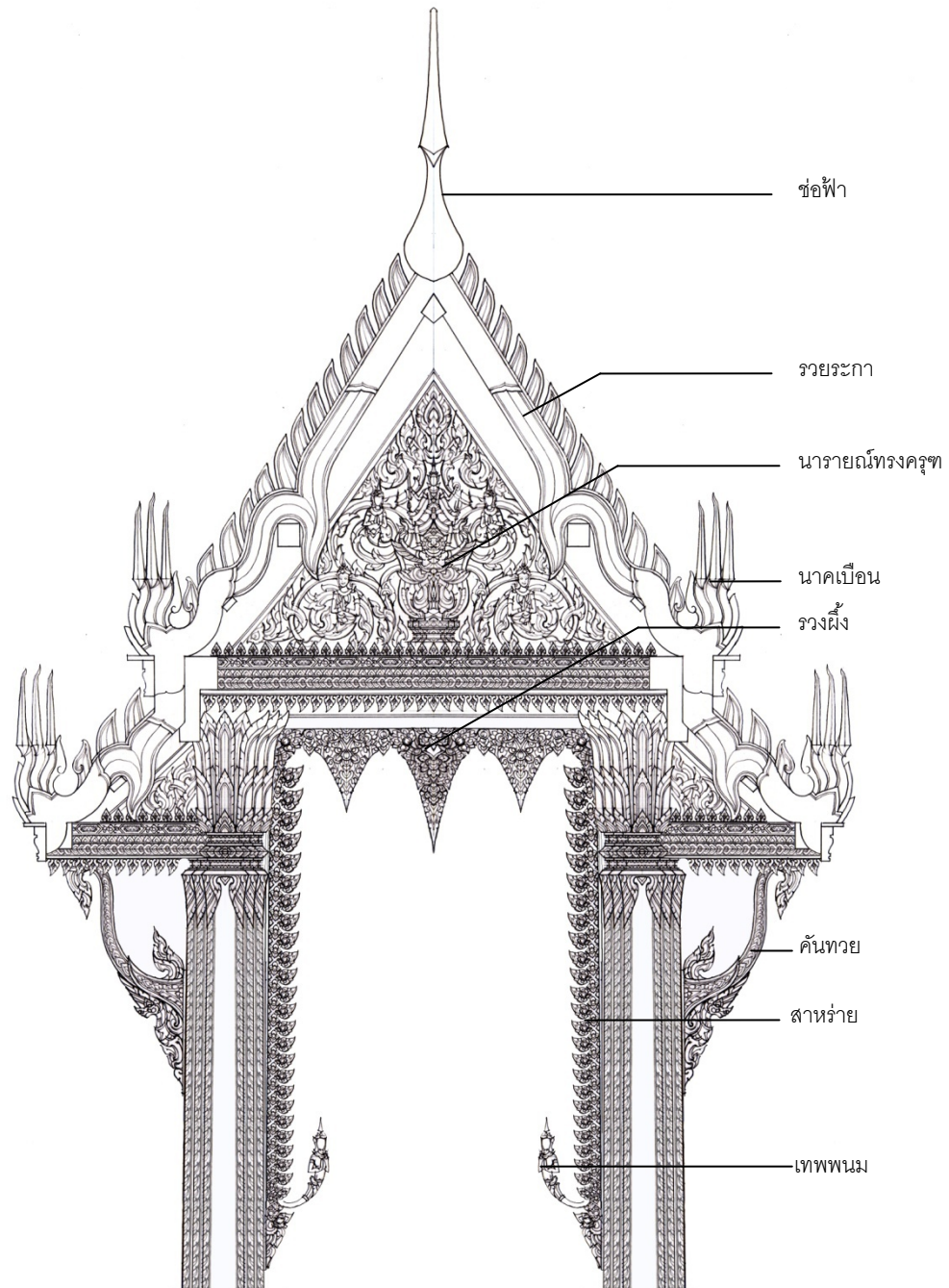
ส่วนภายในอาคาร กลางผนังมุขด้านใต้ทำเป็นบุษบกครึ่งองค์ มีทางขึ้นลงจากมุขกระสัน มีลักษณะเหมือนกับพระที่นั่งรัตนัญมหาปราสาท ที่นารายราชนิเวศน์ จังหวัดลพบุรี ส่วนสองข้างทำเป็นพระทวารออกไปสู่มุขกระสันด้านหลัง

พระทวารและพระบัญญัติทำเป็นซุ้มยอดมณฑป 5 ชั้น เป็นงานปูนปั้นปิดทองประดับกระจก ลักษณะสอดคล้องกับเครื่องยอดของอาคาร ในระเบียนเดียวกัน แต่มีการลดทอนชั้นหลังคาลาดออก เหลือเพียงชั้นเชิงกลอน แต่ยังคงรูปแบบขององค์ระฆังไว้

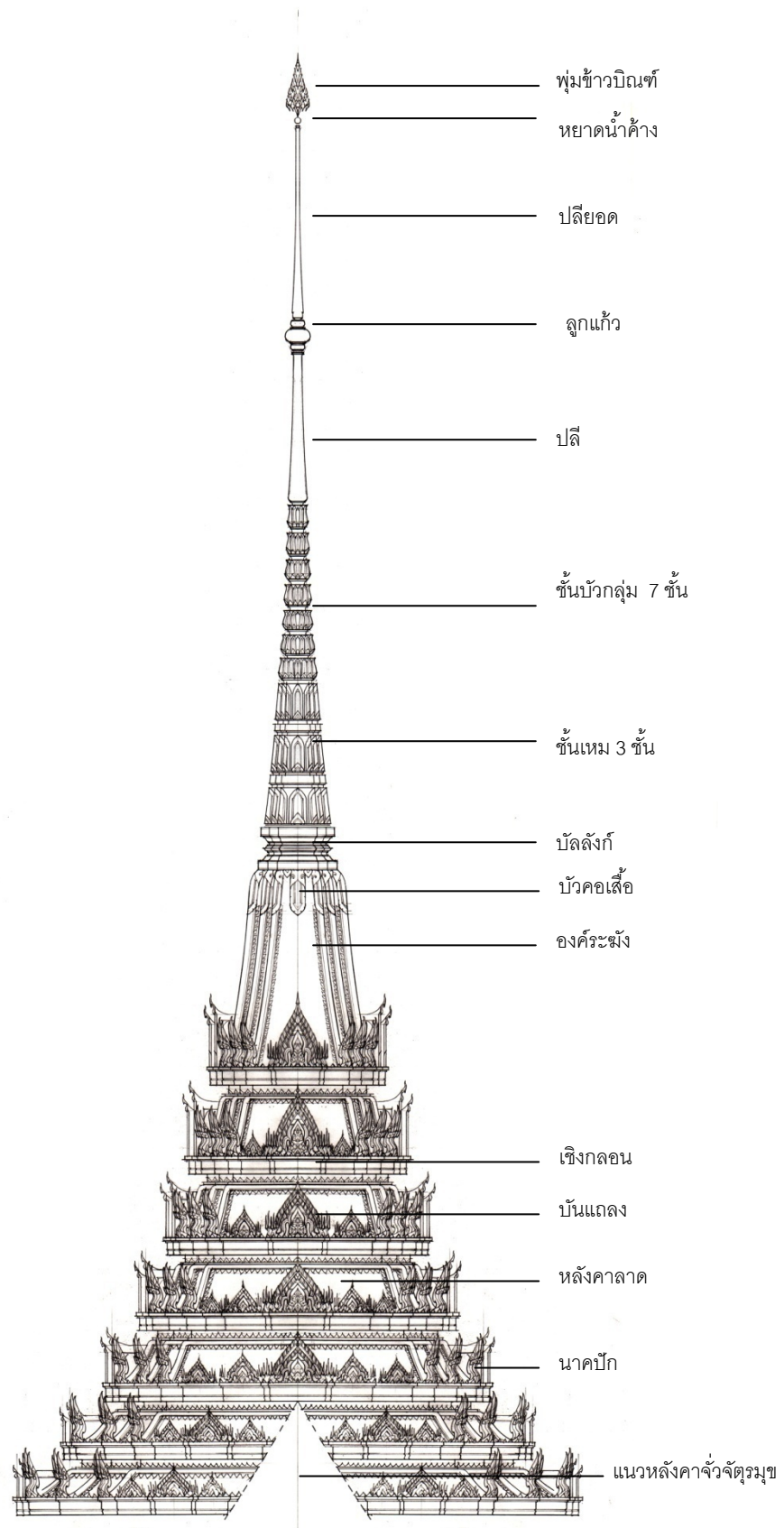

ภาพลายเส้นที่ 5.23 ซุ้มพระทวารและซุ้มพระบัญญัติยอดมณฑป พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
(ที่มา: ผู้วิจัย จากภาพถ่ายประกอบการรังวัด)

- **มุขเด็จ** หน้าบันมุขเด็จทำเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ด้านล่างของหน้ากระดานฐานพระเป็นสาหร่ายรวงผึ้งปลายลายเป็นรูปเทพนม มีพระที่นั่งบุษบกมาลาตั้งอยู่ตรงกลาง เป็นที่สำหรับพระมหากษัตริย์เสด็จออกในงานมหาสมามคม หรือเสด็จออกให้ประชาชนมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

ภาพลายเส้นที่ 5.24 มุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทหน้าจั่วเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ ในลวดลาย
 ก้านขดประกอบเทพนมหางหงส์มีลักษณะเป็นนาคเบือน
 (ที่มา: ผู้วิจัย จากภาพถ่ายประกอบการรังวัด)

ภาพลายเส้นที่ 5.25 เครื่องยอดพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

(ที่มา: ผู้วิจัย จากภาพถ่ายประกอบการรังวัด)

ภาพที่ 5.28 หน้าจั่วทิศตะวันออกและหน้าจั่วมุขเด็จพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 33.)

ภาพที่ 5.29 ครุฑยุคนาครับไขว้ราชของเครื่องยอด และหางหงส์แบบนาคเบือน
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 34.)

- **เครื่องหลังคา** หลังคาขององค์พระที่นั่งเป็นหลังคาซ้อนชั้น 4 ชั้น แบ่งเป็น 2 ชุด ชุดละ 2 จั่วหลังคาแต่เดิมมุงด้วยดีบุก ภายหลังเปลี่ยนเป็นมุงด้วยกระเบื้องเคลือบสี หน้าบันของมุขทั้ง 4 ด้าน ทำเป็นรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ซึ่งหมายถึงพระมหากษัตริย์ตามคติของศาสนาพราหมณ์ ประกอบด้วยลายกนกกำนหดเทพพนมไม้แกะสลักลงรักปิดทอง เป็นลักษณะที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยา พื้นหลังของหน้าบันประดับกระจกสีขาว ส่วนล่างของรูปพระนารายณ์ทรงครุฑ ทำเป็นช่องลมระบายอากาศ หางหงส์จะทำเป็นนาค 3 เศียร หันหัวออกมาสู่ด้านหน้า เรียกว่า “นาคเบือน”

- **เครื่องยอดอาคาร** ทำเป็นยอดมณฑป หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น จัดเป็นมหาปราสาท ในแต่ละชั้นประกอบด้วย ชั้นเชิงกลอน ดอกจอก ชุ่มบันแถลง กระจัง และนาคปัก ถัดขึ้นไปเป็นองค์ระฆัง บัวคอเสื้อ ชั้นบัลลังก์ ชั้นเหม 3 ชั้น บัวกลุ่ม 7 ชั้น ปลี ลูกแก้ว ปลีจอด และเม็ดน้ำค้าง เป็นไม้แกะสลักลงรักปิดทอง ยอดพระมณฑปประดับด้วยพุ่มข้าวบิณฑ์

บริเวณช่วงต่อของหลังคาที่ยอดส่วนที่เป็นยอดมุ่มไม้สิบสองขององค์พระที่นั่งจะทำเป็น เป็นรูปครุฑพุดนาครองรับไชราของยอดแทนการทำคันทวย

ภาพลายเส้นที่ 5.26 แบบขยายนาคปัก ที่บริเวณตะเสาชั้น ของหลังคามณฑป
(ที่มา: ผู้วิจัย จากภาพถ่ายประกอบการรังวัด)

- องค์ประกอบสถาปัตยกรรมอื่นๆ

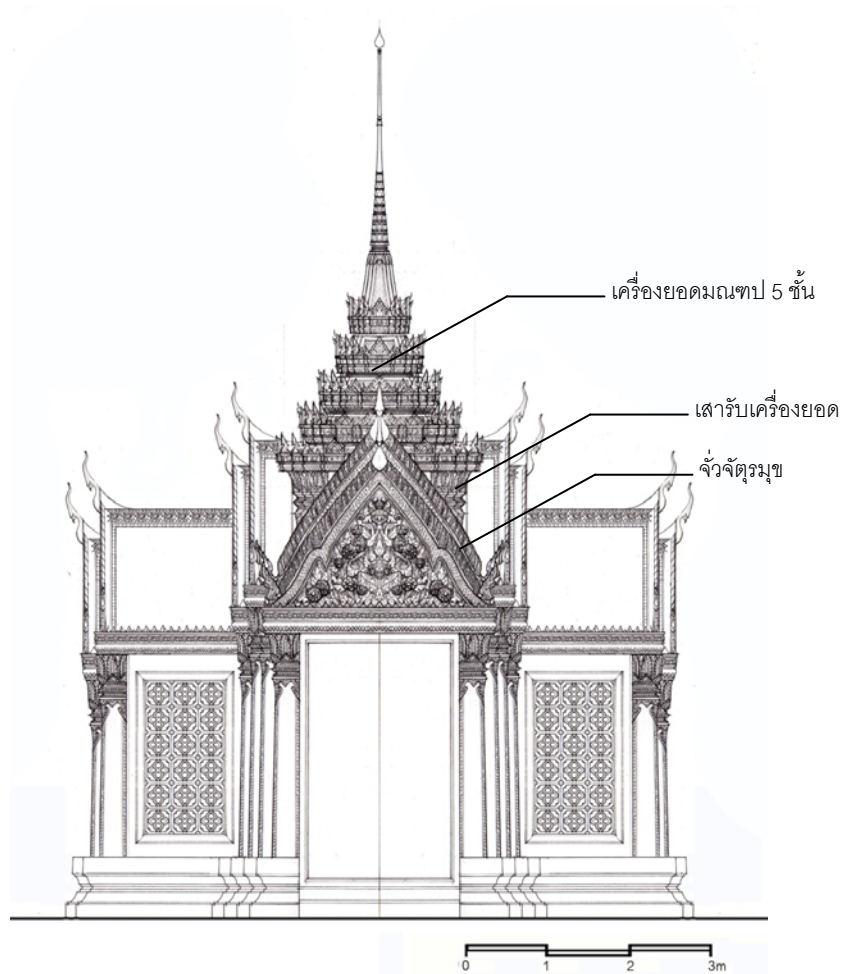
ชุ่มประตูกำแพงแก้ว บริเวณกำแพงแก้วรอบพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ด้านทิศเหนือ ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างชุ่มประตูดวงมณฑปขึ้นแทนชุ่มประตูดวงหุ้มข้างที่มีแต่เดิมเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีพระทวารบริเวณกึ่งกลางชุ่ม ฐานทำเป็นฐานสิงห์ก่ออิฐถือปูนทาสีขาว ผนังก่ออิฐถือปูนประดับด้วยกระเบื้องปูลาดสีขาวยุติความกว้างของผนัง เสาเป็นเสาย่อเก็จ ก่ออิฐถือปูนทาสีขาว บัวปลายเสาเป็นบัวจกประดับด้วยกระเบื้องเคลือบ

ส่วนหลังคาเป็นหลังคาทรงจั่วซ้อนสองชั้นมุงกระเบื้องเคลือบสีเขียว รอยระกาเป็นแบบไทย ประเพณีประดับด้วยกระเบื้องเคลือบ หางหงส์เป็นทรงนาค หน้าบันทำเป็นลายพฤษชาติ ทำจากกระเบื้องเคลือบเป็นชั้นสำเร็จนำมาประดับ ส่วนยอดเป็นยอดทรงมณฑป 5 ชั้นยอดเดียว ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบ ส่วนปลายสุดของยอดประดับด้วยพุ่มข้าวบิณฑ์

โครงสร้างของชุ่มประตูดวงเป็นการก่ออิฐถือปูนทั้งหมด ทำให้บริเวณมุมของชุ่มประตูดวงมีขนาดใหญ่และหนาเพื่อรับน้ำหนักของยอดที่มีก่ออิฐถือปูนเช่นกัน

ภาพที่ 5.30 ชุ่มประตูเป็นชุ่มทรงมณฑป ประกอบด้วยจั่วจตุรมุข ในลักษณะเดียวกับอาคารประเภทปราสาท
(ที่มา: ผู้วิจัย)

ภาพลายเส้นที่ 5.27 รูปตั้งชุ่มประตูกำแพง พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
(ที่มา: ผู้วิจัย จากภาพถ่ายประกอบการรังวัด)

5.2.2 พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท

ภาพที่ 5.31 พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาทมุมมองจากด้านในพระบรมมหาราชวัง
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 204)

5.2.2.1 ที่ตั้ง มูลเหตุการก่อสร้าง และประวัติความเป็นมา

ที่ตั้ง พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาทตั้งอยู่บนกำแพงพระบรมมหาราชวัง ด้านทิศตะวันออก ในเขตพระราชฐานชั้นนอก

มูลเหตุการก่อสร้าง พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) โปรดเกล้าฯ ให้สร้างที่ประทับทอดพระเนตรระบวนแห่ในการพระราชพิธีสระสนามใหญ่ และทอดพระเนตรการฝึกช้าง⁶

ประวัติความเป็นมา

พระที่นั่งสุทไธสวรรย์เมื่อแรกสร้างมีลักษณะเป็น เป็นพลับพลาโถง สร้างด้วยเครื่องไม้ หลังคาไม่มียอด เรียกว่า “พลับพลาสูง” ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) เมื่อพระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ได้ทำการเปลี่ยนแปลงอาคารขึ้นใหม่เพื่อเป็นอาคารประกอบเครื่องยอด โดยได้โปรดเกล้าฯ ให้แก้ไขพลับพลาสูงที่สร้างสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นผนังก่ออิฐฉาบปูน เปลี่ยนหลังคาทำเป็นยอดมณฑป แล้วโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระที่นั่งองค์นี้เป็นที่ประทับของกรมสมเด็จพระศรีสุราลัย พระบรมราชชนนี และพระเจ้าลูกเธอที่ทรงพระเยาว์และเจ้าจอมหม่อมห้าม⁷ และพระราชทานนามพระที่นั่งองค์นี้ว่า “พระที่นั่งสุทไธสวรรย์” ถือว่าเป็นพระที่นั่งประเภทปราสาทประจำรัชกาลของพระองค์

⁶ ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2525), หน้า 202.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 202.

การบูรณปฏิสังขรณ์

- **รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4)** โปรดเกล้าฯ ให้มีการบูรณะพระที่นั่งองค์นี้ใน พ. ศ. 2396 ได้มีการปรับเปลี่ยนเสาศาสนในพระที่นั่งซึ่งเดิม สันนิษฐานว่าเป็นเสาไม้ ให้เป็นเสาปูนมีบัวหัวเสาแบบตะวันตก เช่นเดียวกับเสาท้องพระโรงพระที่นั่งอนันตสมาคม ในหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ และพระราชทานนามพระที่นั่งองค์นี้ใหม่ว่า “พระที่นั่งสุทไธสวรรย์”

- **รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5)** สันนิษฐานว่าได้มีการปรับเปลี่ยนแก้ไขรูปแบบขององค์พระที่นั่ง จะเห็นได้จากมีการใช้บานเกล็ดไม้ที่พระทวารและพระบัญชร รวมถึงการใช้ลูกกรงเหล็กหล่อลวดลายแบบตะวันตก ซึ่งเป็นลักษณะของพระราชานิยมในสมัยนี้

ในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้พระที่นั่งองค์นี้เป็นมณฑลในการพระราชพิธีและพระราชกุศลต่างๆ เช่น สมัยรัชกาลที่ 4 จัดเป็นที่สวดมนต์เลี้ยงพระ และจุดโคมชัยบูชาพระบรมสารีริกธาตุ และพระธาตุจุฬามณีในดาวดึงส์พิภพ ในพระราชพิธีจองเปรียง จัดเป็นที่สำหรับคณะพระสงฆ์รามัญสวดมนต์ฉลองไตรในการพระราชกุศลฉลองไตร⁸ เป็นต้น

5.2.2.2 รูปลักษณะทางสถาปัตยกรรม

ผังบริเวณ

พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท ตั้งอยู่ในบนกำแพงพระบรมมหาราชวัง ด้านทิศตะวันออก ในเขตพระราชฐานชั้นนอก ด้านนอกกำแพงตรงข้ามกับสนามไชยเขต หน้าสวนสราญรมย์ ด้านในกำแพงเป็นเขตพระราชฐานชั้นใน ในบริเวณพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท และสวนสุทไธสวรรย์ มีลักษณะเป็นอาคารที่ทอดยาวขนานไปกับกำแพงพระบรมมหาราชวัง โดยตั้งบนกำแพงเชื่อมต่อระหว่างประตูเวทวิทักษ์ และประตูศักดิ์ไชยสิทธิ์

ผังพื้น

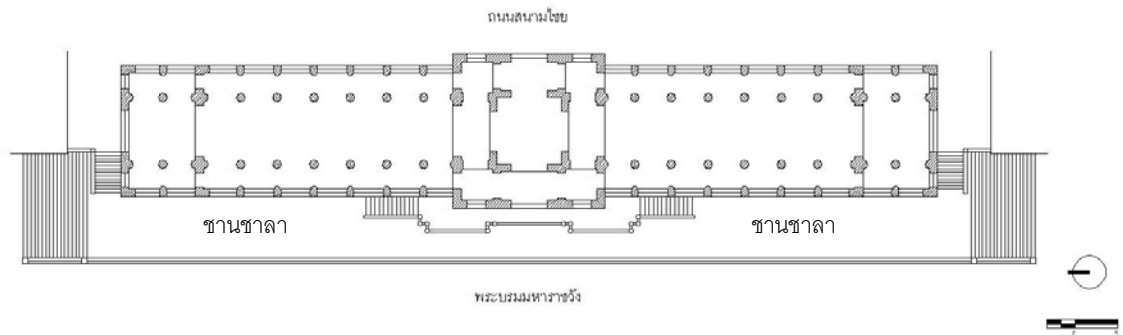
ผังอาคารเป็นรูปจัตุรมุข แต่ละมุขมีขนาดกว้างยาวไม่เท่ากัน โดยด้านสั้นจากมุขด้านทิศตะวันออก ถึง ทิศตะวันตก มีความยาวประมาณ 10.20 เมตร และด้านยาวจากมุขด้านทิศเหนือ ถึง ทิศตะวันตก มีความยาวประมาณ 55 เมตร มีลักษณะเป็นคล้ายอาคารเปิดโล่ง แต่มีพระบัญชรปิดทุกช่องคูหา

มุขด้านทิศเหนือและทิศใต้ เชื่อมต่อกำแพงพระบรมมหาราชวัง กับมุขด้านทิศใต้ เชื่อมต่อกับพระที่นั่งพิมานรัตยาซึ่งเป็นพระวิมานที่ประทับของพระมหากษัตริย์

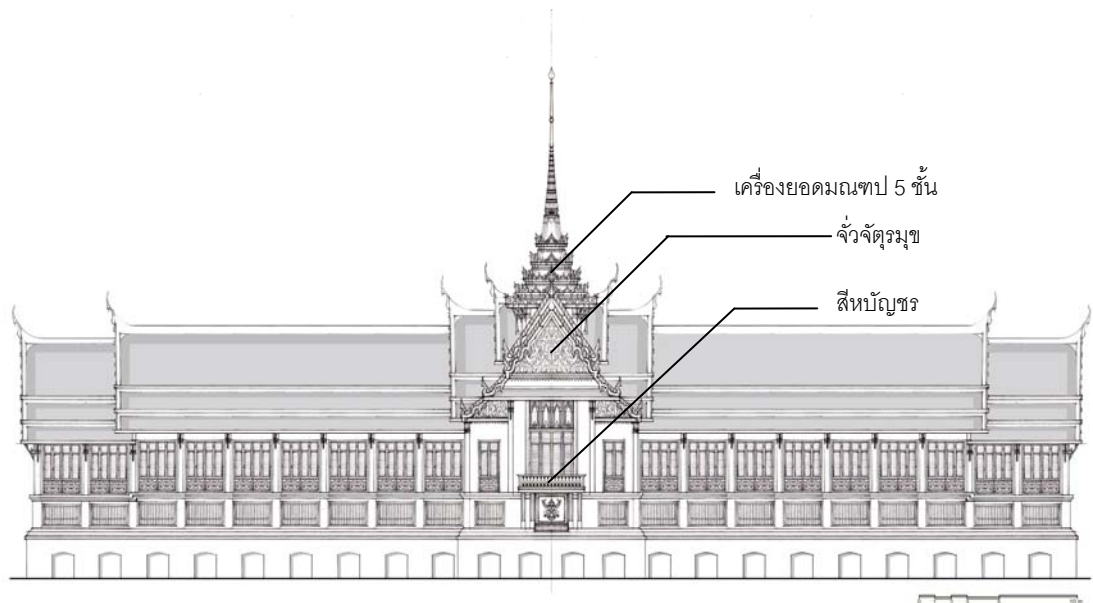
มุขด้านทิศตะวันออก มีพระเฉลียงไม้สี่หับัญชร สำหรับกษัตริย์เสด็จออกให้ราษฎรเฝ้าในวโรกาสสำคัญ

มุขด้านทิศตะวันตก มีเฉลียงบันไดออกจากมุข ทอดตัวยาวไปที่ชานชาลายกพื้นสูง มีราวกันตกในลักษณะของระเบียงอาคาร ทอดตัวยาวขนานไปกับอาคาร สูดปลายทางเดินทางทิศเหนือได้ มีบันไดลงไปที่ระดับพื้นดิน

⁸ สมภพ ภิรมย์, กฎการ (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครการพิมพ์, 2513), หน้า 90.

ภาพลายเส้นที่ 5.28 ผังพื้นพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท
(ที่มา: ผู้วิจัย จากภาพถ่ายประกอบการรังวัด)

ภาพลายเส้นที่ 5.29 รูปตั้งด้านหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท
(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

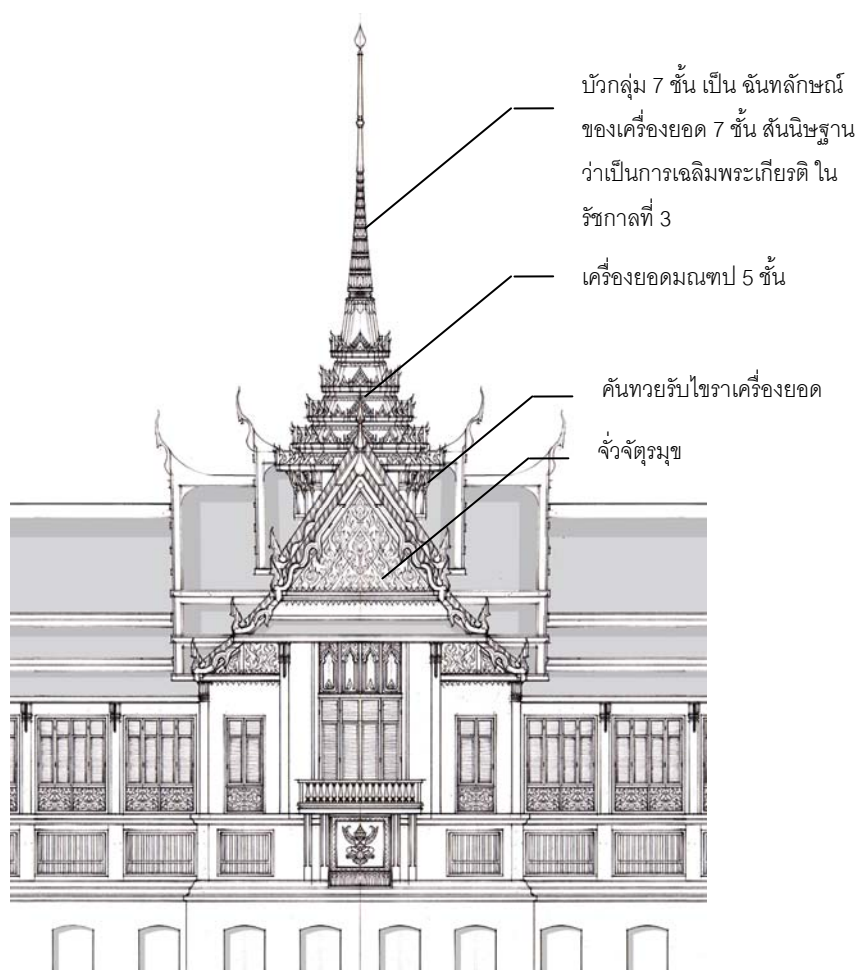
พระที่นั่งสุทไธสวรรย์เป็นรูปแบบของพระที่นั่งเป็นปราสาทเครื่องยอดมณฑป 5 ชั้น ความสูงโดยประมาณ เมตร จากฐานอาคารถึงยอดสูงสุดที่เป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ มีลักษณะสถาปัตยกรรมไทยประเพณี โดยมีรายละเอียดทางสถาปัตยกรรม ดังนี้

- **ฐานอาคาร** องค์พระที่นั่งตั้งบนฐานก่ออิฐทึบ สูงจากระดับพื้น 2.60 เมตร มีบันไดขึ้นลงทั้งด้านเหนือและใต้สูง ผนังเป็นงานก่ออิฐถือปูนฉาบสีขาว เจาะเป็นช่องซุ้มโค้ง ลึกลงไปจากระนาบผนังส่วนฐานของพระที่นั่งสูง 2.40 เมตรลักษณะเป็นฐานปัทม์ ในส่วนบริเวณท้องไม่มีลักษณะเป็นเสา ที่ต่อเนื่องจากตัวเรือนชั้นบน ระหว่างช่องเสาเป็นเจาะลูกกรงหน้าต่างทางตั้ง มีบันไดขึ้นลงพระที่นั่งทางด้านเหนือ ด้านใต้ และด้านตะวันตก

- **ตัวเรือนอาคาร** ผนังภายนอกเป็นเสาปูนสี่เหลี่ยม ไม่มีบัวหัวเสา ประดับด้วยคันทวยรับชั้นหลังคาตบสุดท้าย ในช่วงเสามีลักษณะเป็นช่องพระบัญชาและพระทวาร เป็นบานไม้แบบบานเฟี้ยม ทาสีเขียว ตอนล่างทึบ ตอนบนพระบัญชาทำเป็นบานเกล็ดแบบบานกระทุ้ง ตอนล่างของพระบัญชาทำเป็นลูกกรงเหล็กหล่อลอยแบบตะวันตก ทาสีเขียว ซึ่งเป็นลักษณะที่นิยมกันในสมัยรัชกาลที่ 5 ฝ้าเพดานภายในตกแต่งด้วยลายฉลุปิดทองเป็นรูปดาวเพดาน ส่วนเพดานแขวนโคมอ้อกลับโดยตลอดทุกห้อง

- **เครื่องหลังคา** มุขด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตก เป็นหลังคาซ้อน 2 ชั้น ส่วนด้านทิศเหนือและทิศใต้ เป็นหลังคาซ้อน 4 ชั้น ชั้นล่างสุดเป็นมุขลด 2 ห้อง หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแดง ขอบหลังคามุงสีเขียว ประดับด้วยช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์แบบไทยประเพณี เป็นที่น่าสังเกตว่าหางหงส์ของพระที่นั่งองค์นี้ไม่ได้ทำเป็นแบบนาคเป็นเช่นเดียวกับพระที่นั่งที่เป็นปราสาททองคี่อื่นๆ หน้าบันทำเป็นลายกระหนกเครือเถาใบเทศไม้แกะสลักลงรักปิดทองประดับกระจกสี

- **เครื่องยอดอาคาร** ยอดของพระที่นั่งเป็นยอดมณฑป 5 ชั้น ไชรารับเครื่องยอดเป็นรูปคันทวย เครื่องยอดประกอบด้วยบันแถลง และนาคปัก ส่วนยอดทำเป็น เหม 3 ชั้น บัวกลุ่ม 7 ชั้น ซึ่งแตกต่างจากอาคารที่เคยมีมา อาจเป็นนัยยะสำคัญว่า เป็นพระที่นั่งที่ รัชกาลที่ 3 ทรงปรับปรุงเพื่อเฉลิมพระเกียรติ

ภาพลายเส้นที่ 5.30 รูปตั้งด้านหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท

(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

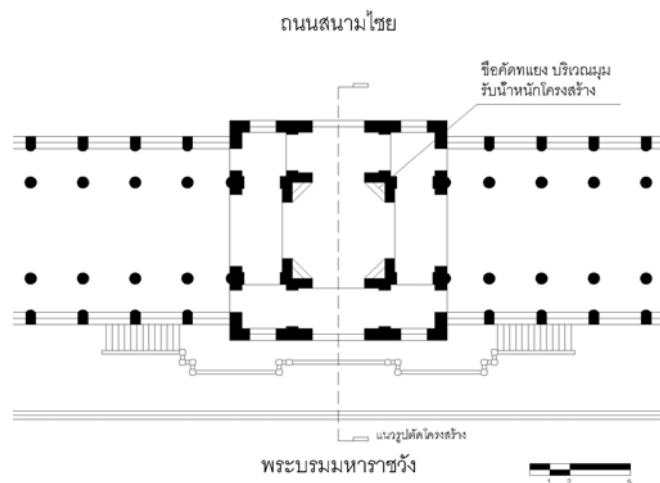

ภาพที่ 5.32 สีห์บัญชา บริเวณมุขกลางพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 203)

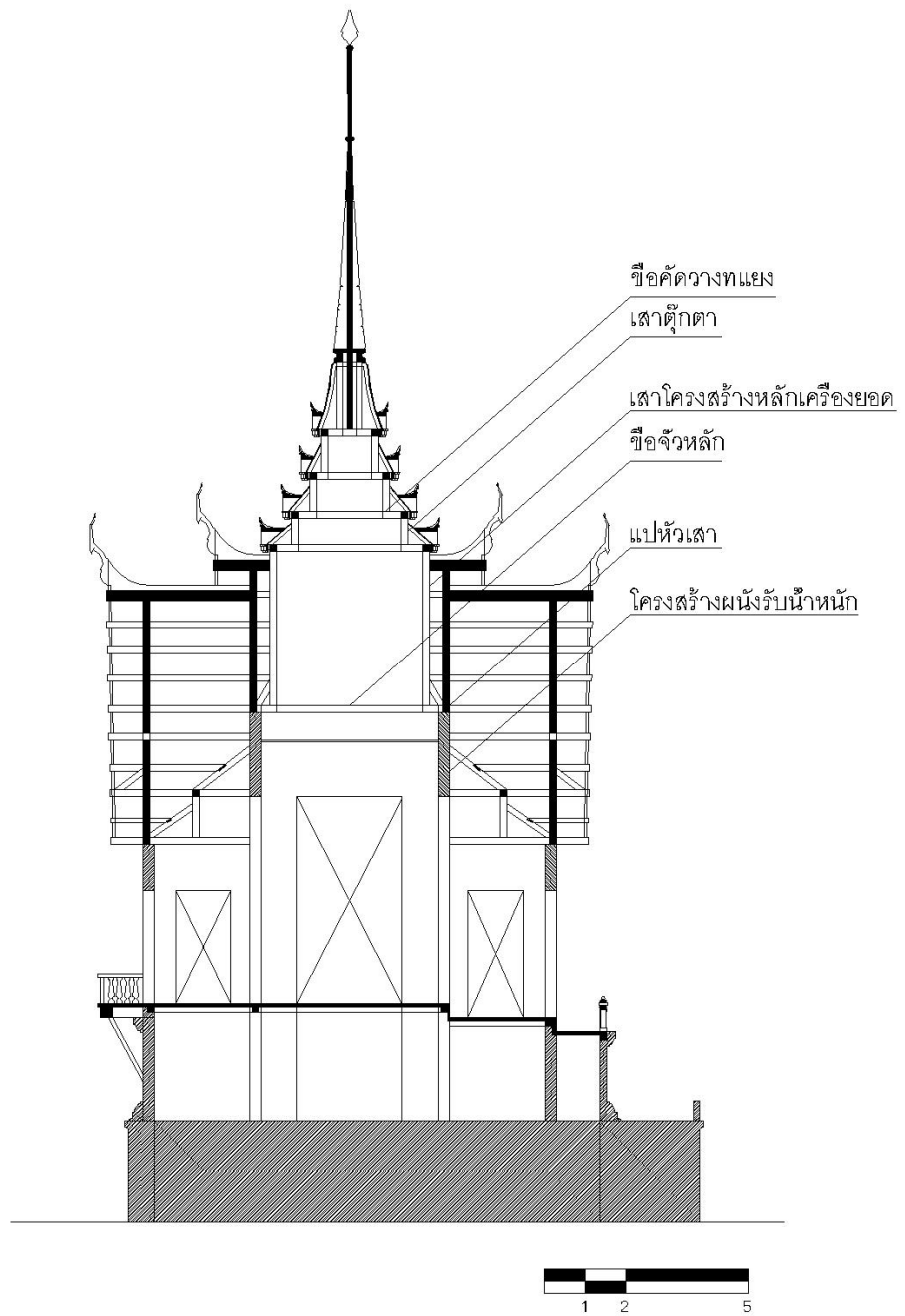
5.2.2.3 ระบบโครงสร้างอาคาร

โครงสร้างของอาคารเป็นโครงสร้างแบบการก่ออิฐเป็นผนังหนา เพื่อรับน้ำหนัก (Wall-Bearing Structural System) ตั้งแต่ส่วนฐานซึ่งก่อเป็นลักษณะก่อทึบ ตลอดจนถึงตัวเรือนที่รองรับน้ำหนักจากหลังคาเครื่องยอด ด้านมุขทั้งสี่ด้านมีการใช้โครงสร้างเป็นเสาและคาน ในการรองรับโครงสร้างหลังคา

โครงสร้างหลังคาเครื่องยอดเป็นโครงสร้างไม้ โดยใช้วิธีการวางซื่อทแยง ที่มุมเสาทั้งสี่ทิศ จากนั้นตั้งเสาตุ๊กตารับชั้นเชิงกลอนที่อยู่ชั้นบนขึ้นไปเป็นระยะ โดยเสาโครงสร้างหลักของเครื่องยอด จะถ่ายน้ำหนักลงที่ซื่อทแยง ที่ระดับแปหัวเสาของจั่วหลัก จากนั้นน้ำหนักจะถ่ายสู่ซื่อจั่วหลัก แล้วลงสู่มุมกำแพงที่ก่อทึบ เพื่อถ่ายน้ำหนักลงสู่พื้นดินตามลำดับ

ภาพลายเส้นที่ 5.31 ผังพื้นแสดงจุดรับน้ำหนักโครงสร้างพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท
(ที่มา: ผู้วิจัย จากการสนับนุษฐาน)

ภาพลายเส้นที่ 5.32 รูปตัดแสดงโครงสร้างพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท
(ที่มา: ผู้วิจัย จากการสันนิษฐาน)

5.2.3 พระที่นั่งมหินทรปราสาท

ภาพที่ 5.33 พระที่นั่งมหินทรปราสาทมุมมองจากสวนขวา

(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย คัคคีศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 159)

5.2.3.1 ที่ตั้ง มูลเหตุการก่อสร้าง และประวัติความเป็นมา

ที่ตั้ง สร้างขึ้นบนกำแพงแก้ว คั่นระหว่างสวนคิวาลัยกับพระราชฐานชั้นกลาง ในเขตพระบรมมหาราชวัง

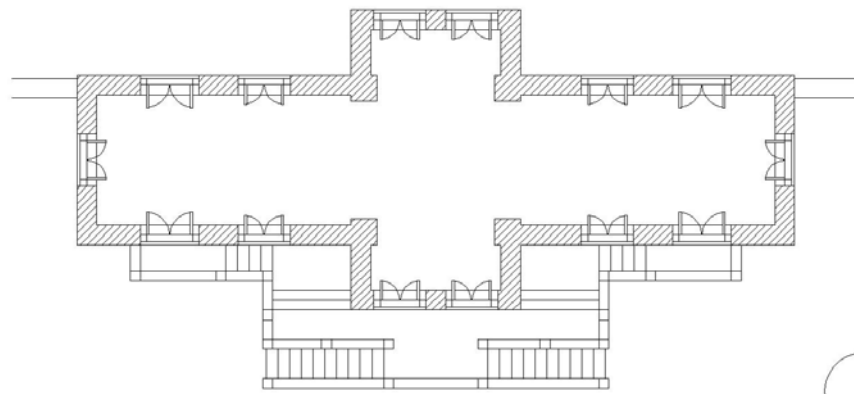
มูลเหตุการก่อสร้าง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในบริเวณที่เดิมเคยเป็นพระราชมณเฑียรในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย (รัชกาลที่ 2) เนื่องจากในรัชสมัยดังกล่าว ไม่มีสร้างพระราชมณเฑียรเป็นอาคารประเภทปราสาทประจำรัชสมัยของพระองค์ ดังที่รัชกาลที่ 1 ทรงสร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และรัชกาลที่ 3 ทรงสร้างพระที่นั่งสุทไธสวรรคปราสาท ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) จึงทรงดำริให้สร้าง พระที่นั่งมหินทรปราสาท เพื่อเฉลิมพระเกียรติ และ อุทิศให้เป็นปราสาทของสมเด็จพระบรมชนกนาถ รัชกาลที่ 2 ปัจจุบันพระที่นั่งมหินทรปราสาทเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปต่างๆ

5.2.3.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

ผังบริเวณ ตำแหน่งที่ตั้ง มีลักษณะเชื่อมโยง เป็นแนวแกนกับอาคารอื่นๆ ดังนี้

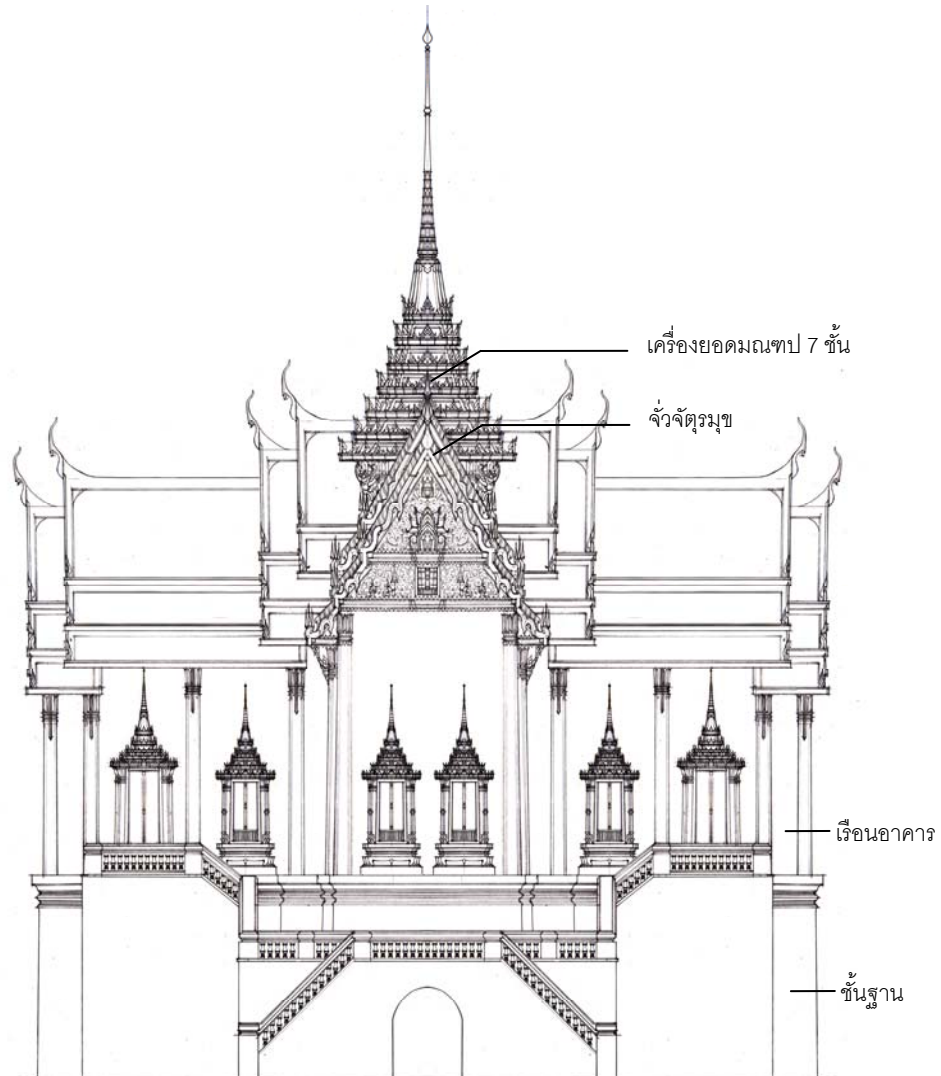
พระพุทธรัดนสถาน เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปขุขัตนจักรพรรดิพิมลมณีมัยหรือพระแก้วขาว พระพุทธรัดนเศียรองค์กลางเป็นที่ประดิษฐาน พระเจดีย์กะไหล่ทอง

ผังพื้น แนวนพระที่นั่งเป็นแบบจัตุรมุข โดยมุขด้านเหนือและด้านใต้ยื่นยาวออกไปด้านละ 2 ห้อง ส่วนมุขด้านตะวันออก และด้านตะวันตก เป็นมุขสั้น ทางขึ้นของพระที่นั่งอยู่ทางด้านตะวันออก สัมพันธ์กับพื้นที่ซึ่งเคยเป็นพระราชมณเฑียรในรัชกาลที่ 2 ส่วนด้านตะวันตกทำเป็นเกยแทนบันไดทางขึ้น พระที่นั่งองค์นี้เป็นพระที่นั่งขนาดเล็กสร้างบนกำแพงแก้ว และมีพื้นที่จำกัด

สวนขวา

ภาพลายเส้นที่ 5.33 ภาพแสดงผังพื้นพระที่นั่งมโหรีปราสาท
(ที่มา: ผู้วิจัย จากการสันนิษฐานประกอบภาพถ่าย)

ภาพลายเส้นที่ 5.34 รูปตั้งพระที่นั่งพระที่นั่งมโหรีปราสาท
(ที่มา: ผู้วิจัย สันนิษฐานประกอบภาพถ่าย)

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

พระที่นั่งมโหสิศปราสาทเป็นพระที่นั่งเป็นปราสาทเครื่องยอดมณฑป 7 ชั้น ความสูงโดยประมาณ 30 เมตร จากฐานอาคารถึงยอดสูงสุดที่เป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ มีลักษณะสถาปัตยกรรมไทยประเพณี โดยมีรายละเอียดทางสถาปัตยกรรม ดังนี้

- **ฐานอาคาร** ฐานชั้นล่างก่อทับ ยกพื้นสูงเสมอระดับกำแพงแก้ว มีห้องคูหาภายใน มีบันไดขึ้นมาเป็นระเบียบก่อนหนึ่งชั้น พนักกระเบื้องประดับด้วยลูกกรงกระเบื้อง ส่วนฐานอาคารเป็นชุดฐานสิงห์ ลวดบัวปูนทาสีขาว

- **ตัวเรือนอาคาร** เป็นอาคารทึบ ก่ออิฐฉาบปูนทาสีขาว บริเวณมมุมนั่งและระหว่างช่องพระบัญชรประดับด้วยการยกเก็จขึ้นมาเป็นเสาลิง บัวหัวเสาเป็นบัวจกกล ปูนปั้นปิดทองประดับกระจก

- **ซุ้มพระทวารและซุ้มพระบัญชร** เป็นซุ้มทรงมณฑปหน้าบานพระทวารเขียนเป็นลายรดน้ำตลอดทั้งบานเป็นรูปเทวดาทรงศร ส่วนหน้าบานพระบัญชรเขียนเป็นลายรดน้ำตลอดทั้งบานเป็นรูปเทวดาทรงพระขรรค์ หลังบานของพระทวารและพระบัญชรประดับด้วยลายฉลุปิดทองเป็นดอกไม้ร่วงบนพื้นรัก บริเวณบัญชรกึ่งกลางด้านทิศตะวันตกทำลายปูนปั้นเป็นรูปฝ่าทิพย์ห้อยลงมาจกดพื้นเกยตักแต่งด้วยการปิดทองประดับกระจกลี

- **เครื่องหลังคาอาคาร** หลังคาพระที่นั่งด้านตะวันออกและตะวันตก ช้อน 2 ชั้นส่วนด้านเหนือและใต้หลังคาช้อน 4 ชั้น มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสีแดงขอบหลังคาสีเขียว ประดับด้วยช่อฟ้าใบระกา หางหงส์แบบไทยประเพณี หางหงส์ทำเป็นแบบนาคเขื่อน

หน้าบันพระที่นั่งครั้งนี้ ได้มีการออกแบบสัญลักษณ์ 2 ประการ ที่เกี่ยวข้องกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย คือ รูปครุฑยุคขนาด เป็นสัญลักษณ์ที่มีที่มาจากพระนามเดิม ฉิม ตามความหมายของวรรณคดีไทย กล่าวว่า พญาครุฑซึ่งในเทพนิยายเทวกำเนิด เป็นเทพองค์หนึ่งที่ทรงมหิธานุภาพยิ่ง แต่ยอมเป็นเทพพาหนะสำหรับพระนารายณ์ ปกติอยู่ที่วิมานฉิมพลี ดังนั้นทรงพระกรุณาให้ใช้รูปครุฑยุคขนาด เป็นพระราชสัญลักษณ์ประจำพระองค์แทนพระ สำหรับประทับลงในเงินพดด้วงที่ใช้ชื้อขายชำระหนี้ในรัชกาลนั้น สัญลักษณ์ครุฑยุคขนาดนี้ ประดับอยู่ส่วนตอนบนของลวดลายหน้าบัน ส่วนทางตอนล่างของลวดลายหน้าบัน ประดับตกแต่งด้วย รูปโอยรายืนแทนภายในพลับพลาตรีมุข สัญลักษณ์ดังกล่าวมีรูปแบบเดียวกับ พระราชลัญจกรไตรสารเศวต ซึ่งประดิษฐ์ขึ้นเป็นตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ใช้ในหนังสือสัญญาค้าขายกับต่างประเทศในสมัยนั้น สื่อความหมายถึงพระบารมีและพระเกียรติยศของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เนื่องจากในรัชสมัยของพระองค์นั้นได้มีช้างเผือกเข้าสู่พระบรมโพธิสมภารจำนวน 3 เชือก ได้แก่ พระเศวตกฤษณาดิสร พระเศวตเอราวรรณ และพระเศวตคชลักษณ์ ด้วยเหตุนี้เมื่อรวมเข้ากับช้างเผือกที่ได้มาแต่ในรัชกาลก่อนอีกสองเชือกเป็นห้าเชือก จึงทำให้พระองค์ทรงได้รับพระนามว่า *พระเจ้าเบญจเศวตคชรัตนสามิสร์*⁹

⁹ พระยาอนุมานราชธน, พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, หนังสืองานพระศพ สมเด็จพระเจ้า

ภาพที่ 5.34 หน้าบันพระที่นั่งมหินทรปราสาท
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 425).

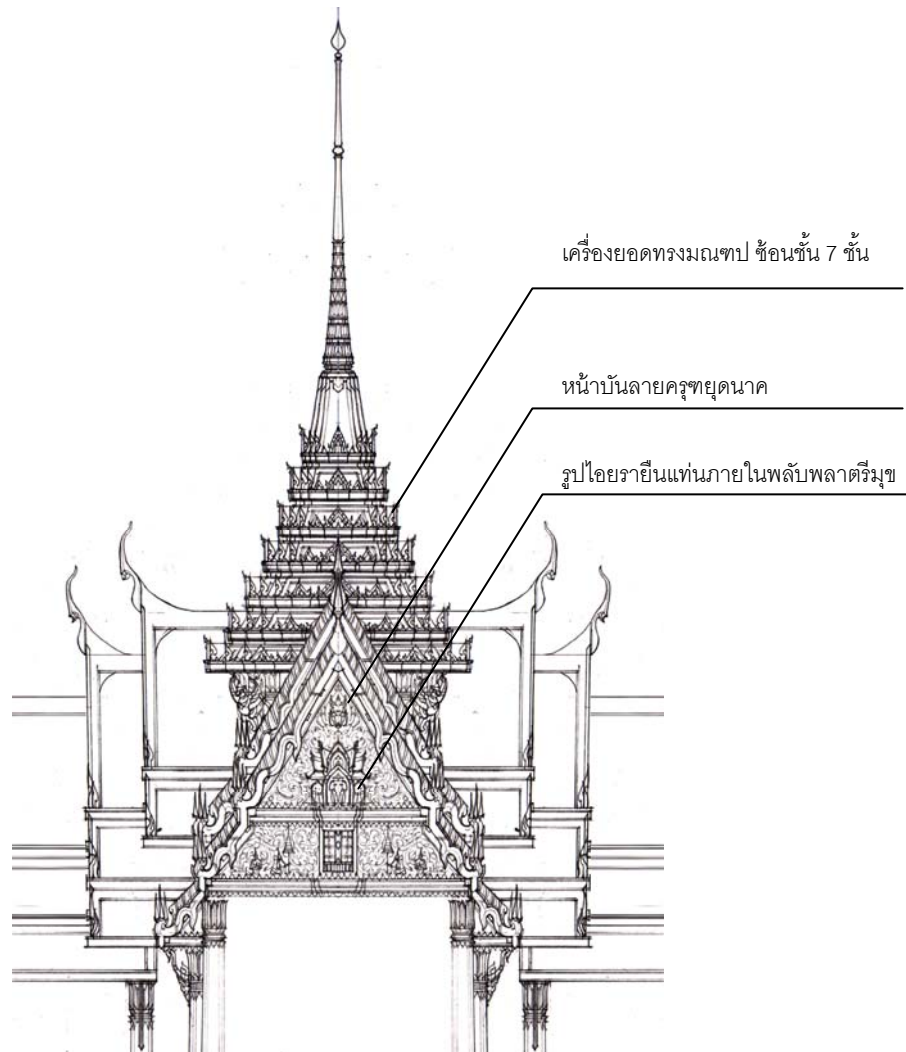

ภาพที่ 5.35 พระราชสัญลักษณ์ครุฑยุดนาค แทนพระบรมนามาภิไธย
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
(ที่มา: กรมศิลปากร สำนักปลัดกระทรวงกลาโหม)

ภาพที่ 5.36 พระราชสัญลักษณ์ไตรสารเศวต ตราพระราชัญจกรประจำพระองค์ ใน
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
(ที่มา : พระยาอนุমানราชธน, พระราชัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, หน้า 53)

- **เครื่องยอดอาคาร** ยอดขององค์พระที่นั่งเป็นยอดทรงมณฑป 7 ชั้น แต่เรียกเป็น “ปราสาทประกอบด้วยบันแถลง และนาคปักแบบนาคเป็นอน ส่วนยอดทำเป็น เหม 3 ชั้น บัวกลุ่ม 5 ชั้น บริเวณ ไซราของเครื่องยอดทำเป็นรูปครุฑยุคนาครองรับไซรา เช่นเดียวกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

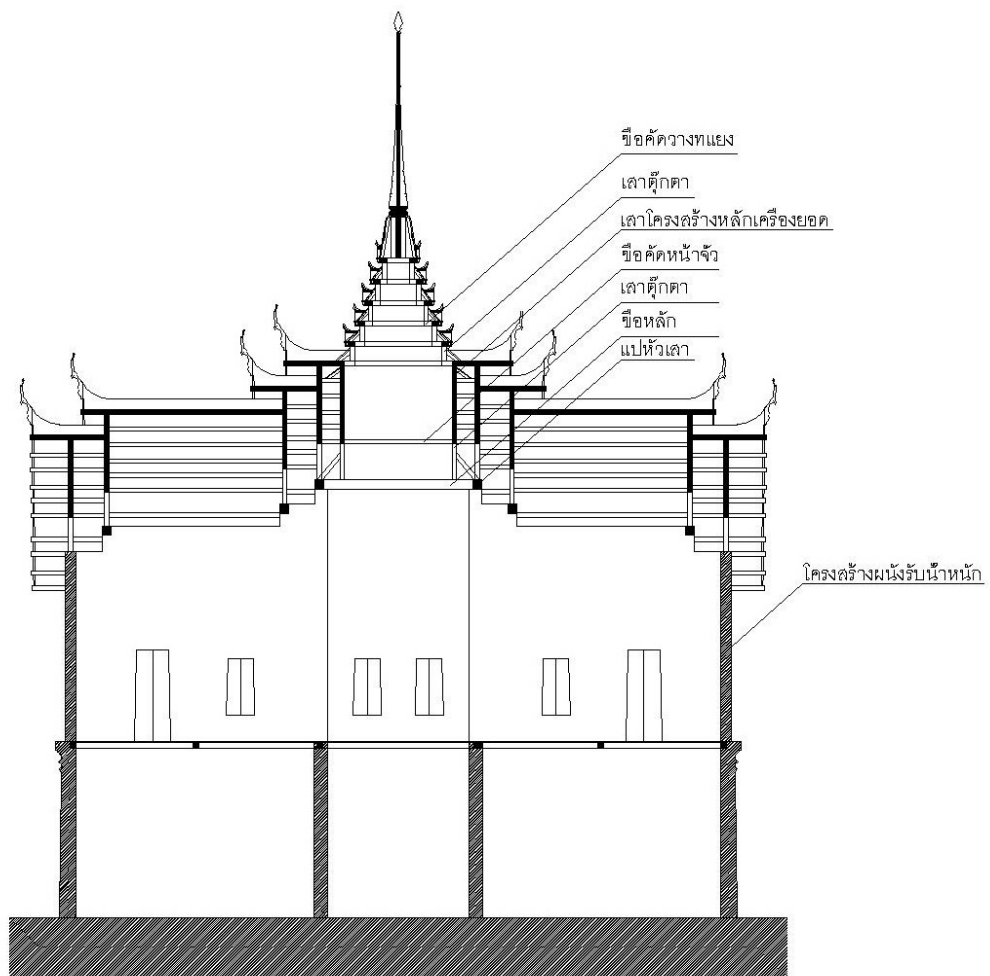

ภาพลายเส้นที่ 5.35 ภาพแสดงหน้าบันและเครื่องยอดพระที่นั่งมหาราชปราสาท
(ที่มา: ผู้วิจัย สันนิษฐานประกอบภาพถ่าย)

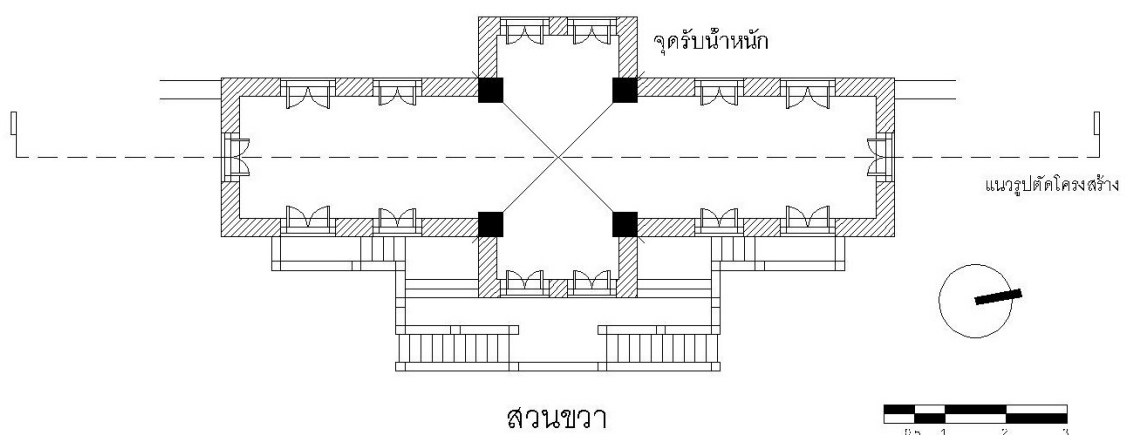
โครงสร้างอาคาร

โครงสร้างของอาคารเป็นโครงสร้างแบบการก่ออิฐเป็นผนังหนาเพื่อรับน้ำหนัก (Wall-Bearing Structural System) ตั้งแต่ส่วนฐานซึ่งถือเป็นลักษณะก่อทึบ ตลอดจนถึงตัวเรือนที่รองรับน้ำหนักจากหลังคาเครื่องยอด ด้านมุขทั้งสี่ด้านมีการใช้โครงสร้างเป็นเสาและคาน ในการรองรับโครงสร้างหลังคา

โครงสร้างหลังคาเครื่องยอดเป็นโครงสร้างไม้ โดยใช้วิธีการวางซื่อทแยง ที่มุมเสาทั้งสี่ทิศ จากนั้นตั้งเสาดูกตารับชั้นเชิงกลอนที่อยู่ชั้นบนขึ้นไปเป็นระยะ โดยเสาโครงสร้างหลักของเครื่องยอด จะถ่ายน้ำหนักลงที่ซื่อทแยง ที่ระดับแปหัวเสาของจั่วหลัก จากนั้นน้ำหนักจะถ่ายสู่ซื่อจั่วหลัก แล้วลงสู่มุมกำแพงที่ก่อทึบ เพื่อถ่ายน้ำหนักลงสู่พื้นดินตามลำดับ

ภาพลายเส้นที่ 5.36 ภาพสันนิษฐานรูปตัดแสดงโครงสร้างพระที่นั่งมณฑลปราสาท
(ที่มา: สันนิษฐานโดยผู้วิจัย)

ภาพลายเส้นที่ 5.37 ภาพแสดงจุดรับน้ำหนักโครงสร้างหลังคาพระที่นั่งมณฑลปราสาท
(ที่มา: สันนิษฐานโดยผู้วิจัย)

5.2.4 พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาท

ภาพที่ 5.37 พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาทด้านพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
ประกอบเกยพระราชยานคามาหน้า

(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย คักดีศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 415).

5.2.4.1 ที่ตั้ง มูลเหตุการก่อสร้าง และประวัติความเป็นมา

ที่ตั้ง พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาทอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นกลาง โดยตั้งอยู่บนกำแพง
แก้วของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท อาคารหันหน้าออกสู่สวนด้านหน้าพระที่นั่ง
จักรีมหาปราสาท

มูลเหตุการก่อสร้าง เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
และใช้เป็นพลับพลาประทับ มีเกยพระราชยานในการเสด็จ โดยกระบวนพยุหยาตรา และพระราชพิธีโสกันต์
(ตัดจุก)¹⁰ พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง

ประวัติความเป็นมา

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเป็นที่ทรงเปลี่ยนฉลองพระองค์
สำหรับ การเสด็จ เียบพระนครโดยกระบวนพยุหยาตราสถลมารคในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก และการ
ส่งรับสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอไปทรงฟังสวดพระพุทธมนต์ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในการพระราชพิธี
โสกันต์

ในรัชกาลปัจจุบัน เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา
3 รอบ เมื่อพุทธศักราช 2506 โปรดเกล้าฯ ให้มีการเสด็จ เียบพระนคร โดยกระบวนพยุหยาตราสถลมารค ได้
เสด็จ ประทับพระราชยาน ณ เกยหน้าพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาทของคนี้

¹⁰ สมภพ ภิรมย์, ภูฏาคาร (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2513), หน้า 95.

การบูรณปฏิสังขรณ์ เมื่อ พ.ศ. 2502 มีการซ่อมครั้งใหญ่โดยทำการซ่อมเครื่องยอด เครื่องบน เครื่องตกแต่งต่างๆ และมีการซ่อมพื้นในครั้งนี้ด้วย¹¹

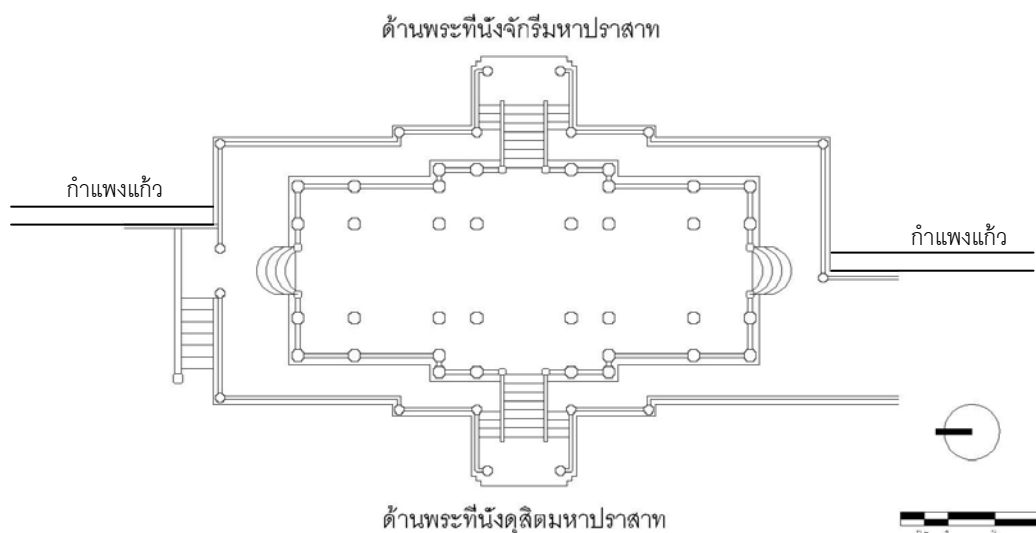
5.2.4.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

ผังบริเวณ ตั้งอยู่บนกำแพงแก้วของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ด้านหน้าพระที่นั่งราชกรัณยด้านทิศตะวันตก เป็น ลานด้านหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ผังพื้น พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท แผนผังอาคารเป็นจัตุรมุข โดยมีมุขด้านทิศเหนือและใต้มีความยาวกว่ามุขด้านตะวันออกและตะวันตกซึ่งเป็นมุขทางสั้น พื้นอาคารแบ่งเป็นสองระดับ คือพื้นอาคารและ ระเบียงโดยรอบ โดยระดับพื้นสูงเสมอกำแพงแก้วของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

มุขด้านทิศเหนือ ประกอบด้วยบันไดทางขึ้นจากระดับพื้น

มุขด้านตะวันออกและตะวันตก ประกอบด้วยระเบียงชานลา เทียบเกยพระที่นั่ง หันออกสู่ทาง ทิศตะวันตก มีสะพานทางเชื่อมกันมุขทางทิศตะวันออกของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ภาพลายเส้นที่ 5.38 ผังพื้นพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท

(ที่มา: ผู้วิจัย จากภาพถ่ายประกอบการรังวัด)

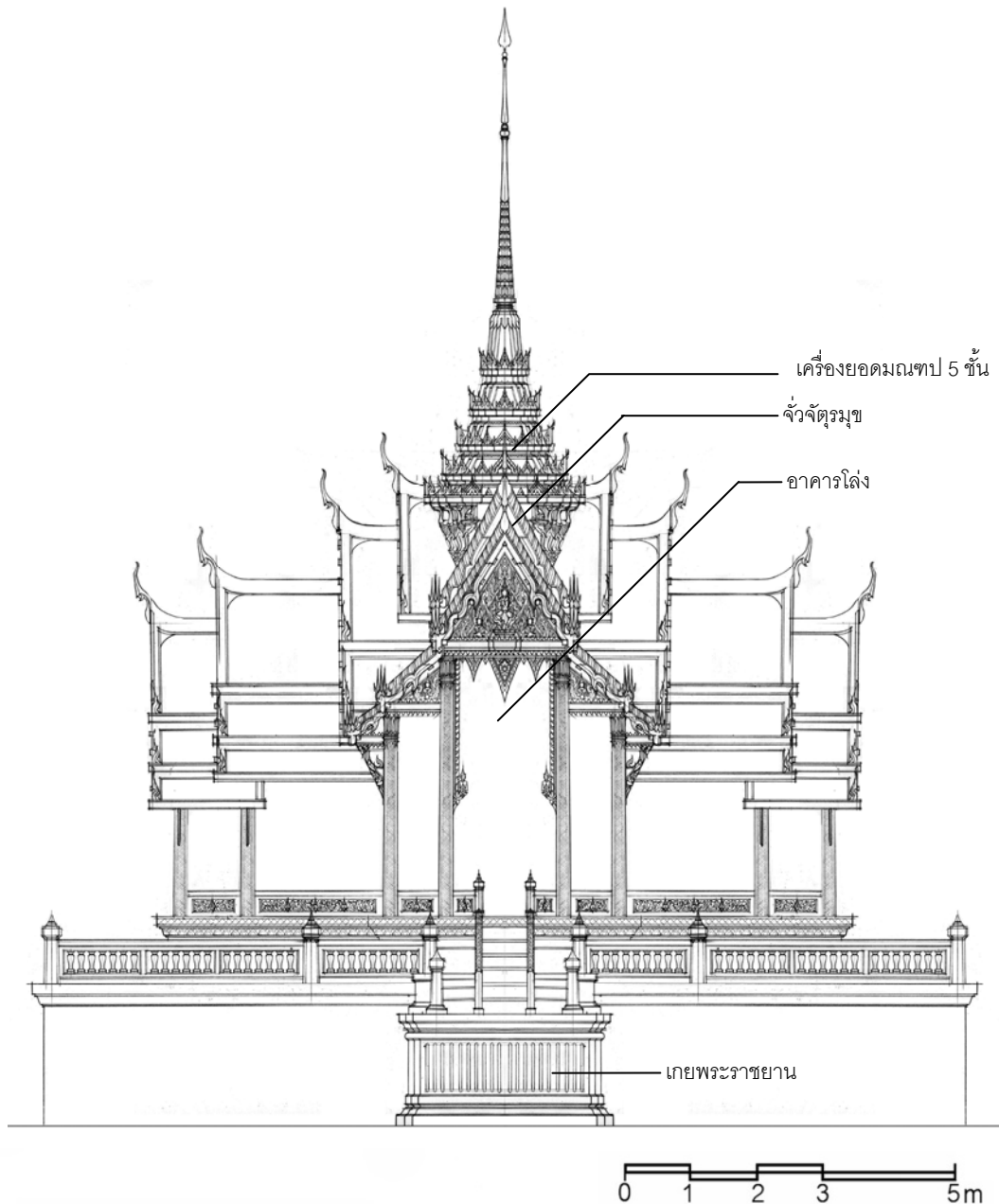
องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

- **ฐานอาคาร** ฐานของอาคารเป็นฐานสิงห์ก่ออิฐถือปูนทาสีขาว มีบันไดขึ้นสู่พื้นพระที่นั่งทั้ง 4 ด้าน ด้านทิศตะวันออกและตะวันตก ทำเป็นเกยพระราชยาน ด้านใต้เป็นทางเชื่อมสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ด้านเหนือเป็นทางลงสู่ลานด้านหน้าพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

- **ตัวเรือนอาคาร** ลักษณะตัวอาคารเป็นศาลาโถง ไม่มีผนัง โดยเสาจะเป็นเสาย่อมุมไม้สิบสอง ตัวเสาเป็นไม้แกะสลักลงรักปิดทองประดับด้วยกระจกลี คันทวยทรงนาค ทำจากไม้แกะสลักปิดทองประดับกระจกลี

¹¹ สมภพ ภิรมย์, ภูฏาคาร (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2513), หน้า 94.

- **เครื่องหลังคา** เป็นหลังคาทรงจั่วซ้อนกัน 4 ชั้น 3 ตับ มุงด้วยกระเบื้องดินบุกมีสีเทา มีเครื่องล่ายองช่อฟ้า ใบระกา แบบไทยประเพณี หางหงส์เป็นแบบนาคเป็นอน ทำจากไม้แกะสลักปิดทอง หน้าบันทำเป็นรูปพระอินทร์ยืนแทน ยกพระบาท พระหัตถ์ซ้ายถือพระขรรค์ พระหัตถ์ขวาวางทำประทักษิณ มีเทพนมประทับอยู่ทั้งสองข้าง ตอนล่างของหน้าบันประดับด้วยสาหร่ายวงผึ้งทำจากไม้แกะสลักเป็นลายใบเทศ ปลายลายทำเป็นรูปเทพนม

ภาพลายเส้นที่ 5.39 รูปตั้งพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท
ที่มา: ผู้วิจัย จากภาพถ่ายประกอบกรังวัด)

ภาพที่ 5.38 หน้าบันพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกข์ปราสาท

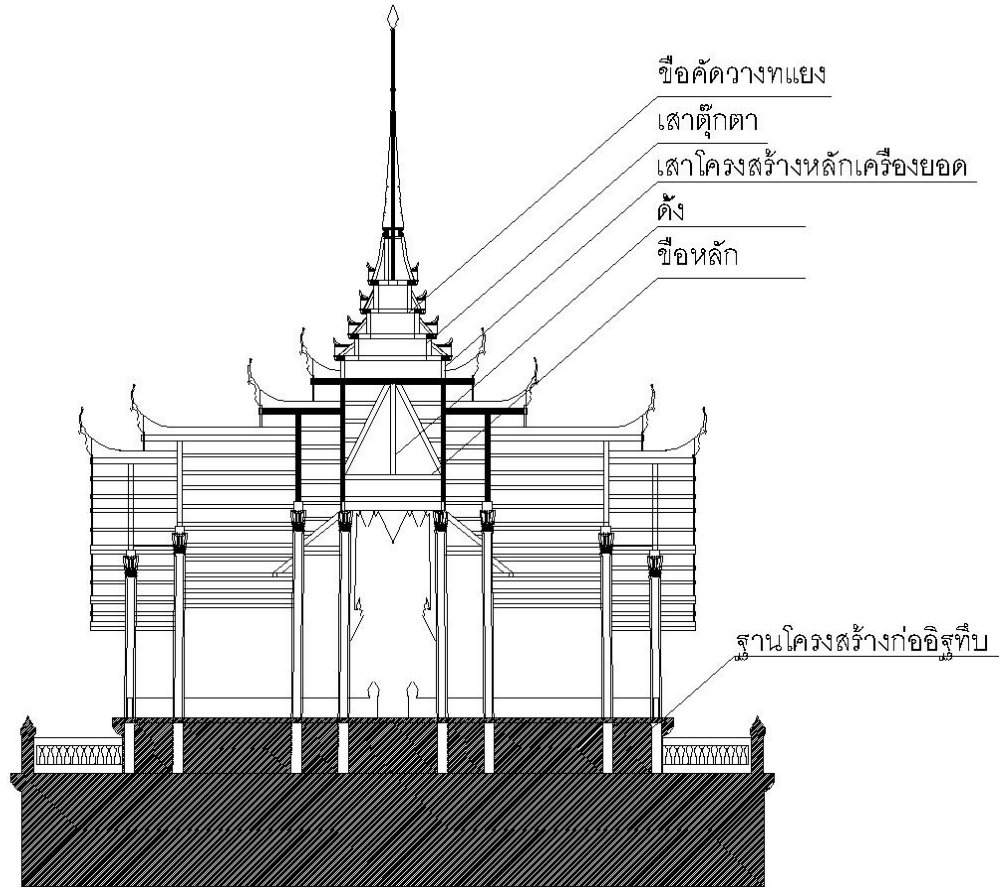
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 425).

- **เครื่องยอดอาคาร** เครื่องยอดทรงมณฑป 5 ชั้น ในแต่ละชั้นประดับไปด้วยบันแถลง และ นาคบึก ทำเป็นนาค 3 เศียร ส่วนปลายของยอดเหนือบัลลังก์ขึ้นไปทำเป็นหม 3 ชั้น บัวกลุ่ม 7 ชั้น ต่อขึ้นไปเป็น ปลียอดแก้ว ปลียอดและหยาดน้ำค้าง เหนือสุดทำเป็นพุ่มข้าวบิณฑ์ ส่วนช่อราของยอดทำเป็นรูปหงส์มาองรับ แทนที่จะเป็นครุฑยุคนาค ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของพระที่นั่งองค์นี้

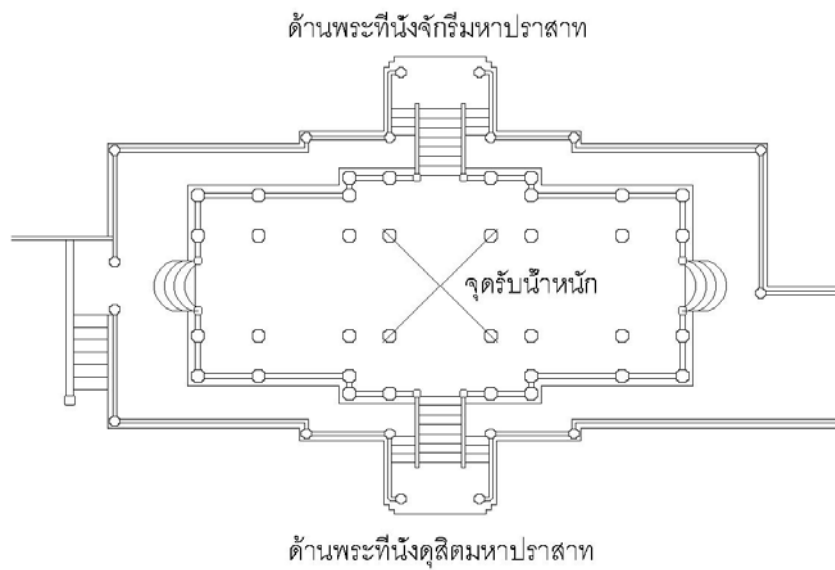
โครงสร้างอาคาร

โครงสร้างของอาคารทำด้วยไม้หลัง เนื่องจากเป็นศาลาโถงไม่มีผนัง รวมไปถึงส่วนโครงสร้างของหลังคาและส่วนยอด ทำให้มีน้ำหนักของโครงสร้างไม่มาก จึงมีความเหมาะสมกับยอดทรงมณฑป

การถ่ายน้ำหนักลงสู่โครงสร้างของอาคาร ผนังของอาคารเป็นแบบจัตุรมุข น้ำหนักจากหลังคาและยอดจะถ่ายลงสู่บริเวณพื้นที่รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรงกลางของอาคารในแนวเดียวกับยอด ส่วนที่จะทำการรับน้ำหนักของหลังคาและยอดของอาคาร จะเป็นบริเวณเสาทั้งสี่ของอาคารเป็นหลัก ก่อนที่จะถ่ายน้ำหนักลงสู่ฐานด้านล่างที่เป็นกำแพงแก้วของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทที่เป็นผนังรับน้ำหนัก

ภาพลายเส้นที่ 5.40 รูปตัดตามยาว แสดงโครงสร้างพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกษ์ปราสาท (ที่มา: สันนิษฐานโดยผู้วิจัย)

ภาพลายเส้นที่ 5.41 ภาพแผนผังแสดงจุดรับน้ำหนักเครื่องยอดพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกษ์ปราสาท (ที่มา: สันนิษฐานโดยผู้วิจัย)

5.2.5 พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

ภาพที่ 5.39 พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทมุมมองจากด้านหน้า
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย คัคคีศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 95.)

5.2.5.1 ที่ตั้ง มูลเหตุการณีก่อสร้าง และประวัติความเป็นมา

ที่ตั้ง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นกลาง อยู่ระหว่างหมู่พระมณเฑียร และ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

มูลเหตุการณีก่อสร้าง เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในพระมณเฑียรที่ประทับ ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่สร้างขึ้นในรัชกาลของพระองค์

ประวัติความเป็นมา

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จขึ้นครองราชย์ พระองค์มิได้เสด็จเข้าประทับที่พระอภิเนาว์นิเวศน์ เพราะในขณะนั้นเป็นที่ตั้งพระบรมอัฐิของรัชกาลที่ 4 จึงเสด็จมาประทับที่พระมณเฑียรที่ประทับของรัชกาลที่ 1-3 ซึ่งในขณะนั้นเป็นอาคารโบราณมีการมานานแล้ว หลังจากนั้นจึงมีพระราชดำริ ที่จะสร้างพระราชมณเฑียร สำหรับเป็นที่ประทับ ในบริเวณสถานที่ซึ่งพระองค์ทรงพระราชสมภพ ณ สวนซ้าย ซึ่งเดิมเป็นหมู่พระตำหนักที่ประทับของกรมสมเด็จพระศรีสุลาลัย

โดยทรงพระราชดำริว่า หมู่พระตำหนักเดิมนี่ เป็นสถานที่อันเป็นมงคล เป็นที่ซึ่งพระองค์ทรงประทับมาตั้งแต่ทรงพระราชสมภพ จนถึงเสด็จเสวยราชสมบัติ จึงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งขึ้นใหม่ ใช้เป็นพระราชมณเฑียร และพระวิมานที่บรรทม ได้แก่ พระที่นั่งมูลสถานบรมอาสน์ พระที่นั่งเทวราชูปบัติ พระที่นั่งดำรงสวัสดิอนันตวงศ์ และพระที่นั่งนิพัทธพงศ์ถาวรวิจิตร

ต่อมาปี พ.ศ. 2418 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว หลังจากเสด็จกลับจากประพาสสิงคโปร์ และชาว ทงมีพระราชดำริที่จะสร้างพระที่นั่งสำหรับเป็นท้องพระโรงของหมู่พระราชมณเฑียรที่สร้างขึ้นก่อนหน้านี้ โดยโปรดเกล้าฯ ให้จ้างสถาปนิกจากสิงคโปร์ คือ นายจอห์น คลูนิส (John Clunis) ชาวอังกฤษ เป็นผู้ออกแบบ ซึ่งมีชื่อเสียงจากการสร้างที่อยู่ของผู้สำเร็จราชการของสิงคโปร์ โดยมีนายเฮนรี คลูนิช

เตรียมการก่อสร้างมาตั้งแต่ปลาย พ.ศ. 2518 เมื่อถึงต้น พ.ศ. 2519 เสด็จมาวางศิลาฤกษ์ เมื่อวันพุธ เดือน 6 แรม 10 ค่ำ เวลาเช้า 8.36 น. (7 พ.ค. 2419)¹² เป็นปีที่ 9 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในการสร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เดิมในการออกแบบพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท มีแนวความคิดให้สร้างเป็นอาคารแบบตะวันตก สร้างให้ต่อเนื่องกับหมู่พระที่นั่งมุลสถานบรมอาสน์ และพระที่นั่งสมมติเทวราชอุปบัติ โดยมีท้องพระโรงกลางเป็นทางต่อเชื่อม จึงจำเป็นที่จะต้องรื้อ मुखหน้าของพระที่นั่งมุลสถานบรมอาสน์ และพระที่นั่งสมมติเทวราช และรื้อเขื่อนเพชรที่สร้างขึ้นใหม่ในรัชกาลที่ 3 ด้วย

ก่อนการก่อสร้างจะแล้วเสร็จ สมเด็จพระเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ได้กราบบังคมทูล ขอให้สร้างเป็นยอดเช่นเดียวกับปราสาท และมหาปราสาท ที่สร้างขึ้นก่อนหน้านี้ ด้วยเหตุผล 2 ประการคือ¹³

1. เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีปราสาทเรียงกันอยู่ 3 องค์ คือ พระที่นั่งวิหารสมเด็จ พระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาท และพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์ ส่วนกรุงเทพฯ มีหมู่พระมหามณเฑียรและพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทอยู่ก่อนแล้ว พระที่นั่งจักรีที่จะสร้างใหม่ เปรียบได้กับพระที่นั่งสรรเพชญมหาปราสาท จึงควรสร้างเป็นมหาปราสาทของไทย

2. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์นับตั้งแต่รัชกาลที่ 1 เป็นต้นมา ได้มีการสร้างปราสาทเพื่อเฉลิมพระเกียรติยศมาในทุกรัชกาล โดยรัชกาลที่ 1 ทรงสร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท รัชกาลที่ 2 แม้ไม่ได้มีการสร้างในรัชสมัยของพระองค์ แต่ได้มีการสร้างพระที่นั่งมหิศราปราสาททวายเป็นในสมัยรัชกาลที่ 4 ในรัชกาลที่ 3 ทรงแปลงพระที่นั่งสุทโธสวรรย์ปราสาท ซึ่งสร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 แต่เป็นเพียงพลับพลาไม่มียอด มาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 สร้างพระที่นั่งอาภรณ์พิโมกษ์ปราสาท

ด้วยเหตุผลดังกล่าวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนจากยอดโดม เป็นยอดเช่นเดียวกับปราสาท และมหาปราสาท โดยมีลักษณะเป็นยอดทรงมณฑป 3 ยอด ตั้งอยู่บนมุข 3 มุข ได้แก่มุขกลาง มุขซ้ายและมุขขวา และทรงพระราชทานนามว่า “พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท” เมื่อการก่อสร้างมาถึงขั้นที่พอจะยกยอดปราสาทได้เสร็จพระราชดำเนิรไปยกยอดปราสาทเมื่อวันศุกร์ แรม 10 ค่ำ เดือน 9 ปีชวด จุลศักราช (พ.ศ. 2421) เวลา 13.30 น.¹⁴ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทสร้างเสร็จพร้อมกับฉลองพระมหาปราสาทควบคู่กับการฉลองพระนครครบ 100 ปี พ.ศ. 2425

หลังจากที่โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทแล้ว ในปี พ.ศ. 2425-2430 ได้โปรดเกล้าให้สร้างพระที่นั่งขึ้นอีก 4 องค์¹⁵ คือพระที่นั่งอมรินทรมณเฑียร เป็นที่บรรทม พระที่นั่งสุทโธธาภิรมย์ เป็นที่ประทับของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระที่นั่งบรรณาคมนครินทร์ เป็นห้องทรงพระอักษร พระที่นั่ง

¹² สมภพ ภิรมย์, ภูฏาคาร (กรุงเทพฯ: กุศลสยามการพิมพ์, 2513), หน้า 100.

¹³ ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2525), หน้า 100-101.

¹⁴ สมภพ ภิรมย์, ภูฏาคาร (กรุงเทพฯ: กุศลสยามการพิมพ์, 2513), หน้า 101.

¹⁵ ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2525), หน้า 101.

ภาพที่ 5.40 พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท รูปแบบแรกสร้างในสมัยรัชกาลที่ 5 สังเกตได้ว่า บริเวณ
ช่อฟ้าเป็นรูปประติมากรรมทรงครุฑ

(ที่มา: พระบรมมหาราชวังและวัดพระศรีรัตนศาสดาราม, หน้า 87).

ภาพที่ 5.41 พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท รูปแบบการปรับปรุงในระยะที่ 2 สังเกตได้ว่า บริเวณ
ช่อฟ้าเป็นรูปแบบช่อฟ้ารวบจอม

(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 109.)

การบูรณปฏิสังขรณ์

เมื่อพระที่นั่งองค์ต่างๆในหมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทได้สร้างเสร็จสิ้นแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จมาประทับเป็นเวลาหลายปี และได้มีการบูรณะ องค์พระที่นั่ง 2 ครั้งในรัชสมัยนี้ ในปี พ.ศ. 2436 และ พ.ศ. 2445 จะเป็นการซ่อมหลังคาที่รั่วเนื่องจากมีฝนพายุพัดแรง ในบางครั้งทำให้ยอดพระที่นั่งองค์ตะวันตกหักพังลงมาการบูรณะพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทครั้งสำคัญจนถึงปัจจุบัน ได้แก่

- **รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** (รัชกาลที่ 6) ในสมัยนี้มีการซ่อมแซมพระที่นั่ง 2 ครั้ง เป็นแต่การซ่อมแซมเพียงเล็กน้อยไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงมาก

- **รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว** (รัชกาลที่ 7) เป็นช่วงที่กรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชอาณาจักรใกล้ครบ 150 ปี ใน พ.ศ. 2475 ดังนั้น ในปี พ.ศ. 2473 จึงโปรดเกล้าฯ ให้ สมเด็จพระยานวิเศษราชานุวัตติวงศ์ทรงเป็นผู้อำนวยการซ่อม และมีหม่อมเจ้าอิทธิเทพสรรค์ กฤดากร ทรงเป็นผู้ควบคุมงาน ให้ทันกับการฉลองพระนครครบรอบ 150 ปี การบูรณปฏิสังขรณ์ครั้งนี้เป็นการซ่อมแซมครั้งใหญ่ นับตั้งแต่มีการสร้างพระที่นั่งองค์นี้มา ได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมและวัสดุที่ใช้เป็นเครื่องบนและเครื่องยอดขององค์พระที่นั่ง เปลี่ยนแปลงทรวดทรงและลวดลายของพระทวาร พระบัญชา และตัวอาคารทั้งภายในและภายนอกทำให้ต่างไปจากเดิมเมื่อแรกสร้าง จนมีลักษณะดังปัจจุบัน¹⁶

5.2.5.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

ผังบริเวณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทตั้งอยู่ในเขตพระราชฐานชั้นกลาง ในบริเวณสวนซ้าย คู่กันกับสวนขวา ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของพุทธรัตนสถาน ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างหมู่พระมหามณเฑียร และพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ผังพื้น ผังอาคารมีลักษณะเป็นรูปตัว “ที” (T) เป็นพระที่นั่งสามชั้น สามองค์ แบ่งเป็นองค์ตะวันออก องค์ตะวันตก และองค์กลางเป็นองค์ประธาน มีมุขกระสันทั้งทางด้านตะวันออกและตะวันตกเชื่อมองค์พระที่นั่งเข้าด้วยกัน ทางขึ้นพระที่นั่งทำให้ขึ้นภายนอกเป็นอัฒจันทร์ขนาดใหญ่สองข้างมุขกลางที่ยื่นออกมาจากองค์พระที่นั่ง

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทมีการแบ่งการใช้สอย ดังนี้

- พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์กลาง

ชั้นบน เป็นหอสำหรับประดิษฐานพระบรมอัฐิ ของพระบรมมหากษัตริย์ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 จนถึงรัชกาลที่ 8 และยักรวมถึงสมเด็จพระบรมราชินีในรัชกาลที่ 4 รัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 7 ภายในของชั้นนี้มีการตกแต่งอย่างศิลปะไทย

ชั้นกลาง เป็นท้องพระโรงหน้า เป็นโถงทำหน้าที่เป็นทางผ่านที่จะเชื่อมต่อไปยังส่วนอื่นขององค์พระที่นั่ง โดยทางด้านใต้มีพระทวารใหญ่เชื่อมต่อกับท้องพระโรงกลาง ทางด้านตะวันออกและด้านตะวันตกเชื่อมต่อกับมุขกระสันของทั้งสองด้าน ด้านเหนือเป็นทางสู่มุขหน้าทำเป็นชานขนาดเล็กยื่นออกไปนอกองค์พระที่นั่งเพื่อเป็นสัณฐานสำหรับพระมหากษัตริย์เสด็จฯ ออกให้ประชาชนเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท

ชั้นล่าง ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของทวารรักษาการณ์ ซึ่งอดีตเป็นเป็นที่ตั้งกองรักษาการณ์ทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์

¹⁶ สมภพ ภิมภย์, ภูฏาคาร (กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2513), หน้า 102.

- พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์ตะวันออก

ชั้นบน เป็นหอประดิษฐานปูชนียวัตถุของพระมหากษัตริย์

ชั้นกลาง เป็นห้องรับแขก เรียกกันในสมัยรัชกาลที่ 5 ว่า "ห้องไปรเวท" ปัจจุบันใช้เป็นห้องรับรองพระราชอาคันตุกะชั้นสมเด็จพระราชาธิบดีและพระราชวงศ์ หรือพระราชอาคันตุกะชั้นประมุขของประเทศ ในโอกาสที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชทานเลี้ยงรับรอง

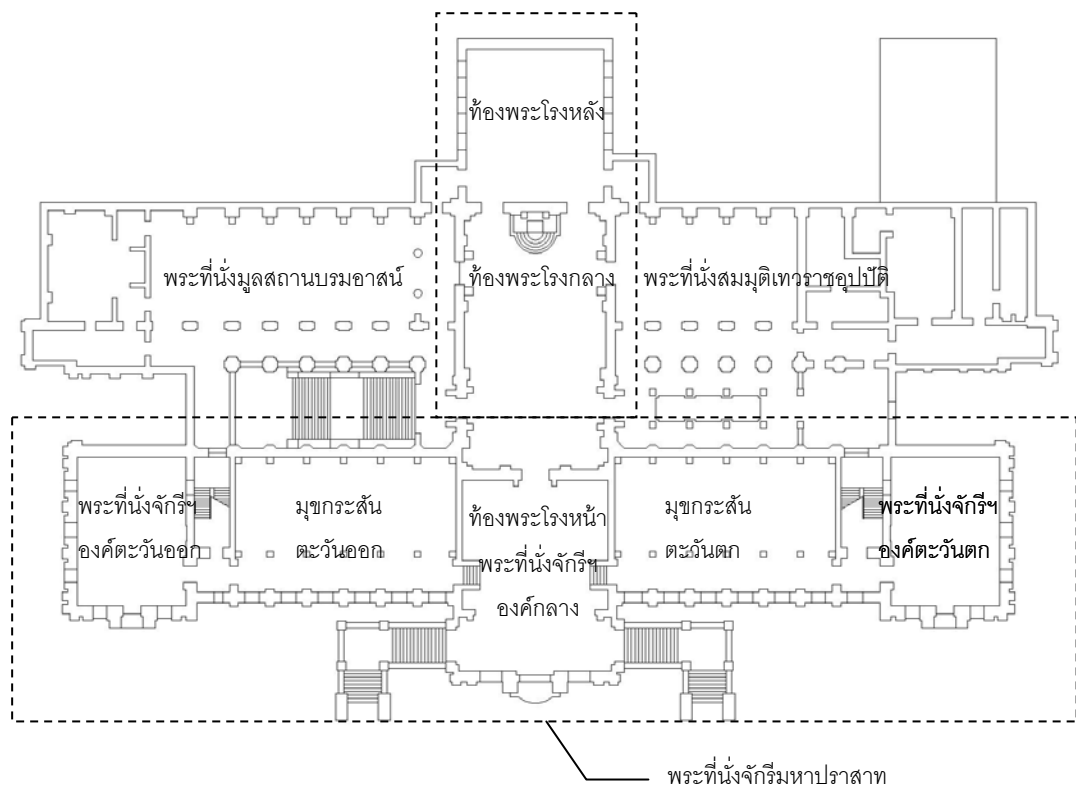
ชั้นล่าง เมื่อสมัยรัชกาลที่ 5 เคยเป็นห้องของราชวงศ์จักรี ปัจจุบันเป็นห้องสำหรับลงนามถวายพระพรในโอกาสมงคลต่างๆ

- พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทองค์ตะวันตก

ชั้นบน เป็นหอสำหรับประดิษฐานพระอัฐิมเหสีและพระอัฐิพระราชวงศ์บางพระองค์ที่โปรดเกล้าฯ มาประดิษฐาน

ชั้นกลาง เป็นห้องรับแขก สมัยรัชกาลที่ 5 จัดเป็น "ออฟฟิศหลวง" สมัยรัชกาลที่ 7 ใช้เป็นห้องเฝ้าฯ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีนาถ ปัจจุบันใช้เป็นที่รอเฝ้าฯ ของคณะทูต และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่

ชั้นล่าง ในอดีตเป็นห้องสมุด ปัจจุบันเป็นห้องเก็บของ

ภาพลายเส้นที่ 5.42 ภาพแสดงแผนผัง หมู่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ชั้นสอง ก่อนการบูรณะต่อเติม พระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร ในรัชกาลปัจจุบัน (ที่มา : คัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

- ท้องพระโรงกลาง

ท้องพระโรงกลางพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เป็นท้องพระโรงสำหรับพระมหากษัตริย์เสด็จออกให้คณะทูตานุทูตได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาททวายเป็นสาสน์ตราตั้ง หรือเฝ้าเพื่อถวายพระพรชัยในโอกาสมงคลต่างๆ และยังใช้เป็นที่ประกอบพระราชพิธี การพระราชกุศล ตามแต่โอกาส ภายในตกแต่งเป็นศิลปะแบบตะวันตกโดยตรงกลางด้านในสุดทำเป็นแท่นหินอ่อนมีบันไดขึ้น ตั้งพระแท่นลา ทอดพระที่นั่งพุดตานถมเหนือขึ้นไปเป็นพระนพปฎลมหาเศวตฉัตร (ฉัตร 9 ชั้น) สองข้างประกอบด้วยพระบรมมหาเศวตฉัตร (ฉัตร 7 ชั้น) ด้านหลังพระที่นั่งเป็นซุ้มจระนำ แบบซุ้มโค้ง กึ่งกลางเขียนรูปตราจักรีแผ่นดินโดยรอบ ตอนบนเป็นลายเฟื้อง

- ท้องพระโรงหลัง

ท้องพระโรงหลังนี้อยู่ติดไปทางด้านหลังของท้องพระโรงกลาง ต่อกับพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬารในสมัยรัชกาลที่ 5 เคยเป็นที่สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทเข้าเฝ้า ท้องพระโรงหลังมีการบูรณปฏิสังขรณ์ปรับเปลี่ยนเป็นห้องโถงเชื่อมต่อเข้าพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร (หลังใหม่) ในรัชกาลปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์ โดย ติดตั้งบันไดเลื่อน ขนาคทั้งสองข้างบันไดทางเชื่อมขึ้นไปไปสู่อุพระที่นั่งหลังใหม่ ติดตั้งโคมตั้งเพิ่มทั้งสองข้างผนังบันไดเลื่อน เปลี่ยนเสาจากเสาปูนเดิม เป็นเสาหินอ่อนจากอิตาลี หัวเสาเป็นเสาแบบตะวันตก (Composite order) ประกอบด้วยหัวเสาด้วยซ่างเอราวัณสามเศียร ครงการใช้สีตกแต่งเดิม เช่นสีเขียวของผนัง และสีของฝ้า ยกเว้นบางส่วนของฝ้าที่เป็นพื้นแดง ได้เปลี่ยนเป็นสีชมพูนวล เพื่อความกลมกลืน พื้นปูด้วยหินอ่อนจากอิตาลี และบูรณทาบ ระบบปรับอากาศ ใช้การฉลุฝ้าเป็นแผงช่องนำส่งอากาศโดย คงลวดลายเดิมเอาไว้ เพิ่มเติมติดตั้งม่าน บริเวณหน้าต่างสเตนกลาสเดิม

ภาพที่ 5.42

พระแท่นลา และพระที่นั่งพุดตานถม กางกั้นพระนพปฎลเศวตฉัตร ภายในท้องพระโรงกลาง พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 121.)

ภาพที่ 5.43 ภายในห้องพระโรงหลัง ในปัจจุบันเป็นห้องโถงเชื่อมต่อเข้าพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร (หลังใหม่)
(ที่มา: สำนักพระราชวัง)

- मुखกระสันด้านทิศตะวันออก

ชั้นบน เป็นเฉลียงทางเดินระหว่างหอพระบรมอัฐิพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทของคกลางกับหอประดิษฐานปูชนียวัตถุของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทของคตะวันออก

ชั้นกลาง เป็นห้องโถงปกติใช้เป็นที่รับรองคณะทูตก่อนเข้าเฝ้าถวายสาส์นตราตั้ง แต่ในโอกาสที่พระราชทานเลี้ยงรับรองพระราชอาคันตุกะชั้นประมุขของประเทศพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงนำพระราชอาคันตุกะเสด็จออกให้ผู้รับเชิญเข้าเฝ้า ภายในแบ่งเป็น 2 ตอน ตอนในเป็นห้องรับรอง ตอนนอกเป็นเฉลียงทางเดิน ผนังด้านในประดิษฐานพระบรมรูป ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึงรัชกาลที่ 7 รวมถึงพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวด้วย

ชั้นล่าง เป็นห้องโถง ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑ์แสดงเครื่องอาวุธโบราณ

- मुखกระสันด้านทิศตะวันตก

ชั้นบน เป็นเฉลียงทางเดินระหว่างหอพระบรมอัฐิพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทของคกลางกับหอพระอัฐิของพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทของคตะวันตก

ชั้นกลาง เป็นห้องโถงสำหรับรับรองแขกผู้มีเกียรติมีลักษณะเหมือน मुखกระสันด้านตะวันออก ผนังด้านในประดิษฐานบรมรูปสมเด็จพระอัครมเหสีรวม 6 พระองค์¹⁷ คือ สมเด็จพระเทพศิรินทรา บรมราชินีในรัชกาลที่ 4 สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนีพันปีหลวง (เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระนางเจ้าเสาวภาผ่องศรี) สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า (เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระราชชนนีสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช) สมเด็จพระนาง

¹⁷ ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1 (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2525), หน้า 117.

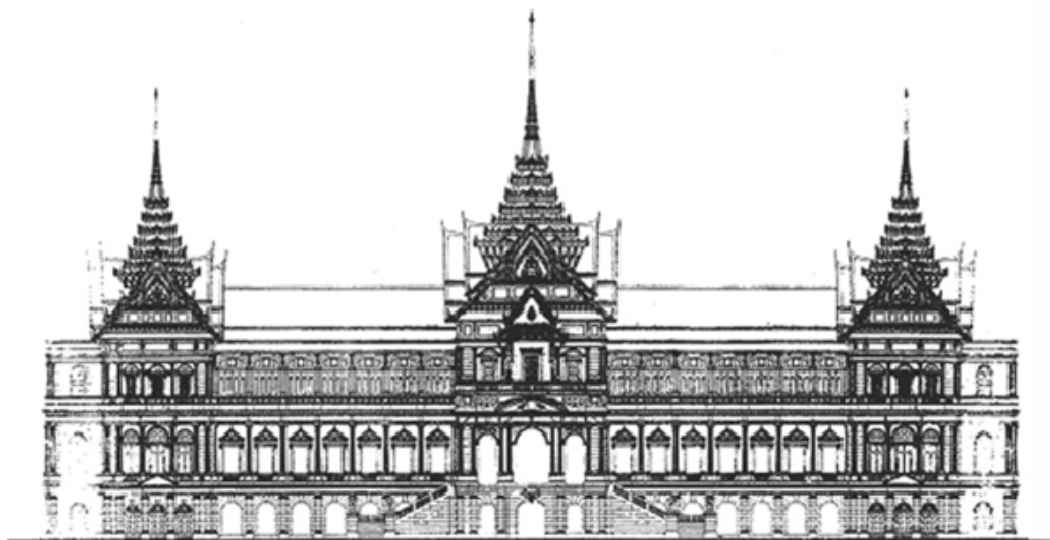
ชั้นล่าง เป็นห้องโถง ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑ์แสดงเครื่องอาวุธโบราณ

ภาพที่ 5.44 ภายในมุขกระสันด้านทิศตะวันออกประดิษฐานพระบรมรูปบูรพมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 114-115.)

ภาพที่ 5.45 ภายในมุขกระสันด้านทิศตะวันตกประดิษฐานบรมรูปสมเด็จพระอัครมเหสี
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 117.)

ภาพที่ 5.46 รูปตั่งพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
(ที่มา: อาทิตย์ ลีมนั่น, วิทยานิพนธ์ การศึกษาภาควิชาการสมัยรัตนโกสินทร์)

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เป็นอาคารปราสาทเครื่องยอดทรงมณฑปที่สร้างขึ้นในแบบผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมไทยกับตะวันตก (ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาของฝรั่งเศส) มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมและวัสดุที่ใช้เป็นเครื่องบนและเครื่องยอดขององค์พระที่นั่ง ในสมัยรัชกาลที่ 7 จนมีลักษณะดังปัจจุบัน ดังนี้

- **ฐานอาคาร** เป็นงานก่ออิฐฐานปูน ตกแต่งด้วยลักษณะลวดลายของการก่อหินอย่างสถาปัตยกรรมตะวันตก มีการออกแบบขั้นได้ถุน เป็นช่องทางเดินการให้สามารถใช้งานได้โดยเป็นที่ของข้าราชการบริพาร โดยมีการก่อเป็นซุ้มโค้งทึบทุกระยช่วงเสา ทำให้มีลักษณะเหมือนระเบียงภายในฐานอาคาร

- **ตัวเรือนอาคาร** ท้องพระโรงกลาง เปลี่ยนผนังด้านหลังเดิมเป็นผนังเรียบคาดด้วยผ้าปัก เป็นผนังมีซุ้มจรนำ ตอนบนเขียนลายเฟื่อง กลางซุ้มเขียนลายจักรีล้อมรอบด้วยรัศมี ซุ้มพระทวารทั้ง 2 ข้างแก้ไขให้สูงกว่าเดิม ยอดซุ้มทำเป็นรูปช้างเอราวัณยืนแทนเชิงพระจุลมงกุฏเช่นเดิม ส่วนเพดานแก้ไขให้ทึบกว่าของเดิมซึ่งโปร่งแสง

- **ซุ้มพระทวาร และ พระบัญชา** เดิมบานพระบัญชาชั้นบนเป็นบานเกล็ดเปลี่ยนเป็นบานทึบ ซุ้มพระบัญชาชั้น 2 เดิมเป็นรูปเทวดาประคองตราแผ่นดินยอดจุลมงกุฏเปลี่ยนเป็นเอาเทวดาอกทำเป็นซุ้มโค้งบรรจบกับตราแผ่นดินยอดจุลมงกุฏแทน ส่วนบานพระทวาร พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทชั้น 2 ซึ่งมี 13 ช่องแต่เดิมบานพระทวารเป็นแบบลูกฟักเรียบแก้ไขเป็นบานพระทวารประกอบลวดลายปิดทองทุกบาน

ลายคอสอง ลายคอสองใต้ช่องพระบัญชาเดิมเป็นรูปช้าง 3 เศียร สับกันกับตราพระปรมาภิไธย จ.ป.ร. มีพวงมาลาเป็นลายเฟื่องต่อเนื่องกันเปลี่ยนเป็นยกเล็กลายเดิมออก คงเหลือตราพระปรมาภิไธย จ.ป.ร. บนพื้นลายใบไม้มัดเรียงกัน

ภาพที่ 5.47 ชุ่มพระบัญชาที่มีแบบหัวเสาและชุ่มม้วนโค้งแบบตะวันตก ผสมผสานกับตราแผ่นดินและจุลมงกุฎแบบไทย ประกอบลวดลายเฟืองอุบะ (ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 438.)

ภาพที่ 5.48 พระทวารด้านหน้าขององค์พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท อยู่ในรูปแบบชุ่มโค้ง บานพระทวารเป็นเหล็กหล่อลวดลายเครือเถาในศิลปะตะวันตก ส่วนบนประดิษฐานตราราชวงศ์จักรี (ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 438.)

- **มุขเด็จ** เปลี่ยนลักษณะหลังคาใหม่โดยขยายออกไปสุดคาดฟ้าด้านทิศเหนือ และเปลี่ยนลายหน้าบันซึ่งเดิมเป็นพระปรมาภิไธยไทยและพระมหามงกุฎ เป็นตราหน้าบันของมุขเด็จทำเป็นรูปตราจักรีล้อมรอบด้วยสายสังวาลนพรัตน์ฯ สาร่ายรวงผึ้งเดิมเป็นคูหาหน้านางเปลี่ยนเป็นสาหร่ายรวงผึ้งตัดมุมเป็นเส้นตรงตามแนวหน้ากระดานฐานพระ

- **เครื่องหลังคา** หลังคาของพระที่นั่งมุงกระเบื้องเคลือบสอดสี เครื่องล่ายองแต่เดิมเป็นแบบช่อฟ้ามอญ ช่อฟ้ารวบจอม เปลี่ยนเป็นเครื่องล่ายองแบบนาครวย และนาคสะดุ้ง มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ทวยรับรับชักราของเครื่องยอด เดิมเป็นครุฑยุคนาคเช่นเดียวกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเปลี่ยนเป็นคันทวยรับชักราแทน และยังมีการเปลี่ยนลายหน้าบันใหม่ทุกด้าน ดังนี้

หน้าบันของพระที่นั่งองค์กลางซึ่งเป็นองค์ประธาน ทำเป็นรูปตราแผ่นดิน ซึ่งเป็นตราที่มีในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นรูปพระมหามงกุฎครอบตราจักรี เหนือข้าง 3 เศียร โดยมีรูปช้าง และกริชอยู่ได้ข้างสามเศียร อีกที่มีสายสังวาลร์ครอบ มีพระแสงขรรค์ชัยศรี และธารพระกรชัยฤกษ์ไขว้กันอยู่ด้านหลัง สองข้างของหน้าบันประกอบด้วยฉัตร 7 ชั้น ปิดทองหน้าบันของพระที่นั่งองค์ตะวันออกและพระที่นั่งองค์ตะวันตก เป็นรูปจุลมงกุฎ ประดิษฐานเหนือพานแว่นฟ้า รองรับด้วยช้างสามเศียร สองข้างประกอบไปด้วย คชสีห์และราชสีห์ประคองฉัตร ปิดทอง

- **เครื่องยอดอาคาร** เป็นเครื่องยอดทรงมณฑปซ้อนชั้น 7 ชั้นอย่างมหาปราสาท ปลียอดบัวกลุ่ม ชุ่มบันแถลง เดิมเป็นไม้เปลี่ยนเป็นทองแดงแทน เปลี่ยนสันหลังคาซึ่งเดิมประดับด้วยบราลีประดับเป็นระยะ ๆ โดยตลอด โดยเอาออกทั้งหมด

ภาพที่ 5.49 หน้าบันพระที่นั่งจักรีองค์กลางเป็นรูปตราอาร์มแผ่นดิน
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 422.)

ภาพที่ 5.50 หน้าบันมุขเด็จเป็นตราจักรี
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 422.)

5.2.6 พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท

ภาพที่ 5.51 พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 168.)

5.2.6.1 ที่ตั้ง มูลเหตุการณีก่อสร้าง และประวัติความเป็นมา

ที่ตั้ง ตั้งอยู่มุมสวนศิวาลัย ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ติดกับเขตพระราชฐานชั้นใน ด้านประตูราชสำราญ พระที่นั่งองค์นี้ตั้งอยู่ในตำแหน่งของพระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ ในหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์

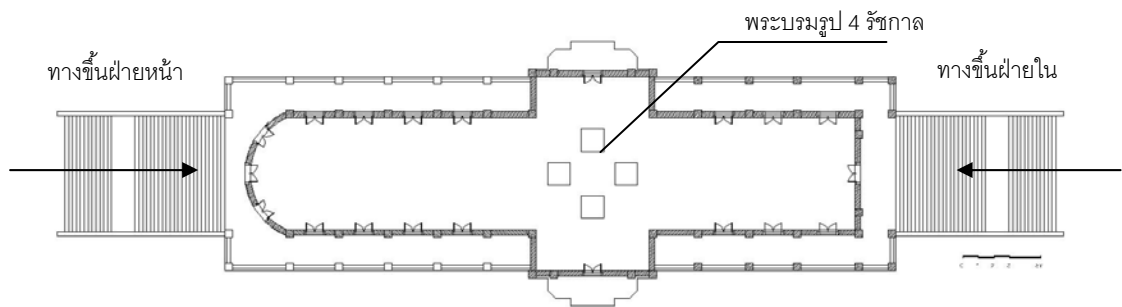
มูลเหตุการณีก่อสร้าง เพื่อประดิษฐานพระบรมรูปสมเด็จพระนурพกษัตริยาธิราชเจ้าแห่งราชวงศ์จักรี

ประวัติความเป็นมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานพระบรมรูปสมเด็จพระนурพกษัตริยาธิราชเจ้าแห่งราชวงศ์จักรี ซึ่งหล่อขึ้นในรัชกาลของพระองค์ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระบรมรูปไปประดิษฐาน ณ ปราสาทพระเทพบิดร ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อพุทธศักราช 2461¹⁸ ตราบจนปัจจุบัน

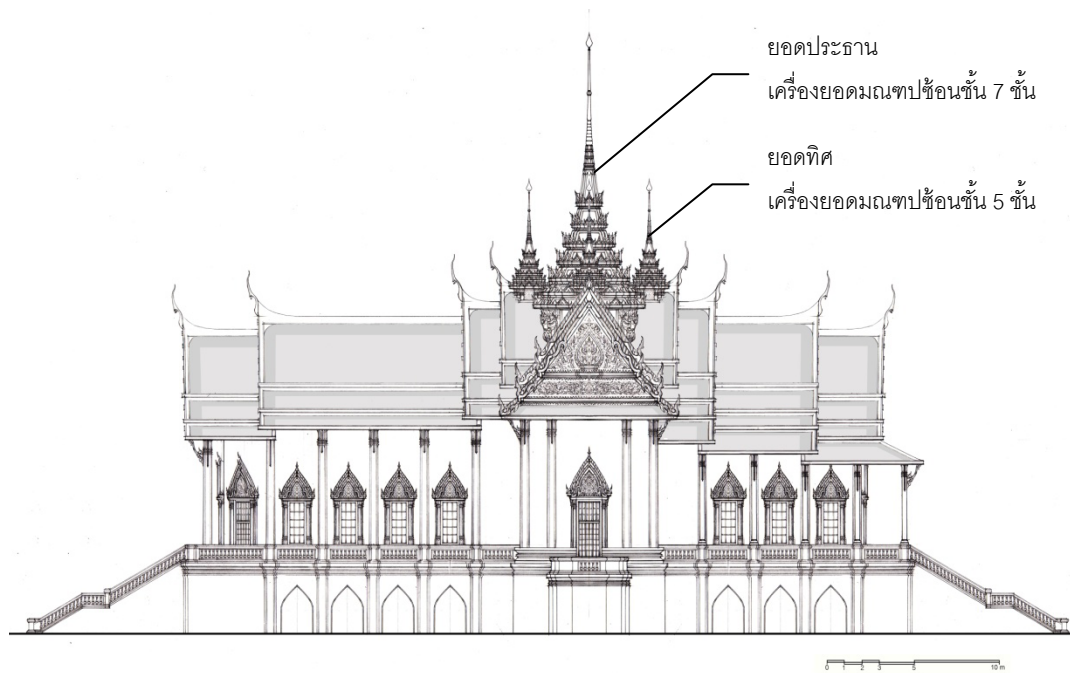
5.2.6.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

ผังพื้น มีแผนผังพระที่นั่งเป็นแบบจัตุรมุข มุขด้านทิศตะวันออกใช้เป็นท้องพระโรงฝ่ายหน้า มีผนังด้านสกัดเป็นทรงโค้ง มุขด้านทิศตะวันตกใช้เป็นท้องพระโรงฝ่ายใน เพิ่มหลังคากระเบื้องโดยรอบ ส่วนมุขด้านทิศเหนือและใต้เป็นมุขสั้น

¹⁸ กรมศิลปากร, จดหมายเหตุการณีนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ, 2525), หน้า 152.

ภาพลายเส้นที่ 5.43 ภาพแสดงผังพื้น พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท มุขด้านทิศตะวันออกใช้เป็นห้องพระโรงฝ่ายหน้า มีผนังด้านสกัดเป็นทรงโค้ง มุขด้านทิศตะวันตกใช้เป็นห้องพระโรงฝ่ายใน บริเวณส่วนกลางในสมัยรัชกาลที่ 5 ใช้ประดิษฐานพระบรมรูปสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าแห่งราชอาณาจักรจักรี รัชกาลที่ 1-4 ซึ่งหล่อขึ้นในรัชกาลของพระองค์
(ที่มา : สันนิษฐานโดยผู้วิจัย)

ภาพลายเส้นที่ 5.44 รูปตั้งพระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท
(ที่มา : สันนิษฐานโดยผู้วิจัย)

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

- **ฐานอาคาร** ชั้นล่างเป็นโถงโล่งในแต่ละช่วงเสาก่อเป็นซุ้มโค้งแหลม (pointed arch) รับโครงพื้น

- **ตัวเรือนอาคาร** อาคารเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทั้งหลัง ภายในของพระที่นั่งตั้งบุษบกประดิษฐานพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี¹⁹ เพดานภายในเป็นไม้ทาสีฟ้าหม่นเขียนลายทองเป็นดาวเพดาน

บันไดทางขึ้นด้านตะวันออกติดต่อกับพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ซึ่งเป็นทางเข้าของฝ่ายหน้า ส่วนบันไดทางขึ้นด้านตะวันตกติดต่อกับฝ่ายใน

- **ซุ้มพระทวาร และ พระบัญชา** ซุ้มพระทวารและซุ้มพระบัญชา เป็นซุ้มทรงบัลลังก์ทรวดทรงมีลักษณะแหลมสูงกว่าสมัยก่อน บานพระทวารและพระบัญชาเป็นไม้ด้านนอกลงยาประดับกระจกสีเขียว ด้านในปิดทองล่องชาด ฉลุลายใบเทศ

- **เครื่องหลังคา** หลังคาเป็นหลังคาทรงจั่ว ชั้น 4 ชั้น มุงกระเบื้องเคลือบสลับสี ตรงกลางมุงกระเบื้องสีแดง ขอบมุงสีเขียว เครื่องล่ายองทำเป็นแบบไทยประเพณี หน้าบันทำเป็นรูปพระนารายณ์ทรงสุบรรณ ล้อมรอบด้วยลายกระหนกเทพนมบนพื้นกระจกสีน้ำเงิน

- **เครื่องยอดอาคาร** ยอดขององค์พระที่นั่งเป็นยอดทรงมณฑป 5 ยอด มียอดมณฑป 7 ชั้น เป็นประธานอยู่กึ่งกลางอาคาร และมียอดบริวารเป็นยอดมณฑป 5 ชั้นอีก 4 ยอด อยู่บนสันหลังคาทั้ง 4 ด้าน บริเวณไขราของเครื่องยอดทำเป็นรูปครุฑยุคนาครองรับไขรา เช่นเดียวกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

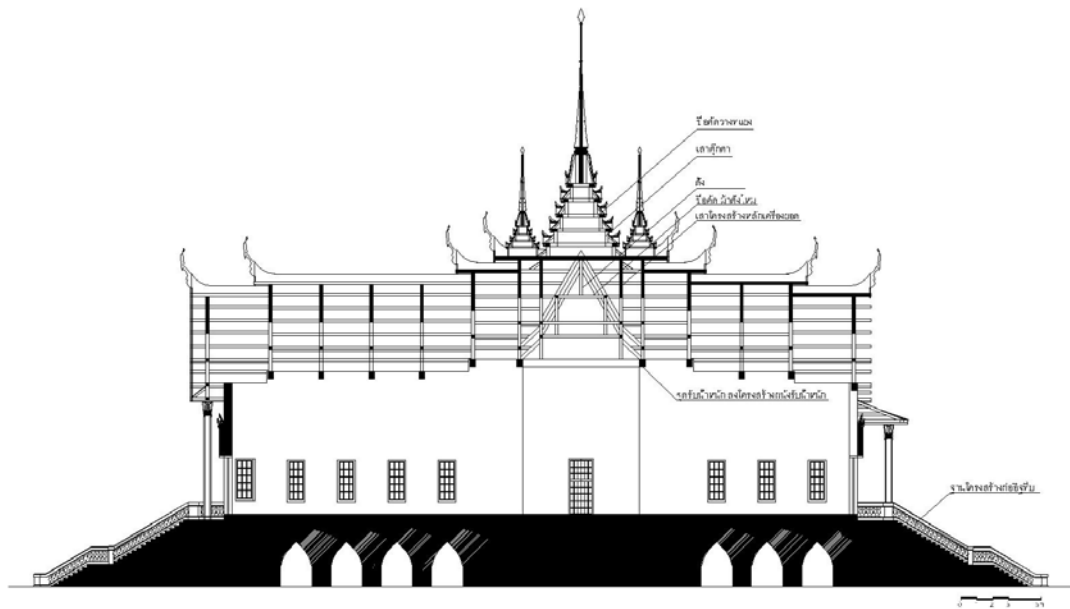
ภาพที่ 5.52

ไขรารับยอดมณฑป ทำเป็นรูปครุฑยุคนาค

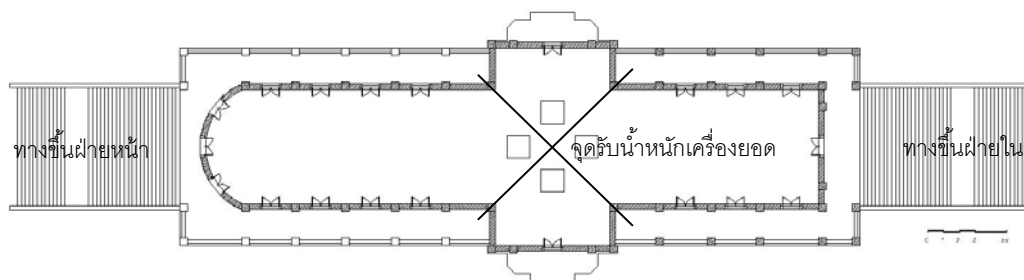
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 164.)

¹⁹ ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2525), หน้า 169.

โครงสร้างอาคาร

ภาพลายเส้นที่ 5.45 รูปตัดตามขวาง แสดงโครงสร้าง พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท
(ที่มา : สันนิษฐานโดยผู้วิจัย)

ภาพลายเส้นที่ 5.46 ผังพื้นแสดงจุดรับน้ำหนักพระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท
(ที่มา : สันนิษฐานโดยผู้วิจัย)

5.2.7 พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์

ภาพที่ 5.53 พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์
(ที่มา: ระพีพรรณ ใจภักดี, วังและตำหนัก, หน้า 53)

5.2.7.1 ที่ตั้ง มูลเหตุการณีก่อสร้าง และประวัติความเป็นมา

ที่ตั้ง ตั้งอยู่กลางสระน้ำภายในเขตพระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

มูลเหตุการณีก่อสร้าง เป็นการสร้างพระที่นั่งขึ้นใหม่ขึ้น ในตำแหน่งพระที่นั่งเดิมของใน

ประวัติความเป็นมา

พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ เดิมเป็นพระที่นั่งองค์หนึ่งในพระราชวังบางปะอิน ซึ่งสร้างมาตั้งแต่พื้นที่บริเวณนี้ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นเกาะใหญ่ เรียกว่า "เกาะบ้านเลน"²⁰ เมื่อคราวสมเด็จพระเจ้าปราสาททองขึ้นครองราชสมบัติเป็นกษัตริย์ พระองค์ได้ทรงอุทิศนิวาสนสถานเดิม ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานขึ้นเป็นวัด พระราชทานนามว่า "วัดชุมพลนิกายาราม"²¹ และได้โปรดเกล้าให้ขุดสระใหญ่ทางด้านทิศใต้ของวัดพร้อมสร้างพระราชวังขึ้นที่เกาะบางปะอิน

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ขึ้น เพื่อฉลองการที่พระราชเทวีประสูติสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ พระนางรายณ์ราชกุมาร โดยพระราชทานนามว่า "พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์" ซึ่งหมายความว่า พระองค์ได้มีพระราชสมภพที่นี่ และได้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน พระที่นั่งองค์นี้ใช้เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา จนกระทั่ง เสียกรุงให้แก่พม่าเมื่อปี พ.ศ. 2310 พระที่นั่งองค์นี้จึงถูกปล่อยให้รกร้างไป

²⁰ สำนักพระราชวัง, พระราชวังบางปะอิน (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2546), หน้า 25.

²¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

การบูรณปฏิสังขรณ์

- **รัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** (รัชกาลที่ 4) ได้เสด็จพระราชดำเนินไปยังกรุงศรีอยุธยา ระหว่างทางที่ประพาสผ่านบางปะอิน ทรงทอดพระเนตรเห็นความรุ่มร้อนของบางปะอิน และยังทรงทราบว่าที่แห่งนี้เคยเป็นพระราชวังเก่า สมัยกรุงศรีอยุธยา ได้เสด็จขึ้นทอดพระเนตรและเป็นที่ต้องพระราชหฤทัย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาพลเทพ (หลง ต้นตระกูลบุญหลง)²² เป็นแม่กองจัดการก่อสร้าง ขุดสระขึ้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งองค์หนึ่งสำหรับเป็นที่ประทับมีเรือนแถวสำหรับฝ่ายใน และมีพลับพลาริมน้ำ เป็นต้น

- **รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** (รัชกาลที่ 5) โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชวังบางปะอินขึ้นใหม่ในปี พ.ศ. 2415

ทอง ในการเดียวกัน

นั้น ยังมีการสร้างอาคารอื่นๆด้วย ได้แก่ พระที่นั่งวโรภาสพิमान หอหม่อมมณเฑียรเทวราช สภาคารราชประยูร พระตำหนักฝ่ายหน้า และพระตำหนักฝ่ายในบางส่วน แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2419

- **รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** (รัชกาลที่ 6) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะซ่อมแซมพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ โดยการเปลี่ยนพื้นและเสาเป็นแบบคอนกรีต²³ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมรูปหล่อสัมฤทธิ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่พระองค์จริงฉลองพระองค์เต็มยศจอมพลทหารบก นำมาประดิษฐาน ณ พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์จนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 5.54 งานฉลองพระอัฐิพระองค์เจ้าหญิงศรีวิไลย์ลักษณ กรมขุนสุพรรณภาควดี ที่พระที่นั่งบางปะอิน มีการต่อเติมอาคารชั่วคราวเพื่อเชื่อมกับตลิ่ง
(ที่มา : สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์, หน้า 338).

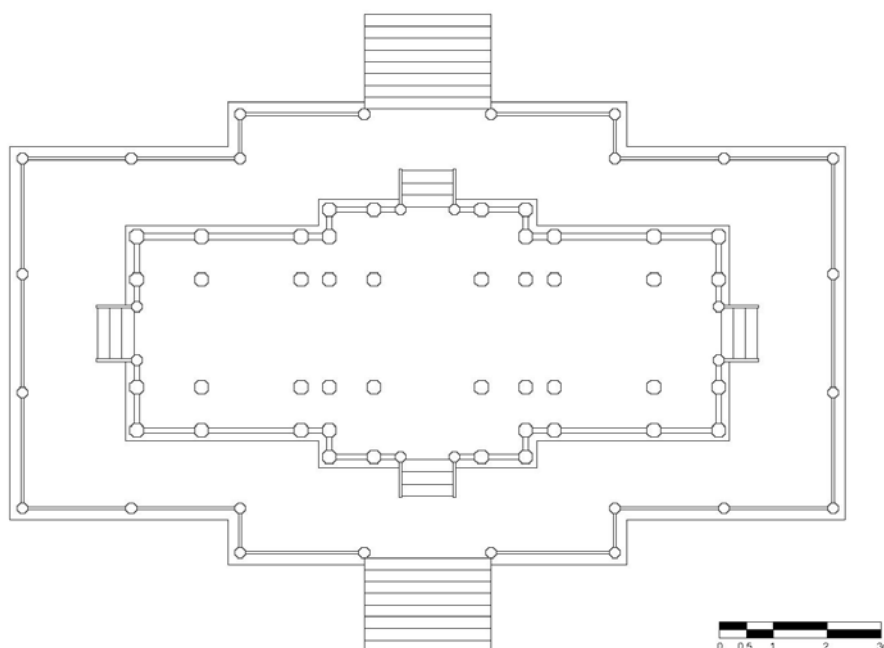
²² สำนักพระราชวัง, พระราชวังบางปะอิน (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2546), หน้า 28.

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 29.

5.2.7.2 รูปแบบทางสถาปัตยกรรม

ผังบริเวณ พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ ตั้งอยู่กลางสระน้ำ ในเขตพระราชฐานชั้นนอกของพระราชวังบางปะอิน แวดล้อมอาคารโดยรอบ ได้แก่ หอเหมมณเฑียรเทวราช สภาคารราชประยูร และพระที่นั่งวโรภาสพิमान

ผังพื้น ลักษณะเป็นพระที่นั่งโถงมีขนาดเล็ก โถงไม่มีผนัง แผนผังพระที่นั่งเป็นแบบจัตุรมุข โดยยื่นมุขด้านที่เป็นบันไดทางขึ้นจากสระน้ำ ตัวอาคารมีทางเดินได้โดยรอบ ตัวอาคารสร้างขึ้นกลางสระน้ำ เข้าถึงได้โดยทางเรือเท่านั้น

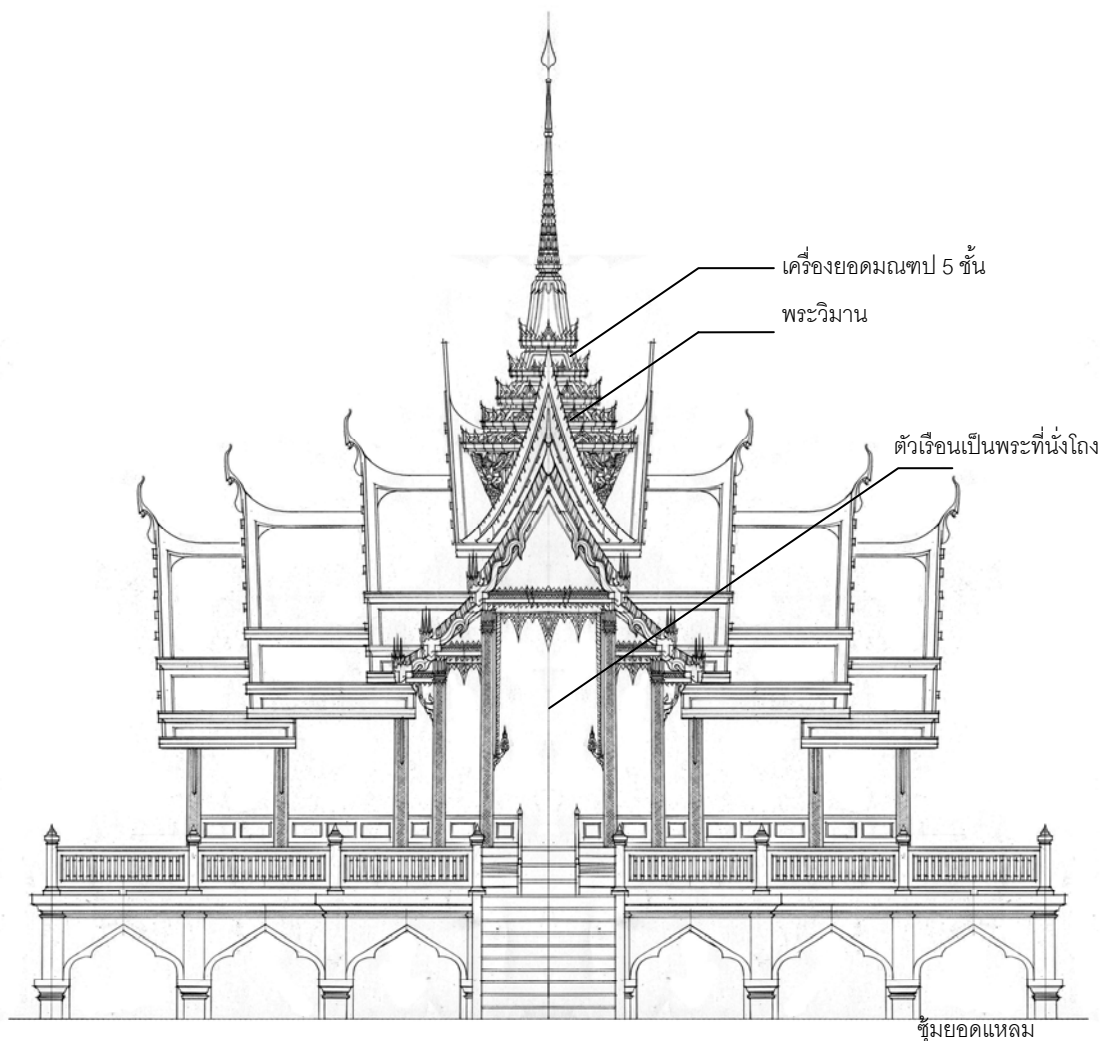

ภาพลายเส้นที่ 5.47 ภาพแสดงผังพื้นพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์

(ที่มา : สันนิษฐานประกอบภาพถ่ายโดยผู้วิจัย)

องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

- **ฐานอาคาร** ฐานด้านล่างทำเป็นซุ้มคูลาโปร่ง ลักษณะเป็นซุ้มยอดแหลม มีบันไดขึ้นในด้านยาวของอาคารทั้ง 2 ด้าน เป็นโครงสร้างคอนกรีตเสริมเหล็ก
- **ตัวเรือนอาคาร** ลักษณะตัวอาคารเป็นศาลาโถง ไม่มีผนัง โดยเสาจะเป็นเสาย่อมุมไม้สิบสอง หัวเสาเป็นบัวจวงกล เป็นไม้แกะสลักลวดปิดทองประดับด้วยกระจกสีทั้งเสา
- **เครื่องหลังคา** หลังคาเป็นหลังคาทรงจั่ว ชั้น 4 ชั้น 3 ตับ มุงด้วยกระเบื้องดินเผาเคลือบสลับสีสามสี ตรงกลางมุงกระเบื้องสีส้มแดง ขอบถัดมามุงสีส้ม ขอบนอกมุงสีเขียว มีเครื่องลำยองช่อฟ้าใบระกาหางหงส์แบบไทยประเพณี ทำจากไม้แกะสลักปิดทอง ในหลังคาชั้นบนสุดที่ติดกับส่วนยอดมีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากอาคารอื่นคือ ไม้เป็นจระก้าแบบไทยประเพณี แต่เป็นลักษณะของบันลมและบากลวดลายเป็นช่วงๆ เรียกว่า วิมาน หน้าบันของพระที่นั่งทั้ง 4 ด้านทำเป็นรูปตราอาร์มหรือตราแผ่นดิน ซึ่งมีลักษณะเดียวกันกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทที่สร้างในสมัยเดียวกัน

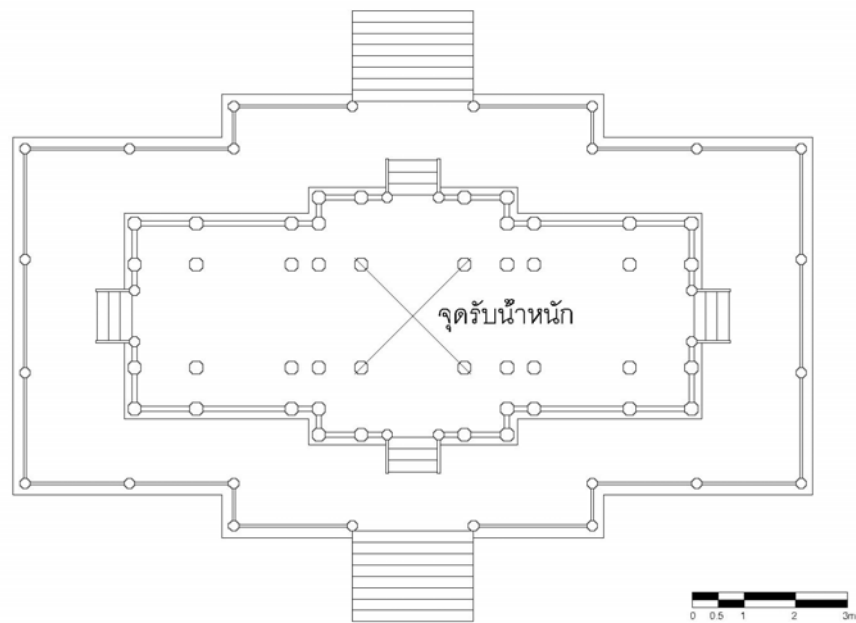
ภาพลายเส้นที่ 5.48 ภาพแสดงรูปตั้งพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์
(ที่มา : สันนิษฐานประกอบภาพถ่ายโดยผู้วิจัย)

- เครื่องยอดอาคาร ยอดขององค์พระที่นั่งทำเป็นยอดทรงมณฑป 5 ชั้น ประกอบด้วยบัน
แถลง และนาคปักแบบนาคเป็นอน ส่วนยอดทำเป็น เหม 3 ชั้น บัวกลุ่ม 5 ชั้น บริเวณชักราของเครื่องยอดทำเป็นรูป
ครุฑยุคนาครองรับชักรา

โครงสร้างอาคาร

โครงสร้างของอาคารเป็นไม้ทั้งอาคารเนื่องจากเป็นศาลาโล่งไม่มีผนัง และส่วนโครงสร้างของหลังคาและส่วนยอด ทำให้มีน้ำหนักของโครงสร้างไม่มาก จึงมีความเหมาะสมกับยอดทรงมณฑป

การถ่ายน้ำหนักลงสู่โครงสร้างของอาคาร ผนังของอาคารเป็นแบบจัตุรมุข น้ำหนักจากหลังคาและยอดจะถ่ายลงสู่บริเวณพื้นที่รูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตรงกลางของอาคารในแนวเดียวกับยอด ส่วนที่จะทำการรับน้ำหนักของหลังคาและยอดของอาคาร จะเป็นบริเวณเสาทั้งสี่ของอาคารเป็นหลัก ก่อนที่จะถ่ายน้ำหนักลงสู่ฐานอาคาร

ภาพลายเส้นที่ 5.49 ผนังแสดงจุดรับน้ำหนักพระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์
(ที่มา : สันนิษฐานโดยผู้วิจัย)

บทที่ 6

สถาปัตยกรรมไทยเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ในงานสถาปัตยกรรมชั่วคราว ประเภทพระเมรุมาศ และพระเมรุ

พระเมรุมาศ และพระเมรุ เป็นสถาปัตยกรรมที่จัดสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองการใช้สอยในพระราชพิธีอันเกี่ยวเนื่องด้วยพระบรมศพ สำหรับพระมหากษัตริย์ และพระศพพระบรมวงศานุวงศ์ ก่อสร้างเพื่อใช้เป็นงานชั่วคราว และรื้อถอนเมื่อเสร็จสิ้นพระราชพิธี รูปแบบสถาปัตยกรรมประเภทเครื่องยอด คล้ายคลึงกับอาคารถาวร หากแต่มีการเปลี่ยนแปลงในวัสดุและกรรมวิธีในการก่อสร้าง เพื่อให้เหมาะสมกับระยะเวลา มีการประดับตกแต่งงานศิลปกรรมและองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอย่างประณีต วิจิตร ดงาม เพื่อความสมพระเกียรติแก่พระบรมศพ หรือพระศพ หรือเป็นเกียรติแก่ผู้ล่วงลับ การก่อสร้างพระเมรุมาศ พระเมรุ หรือ เมรุ จึงถือเป็นงานศิลปสถาปัตยกรรมชั้นยอดที่สะท้อนถึงลัทธิความเชื่อที่ให้ความสำคัญต่อการตาย ซึ่งยึดถือปฏิบัติเป็นประเพณีมาแต่โบราณของไทย

สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้ทรงกล่าวไว้ใน สารานุกรมเมื่อ 3 มี.ค. 2476 ความว่า "เมรุ เห็นจะได้ชื่อ (จากกร) ปลูกปราสาทอันสูงใหญ่ท่ามกลางปลูกปราสาทน้อยขึ้นตามมุมทุกทิศ มีโขนทวาร (โคปุระ) ชักระเบียงเชื่อมถึงกัน บั๊ก ราชวัติล้อมเป็นชั้นๆ มีลักษณะดูเขาพระสุเมรุ ตั้งอยู่ท่ามกลางมีสัตว์บริภณต์ล้อม จึงเรียกว่า พระเมรุ ที่หลังทำยอดลง ไม่มีอะไรล้อม เหลือแต่ยอดแหลมๆ ก็คงเรียกว่า เมรุ"

ตามระบอบความเชื่อของวัฒนธรรมไทย ถือพระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพ ตามคติของพราหมณ์หรือฮินดู เทพย่อมสถิตอยู่บนเขาสุเมรุ ที่ล้อมไปด้วยเขาสัตว์บริภณต์ เมื่อจุติลงมายังมนุษย์โลกถือเป็นสมมติเทพ เมื่อสวรรคตจึงตั้งพระบรมศพบนพระเมรุมาศ เป็นการส่งพระศพ พระวิญญาณ เสด็จกลับสู่เขาพระสุเมรุดังเดิม¹

แม้ว่าหลักฐานของการประกอบพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพมีกล่าวขึ้นมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย ในไตรภูมิภคา หรือ ไตรภูมิพระร่วง แต่การก่อสร้างพระเมรุมาศเพื่อประกอบพระราชพิธีนั้นปรากฏเป็นครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งเป็นช่วงสมัยที่ได้รับอิทธิพลจากลัทธิเทวราชาในวัฒนธรรมขอม และถือเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ถ่ายทอดสืบทอดเป็นลำดับ ดังนี้²

¹ ศาสตราจารย์ พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2539) หน้า 40.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 7 – 10.

ภาพลายเส้นที่ 6.1 ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุเอกในสมัยกรุงศรีอยุธยา ประกอบด้วยพระเมรุ
ประธาน ปิดล้อมด้วยสามสร้าง ประกอบพระเมรุยอดปราสาททั้งสี่มุม ระหว่าง
ด้านทั้งสี่เป็นซุ้มประตูเมรุยอดปราสาททั้งสี่ด้าน ล้อมรอบด้วยรั้วราชวัตร ปักฉัตร
เบญจรงค์ ต้นพุ่มดอกไม้เพลิงโดยรอบ ด้านหน้าพระเมรุประกอบระทากและโรง
ระบำ

(ที่มา: ผู้วิจัย สันนิษฐานรูปแบบจากพงศาวดาร)

6.1 สมัยกรุงศรีอยุธยา

ในเอกสารจากหอหลวง³ ในบทที่ว่าด้วยเอกสารโบราณราชประเพณี ได้กล่าวถึงแบบแผนการสร้างพระ
เมรุในสมัยอยุธยาได้โดยละเอียด ว่าด้วย แบบอย่างการพระเมรุ เอก โท ตรี

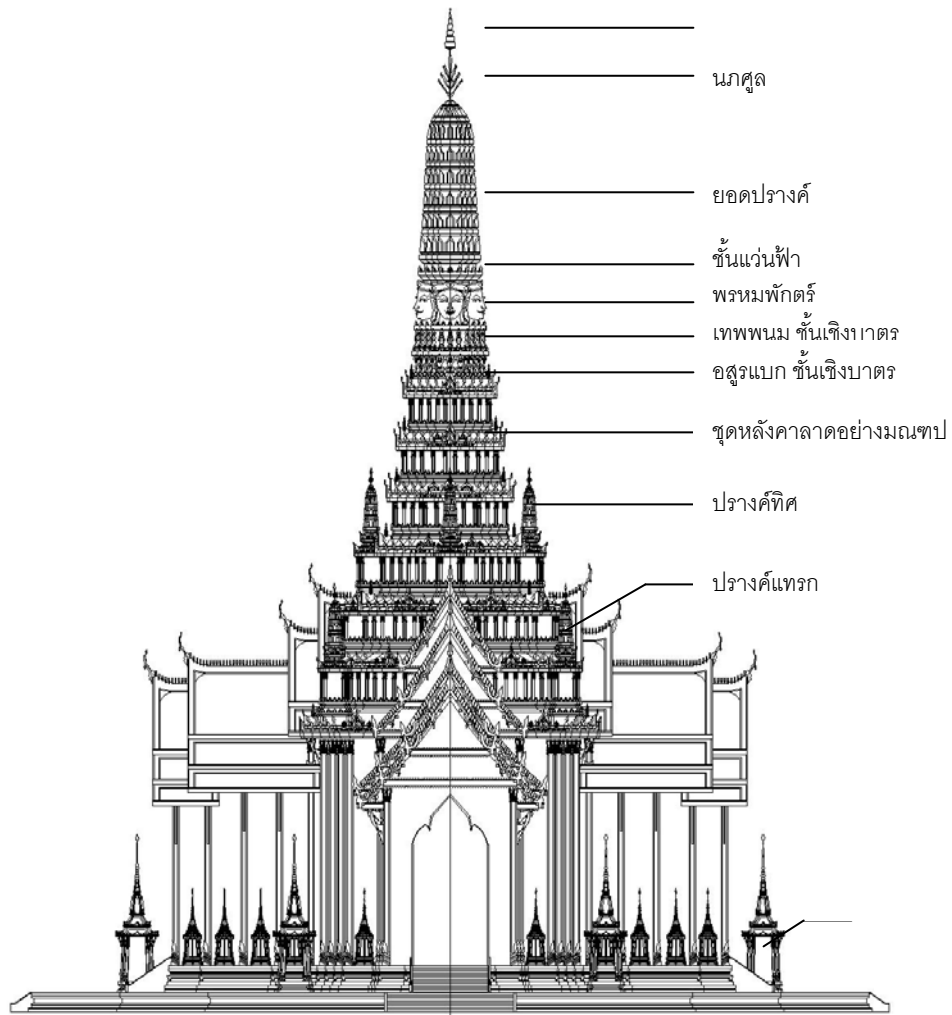
- **พระเมรุเอก** เป็นอาคารที่มีฐานนาคสี่เศียรสูงที่สุด ใช้ในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพของ
พระมหากษัตริย์ มีรายละเอียดดังนี้

“...พระเมรุเอก เสายาว 20 วา ซี่ยาว 7 วา ทรงตั้งแต่ฐานปัดถึงยอดตรี 40
วา มี ยอดปราสาทใหญ่ 1 ฐานปราสาทมีชั้นแว่นฟ้ารอบสองชั้น ถัดชั้นแว่นฟ้าลงมา มีรูปพรหม
ภักตร์ประดับยอดฐาน ถัดมา มีรูปเทพนมรอบ ถัดมา มีรูปป่อสูรแบกฐานบัตรรอบฐาน ตามช่วง
ซุ้มคฤหาศคารน้อยๆ นั้น มีรูปเทพสถิตยประจำอยู่ทุกช่วงซุ้ม แลมุขคฤหาศคารใหญ่เป็นหน้า
มุขซ้อนสองชั้นทั้งสี่มุขๆ มี ปราสาทย่อมๆ ตั้งอยู่บนบนหลังคามุขทั้ง 4 ทิศ ที่เรียกว่าเมรุทิศ
นั้น ที่ระวางมุขใหญ่ในร่วมมณฑปที่ย่อเก็จนั้นมียอด ปราสาทย่อมๆ ตั้งอยู่ตามระวางมุขนั้นทั้ง
4 ทิศ ที่เรียกว่า เมรุแซก แล้วมีหลังคาใหญ่ซ้อนสองชั้น รองหลังคามุขทิศนั้นๆ เป็นมุขยาว
ออกมาทั้ง 4 ทิศ ที่อกไก่บนหลังคามุขยาวทั้ง 4 ก็มียอดบลาลี่ตั้งเป็นระยະ ห่างกันศอกหนึ่งเป
นแถวไปทั่วทุกมุข ใต้หน้าบรรณมุขนั้นเป็นซุ้มคูหา ตามอกไก่ แลเชิงกลอน มีครีบลึงห์ ครีบลูท
ทับหลังคาทั้งสิ้น ตามเชิงกลอนน้ำตกมีพวงมโหดีชโคมเพชร ห้อยตามหน้ามุขใหญ่เล็ก แลมณฑป
มีช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ นาคสะดุ้ง พร้อมสรรพางค์ ที่ย่าเมรุมีช่อบัณชกรทุกห้อง หลังบัณชกรมีซุ้ม
เป็นยอดมณฑปนภสูร หว่างบัณชกรมีเสาย่อเก็จประกอบนอกฝา ต้นกาศ์พรหมสร กลางเสามี
ตาบประจำยามรด ปลายเสาเป็นกาศ์กลีบบัวทรงเครื่อง บนปลายเสามีทวยนาครับเชิงกลอน

³ วินัย พงศ์ศรีเพียร, พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์,
2551) หน้า 117-127.

...ภายในเมรุเป็นพื้นขาวเขียนลายทรงข้าวบิณฑ์ เทพนม เพดานดาษผ้าขาว เขียนลายดาวทอง เป็นระยะทั่วไป บานพระบัญชารฝ่ายนอก เขียนลายรดน้ำทองตะโก ฝ่ายในเขียนรูปเทพบุตร เทพธิดา ใน กลางพระเมรุมีเมรุทองยอดมณฑปนพสุรย์สูง 10 วา มีซุ้มคูหาหน้าวงผึ้ง ครีบลึงห้อยลงมาตามเสาเมรุทอง ที่ซุ้มคูหาหน้ามุขใหญ่ทั้งสี่ด้านนั้น มีม่านแดงรอยทองปิดบังแดด ในระหว่างพระเมรุทองตั้งพระเบญจาทองคำรับพระบรมโกษฐ...

...ที่มุ่มสามสร้างทั้งสี่ทิศ มีพระเมรุยอดปราสาทตั้งสั้นทุกทิศ กลางสามสร้างระหว่างพระเมรุทิศ เป็นประตูๆทั้ง 4 ด้านตรงกับเมรุใหญ่ บนซุ้มประตูทั้ง 4 ด้านเป็นพระเมรุยอดปราสาท..."

ภาพลายเส้นที่ 6.2 ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุเอกในสมัยกรุงศรีอยุธยา พระเมรุประธานยอดปราสาท ประกอบด้วยพรหมพักตร์ บนหลังคามุขทั้ง 4 ทิศประกอบด้วยเมรุทิศยอดปราสาทที่ระวางมุขใหญ่ในร่วมมณฑปทั้ง 4 มุมประกอบด้วยเมรุแทรกยอดปราสาท (ที่มา: ผู้วิจัย สันนิษฐานรูปแบบจากพงศาวดาร)

- พระเมรุโฑ "...ชื่อยาว 5 วา เสายาว 17 วา ...ยอดปราสาททิศแขกไม่มี หลังคาสีมุก บลาลีไม่มี หน้าพรหมภักตร์รอบปราสาทใหญ่ไม่มี พระเมรุทองสูง 7 วาอยู่ภายในพระเมรุใหญ่..."
- พระเมรุตรี "...ชื่อยาว 4 วา เสายาว 15 วา... ปราสาททิศยอดแทรกไม่มี พรหมภักตร์ รูปสัตว์ ไม่มี ยักษ์ที่ประตูไม่มี พระเมรุทองภายในไม่มี เมรุทิศเป็นยอดนภษุรย์ ชุ่มประตูเป็นยอดนพสุรย์ชุ่ม เทวดาไม่มี..."

6.2 สมัยกรุงธนบุรี

ในสมัยกรุงธนบุรีมีการศึกติดพันอยู่ การสร้างบ้านแปลงเมืองจึงมิได้ทำตามประเพณีเต็มขนาด เป็นแต่เพียงทำพอสมแก่เหตุการณ์ ฉะนั้น พระเมรุมาศสมัยกรุงธนบุรีจึงมีเหตุการณ์ ฉะนั้น พระเมรุมาศสมัยกรุงธนบุรี จึงมีเหตุการณ์ควรแก่บันทึกไว้ไม่มาก อาทิ พระเจ้าตากสิน ให้ขุดพระบรมศพพระเจ้าเอกทัศ ซึ่งพระนายกองสุกี้ ผู้รักษากรุงศรีอยุธยาฝั่งไว้ ณ โคนพระเมรุ รับสั่งให้ถวายโกศตามสังเขป ตั้งเครื่องทำเมรุหุ้มผ้าขาว อัญเชิญพระบรมศพประดิษฐานในพระเมรุ บูชาสักการะพอสมควร นิมนต์พระสงฆ์ซึ่งเหลืออยู่ข้างสดับปกรณ์ ทวงทอดถวาย ไถยทานตามสมควร แล้วถวายพระเพลิง⁴

6.3 สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

6.3.1. สมัยรัชกาลที่ 1-5 ได้รับคติแบบแผนประเพณีและคติการสร้างพระเมรุมาศตามแบบ ครั่งกรุงศรีอยุธยา อาทิ

- พระเมรุมาศพระบรมอัฐิสมเด็จพระปฐมบรมมหาชนก "...โปรดให้สร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ และเครื่องมหรสพสมโภชเหมือนอย่างการพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงเก่า.." เป็นพระเมรุใหญ่ เรือนยอดทรงปราสาท มีรูปพรหมพักตร์และยอดกฏาคารประดับนภษุรย์ ภายในพระเมรุใหญ่ประดิษฐานจุลเมรุหม่อมมาศ พร้อมด้วยเมรุแทรกประกอบด้วยเครื่องสูงและมณฑลศิลป์อื่น⁵
- พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ในแผ่นดิน รัชกาลที่ 2 โปรดให้สร้างตามแบบพระเมรุพระบรมสมเด็จเจ้าอยู่หัวครั้งกรุงเก่า เป็นพระเมรุอย่างใหญ่เต็มตำรา ขนาดเสาใหญ่สูงเส้นหนึ่ง (40 เมตร) ชื่อยาว 7 วา
- พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ในแผ่นดิน รัชกาลที่ 3 โปรดฯ ให้ทำเมรุมาศขนาดใหญ่ยอดปราสาทตามเยี่ยงอย่างพระเมรุพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว⁶
- พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในแผ่นดิน รัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้ทำพระเมรุตลอดยอดนั้น 2 เส้น ยอดปราสาท 5 ยอด ภายในมีพระเมรุทองสูง 10 วา ตั้งเบญจาทองรองพระโกศ⁷

⁴ ศาสตราจารย์ พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2539) หน้า 68 – 71.

⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 119.

⁷ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ. (พระนคร : คลังวิทยา, 2506), หน้า 444. อ้างถึงใน ศิลปะสถาปัตยกรรมไทยในพระเมรุมาศ. (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2539) หน้า 11 – 12.

- พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ขนาดใหญ่ เสาเส้น 1 มีการอย่างพระบรมศพ ทรงนพปฎลเศวตฉัตรเก้าชั้น มีไชฉัตรเจ็ดชั้นในตำแหน่งวงหน้า เป็นกรณีพิเศษ⁸

ภาพที่ 6.1 พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ในลักษณะของเครื่องยอดทรงปราสาท เช่นเดียวกับพระเมรุมาศพระมหากษัตริย์ (ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

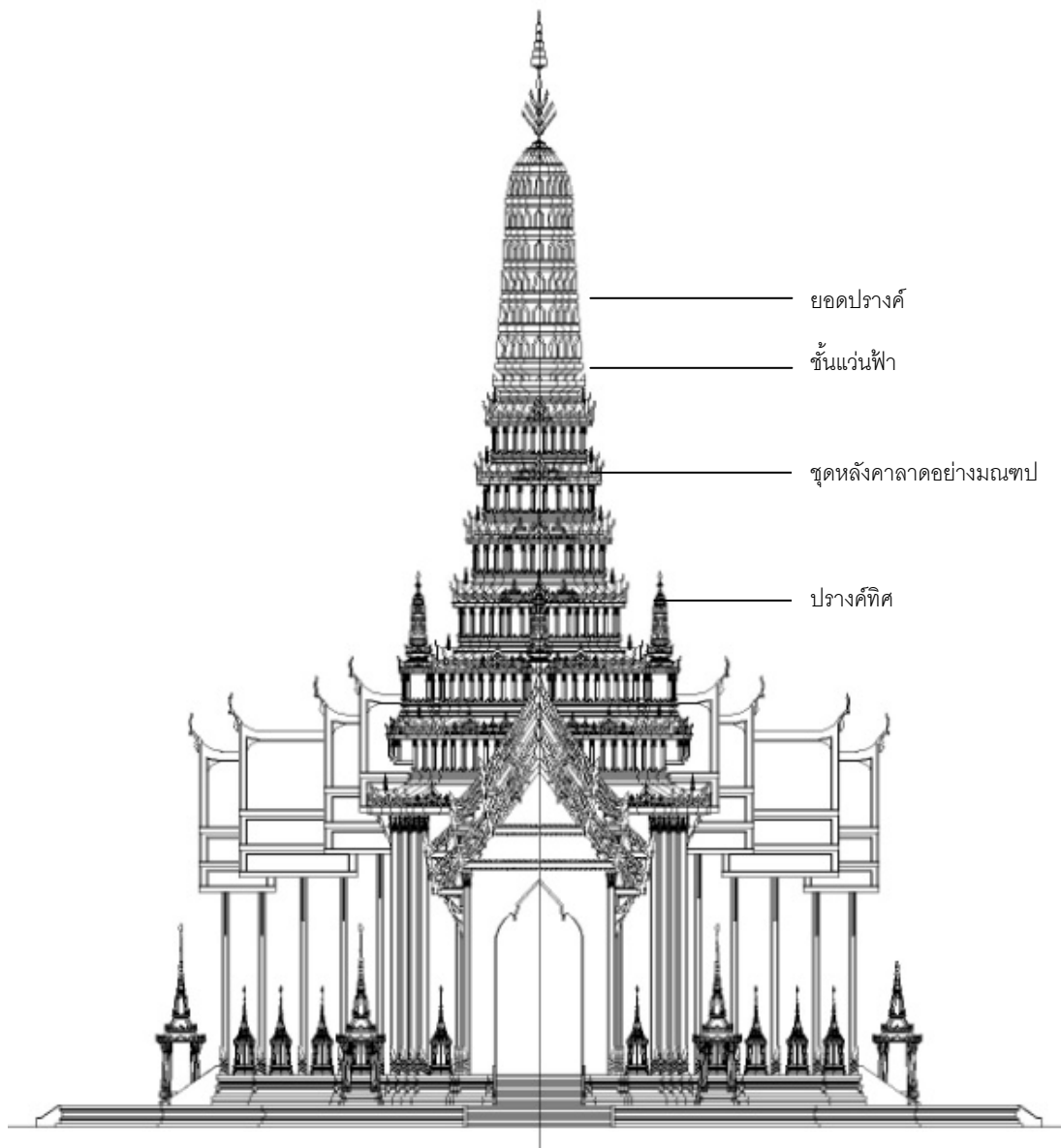
- พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในแผ่นดิน รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์และท่านเสนาบดีจัดพระเมรุมาศตามอย่างพระเมรุมาศพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งสร้างตามแบบโบราณประเพณี ให้เกณฑ์ราชวัติ ฉัตรเบญจรงค์ 9 ชั้นล้อมพระเมรุมาศชั้นนอกให้มีรั้วน้ำล้อมพระเมรุชั้นในฉัตรทองฉัตรนาคฉัตรเงิน 11 ชั้น เหมือนกันทั้ง 4 ด้าน แล้วให้เกณฑ์ราชวัติทรงเครื่อง ฉัตรทองขนาดเล็กล้อมพระที่นั่งทรงธรรมด้วย อาคารอื่นๆ มีทั้งพลับพลาพัก พลับพลาขุนนางเฝ้าสามซ่าง เมรุทิศ ปะรำขุนนางเฝ้าต่างๆ เป็นต้น⁹

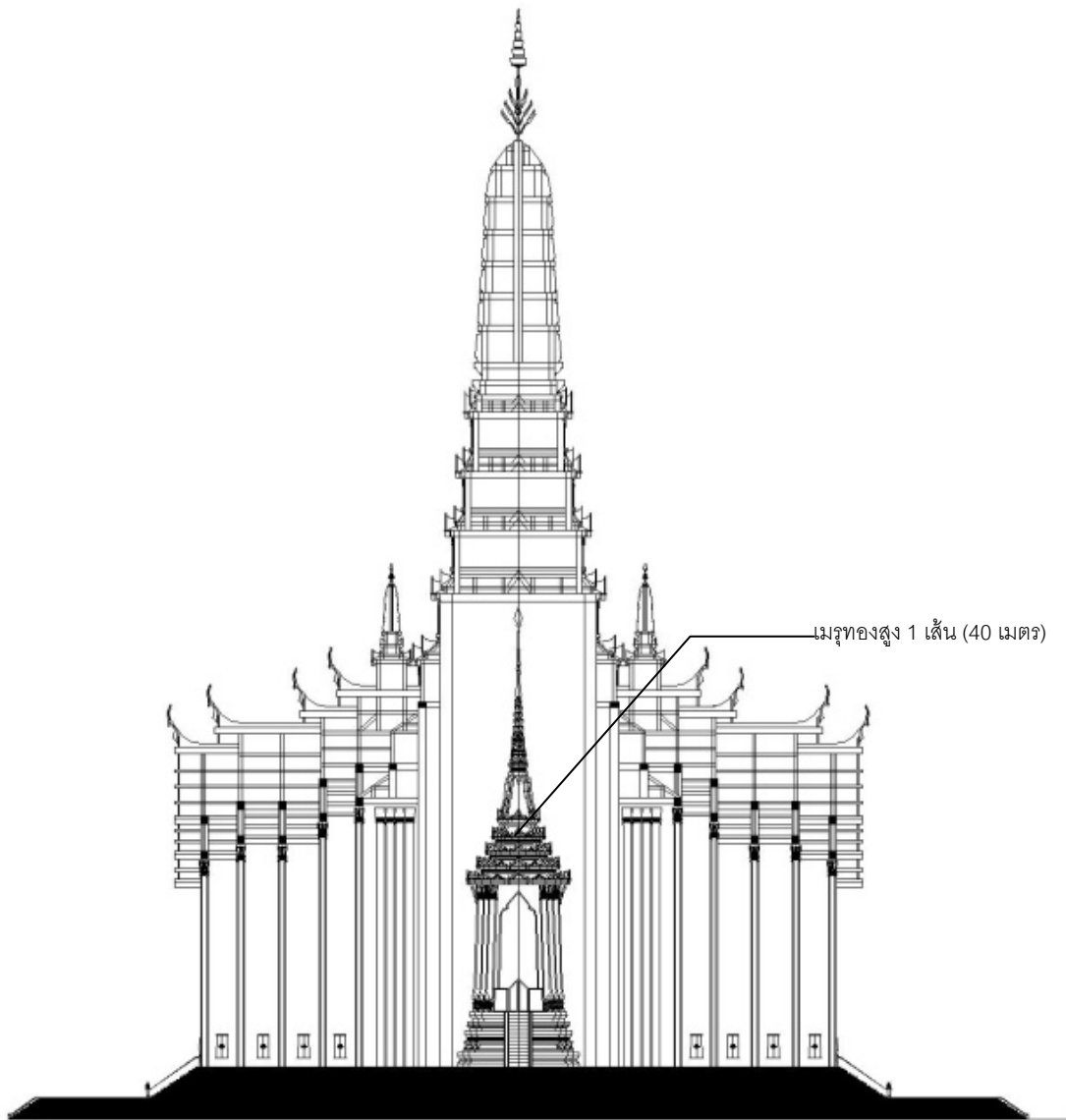
ภาพที่ 6.2 พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

⁸ ศาสตราจารย์ พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2539) หน้า 134 – 135.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 136 – 147.

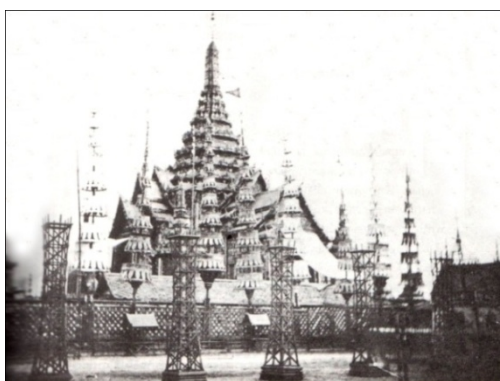
ภาพลายเส้นที่ 6.3 ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในลักษณะของเครื่องยอดทรงปราสาท ประกอบด้วยเมรุทิศทั้ง 4 ด้าน (ที่มา: ผู้วิจัย สันนิษฐานรูปแบบจากภาพถ่ายและพงศาวดาร)

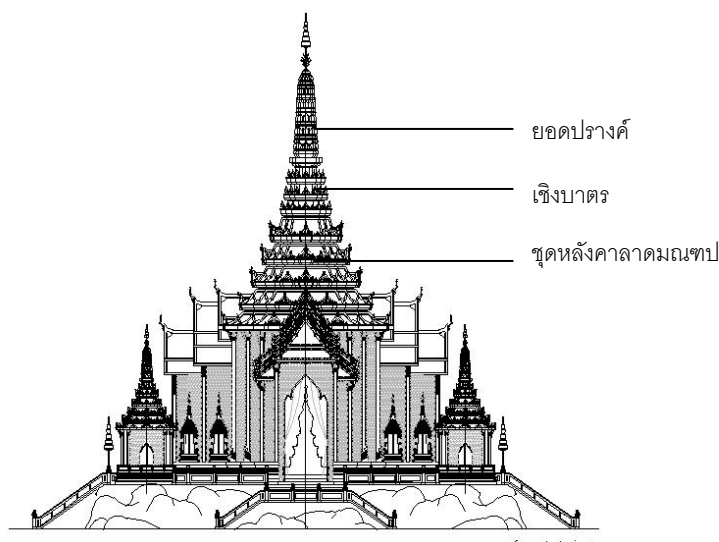
ภาพลายเส้นที่ 6.4 ภาพสันนิษฐานรูปตัด พระเมรุประธานพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ภายในประดิษฐานพระเมรุทอง ตั้งเบญจารองพระโกศ ตามโบราณราชประเพณี
 ในสมัยกรุงศรีอยุธยา
 (ที่มา: ผู้วิจัย สันนิษฐานรูปแบบจากภาพถ่ายและพงศาวดาร)

นอกเหนือไปจากงานพระเมรุมาศของพระมหากษัตริย์ ที่ปรากฏในรูปแบบของเครื่องยอดทรงปรางค์แล้ว ยังปรากฏ พระเมรุชั้นรอง ที่มีลักษณะแตกต่างไปออกไปจากพระเมรุมาศ ได้แก่ พระเมรุของพระราชินี พระเมรุของพระบรมวงศ์ชั้นเจ้าฟ้า อาทิ

- **พระเมรุสมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมรากรมย์** (สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินีในรัชกาลที่ 4) ในรูปแบบอาคารทรงมณฑป-บุษบก แต่มีการแปลงยอดจากองค์ระฆังเป็นชั้นเชิงบาตรสามชั้น แล้วต่อด้วยชั้นกลีบขนุนอย่างทรงปรางค์ เป็นเมรุยกพื้นสูงทำเป็นภูเขา (อาจเรียกว่า เมรุบรรพต) ประกอบด้วยพระเมรุรายทั้งสี่มุมเป็นสามสร้าง สำหรับสวดพระอภิธรรม ในรูปแบบสถาปัตยกรรมเดียวกัน สิ่งของเครื่องประดับผ้าคาดหลังคาในบริเวณพระเมรุก็ใช้ผ้าดำทั้งสิ้น การเพิ่มเติมนอกรวมเนียมมีประกวดประชันกันเป็นอันมาก¹⁰

ภาพที่ 6.3 พระเมรุสมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมรากรมย์ ในลักษณะของเมรุบรรพต (ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

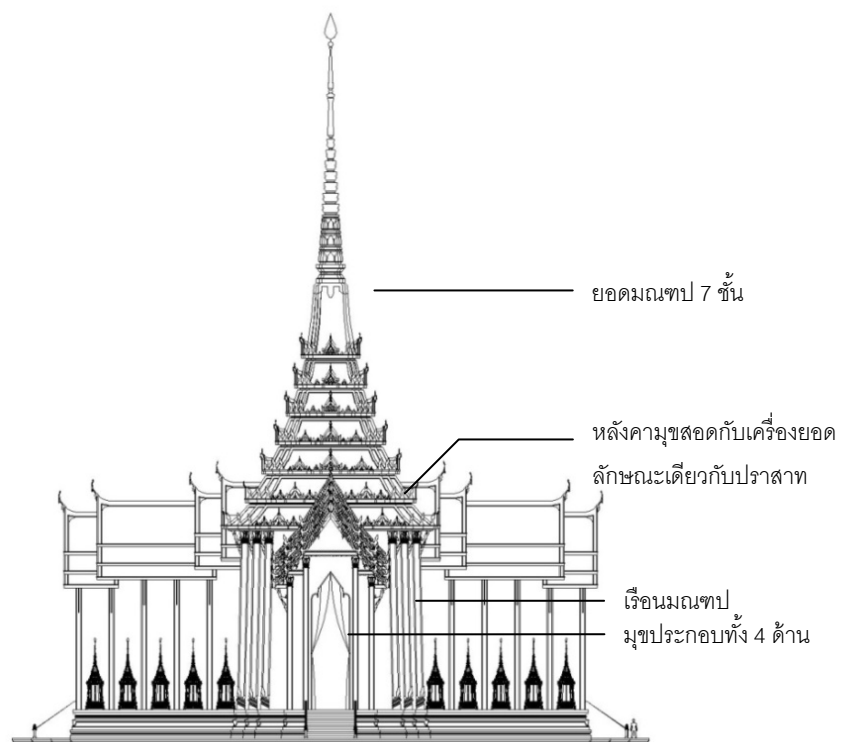
ภาพลายเส้นที่ 6.5 ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุสมเด็จพระนางเจ้ารำเพยภมรากรมย์ ในลักษณะของเมรุมณฑปแปลงยอดปรางค์ บนฐานชาลาบรรพต ประกอบด้วยสามสร้างมณฑปยอดปรางค์ ทั้งสี่มุม (ที่มา: ผู้วิจัย สันนิษฐานรูปแบบจากภาพถ่ายและพงศาวดาร)

¹⁰ ศาสตราจารย์ พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2539) หน้า 131 – 132.

- พระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ (พระราชโอรสพระองค์กลางใน พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2) พระเมรุเป็นรูปจัตุรมุข เครื่องยอดทรงบุษบก-มณฑป หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น เป็นอาคารประธาน ผนังเรือนทึงสี่ด้านมีมุขยื่นออกมาทั้งสี่ด้าน หลังคามุขเป็นหลังคาลาด 3 ตับ ซ้อนชั้น 4 ชั้น หลังคาของมุขชั้นบนสุด สอดเข้ากับหลังคาเครื่องยอด

ภาพที่ 6.4 พระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ (ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

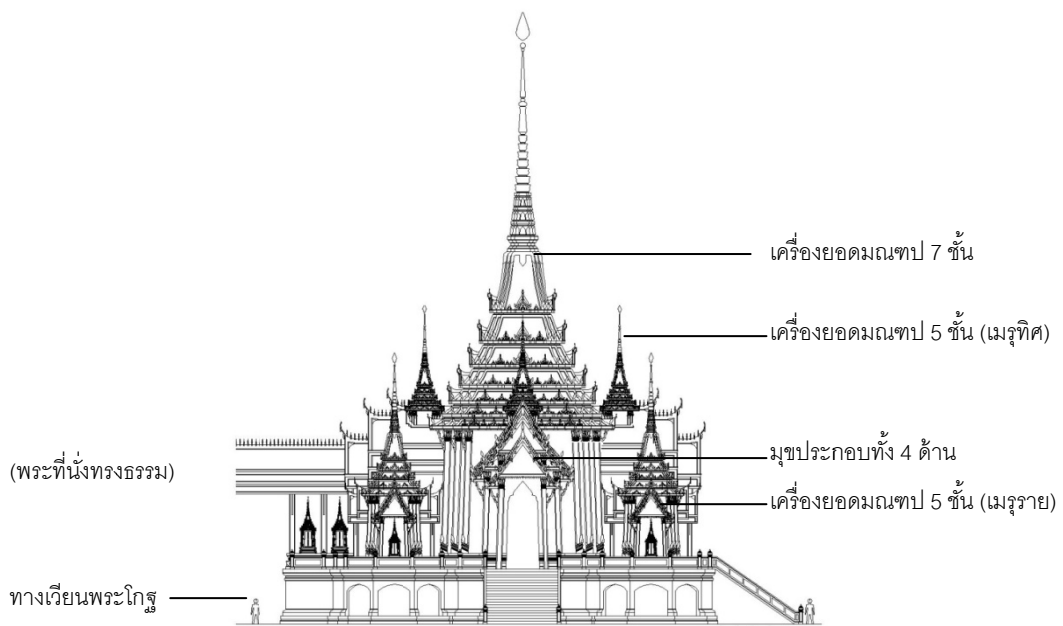

ภาพลายเส้นที่ 6.6 ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ในลักษณะของเมรุเครื่องยอดทรงบุษบก-มณฑป หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น ประกอบมุขทิศทั้ง 4 ด้าน (ที่มา: ผู้วิจัย สันนิษฐานรูปแบบจากภาพถ่ายและพงศาวดาร)

- พระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย กรมพระเทพนารีรัตน์ (พระราชธิดาใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ) และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ (พระราชโอรสพระองค์ที่ 53 ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ)

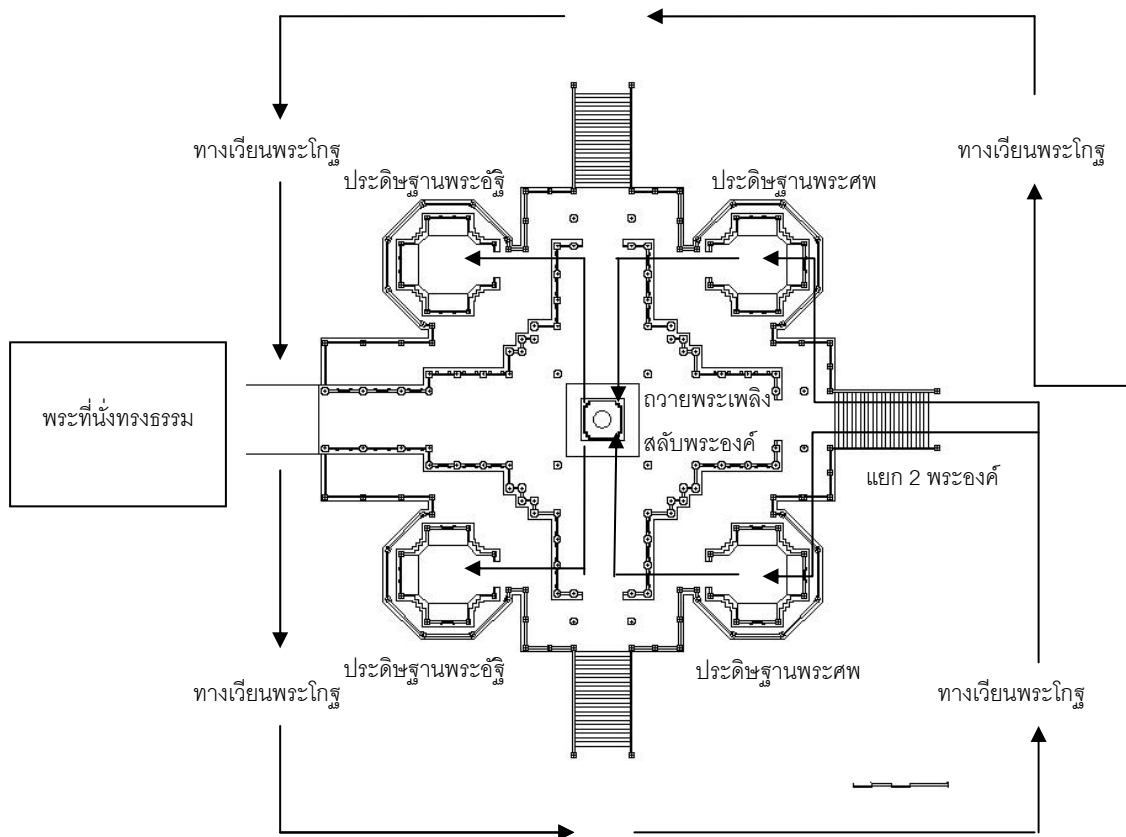

ภาพที่ 6.5 พระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย กรมพระเทพนารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ (ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพลายเส้นที่ 6.7 ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย กรมพระเทพนารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ใน ลักษณะของเมรุเครื่องยอดทรงบุษบก-มณฑป หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น ประกอบมุข ทิศทั้ง 4 ด้าน บนสันหลังคาทั้ง 4 ด้าน ประกอบหลังคาเครื่องยอดบุษบก-มณฑป ซ้อนชั้น 5 ชั้น เติบโตบนสันหลังคา เป็นพระเมรุทิศ (ที่มา: ผู้วิจัย สันนิษฐานรูปแบบจากภาพถ่ายและพงศาวดาร)

พระเมรุตั้งอยู่บนฐานไพทีสูง บนฐานประกอบไปด้วยพระเมรุประธาน และเมรุรายทั้งสิ้นมีมุมพระเมรุประธานเป็นอาคารเครื่องยอดทรงบุษบก-มณฑป หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น ผนังเรือนทั้งสี่ด้านมีมุขยื่นออกมาทั้งสี่ด้าน ด้านทิศตะวันตกซีกหลังคามุขเล็ก เชื่อมไปยังพระที่นั่งทรงธรรม บนสันหลังคาทั้ง 4 ด้านประกอบหลังคาเครื่องยอดบุษบก-มณฑป ซ้อนชั้น 5 ชั้น เทินอยู่บนสันหลังคา เป็นพระเมรุทิศ เมื่อรวมกับยอดกลาง นับรวมเป็นเครื่องยอดทรงบุษบก-มณฑป 5 ยอด ผนังอาคารเป็นผนังทึบ ไม่มีพระทวาร แต่เจาะเป็นซุ้มทางเข้าขนาดใหญ่อยู่ทั้งสี่ด้าน มีซุ้มพระบัญชาทรงบุษบกโดยรอบ ส่วนพระเมรุราย ตั้งอยู่บนฐานไพทีร่วมกับพระเมรุหลัก มีลักษณะเป็นอาคารเครื่องยอดทรงบุษบก-มณฑป ซ้อนชั้น 5 ชั้น ประกอบมุขทั้งสี่ด้าน ในลักษณะเดียวกันกับพระเมรุหลัก

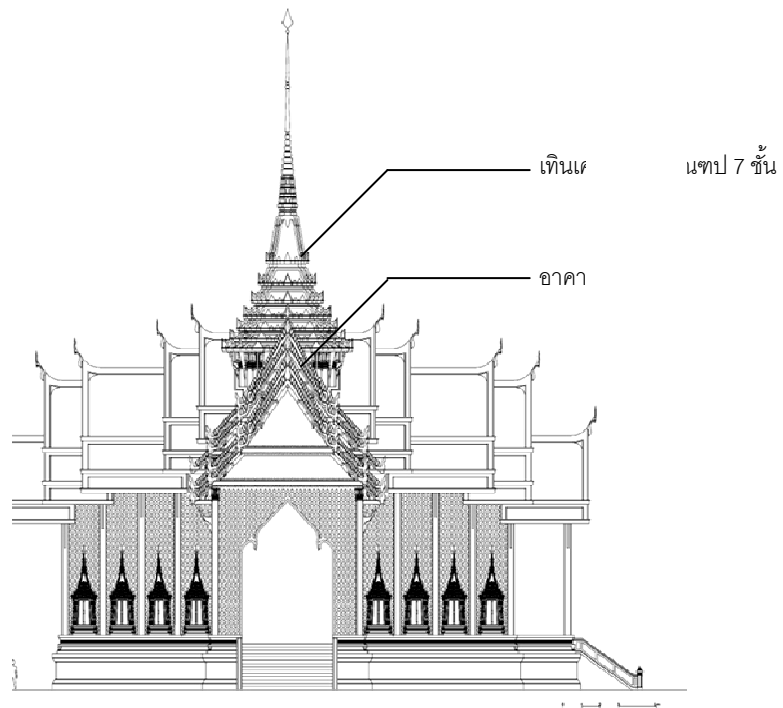
ภาพลายเส้นที่ 6.8 ภาพสันนิษฐานรูปแบบผังพื้นพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย กรมพระเทพนารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ในลักษณะของเมรุประธาน และพระเมรุรายทั้งสิ้นมีมุมร่วมฐานชุกฉัตรเดียวกัน โดยพระเมรุรายทำหน้าที่เป็น อาคารตั้งพระบรมศพ แล้วอัญเชิญไปถวายพระเพลิงที่เมรุประธาน จากนั้นอัญเชิญพระบรมอัฐิมาประดิษฐานที่พระเมรุราย ส่วนฐานทำเป็นซุ้มสัตว์หิมพานต์ มีบันไดขึ้นสามทาง ส่วนทางทิศตะวันตก เชื่อมต่อกับพระที่นั่งทรงธรรมในส่วนของหลังคา แต่เว้นส่วนฐานให้เป็นเส้นทางเวียนพระเมรุ
(ที่มา: ผู้วิจัย สันนิษฐานรูปแบบจากภาพถ่ายและพงศาวดาร)

- พระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านางจรัสศรี (พระราชธิดาพระองค์ใหญ่ ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์) และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสมัญญวดีโรตม (พระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กับเจ้าจอมมารดาพร้อม)

ภาพที่ 6.6

พระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านางจรัสศรี และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสมัญญวดีโรตม (ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพลายเส้นที่ 6.9 ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้านางจรัสศรี และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสมัญญวดีโรตม ในลักษณะของปราสาทเครื่องยอดทรงบุษบก-มณฑป หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น (ที่มา: ผู้วิจัย สันนิษฐานรูปแบบจากภาพถ่ายและพงศาวดาร)

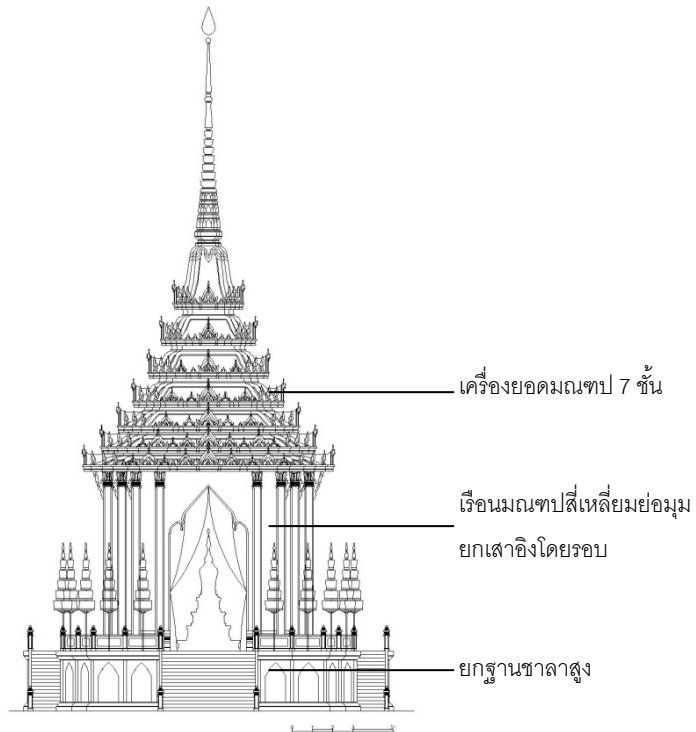
- พระเมรุ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร

(พระราชโอรสพระองค์ใหญ่ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี) พระเมรุเป็นอาคารประเภทมณฑป หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น แผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตั้งอยู่บนฐานสูง ส่วนฐานทำเป็นซุ้มสัตว์หิมพานต์ มีบันไดทั้งสี่ด้าน บันไดด้านทิศตะวันออกเป็นที่เทียบกว้านพระโกศ ฐานฐานเป็นระเบียบโดยรอบอาคารอีกชั้นหนึ่ง ตัวอาคารมีช่องพระทวารทุกด้าน ไม่มีซุ้ม มีเสาศาโลอยู่รายรอบอาคาร เป็นเสาเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง

ภาพที่ 6.7

พระเมรุ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร (ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพลายเส้นที่ 6.10 ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ

สยามมกุฎราชกุมาร รูปแบบเป็นพระมณฑป หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น

(ที่มา: ผู้วิจัย สันนิษฐานรูปแบบจากภาพถ่ายและพงศาวดาร)

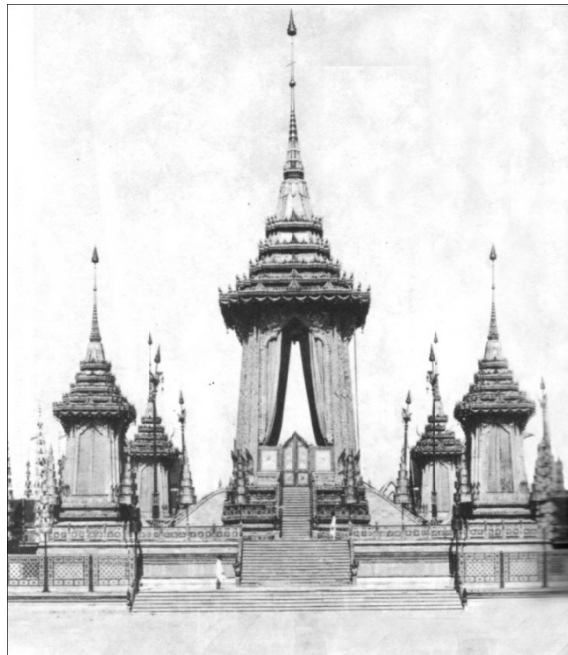
6.3.2. สมัยรัชกาลที่ 6 ถึงปัจจุบัน เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงลักษณะของพระเมรุมาศ จากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ดังนี้ “...แต่ก่อนมา ถ้าพระเจ้าแผ่นดินสวรรคตลง ก็ต้องปลูกเมรุใหญ่ซึ่งคนไม่เคยเห็น แล้วจะนึกเดาไม่ถูกว่าใหญ่โตเพียงใด เปลืองทั้งแรงคน เปลืองทั้งพระราชทรัพย์ ถ้าจะทำในเวลานี้ก็ดูไม่สมควรกับการที่เปลี่ยนแปลงของบ้านเมือง ไม่เป็นเกียรติยืนยาวไปได้เท่าใด ไม่เป็นประโยชน์แก่คนทั้งปวง กลับเป็นความเดือดร้อน ถ้าเป็นการศพของผู้มีพระคุณ หรือผู้มีบรรดาศักดิ์อันควรจะได้เป็นเกียรติยศ อันก็ไม่อาจจะลดทอนด้วยเกรงว่าคนจะไม่เข้าใจว่า เพราะฉะนั้นประเพณีไม่ตัวอย่างหนึ่งอย่างใด จึงไม่ทำการศพให้สมเกียรติยศซึ่งสมควรจะได้ เมื่อถึงตัวฉันเองแล้ว เห็นว่าไม่มีข้อขัดข้องอันใด เป็นข้อคำที่จะพูดได้ถนัด จึงขอให้ยกเลิกงานพระเมรุใหญ่นั้นเสีย ปลูกแต่ที่เฝ้าพอควร ในท้องสนามหลวง แล้วแต่จะเห็นสมควรกันต่อไป...”¹¹ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนองพระเดชพระคุณ ด้วยรูปแบบพระเมรุมาศที่งดงาม แต่มีความประหยัดดังพระประสงค์

ด้วยเหตุนี้งานพระบรมศพและพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นงานชิ้นสุดท้ายตามคติโบราณ และเป็นการเริ่มยุคใหม่แห่งงานพระบรมศพ กล่าวคือ **ไม่สร้างเมรุใหญ่คร่อมพระเมรุทอง คงสร้างแต่พระเมรุมาศประดิษฐานพระบรมโกศเท่านั้น** รูปแบบที่ปรากฏมีลักษณะที่เรียกว่า มณฑปบุษบก กล่าวคือเป็นอาคารที่มีลักษณะเป็นมณฑปเครื่องยอดที่มีขนาดใหญ่พอจะเข้าไปใช้ได้ แต่มีลักษณะเรือนโปร่งอย่างบุษบก โดยรูปแบบลักษณะกลายเป็นลักษณะแบบแผนของพระเมรุมาศ ในสมัยต่อมา ดังนี้

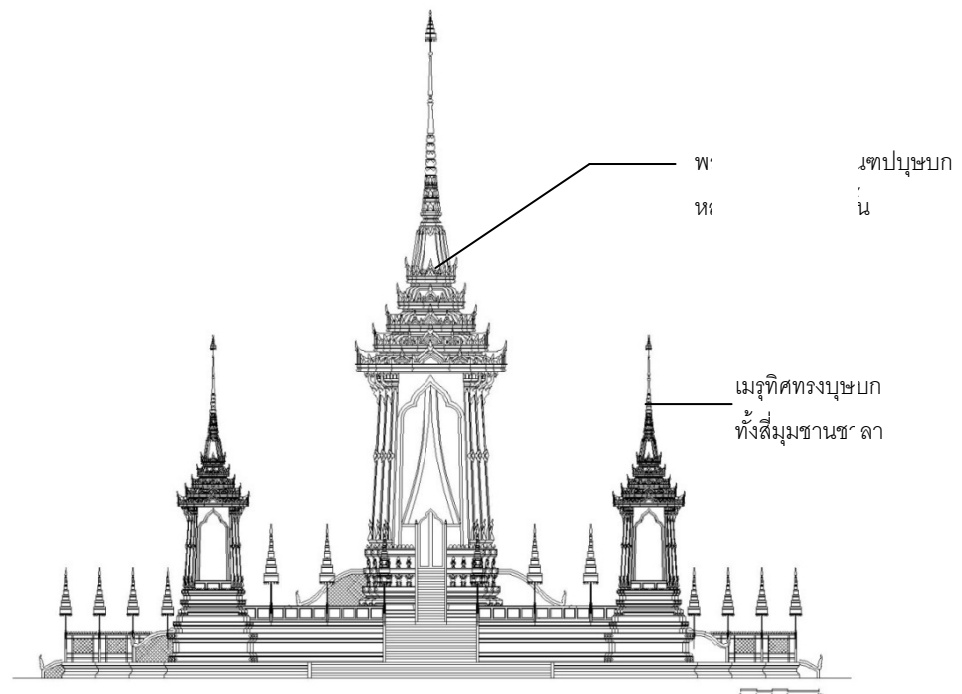
- **พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5** ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 จัดสร้างเป็นทรงบุษบกองค์แรก ด้วยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชดำริสนองต่อพระราชประสงค์ของพระบรมมหาราชชนก ที่ต้องการลดและตัดทอนพระราชพิธีพระบรมศพหลายประการที่เป็นการสิ้นเปลืองออกเสีย เช่น ไม่มีการสร้างพระเมรุมาศขนาดใหญ่ งดการเฉลิมฉลองและมหรสพต่างๆ ไม่มีระथा (ร้านดอกไม้เพลิง) โรงรำ โรงโขนละคร โรงครัวโรงทาน ดอกไม้เพลิง สัตว์หิมพานต์ เป็นต้น รูปทรงขอพระเมรุมาศยึดหลักเรียบง่ายแต่สมพระเกียรติยศ แต่ยังคงก่อสร้างอาคารประกอบต่างๆ ที่จำเป็นในการพระราชพิธี คือ พระเมรุมาศบุษบก พระที่นั่งทรงธรรม โรงพัก และตกแต่งด้วยเครื่องสูง ราชวัติ และฉัตรพระเกียรติยศ

เมรุประธาน เป็นมณฑปบุษบก ตัวเรือนโปร่ง หลังคาซ้อนชั้น 5 ชั้น ตั้งอยู่บนชานชาลา มีบันไดขึ้นทั้งที่ด้าน ถัดลงมาเป็นชั้นชานลาลาล้อมด้วยเมรุทิศ ที่มุมทั้งสี่ มีบันไดขึ้นมาบนชานชาลาทั้งสี่ทิศ ายรอบด้วยคดทั้งสี่มุม แต่เป็นการด้านหนึ่งเชื่อมต่อกับพระที่นั่งทรงธรรม

¹¹ ศาสตราจารย์ พลเรือตรี สมภพ ภิรมย์, พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2539) หน้า 169.

ภาพที่ 6.8 พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 (ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

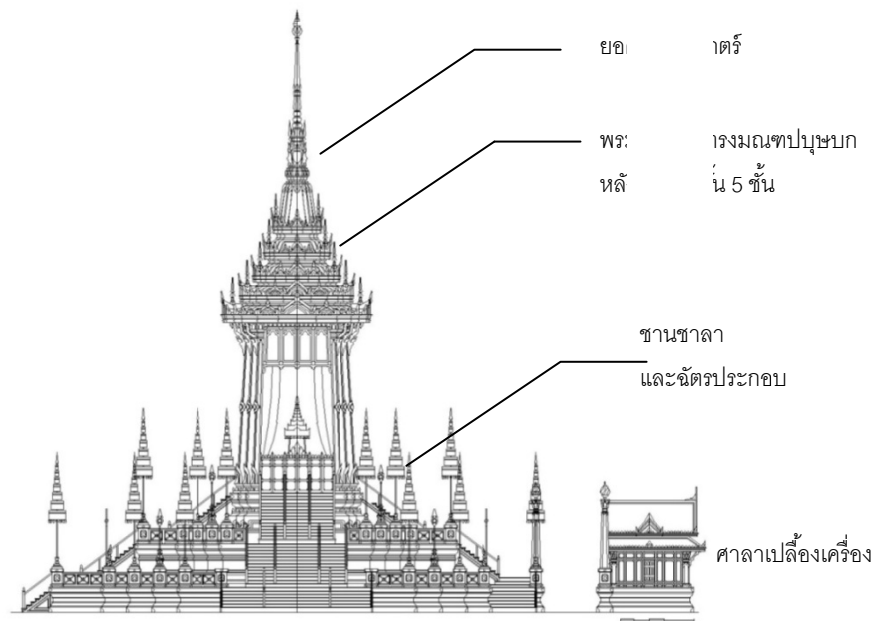

ภาพลายเส้นที่ 6.11 ภาพสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รูปแบบเป็นพระมณฑปบุษบก ตัวเรือนโปร่ง หลังคาซ้อนชั้น 5 ชั้น (ที่มา: ผู้วิจัย สันนิษฐานรูปแบบจากภาพถ่ายและพงศาวดาร)

- **พระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** เป็นการสืบทอดรูปแบบจากงานพระเมรุมาศในรัชกาลก่อน เป็นมณฑปบุษบก ตัวเรือนโปร่ง ส่วนยอดประดับด้วยพรมพักตร์ เหนือขึ้นไปออกแบบเป็น “วชิราวุธ” ยอดสุดประดับฉัตร 9 ชั้น ผังพื้นอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสย่อมุมไม้สิบสอง ฐาน 2 ชั้น การประดับตกแต่งที่ฐานบริเวณย่อมุมด้วยฉัตรโลหะฉลุลายโปร่ง 9 ชั้น และรูปปั้นเทวดานั่งคุกเข่าถือคันประทีปทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ ด้านข้างพระเมรุมาศ ทางทิศตะวันออกประกอบศาลาเปลื้องเครื่อง ไม่มีเมรุราย

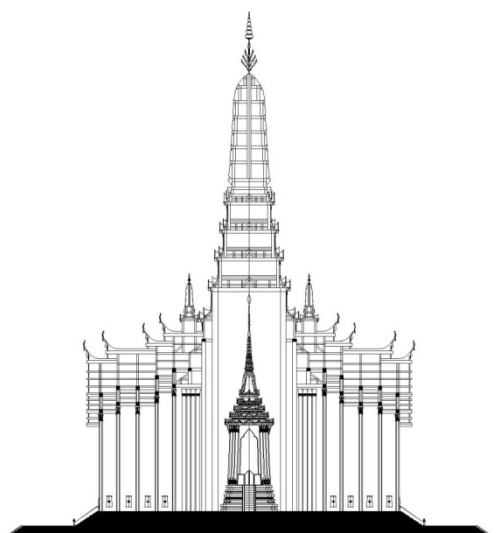

ภาพที่ 6.9 พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6
(ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพลายเส้นที่ 6.12 รูปแบบพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รูปแบบเป็นพระมณฑปบุษบก ตัวเรือนโปร่ง หลังคาซ้อนชั้น 5 ชั้น ไม่มีเมรุราย
(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

- พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล โดยพระพรหมพิจิตร (อู่ ลาภานนท์) เป็นผู้ออกแบบ ตามแบบอย่างลักษณะพระเมรุมาศทรงบุษบกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จากการปรับเปลี่ยนรูปแบบของพระเมรุมาศ สำหรับพระมหากษัตริย์ ในสมัยรัชกาลที่ 6 จากรูปแบบพระเมรุเอก เครื่องยอดทรงปราสาทตามอย่างอยุธยา ถือว่าเป็นการสิ้นสุดของการรูปแบบตามธรรมเนียมที่สืบทอดมาจากสมัยอยุธยา เปลี่ยนเป็นการสร้างเพียงพระเมรุทองที่เคยประดิษฐานอยู่ภายใน เรียกว่า พระเมรุมาศทรงมณฑปบุษบก และได้ยึดถือเป็นรูปแบบประเพณีสืบทอดต่อเนื่องเป็นแบบแผน

พระเมรุทอง ภายในพระเมรุเอก
ตามโบราณประเพณีอยุธยา

พระเมรุมาศทรงมณฑปบุษบก

ภาพลายเส้นที่ 6.13 รูปตัดสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

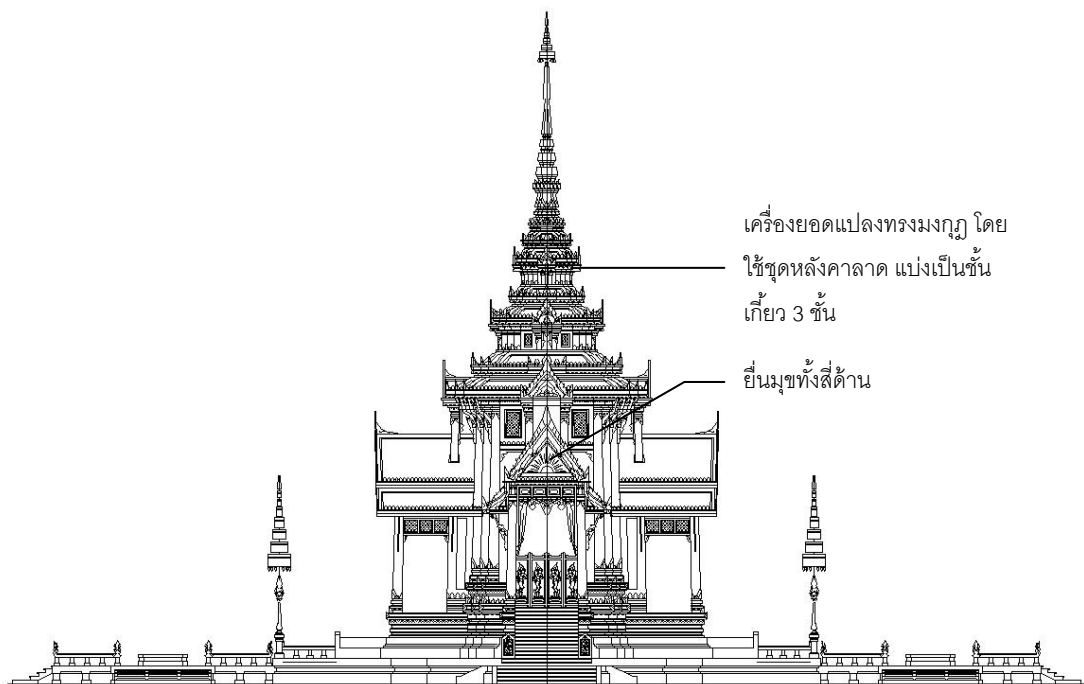
แสดงพระเมรุทองภายใน ซึ่งพัฒนาเป็นรูปแบบพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รูปแบบเป็นพระมณฑปบุษบก ตัวเรือนโปร่ง หลังคาซ้อนชั้น 5 ชั้น และเป็นรูปแบบที่ยึดถือสืบทอดต่อมา
(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

นอกจากนั้น ในสมัยรัชกาลที่ 6 ยังปรากฏ การปรับเปลี่ยน รูปแบบของพระเมรุชั้นรอง จากเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก เป็นรูปแบบของเครื่องยอดทรงเปล่งในลักษณะอื่นๆ โดยบรมครูช่างที่สำคัญ คือ สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ซึ่งมีลักษณะและรูปทรงที่ได้รับการออกแบบให้มีลักษณะที่ต่างออกไป โดยประยุกต์ ดัดแปลงรูปแบบ โดยเรียกว่าทรงเปล่ง คือแบบที่นอกเหนือจากฉันทลักษณะเดิมที่เคยปรากฏ แต่ยังคงความสง่างาม อลังการและวิจิตรสมกับพระเกียรติยศของพระบรมศพนั้นๆ โดยรูปแบบที่ทรงออกแบบไว้สำคัญๆ คือ

- พระเมรุสมเด็จพระปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช พระเมรุทรงแปลงยอดมงกุฎ มีมุขเด็จทั้ง 4 ทิศ ทาสี ไม่ปิดทอง

ภาพที่ 6.10 พระเมรุสมเด็จพระปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช (ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

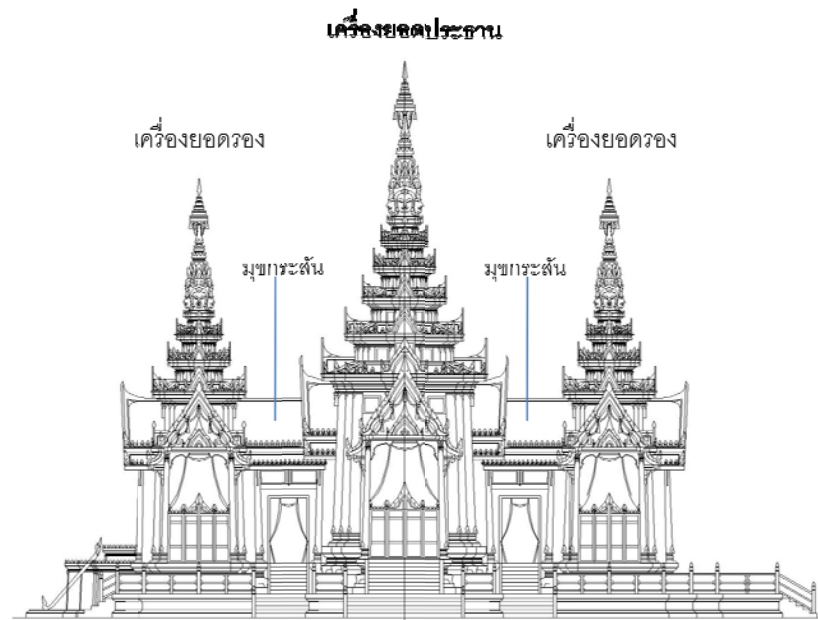

ภาพลายเส้นที่ 6.14 รูปแบบพระเมรุสมเด็จพระปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช รูปแบบเป็น พระเมรุยอดแปลงทรงยอดมงกุฎ (ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

- พระเมรุสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 5 (พระบรมราชชนนี พระพันปีหลวง ในรัชกาลที่ 6 และ 7) พ.ศ. เป็นพระเมรุเครื่องยอดมณฑปแปลงยอดพรหมพักตร์ 3 ยอด ตั้งอยู่บนฐานเดียวกันในแนวเหนือ – ใต้ องค์กลางทรงยอดมูมไม้สิบสองยอดมณฑปตกแต่งด้วยซุ้มบันแถลงเป็นชั้นๆ ลดหลั่นกันขึ้นไป ส่วนยอดเป็นพรหมพักตร์ องค์ข้างเป็นปราสาทตรีมุข ทั้งสามองค์เชื่อมกันด้วยมุขกระสัน คล้ายกับเป็นหลังคาเดียวกันส่วนฐานประดับเทวดานั่งและยืนอยู่รายรอบ

ภาพที่ 6.11 พระเมรุสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ
(ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

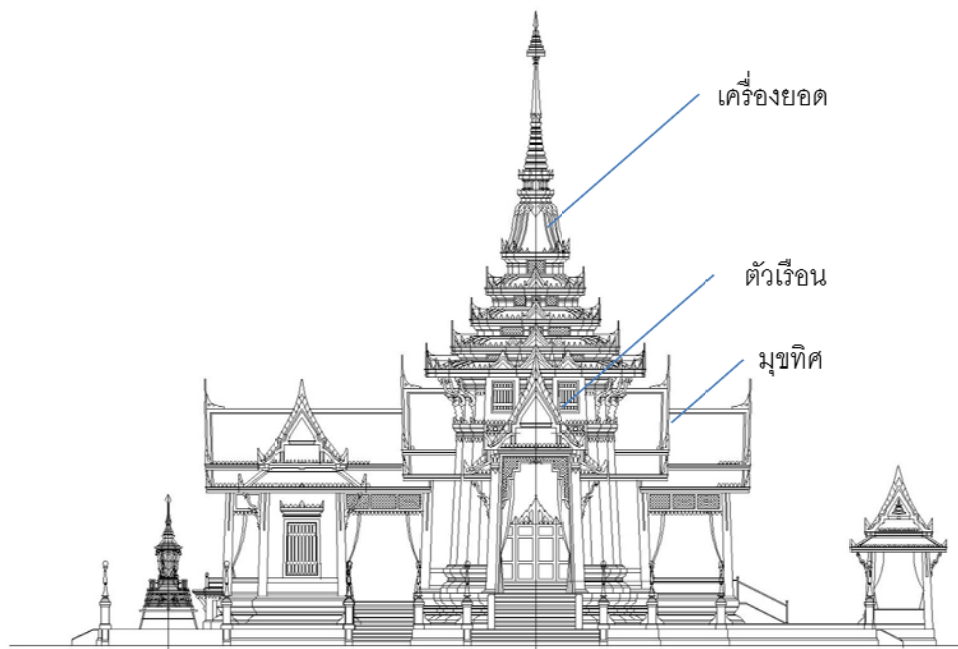

ภาพลายเส้นที่ 6.15 รูปแบบพระเมรุสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ รูปแบบเป็น พระเมรุทรงแปลงยอดพรหมพักตร์ เรียงกัน 3 ยอด
(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

- พระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พ.ศ.2464 เป็นอาคารทรงมณฑปแปลงยอดเจดีย์ ประกอบด้วยองค์ไหน มีศาลาเปลื้องบนฐานเดียวกันกับพระเมรุทางทิศใต้

ภาพที่ 6.12 พระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

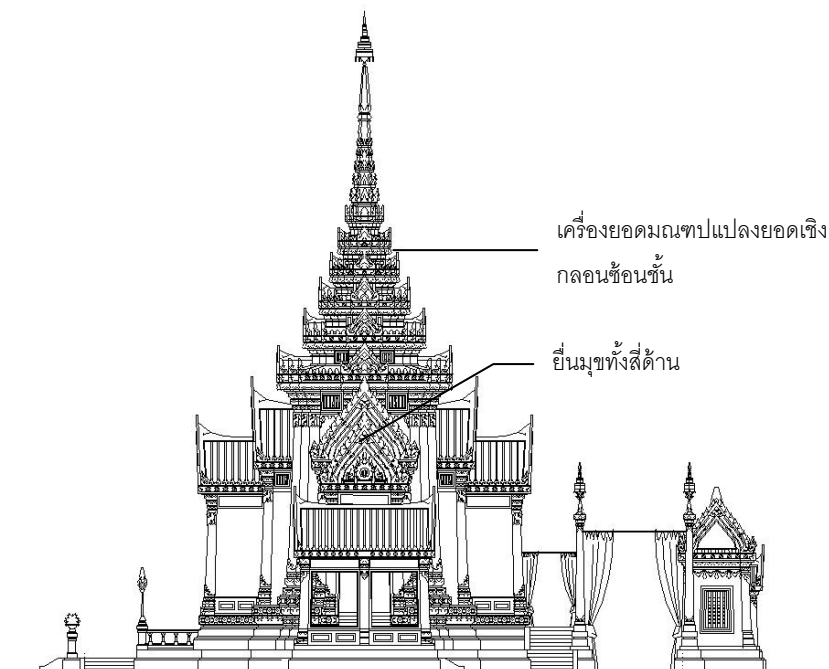

ภาพลายเส้นที่ 6.16 รูปแบบพระเมรุสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส รูปแบบเป็น พระเมรุทรงแปลงยอดเจดีย์ (ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

- พระเมรุสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี เครื่องยอดทรงมณฑป
แปลงยอดเชิงกลอนซ้อนชั้น ลดหลั่นกันขึ้นไป โดยปราศจากองค์ระฆัง

ภาพที่ 6.13 พระเมรุสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี
(ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพลายเส้นที่ 6.17 รูปแบบพระเมรุสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุขุมาลมารศรี พระอัครราชเทวีเครื่องยอด
ทรงมณฑปแปลงยอดเชิงกลอนซ้อนชั้น
(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

- พระเมรุสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงพิชณุโลกประชานาถ พ.ศ.2464 มีผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองตามแนวแกนเหนือ – ใต้ ทรงมณฑปแปลงยอดปราสาทเพิ่มมุขเด็จและมุขกระสัน

ภาพที่ 6.14 พระเมรุสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงพิชณุโลกประชานาถ (ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

- พระเมรุสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก (ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 8 และ 9) พระเมรุทรงพระเมรุทรงแปลงยอดมงกุฎ มีมุขเด็จทั้ง 4 ทิศ โดยประยุกต์พัฒนารูปแบบจากพระเมรุสมเด็จพระปิตุลาบรมพงศาภิมุข เจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช
- พระเมรุสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในรัชกาลที่ 7 พระเมรุเครื่องยอดมณฑปแปลงยอดพรหมพักตร์ ออกแบบโดย นายประเวศ ลิมปรังษี สถาปนิกของกรมศิลปากร โดยประยุกต์พัฒนาจากแบบพระเมรุมาศพระบรมศพสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พระพันปีหลวงในรัชกาลที่ 6
- พระเมรุมาศสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี รูปแบบพระเมรุทรงแปลงยอดเกี่ยว ออกแบบโดย พลอากาศตรีอาวูธ เงินชูกลิ่น สถาปนิกกรมศิลปากร ประยุกต์พัฒนารูปแบบพระเมรุสมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรมพระบรมราชชนก
- พระเมรุสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ รูปแบบพระเมรุเครื่องยอดทรงมณฑปแปลงยอดเชิงกลอนซ้อนชั้น ออกแบบโดย พลอากาศตรีอาวูธ เงินชูกลิ่น โดยประยุกต์พัฒนาจากแบบพระเมรุสมเด็จพระปิตุลาเจ้าสุซุมาลมารศรี พระอัครราชเทวี

บทที่ 7

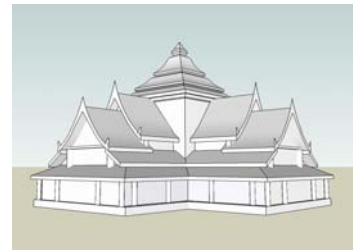
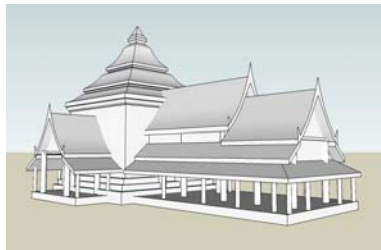
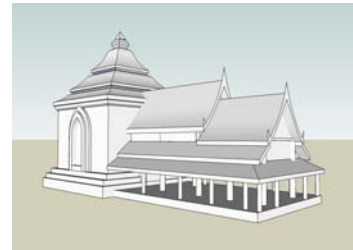
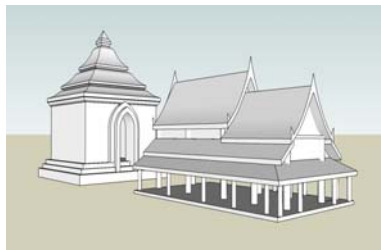
การวิเคราะห์การศึกษาสถาปัตยกรรมไทยเครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก

7.1 การวิเคราะห์ที่มา พัฒนาการ และแนวความคิด ของสถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก

สมัยสุโขทัย ปรางค์กู่หลักฐานการสร้างสถาปัตยกรรมทางศาสนา เพื่อใช้เป็นวิหารประดิษฐานพระพุทธรูป พบรูปแบบหลังคาที่หลากหลาย อาทิ ทรงหลังคาปรางค์ (ฝาปรีก) ทรงจั่วคฤห์ หรือทรงจั่วประทุน เป็นต้น มีลักษณะเป็นอาคารผังรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส เรียกเป็นอาคารประเภทมณฑปทั้งสิ้น

พัฒนาการรูปแบบมณฑปและวิหารหลวงในสมัยสุโขทัยนั้น อาจวิเคราะห์และสรุปในหลายรูปแบบดังนี้

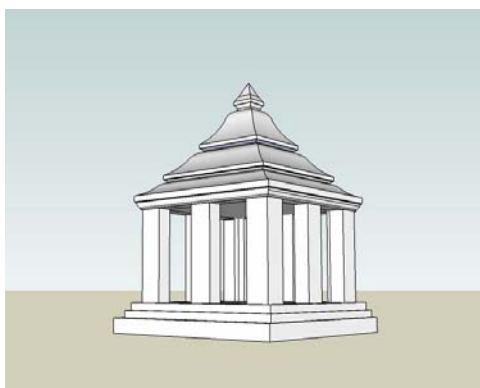
1. มณฑปและวิหารหลวง ตั้งอยู่ในแกนหลักแกนเดียวกัน โดยอาคารแยกเป็นเอกเทศต่อกัน
2. มณฑปเชื่อมต่อกับวิหารหลวง อาจมีการตกแต่งผนังสามด้าน ด้วยซุ้มจระนำ
3. มณฑปเชื่อมต่อกับวิหารหลวงมณฑป มีซุ้มคูหาเครื่องก่อโครงสร้างไม้ ยื่นออก ผนังทั้งสามด้าน
4. มณฑปพระศรีอริยาบถ การให้ความสำคัญกับซุ้มคูหาทั้งสี่ด้าน กลายเป็นวิหารทั้งสี่ทิศ ผนังของห้องหอด้านเข้าจนเหลือเพียงผนังเป็นการก่ออิฐที่บ ด้านหลังของพระพุทธรูปเท่านั้น กลายเป็นแกนกลางซึ่งเป็นโครงสร้างของอาคาร ด้วยมุขทั้งสี่ด้านเป็นมุขที่มีขนาดใหญ่ ทำให้ส่วนยอดของมณฑปนั้น กลายเป็นลักษณะของเครื่องยอด

ภาพลายเส้นที่ 7.1 ภาพจำลองสามมิติ แสดงถึงพัฒนาการของ อาคารประเภทมณฑป ทรงฝาปรีก สมัยสุโขทัย ที่มีการคลี่คลายรูปแบบจาก อาคารที่แยกออกเป็นเอกเทศจากวิหาร จนถึงการเชื่อมต่อกับวิหารเข้าด้วยกัน จนกระทั่งเป็นอาคารจัตุรมุข ที่มีแกนอาคารเป็นมณฑป ในลักษณะของเครื่องยอด

(ที่มา: ผู้วิจัย)

นอกจากนี้ยังปรากฏอาคารที่มีพัฒนาการด้านการก่อสร้าง จากการรูปแบบโครงสร้างผนังก่อทึบ ต่อเนื่องทั้งผนัง ได้มีการแยกโครงสร้างระหว่างการก่อเสาและผนัง อาทิ มณฑปวัดศรีโหด มีการก่อเสาเป็นสี่เหลี่ยมที่มุม แยกส่วนออกจากโครงสร้างผนัง จนคลี่คลายออกมาเป็นรูปแบบของหอเทวาลัยเกษตรพิมาน โดยการก่อเสาเป็นสี่เหลี่ยมที่มุม แยกส่วนออกจากผนังโครงสร้าง และประดิษฐานเทวรูปตรงกลางอาคาร ไม่ได้ขีดที่ผนังด้านใดด้านหนึ่งเหมือนการประดิษฐานพระพุทธรูป

ภาพลายเส้นที่ 7.2 ภาพจำลองสามมิติ แสดงถึงการใช้สอยอาคารในลักษณะอาคารเดี่ยว เป็นศาสนสถาน รวมไปถึงการก่ออิฐเป็นเสา ทำให้สามารถสันนิษฐานได้ถึง รูปแบบของพระมณฑปโปร่ง (ที่มา: ผู้วิจัย)

สมัยอยุธยา

หลักฐานสถาปัตยกรรมเครื่องยอดในสมัยนี้ โดยเบื้องต้นสันนิษฐานว่าลักษณะเป็นหลังคาปรก โดยได้ อิทธิพลจากอาณาจักรสุโขทัย พร้อมกับพระพุทธรูปศาสนา โดยอ้างอิงหลักฐานจากการลวดลายการตกแต่งนูนบน ธรรมมาสน์วัดครุฑ และวัดโพธิ์เผือก ซึ่งมีการประดับลวดลายที่คล้ายคลึงกับลวดลายบนหินชนวน ช่องผนังพระ มณฑป พระอจนะ วัดศรีชุม รวมไปถึงภาพปูนปั้นนูนสูง ที่ผนังวิหาร วัดไผ่ ลพบุรี สมัยก่อนอยุธยา (อโยธยา-คู ทอง) แสดงรูปแบบเครื่องยอดทรงมณฑปและปราสาท โดยสมัยอยุธยา เรียกอาคารประเภทมณฑปเฉพาะ อาคารที่มีผนังเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส และประกอบด้วยเครื่องยอดทรงกรวยแหลม หรือ ทรงปรกซ้อนชั้นเท่านั้น ส่วน อาคารอื่นๆที่เป็นเครื่องก่อทรงคฤห์ นั้นไม่ปรากฏแพร่หลายในสมัยอยุธยา

คำว่ามณฑป ที่ปรากฏในอยุธยา จึงแตกต่างจากสมัยสุโขทัย ในหลายความหมาย มีการเฉพาะเจาะจง ความหมายทางกายภาพ ลงไปว่า มณฑป คือ **“อาคารที่ใช้ประดิษฐาน สิ่งสำคัญทางพระพุทธศาสนา มี ผนังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส และ ประกอบด้วยหลังคาปรกซ้อนชั้นทรงจอมแห”**

ในสมัยอยุธยานี้ ยังปรากฏอาคารที่ใช้รูปทรงของกรวยแหลม หรือหลังคาปรกซ้อนชั้นนี้ พัฒนาเข้าสู่ รูปแบบสถาปัตยกรรมประเภท “เรือนยอด” กล่าวคือ มีการนำรูปทรงหลังคามณฑป ไปประกอบกับอาคาร จัตุรมุข โดยการต่อขึ้นไปจากแนวสันของหลังคาขึ้นไปในลักษณะของเรือนยอด และ การลดหลั่นของชั้นหลังคาที่ ซ้อนชั้นนั้น ยังหมายความไปถึง “ปราสาท” หรือเรือนซ้อนชั้น ในหมายความของภพภูมิของชั้นสวรรค์ ตามคติ ไตรภูมิ อีกด้วย นอกจากนี้ยังปรากฏหลังคาปรกซ้อนชั้นนี้ ปรากฏอยู่ในองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมอื่นๆ

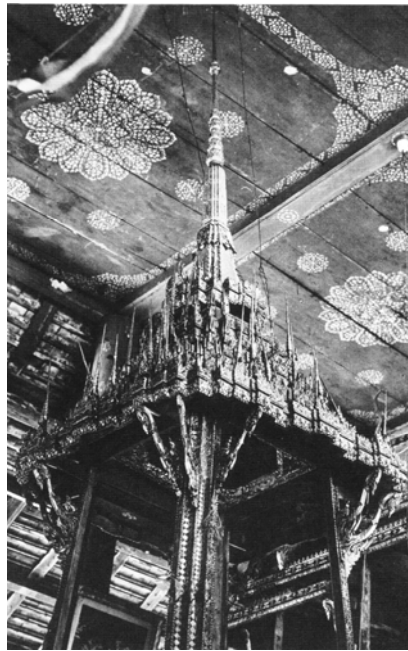
การพิจารณารูปแบบของมณฑปในสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น ไม่เหลือหลักฐานเป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เนื่องจากอาคารประเภทมณฑปนั้น สันนิษฐานว่าสร้างด้วยโครงสร้างไม้ จึงผุพังไปตามกาลเวลา อย่างไรก็ตาม การสันนิษฐานนั้นอาจเปรียบเทียบกับยังรูปแบบของมณฑปสมัยอยุธยาตอนต้น-ตอนกลาง ที่ยังหลงเหลืออยู่ ซึ่งบุษบกนั้นมีลักษณะเป็นมณฑปขนาดเล็ก และปรากฏฉันทลักษณ์และทรวดทรงที่ใกล้เคียงกัน ลักษณะที่สอดคล้องซึ่งกันและกันนี้ อาจเทียบเคียงจาก พระมณฑปและบุษบกในสมัยอยุธยาตอนปลายและรัตนโกสินทร์ ที่มีรูปแบบฉันทลักษณ์ไปในทำนองเดียวกันได้ รูปแบบของบุษบกในสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น มีลักษณะสำคัญคือ ทรวดทรงที่ไม่สูงมาก หลังคาซ้อนชั้น 3-4 ชั้น ไม่มีการย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนมากไม่มีชั้มบันแถลง

ภาพที่ 7.1

ธรรมาสถ์วัดเชิงท่า จ.พระนครศรีอยุธยา เป็นบุษบกธรรมมาสน์สมัยอยุธยาตอนต้น ทรวดทรงที่ไม่สูงมาก หลังคาซ้อนชั้น 4 ชั้น โดยชั้นล่างสุดเป็นหลังคากระเปียง มีคันทวยรองรับโดยรอบ ไม่มีการย่อมุมไม้สิบสอง บนชั้นเชิงกลอนประกอบด้วยลายกระจัง ไม่ปรากฏชั้มบันแถลง (ที่มา: ผู้วิจัย)

ส่วนการพิจารณารูปทรงมณฑปสมัยอยุธยาตอนปลายนั้น อาจเทียบเคียงไปถึงงานที่ร่วมสมัยกัน เช่น มณฑปพระพุทธบาท จ.สระบุรี แม้ว่าจะมีการบูรณะไปหลายครั้ง แต่ก็ยังสามารถสังเกตเห็นถึง ลักษณะบางประการ ที่พัฒนาจากสมัยอยุธยาตอนต้น รวมถึงรูปแบบของบุษบกที่สอดคล้องไปในทางเดียวกันคือ **ทรวดทรงของมณฑป ยอดเพริชวแหลมขึ้น รวมไปถึงรูปแบบที่ซับซ้อนขึ้น ได้แก่ หลังคามีการย่อมุมไม้สิบสอง ตรงเชิงชายคา มีการยกเก็จ ประกอบด้วยชั้มรังไก่อ หรือชั้มบันแถลง**

ภาพที่ 7.2

ธรรมาสน์วัดบางขุนเทียนนอก ธนบุรี เป็นบุษบกธรรมมาสน์สมัยอยุธยาตอนปลาย หลังคาซ้อนชั้น 5 ชั้น ทรวดทรงเพียวแหลมขึ้น มีการย่อมุมไม้สิบสอง ในแต่ละชั้น เเชิงกลอนมีการยกเก็จขึ้นเป็นซุ้มรังไก่อ

(ที่มา: น. ณ ปากน้ำ, ธรรมาสน์ ศักดิ์และศรีแห่งศิลปะไทย, หน้า 68.)

ภาพที่ 7.3

มณฑปพระพุทธรบาท จ.สระบุรี ศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลาย มีรูปแบบร่วมกันกับบุษบกธรรมมาสน์ในยุคสมัยเดียวกัน และให้เห็นถึงกฎเกณฑ์ทางรูปทรง ที่มีระเบียบแบบแผน

(ที่มา: พระมหามณฑปพระพุทธรบาทสุวรรณภูมิภุมารสถิตศรีรัตนธาดาพร, หน้า 93)

การใช้สอยเป็น บุษบกประดิษฐานของสำคัญทางพระพุทธศาสนา อาทิ พระพุทธรูป หรือใช้เป็นบุษบกธรรมาสน์ เพื่อเป็นการบูชาพระธรรมของพระพุทธเจ้า โดย บุษบกธรรมาสน์ที่เก่าที่สุดมีตั้งแต่สมัยอู่ทอง จนมาถึงอยุธยา ทางเหนือก็มีแบบล้านนา อันอยู่ร่วมสมัยกับอยุธยา สืบต่อขึ้นไปถึงสุโขทัยยังไม่พบหลักฐาน บุษบกธรรมาสน์อยุธยามักทำลักษณะเป็นเครื่องยอดขนาดย่อ กล่าวคือมีขนาดกว้างคนเดียวพอให้คนเข้าไปนั่ง

นอกเหนือไปจากการปรับเปลี่ยนรูปทรง และเพิ่มเติมองค์ประกอบต่างๆ เพื่อให้มีความซับซ้อน สวยงามของรูปทรง ยังปรากฏพัฒนาการของ **ความหมายในระบบสัญลักษณ์ ตามความเชื่อในไตรภูมิพระร่วง และระบอบเทวราชา ส่งผลให้รูปแบบเครื่องยอดทรงบุษบก-มณฑป กลายเป็นเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อถึงเขาพระสุเมรุ** ควบคู่ไปกับรูปแบบของเครื่องยอดทรงปราสาท แสดงออกถึงผู้ใช้อาคารคือพระมหากษัตริย์ผู้เป็นสมมุติเทพ ที่ใช้ทั่วไปในงานในสถาบันมหากษัตริย์ดังที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงที่พบพระที่นั่งบุษบก (บุษบกมาลา) มาตั้งแต่แรกสถาปนากรุงศรีอยุธยา รวมไปถึง การใช้เป็นบุษบกพระราชยาน ราชรถ และเรือพระที่นั่งในสมัยอยุธยา เป็นต้น

สมัยรัตนโกสินทร์

สมัยรัชกาลที่ 1

อาคารเครื่องยอดมณฑป-บุษบกในสมัยนี้ **ได้รับช่วงมาจากรูปแบบสถาปัตยกรรมสมัยอยุธยาตอนปลาย มีกฎระเบียบที่แน่ชัด ส่งผลให้เกิดรูปแบบที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติ จนกลายเป็นแบบแผนฉันทลักษณ์ของรูปแบบเครื่องยอดทรงมณฑป - บุษบก** ดังเช่นในการสร้างพระบรมมหาราชวังนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงโปรดฯให้ยึดถือแบบแผนพระราชวังหลวงของกรุงศรีอยุธยาเป็นหลัก ได้แก่ การสร้างพระที่นั่งอินทราภิเษกมหาปราสาทอย่างพระที่นั่งพระศรีสรรเพชญ์ปราสาท หรือพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทอย่างพระที่นั่งสุริยามรินทร์ รวมไปถึง สถาปัตยกรรมทางศาสนาประเภทมณฑป ได้แก่ พระมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎกในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในลักษณะเดียวกับพระมณฑปพระพุทธบาท จ.สระบุรี ซึ่งถือเป็นบริโคคเจดีย์ที่สำคัญมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

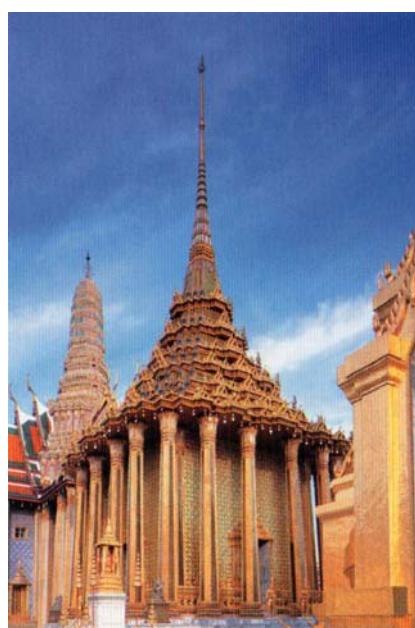
สถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ในสมัยรัชกาลที่ 1

- **พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท** พระที่นั่งหลังนี้มีลักษณะเป็นอาคารยกฐานสูง ลักษณะเป็นชุดฐาน 2 ชั้น ได้แก่ ฐานสิงห์และฐานเชิงบาตร เหนือขึ้นไปเป็นตัวเรือนสูง ยกเสาดิ่งประดับ หัวเสาดกแต่งด้วยบัวจกกล ระหว่างช่องเสาดิ่งเป็นซุ้มพระทวารและพระบัญชา อยู่ในรูปทรงมณฑป บริเวณด้านหน้าอาคารมีการยื่นมุขเด็จ ชั้นหลังคาเป็นจั่วจตุรมุขซ้อนชั้น เเทนเครื่องยอดทรงมณฑป หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น จัดเป็นมหาปราสาท

- **มณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎก ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม** ลักษณะอาคารมีลักษณะเดียวกับ มณฑปพระพุทธบาท จ.สระบุรี โดยมีลักษณะเป็นเรือนแผ่นผั่งเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลังคาทรงมณฑป ซ้อนชั้นจำนวน 7 ชั้น โดยอาคารตั้งอยู่บนฐานทักษิณไฟที่

ภาพที่ 7.4 พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ตามที่ระบุไว้ในจดหมายเหตุการก่อสร้าง มีแนวความคิดในการสร้างตามอย่างพระที่นั่งสุริยามรินทร์มหาปราสาท ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นอาคารจัตุรมุขซ้อนชั้น เหนือเครื่องยอดทรงมณฑป หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น (ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย คักดีศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 8.)

ภาพที่ 7.5 มณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎกวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ลักษณะอาคารมีแนวความคิดด้านรูปแบบในลักษณะเดียวกับ มณฑปพระพุทธรบาท จ.สระบุรี โดยมีลักษณะเป็นเรือนแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส หลังคาทรงมณฑป ซ้อนชั้นจำนวน 7 ชั้น (ที่มา: พระมหามณฑปพระพุทธรบาทสุวรรณภูมิภาครสถิตศรีรัตนศาสดาร, หน้า 93.)

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมเครื่องยอด ในสมัยรัชกาลที่ 1 ทั้งสองอาคารเป็นอาคารเครื่องก่อ โครงสร้างหลังคาเป็นเครื่องไม้ มุงด้วยวัสดุที่คงทนถาวร เช่นแผ่นดินบุก หรือกระเบื้องดินเผา

ซุ้มพระทวารและพระบัญชา ของอาคารเครื่องยอดในรัชกาลนี้มีลักษณะสอดคล้องกับตัวอาคารคือ มีลักษณะเป็นซุ้มเครื่องยอดทรงมณฑป - บุษบก ซึ่งสื่อความไปถึงความสำคัญของอาคาร และสิ่งประดิษฐ์ฐานภายในด้วย ได้แก่ พระมหาเศวตฉัตร ในพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และ ตู้พระไตรปิฎกเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ในพระมณฑป โดยองค์ประกอบทั้งหมดดังกล่าวนี้ ล้วนขับเน้นความหมายของอาคารในฐานะการเป็นศูนย์กลางจักรวาล ตามคติไตรภูมิ

สมัยรัชกาลที่ 3

- **พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท** ซึ่งถือว่าเป็นปราสาทประจำรัชกาล แต่มีได้เป็นอาคารที่สร้างขึ้นใหม่ แต่ใช้การบูรณปฏิสังขรณ์ อาคารเดิมขึ้นเป็นปราสาท เดิมสร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นอาคารพลับพลาสูงทำด้วยเครื่องไม้ ไม่มีเครื่องยอด ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้มีการแก้ไข ทำฝาก่ออิฐฉาบปูนเปลี่ยนหลังคาเป็นยอดปราสาท

พระที่นั่งหลังนี้ไม่ได้เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ แต่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่ประทับของกรมสมเด็จพระศรีสุราลัย พระบรมราชชนนี และพระโอรสธิดาที่อายุน้อย รูปแบบทางสถาปัตยกรรมจึงมีแนวความคิดในการลดทอนฐานานุรูป ได้แก่ การสร้างให้เป็นปราสาท 5 ชั้น ไม่ใช่มหาปราสาท 7 ชั้น การใช้นาคปักไม่ใช้นาคเบือน และใช้คันทวยแทนครุฑยุคนาครองรับไขราเครื่องยอด และการไม่ประดับหน้าบันด้วยประติมากรรมพระนารายณ์ทรงครุฑ รวมไปถึงการไม่ประดับตกแต่งผนังอาคารด้วยซุ้มพระบัญชา หรือซุ้มพระทวารในลักษณะพิเศษ

ภาพที่ 7.6

พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท เพื่อเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ 3 แต่มีแนวความคิดในการลดทอนฐานานุรูป โดยการประกอบเครื่องยอด 5 ชั้น ใช้คันทวยแทนครุฑยุคนาครองรับไขราเครื่องยอด หางหงส์เป็นแบบนาคปัก

(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 204)

- โลหะปราสาท วัดราชนัลดารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร สร้างขึ้นเพื่อเป็นเกียรติแก่พระนคร และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยรัชกาลที่ 3 ทรงมีดำริให้สร้างขึ้น ตามตามคติโบราณจากพุทธประวัติที่นางวิสาขาสร้างโลหะปราสาทถวายพระพุทธเจ้า และ พระเจ้าทูลุฐคามนีอภัย ทรงสร้างขึ้นในศรีลังกา ตามที่กล่าวในคัมภีร์มหาวงศ์

ลักษณะอาคาร จัดเป็นเป็นกุฎาคารทรงมณฑป แม้ว่าจะรับคติความเชื่อมาจากลังกา แต่ก็มีกรนำมาปรับใช้ในรูปแบบอย่างสถาปัตยกรรมไทยประเพณี โดยมีการปรับรูปแบบให้มีลักษณะเป็นอาคารปราสาท 7 ชั้นตามคติเดิม ประกอบคูกุหาจตุรมุขมียอดเป็นนุชบกลดหลั่นกันขึ้นไป โดยเน้นความสำคัญให้กับยอดมณฑปชั้นบนสุดของอาคารซึ่งประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ โดยมีองค์ประกอบของยอดสมบูรณกว่าส่วนอื่น ๆ รวมยอดทั้งสิ้นเป็น 37 ยอด หมายถึง โปธิปักขียธรรม 37 ประการ ที่เป็นปัจจัยให้ดำเนินไปสู่ความหลุดพ้น

ภาพที่ 7.7

โลหะปราสาท วัดราชนัลดารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร มณฑป มีแนวความคิดโดยจากอิทธิพลคติความเชื่อมาจากลังกา และนำมาปรับใช้ในรูปแบบอย่างสถาปัตยกรรมไทยประเพณี โดยมีการปรับรูปแบบให้มีลักษณะเป็นอาคารปราสาท 7 ชั้นตามคติเดิม ประกอบคูกุหาจตุรมุขมียอดเป็นนุชบกลดหลั่นกันขึ้นไป

(ที่มา: ผู้วิจัย)

สมัยรัชกาลที่ 4

- พระที่นั่งมหินทรปราสาท ทรงดำริให้สร้าง พระที่นั่งมหินทรปราสาท เพื่ออุทิศให้เป็นปราสาทและเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระบรมชนกนาถ (รัชกาลที่ 2) โดยสร้างบนพื้นที่ซึ่งเคยเป็นพระราชมณฑลเศียรในรัชกาลที่ 2 ทางหงส์ทำเป็นแบบขนาดเบ็อน ยอดขององค์พระที่นั่งเป็นยอดทรงมณฑป 7 ชั้น แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดในการเฉลิมพระเกียรติสูงสุดต่อพระชนกนาถ บริเวณไขราของเครื่องยอดทำเป็นรูปครุฑขุดนาครรองรับไขรา ชุ่มพระบัญชาและพระทวาร มีลักษณะเป็นชุ่มเครื่องยอดทรงมณฑป-นุชบก เช่นเดียวกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

ภาพที่ 7.8 พระที่นั่งมหิศรปราสาท ประกอบด้วยเครื่องยอด 7 ชั้น ไชราเครื่องยอด เป็นครุฑยุคนาค หางหงส์แบบนาคเป็นอง แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดในการเฉลิมพระเกียรติสูงสุดต่อพระชนกนาถ (รัชกาลที่ 2) (ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย ศักดิ์ศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 159)

- **พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท** สร้างขึ้นเพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ และเป็นปราสาทประจำรัชกาลที่ 4 ใช้เป็นพลับพลาประทับแรมพระราชยานในการเสด็จ พระราชพิธีโดยกระบวนพยุหยาตรา และพระราชพิธีโสกันต์ (ตัดจุก) พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง ลักษณะตัวอาคารเป็นศาลาล่อง หางหงส์เป็นแบบนาคเป็นอง หลังคาเครื่องยอด 5 ชั้น หน้าบันทำเป็นรูปพระอินทร์ยืนแทน

ภาพที่ 7.9 พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท แนวความคิดในการสร้างพระที่นั่งโถง ประกอบด้วยเครื่องยอด 5 ชั้น บริเวณไชราเครื่องยอดประกอบด้วยรูปหงส์ แทนครุฑยุคนาค (ที่มา : สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1),

การสร้างพระที่นั่งหลังนี้ มีวัตถุประสงค์สำคัญในการใช้สอยพระราชพิธีต่างๆ ที่กระทำภายนอกอาคาร รวมไปถึงพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวข้องกับอาคารสำคัญได้แก่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท นอกจากนี้ยังรวมถึงพระราชประสงค์ในการเฉลิมพระเกียรติ และแสดงถึงพระราชอำนาจ โดยเฉพาะในรัชกาลนี้นั้น มีการสถาปนาสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ฯ ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์อีกพระองค์หนึ่ง ก็มีการสร้างพระที่นั่งคชกรรมประเวศน์ปราสาท ขึ้นในเขตพระราชวังบวรสถานมงคล ด้วยเช่นกัน

แม้ว่าจะมีการสร้างปราสาทขึ้นในเขตวังหน้าซึ่งไม่ปรากฏในโบราณราชประเพณีมาก่อนหน้านั้น พระที่นั่งคชกรรมประเวศน์ปราสาท จึงถือเป็นปราสาทที่มีลักษณะพิเศษ ซึ่งดำริสร้างเฉพาะพระองค์ จะเห็นได้ว่าหลังรัชกาลที่ 5 นั้นได้มีการรื้อถอนพระที่นั่งหลังนี้ลง โดยรูปแบบของสถาปัตยกรรมหลังนี้นั้น มีลักษณะคล้ายคลึงกับพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาทกล่าวคือเป็นพลับพลาโล่ง ยกฐานสูง หลังคาจัตุรมุข ประกอบด้วยเครื่องยอด แต่มีการลดจำนวนชั้นเครื่องยอดจำนวนเหลือ 4 ชั้น เพื่อแสดงสถานะที่เป็นรองจากพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง

ภาพที่ 7.10 พระที่นั่งพระที่นั่งคชกรรมประเวศน์ปราสาท ในพระราชวังบวรสถานมงคล มีแนวความคิดในการลดฐานานุกรมโดยใช้ หลังคาเครื่องยอด 4 ชั้น ไม่ยอมุม (ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

รัชกาลที่ 5

- **พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์** ลักษณะเป็นพระที่นั่งโถงมีขนาดเล็ก โถงไม่มีผนัง เครื่องยอด 5 ชั้น ในหลังคาชั้นบนสุดที่ต่อกับส่วนยอดมีลักษณะพิเศษ ได้แก่การออกแบบในรูปแบบของวิมาน หน้าบันของพระที่นั่งทั้ง 4 ด้านทำเป็นรูปตราอาร์มหรือตราแผ่นดิน ซึ่งมีลักษณะเดียวกันกับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทที่สร้างในสมัยเดียวกัน

ภาพที่ 7.11 พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ มีแนวความคิดในการออกแบบลักษณะพิเศษของรูปแบบวาระการปั้นลมนหลังคาชั้นบนสุดที่ต่อกับส่วนยอด เรียกว่า วิมาน (ที่มา: ระพีพรรณ ใจภักดี, *วังและตำหนัก*, หน้า 53)

- **พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท** ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระที่นั่งองค์นี้ มีความพิเศษที่มีการผสมผสานระหว่างสถาปัตยกรรมไทยกับตะวันตก (ยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาของฝรั่งเศส) โดยระยะแรกนั้น ลักษณะของเครื่องลายองมีลักษณะเป็นแบบช่อฟ้ามอญ (ช่อฟ้าปั้นลม) ไซราเครื่องยอดเป็น ครุฑชุกุนาค ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 7 มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบสถาปัตยกรรมบางประการ ได้แก่ เปลี่ยนเป็นเครื่องลายองแบบ นาครวาย มีช่อฟ้า ไบระกา หางหงส์ และนาคสะดุ้ง ใช้คันทวยรับไซราของเครื่องยอด เปลี่ยนสันหลังคาซึ่งเดิมประดับด้วยบราลีประดับเป็นระยะ โดยตลอด โดยเอาออกทั้งหมด และยังมีการเปลี่ยนลายหน้าบันใหม่ทุกด้าน เป็นต้น

ภาพที่ 7.12 พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในระยะแรกสร้าง ซอฟ้าเป็นประติมากรรมรูปครุฑ ไชราเครื่องยอดเป็นครุฑยุคนาค หน้าบันประกอบด้วยลวดลายประดับตกแต่ง ทั้งจั่วหลัก และจั่วหลังคาชั้นลด บนสันหลังคาจั่วประกอบบราลีเป็นระยะ ส่วนต่อระหว่างเครื่องหลังคากับผนังอาคารนั้น เว้นระยะเป็นแผงคอสอง ประดับตกแต่งด้วยคันทวย สลับกับลวดลายซุ้มแบบตะวันตก
(ที่มา: หอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ภาพที่ 7.13 พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทในระยะที่สอง มีการซ่อมแซมปรับปรุง บริเวณซอฟต์แวร์ให้เป็นแบบซอฟต์แวร์รวม บริเวณมุขเด็จมีการลดขนาดให้สั้นลง
(ที่มา: สมุดภาพสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์), หน้า 236.

ภาพที่ 7.14 พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทภายหลังปรับปรุง ในสมัยรัชกาลที่ 7 เครื่องหลังคาจั่ว เปลี่ยนเป็นเครื่องลายของแบบนาครวย และนาครสะดุ้ง มีช่อฟ้า ไบระกา หางหงส์ ใช้ คันทวยรับไขราของเครื่องยอด จากเดิมเป็นครุฑยุคนาค และมีการเปลี่ยนลายหน้า บันใหม่ทุกด้าน ส่วนมุขเด็จขยายจนสุดพระระเบียง บริเวณคอกสองมีการเปลี่ยน รูปแบบเป็นลูกฟัก แทนซุ้มแบบตะวันตก

(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย คัคคีศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 95.)

องค์ประกอบในส่วนการเชื่อมต่อระหว่างหลังคาเครื่องลายองและผนังอาคารแบบตะวันตก นั้น ออกแบบเป็นผนังลูกฟักคอกสอง เชื่อมกับทับหลังคาชั้นล่างสุดด้วยคันทวย ซึ่งเป็นองค์ประกอบในศิลปะไทย แต่มีการออกแบบลวดลายในลักษณะของลายแบบตะวันตก รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงลวดลายบริเวณหลังคา ชั้นลดของหลังคาจั่ว ให้กลายเป็นระนาบลูกฟักสีขาว เช่นเดียวกับระนาบผนังด้านล่าง เป็นการออกแบบ องค์ประกอบที่ใช้เปลี่ยนผ่านรูปลักษณะสถาปัตยกรรมหนึ่งไปสู่อีกรูปแบบหนึ่งได้อย่างแนบเนียน

- **พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท** เครื่องยอดขององค์พระที่นั่ง มีลักษณะที่โดดเด่น เป็นยอดทรงมณฑป 5 ยอด มียอดมณฑป 7 ชั้นเป็นประธานอยู่กึ่งกลางอาคาร และมียอดบริวารเป็นยอด มณฑป 5 ชั้นอีก 4 ยอด อยู่บนสันหลังคาทั้ง 4 ด้าน บริเวณไขราของเครื่องยอดทำเป็นรูปครุฑยุคนาครองรับไขรา เช่นเดียวกับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท

พระที่นั่งหลังนี้เป็นตัวอย่างให้เห็นถึงการสืบทอดลักษณะแบบจารีตประเพณี จากความ เชื่อในไตรภูมิ ในลักษณะของเขาพระสุเมรุ ที่มีจักรวาลทั้งสี่ล้อมรอบ สู่การตีความสู่รูปแบบของเครื่องยอดหน้า ยอด โดยมียอดประธานอยู่กึ่งกลาง รายล้อมด้วยยอดบริวารอีกทั้งสี่ทิศ นอกจากนั้นยังสามารถสันนิษฐานถึง แนวความคิดในการก่อสร้างเพื่ออุทิศ และเป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูป พระบูรพมหากษัตริย์ ทั้งสี่พระองค์

ภาพที่ 7.15 พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท เครื่องยอดทรงมณฑป 5 ยอด
หน้าบันเป็นนารายณ์ทรงครุฑ ประกอบสวดลายกระหนก้านชด
(ที่มา: ม.ร.ว.เน่งน้อย คัคคีศรี, สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 416.)

อาคารประเภทปราสาทและมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง ไม่ปรากฏการสร้างขึ้นอีกจนถึงในรัชกาลปัจจุบัน แต่มีการสร้างอาคารชั่วคราวเพื่อเป็นที่ประทับ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ และประดิษฐานพระมหาเศวตฉัตรในโอกาสสำคัญ ได้แก่ พระที่นั่งชัยมังคลาภิเษก และพระที่นั่งกาญจนาภิเษก แม้ว่าจะเป็นอาคารชั่วคราว แต่ได้รับการออกแบบตามฉันทลักษณ์เดียวกับปราสาทในพระบรมมหาราชวัง

อาคารเครื่องยอดมณฑป-บุษบก เป็นอาคารทางศาสนา ที่ถือเป็นงานช่างหลวงในรัชกาลปัจจุบัน โดยแนวความคิดของอาคาร มีรูปแบบมีพัฒนาการและการตีความทางด้านการออกแบบที่มีลักษณะเฉพาะตัวโดยการคงฉันทลักษณ์บางประการไว้ ผสมผสานกับการออกแบบในแนวทางใหม่ ได้แก่

- พระมณฑปพระพุทธรบาท ภปร สก วัดญาณสังวราราม จ.ชลบุรี เครื่องยอดมณฑป ภปร สก วัดญาณสังวราราม มีการผสมผสาน โดยการคงลักษณะของหลังคาลาดซ้อนขึ้นตามชั้นลักษณะเดิมเอาไว้ แต่ด้วยอาคารมีขนาดเล็ก ตั้งอยู่บนภูเขา รวมไปถึงทัศนียภาพและระนาบท้องฟ้าที่มีขนาดใหญ่ สถาปนิกจึงมีการออกแบบยอดเพื่อการแก้ไขดวงตาของมุมมอง โดยการแปลงยอดตั้งแต่ชั้นบัลลังก์ให้กลายเป็นยอดเกี่ยวของทรงมงกุฏ

ภาพที่ 7.16 พระมณฑปพระพุทธรบาท ภปร สก โดยการแปลงยอดตั้งแต่ชั้นบัลลังก์ให้กลายเป็นยอดเกี่ยวของทรงมงกุฏ

(ที่มา : ประวัติและผลงาน ของ หม่อมราชวงศ์มิตรารุณ เกษมศรี, หน้า 158).

- พระมหามณฑปพระพุทธรมหาสุวรรณปฏิมากร วัดไตรมิตรวิทยาราม กรุงเทพฯ เพื่อประดิษฐานพระพุทธรมหาสุวรรณปฏิมากร ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ในปี พ.ศ. 2549 และทรงเจริญพระชนมพรรษา 80 พรรษาในปี พ.ศ. 2550 ออกแบบโดย พลอากาศตรีอาวุธ เงินชูกลิ่น (ศิลปินแห่งชาติ) เครื่องยอดพระมหามณฑปพระพุทธรมหาสุวรรณปฏิมากร ด้วยแนวคิดของสถาปนิกที่ต้องการสงวนรูปแบบชั้นลักษณะที่ครบถ้วนให้ใช้เฉพาะกับอาคารในสถาบันกษัตริย์ จึงมีการออกแบบลักษณะบางประการที่แตกต่างออกไปโดยทั่วไปลักษณะของหลังคาลดซ้อนขึ้นตามชั้นลักษณะเดิมเอาไว้ แต่แปลงยอดตั้งแต่ชั้นเหมขึ้นไป ให้กลายเป็นชั้นบัวกลุ่มต่อเนื่องขึ้นไป เหนือขึ้นไปเป็นปลียอด ลูกแก้ว โดยไม่มีชั้นหยาดน้ำค้าง อย่างลักษณะของยอดเจดีย์ทรงเครื่อง

ภาพที่ 7.17 มณฑปประดิษฐานพระพุทธรูปมหาสุวรรณปฏิมากร แล่งยอดตั้งแต่ชั้นเหม ให้กลายเป็นชั้นบัวกลุ่มต่อเนื่องขึ้นไป
(ที่มา: พระมหามณฑปพระพุทธรูปมหาสุวรรณปฏิมากรสถิตศรีธรรมาสถาน, หน้า 93.)

ทางด้านอาคารทางศาสนา ในช่วงหลังรัชกาลที่ 3 จนถึงก่อนรัชกาลปัจจุบัน แม้ว่าจะไม่ปรากฏรูปอาคารประเภทเครื่องยอดมณฑป-บุษบก ในงานของช่างหลวง หรือพระมหากษัตริย์ทรงสร้าง แต่รูปแบบทางสถาปัตยกรรมนั้น ได้ปรากฏอยู่ในงานที่ประชาชนเป็นผู้สร้างเป็นพุทธบูชา อาทิ รูปแบบพระมณฑปพระพุทธรูปที่มีการสร้างต่อเนื่องกันมาในรูปแบบของงานราษฎร์ โดยเฉพาะในรัชกาลปัจจุบันที่มีความนิยมในการสร้างอาคารทางศาสนาให้วิจิตร จนกระทั่งมีการเลียนรูปแบบอาคารประเภทเครื่องยอดปราสาทและมหาปราสาทมาใช้กับอาคารทางศาสนาด้วยความศรัทธา แสดงให้เห็นถึงจารีตประเพณีบางประการที่ไม่เคร่งครัดด้วยถือว่าเป็นอาคารทางศาสนาที่ใช้ประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งเป็นของสูง แต่รูปแบบเครื่องยอดในลักษณะนี้ยังไม่ถูกใช้กับอาคารพักอาศัยของประชาชน แสดงให้เห็นถึงการยังคงตระหนักถึงความสำคัญของฐานานุกรมของอาคาร หรือ ฐานานุศักดิ์ของผู้ใช้อาคารนั่นเอง

7.2 การวิเคราะห์ รูปแบบ จันท์ลักษณะ และองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรมของเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก

7.2.1 สถาปัตยกรรมประเภทมณฑป ในสถาบันพุทธศาสนา

7.2.1.1 ที่ตั้งและการมูลเหตุในการก่อสร้าง

ตารางที่ 7.1 เปรียบเทียบที่ตั้งและการมูลเหตุในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมณฑป - บุษบกในสถาบันพุทธศาสนา

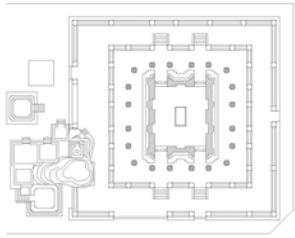

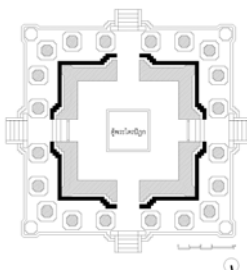

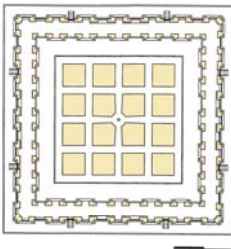

อาคาร	ช่วงเวลา ก่อสร้าง	ที่ตั้ง	มูลเหตุในการก่อสร้าง
พระมณฑปประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาท วัดพระพุทธรูปบาท จ.สระบุรี 	สร้างในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม	เป็นอาคารประธานในเขตเขตพุทธาวาส ตั้งอยู่บนยอดเขาสุวรรณบรรพต	เพื่อประดิษฐานรอยพระพุทธรูปบาท ซึ่งถือว่าเป็นบรมโกศเจดีย์สำคัญ
พระมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม 	สร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2331	ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระอุโบสถ บนชุกฉฐานไพที ร่วมกับ พระเจดีย์และ ปราสาทพระเทพบิดร	เพื่อประดิษฐานพระไตรปิฎกฉบับทองใหญ่

ตารางที่ 7.1(ต่อ) เปรียบเทียบที่ตั้งและการมูลเหตุในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรง
มณฑป – มุขบกในสถาบันพุทธศาสนา

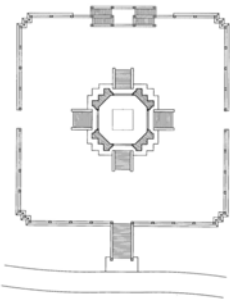
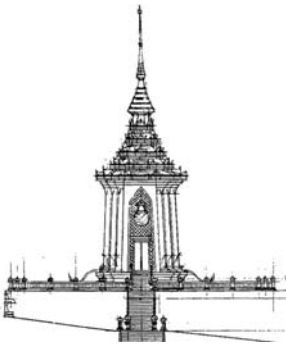
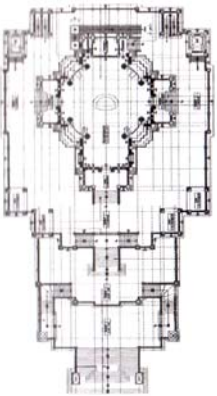

อาคาร	ช่วงเวลา ก่อสร้าง	ที่ตั้ง	มูลเหตุในการก่อสร้าง
<p>พระมหามณฑปพระพุทธ มหาสุวรรณปฏิมากร วัดไตรมิตร กรุงเทพมหานคร</p> 	<p>สร้างในสมัย รัชกาลที่ 9</p>	<p>ตั้งอยู่ในเขตพุทธาวาส ด้านข้างพระอุโบสถหลัง เดิม</p>	<p>เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปมหา สุวรรณปฏิมากร ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราช สมบัติครบ 60 ปี ในปี พ.ศ. 2549 และทรงเจริญพระ ชนมพรรษา 80 พรรษาในปี พ.ศ. 2550</p>

7.2.1.2 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

ตารางที่ 7.2 เปรียบเทียบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก
 ในสถาบันพุทธศาสนา

อาคาร	ผังพื้นอาคาร	รูปตั้งอาคาร
พระมณฑป ประดิษฐานรอยพระ พุทธบาท วัดพระพุทธ บาท จ.สระบุรี		
พระมณฑป ประดิษฐาน พระไตรปิฎก วัดพระ ศรีรัตนศาสตร์ราม		
โฉมปราสาท วัดราช นัฏดารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร		

ตารางที่ 7.2(ต่อ) เปรียบเทียบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เครื่องยอดทรงมณฑป – นุชบก
ในสถาบันพุทธศาสนา

อาคาร	ผังพื้นอาคาร	รูปตั้งอาคาร
พระมณฑปพระพุทธบาท ภาปร สก วัดญาณสังวราราม จ. ชลบุรี		
พระมหามณฑปพระพุทธมหาสุวรรณปฏิมากร วัดไตรมิตร กรุงเทพมหานคร		

ผังพื้นอาคาร โดยทั่วไปมีลักษณะเป็น ผังพื้นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีช่องเปิดโดยรอบ ประดิษฐานสิ่งสักการะบริเวณส่วนกลางอาคาร ไม่ได้ขีดไปด้านใดด้านหนึ่ง บางแห่งประกอบด้วยมุขทั้ง 4 ด้าน พบในสองลักษณะได้แก่

- ผังพื้นแบบมีเส้าพะไล ประกอบด้วยตัวเรือนรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส โดยรอบอาคารประกอบด้วยเส้าพะไล มีลักษณะเป็นลานระเบียงประทักษิณเล็ก ๆ รอบอาคาร ทางเข้าสู่อาคาร หลักจะต้องขึ้นมาสู่ชั้นระเบียงเส้าพะไล ก่อนจึงจะเข้าสู่อาคารอีกทอดหนึ่ง โดยผังพื้นในลักษณะนี้ จะประกอบด้วยหลังคาเครื่องยอดลาด 7 ชั้น
- ผังพื้นแบบไม่มีเส้าพะไล ประกอบด้วยตัวเรือนรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีการยกมุขทั้ง 4 ด้าน ประกอบด้วยเส้าอิง เป็นลักษณะของเส้าเหลี่ยม ตกแตงนูนขึ้นมาจากผนัง

ส่วนฐานอาคาร อาคารทุกแห่งยกฐานสูง เพื่อแสดงออกถึงฐานานุศักดิ์ และ ความสง่างามของอาคาร รูปแบบฐานอาคารที่ ส่วนใหญ่ปรากฏในรูปของฐานสิงห์ ฐานปัทม์ และฐานเขียง ลดหลั่นกันตามฐานานุศักดิ์ นอกจากการซ้อนชั้นฐานประกอบกับอาคารนั้น ยังปรากฏรูปแบบของการเพิ่มความสูงของฐานในอีกสองลักษณะ ได้แก่

- อาคารตั้งอยู่บนชัยภูมิที่มีลักษณะพิเศษด้านความสูง ได้แก่ ภูเขา อาทิ พระมณฑปพระพุทธรูป จ.สระบุรี และมณฑป ภปร สก วัดญาณสังวราราม เป็นต้น

- อาคารประกอบกับชุดของฐานขนาดใหญ่พิเศษ อาทิ พระมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งอยู่ บนชุดฐานไพที ร่วมกับ พระเจดีย์ และ ปราสาทพระเทพบิดร หรือในลักษณะของชุดอาคารซ้อนชั้น โดยชั้นฐานแต่ละชั้น ก็มีประโยชน์ใช้สอยอื่นๆ ได้แก่ โถงปราสาท และพระมณฑปพระพุทธรูปมหาสุวรรณปฏิมากร

ส่วนตัวเรือนอาคาร อาคารทุกหลังเป็นลักษณะอาคารปิด มีการเจาะช่องเปิดเป็นประตูทางเข้าออก ไม่มีหน้าต่าง แม้ว่าแต่เดิม พระมณฑปพระพุทธรูป จ.สระบุรีมีลักษณะเป็นอาคารโถง แต่มีการอุดผนังพร้อมตกแต่งในสมัย พระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ บางอาคาร อาจมีการยื่นมุขเพื่อเน้นทางเข้าออกทั้งสี่ด้าน อาทิ พระมณฑปพระพุทธรูปมหาสุวรรณปฏิมากร

ส่วนหลังคาและเครื่องยอดอาคาร พบในสองลักษณะได้แก่

- หลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น ได้แก่ พระมณฑปพระพุทธรูป จ.สระบุรี พระมณฑปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม โดยมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมประเพณีที่มีลักษณะเดียวกัน

- หลังคาซ้อนชั้น 5 ชั้น ได้แก่ โถงปราสาท มณฑป ภปร สก วัดญาณสังวราราม และพระมณฑปพระพุทธรูปมหาสุวรรณปฏิมากร โดยมีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมประเพณี แต่แตกต่างกันในรายละเอียด ได้แก่

เครื่องยอดโถงปราสาท ประกอบอยู่บนยอดจั่วจัตุรมุข และมียอดประกอบ 37 ชั้น แบ่งเป็นชั้นบนสุด เป็นยอดเดี่ยว ชั้นที่สองจำนวน 12 ยอด และชั้นล่างสุดจำนวน 36 ยอด

เครื่องยอดมณฑป ภปร สก วัดญาณสังวราราม มีการผสมผสาน โดยการคงลักษณะของหลังคาลอดซ้อนชั้นตามฉันทลักษณ์เดิมเอาไว้ แต่แปลงยอดตั้งแต่ชั้นบัลลังก์ให้กลายเป็นยอดเกี่ยวของทรงมงกุฎ

เครื่องยอดพระมณฑปพระพุทธรูปมหาสุวรรณปฏิมากร โดยทั่วไปลักษณะของหลังคาลอดซ้อนชั้นตามฉันทลักษณ์เดิมเอาไว้ แต่แปลงยอดตั้งแต่ชั้นเหมชันไป ให้กลายเป็นชั้นบัวกลุ่มต่อเนื่องขึ้นไป เป็นปลียอด ลูกแก้ว โดยไม่มีชั้นหยาดน้ำค้าง

7.2.1.3 โครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง

ตารางที่ 7.3 เปรียบเทียบโครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง เครื่องยอดทรงมณฑป – มุขบก
ในสถาบันพุทธศาสนา

	โครงสร้าง อาคาร	การประดับ ตกแต่งผนัง	โครงสร้าง หลังคาและ เครื่องยอด	การประดับ ตกแต่งหลังคา และเครื่องยอด
พระมณฑปประดิษฐาน รอยพระพุทธรูป วัดพระพุทธรูป จ. สระบุรี	เครื่องก่ออิฐถือ ปูน เสริม คอนกรีตเสริม เหล็ก (เดิมเป็น โครงสร้างผนังรับ น้ำหนัก)	ผนังก่ออิฐถือปูน บันปูนเป็น ลวดลาย ปิดทองประดับ กระจก	คอนกรีตเสริม เหล็ก (เดิมเป็น โครงสร้างไม้)	วัสดุมุงกระเบื้องดิน เผาเคลือบสี องค์ประกอบอื่นๆ ตกแต่งด้วยงานปิด ทองประดับกระจก
พระมณฑปประดิษฐาน พระไตรปิฎก วัดพระศรีรัตนศาสดา ราม	เครื่องก่ออิฐถือ ปูน เสริม คอนกรีตเสริม เหล็ก (เดิมเป็น โครงสร้างผนังรับ น้ำหนัก)	ผนังก่ออิฐถือปูน บันปูนเป็น ลวดลาย ปิดทองประดับ กระจก	โครงสร้างไม้	วัสดุมุงกระเบื้องดิน เผาประดับกระจก องค์ประกอบอื่นๆ ตกแต่งด้วยงานปิด ทองประดับกระจก
โลหะปราสาท วัดราช นัดดารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร	เครื่องก่ออิฐถือ ปูน เสริม คอนกรีตเสริม เหล็ก (เดิมเป็น โครงสร้างผนังรับ น้ำหนัก)	ผนังก่ออิฐฉาบ ปูน ฉาบเรียบทาสี ขาว	คอนกรีตเสริม เหล็ก (เดิมเป็น โครงสร้างไม้)	วัสดุมุงเป็นโลหะ องค์ประกอบอื่นๆ ตกแต่งด้วยงาน ทองแดงรมดำ
พระมณฑปพระพุท ธบาท ภปร สก วัดญาณสังวราราม จ.ชลบุรี	เครื่องก่ออิฐถือ ปูน และ คอนกรีต เสริมเหล็ก	ผนังก่ออิฐฉาบ ปูน กรุผิวด้วยหินอ่อน ประดับโมเสกสี ทองเจาะช่องแสง ขนาดใหญ่ด้วย งานเสตนกลาส	คอนกรีตเสริม เหล็ก	วัสดุมุงกระเบื้องดิน เผา องค์ประกอบ อื่นๆตกแต่งด้วย งานกระเบื้อง เคลือบสีขาว และประดับกระจก

ตารางที่ 7.3(ต่อ) เปรียบเทียบโครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง เครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก
ในสถาบันพุทธศาสนา

	โครงสร้าง อาคาร	การประดับ ตกแต่งผนัง	โครงสร้าง หลังคาและ เครื่องยอด	การประดับ ตกแต่งหลังคา และเครื่องยอด
พระมหามณฑปพระ พุทธมหาสุวรรณ ปฏิมากร วัดไตรมิตร กรุงเทพมหานคร	เครื่องก่ออิฐถือ ปูน และ คอนกรีต เสริมเหล็ก	ผนังก่ออิฐฉาบ ปูน กรุผิวด้วยหินอ่อน ประดับการปิด ทองที่บ	ชั้นแต่ละชั้น คอนกรีตเสริม เหล็กโครงสร้าง เหล็ก	วัสดุบุกระเบื้องดิน เผา ประกอบงาน ทองเหลืองหล่อ โลหะ องค์ประกอบ อื่นๆตกแต่งด้วย งานปิดทองประดับ กระจก

โครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง สามารถแบ่งออกเป็น สองส่วน ใหญ่ๆ ดังนี้

- ส่วนชั้นฐานและตัวเรือนอาคาร เดิมการก่อสร้างส่วนใหญ่เป็นงานก่ออิฐฉาบปูน
- ส่วนหลังคาและเครื่องยอด วัสดุของโครงสร้างหลังคา เดิมเป็นงานไม้เสียส่วนใหญ่ อาทิ พระมณฑปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม บางแห่งได้มีการเสริมความแข็งแรงแก้ไข เป็นคอนกรีตเสริมเหล็กในปัจจุบัน อาทิ พระมณฑปพระพุทธรบาท จ.สระบุรี และโลหะปราสาท ส่วนงานที่สร้างในปัจจุบันนั้น เครื่องยอดมณฑป ภาปร สก วัดญาณสังวราราม เป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก และ เครื่องยอดพระมหามณฑปพระพุทธมหาสุวรรณปฏิมากร เป็นโครงสร้างเหล็กทั้งหมด

การประดับตกแต่งและเครื่องปิดเครื่องมุง

- วัสดุมุงส่วนใหญ่เป็นกระเบื้องดินเผาเคลือบสี เหมือนงานโบสถ์วิหาร ในสถาปัตยกรรมทั่วไป ยกเว้นในบางแห่ง อาจมีการประดับตกแต่งเป็นพิเศษ อาทิ พระมณฑปวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นงานปิดทองประดับกระจก และ โลหะปราสาท ใช้วัสดุมุงหลังคาเป็นโลหะ
- การประดับตกแต่งเครื่องยอด ส่วนใหญ่การตกแต่งเป็นลักษณะของให้เป็นการปิดทองประดับกระจก ยกเว้น โลหะปราสาทที่ตกแต่งด้วยทองแดงรมดำ เพื่อเน้นถึงแนวความคิดในการก่อสร้าง หรือในบางแห่งมีการปรับใช้วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ ได้แก่ มณฑป ภาปร สก วัดญาณสังวราราม โดยการใช้งานกระเบื้องเคลือบสีขาว ในการตกแต่งได้อย่างกลมกลืน อีกทั้งยังมีคุณสมบัติในการดูแลรักษาได้ง่าย

7.2.2 สถาปัตยกรรมประเภท ปราสาท และมหาปราสาท ในสถาบันพระมหากษัตริย์

- พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
- พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท
- พระที่นั่งมหาราชปราสาท
- พระที่นั่งอภรณ์ภิโมกข์ปราสาท
- พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์
- พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท
- พระที่นั่งศิวาลัยปราสาท

7.2.2.1 ที่ตั้งและการมูลเหตุในการก่อสร้าง

ตารางที่ 7.4 เปรียบเทียบที่ตั้งและการมูลเหตุในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมณฑป – นุชบก ประเภท ปราสาท และมหาปราสาท

อาคาร	ช่วงเวลา ก่อสร้าง	ที่ตั้ง	มูลเหตุในการก่อสร้าง
<p>พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท</p> 	<p>สร้างในสมัย รัชกาลที่ 1 พ.ศ. 2332</p>	<p>ตั้งอยู่ ณ ด้านตะวันตก ในเขตพระราชฐานชั้น กลางใน พระบรมมหาราชวัง ทดแทน พระที่นั่ง อินทราภิเษก (พ.ศ. 2326)</p>	<p>เดิมสมัยรัชกาลที่ 1 ใช้สำหรับ งานพระราชพิธี ปัจจุบันใช้ ประดิษฐานพระบรมศพ พระมหากษัตริย์พระบรมม วงศ์ชั้นสูงในราชวงศ์จักรี</p>
<p>พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท</p> 	<p>แรกสร้างในสมัย รัชกาลที่ 1 มีการปรับเปลี่ยน เป็นอาคารเครื่อง ยอด ในสมัย รัชกาลที่ 3</p>	<p>ตั้งอยู่บนกำแพง พระบรมมหาราชวังใน เขตพระราชฐานชั้นนอก ระหว่างประตูเทวา พิทักษ์ และ ประตูศักดิ์ ไชยสิทธิ์ ตรงข้ามสนาม ไชยเขต</p>	<p>สมัยรัชกาลที่ 1 ใช้เป็น พลับพลาสูง สมัยรัชกาลที่ 3 เป็นยอด มณฑป แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ เป็นที่ประทับของกรมสมเด็จพระ ศรีสุริยราช พระบรมราช ชนนี สมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้พระที่นั่ง องค์นี้เป็นมณฑลในการพระ ราชพิธีและพระราชกุศลต่างๆ</p>

ตารางที่ 7.4(ต่อ) เปรียบเทียบที่ตั้งและการมูลเหตุในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรง
มณฑป – บุษบก ประเภท ปราสาท และมหาปราสาท

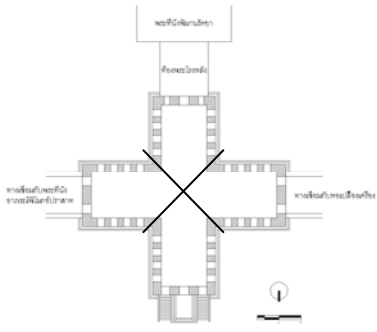
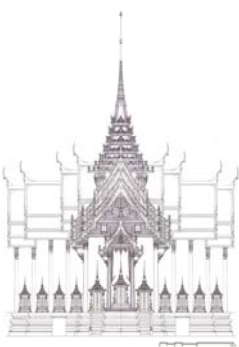
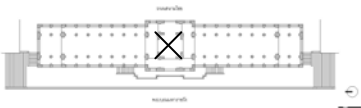

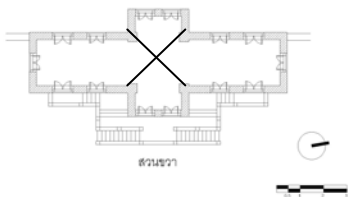

อาคาร	ช่วงเวลา ก่อสร้าง	ที่ตั้ง	มูลเหตุในการก่อสร้าง
<p>พระที่นั่งมหินทรปราสาท</p> 	<p>สร้างในสมัย รัชกาลที่ 4 ไม่ปรากฏปีที่ สร้าง</p>	<p>ตั้งอยู่บนกำแพงแก้ว คั่นระหว่างสวนศิवालัย และ เขตพระราชฐาน ชั้นกลางของ พระบรมมหาราชวัง</p>	<p>เพื่อเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ 2 ปัจจุบันใช้ประดิษฐาน พระพุทธรูปต่างๆ</p>
<p>พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ ปราสาท</p> 	<p>สร้างในสมัย รัชกาลที่ 5 ไม่ปรากฏปีที่ สร้าง</p>	<p>ตั้งอยู่บนกำแพงแก้ว ของพระที่นั่ง ดุสิตมหา ปราสาท ในเขต พระราชฐานชั้นกลาง ของพระบรมมหาราชวัง</p>	<p>พลับพลาสำหรับพระราชพิธี โดยกระบวนพยุหยาตรา และ พระราชพิธีโสกันต์</p>
<p>พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์</p> 	<p>สร้างในสมัย รัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2415</p>	<p>ตั้งอยู่กลางสระน้ำของ พระราชวังบางปะอิน ที่ตั้งเดิมของ พระราชวังในสมัยกรุง ศรีอยุธยา</p>	<p>ใช้เพื่อการเสด็จประพาส และ สำหรับงานพระราชพิธี ปัจจุบันประดิษฐานพระบรม รูป รัชกาลที่ 5</p>
<p>พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท</p> 	<p>สร้างในสมัย รัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2419</p>	<p>ตั้งอยู่ในเขต พระราชฐานชั้นกลาง ในบริเวณสวนซ้าย ซึ่งคู่ กันกับสวนขวา อยู่ ระหว่างหมู่พระมหา มณเฑียร ใน พระบรมมหาราชวัง</p>	<p>เพื่อเป็นพระราชมณเฑียร ใน รัชกาลที่ 5</p>

ตารางที่ 7.4(ต่อ) เปรียบเทียบที่ตั้งและการมูลเหตุในการก่อสร้างสถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรง
มณฑป – บุษบก ประเภท ปราสาท และมหาปราสาท

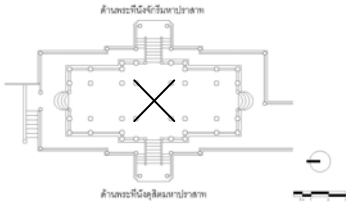
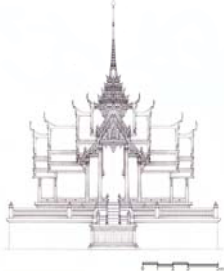
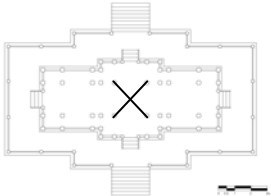

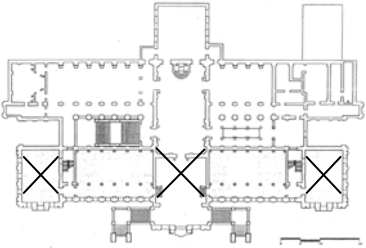
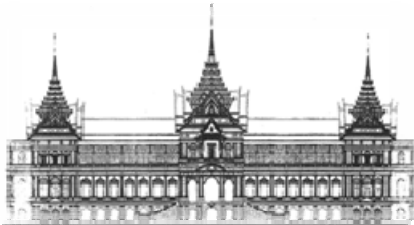
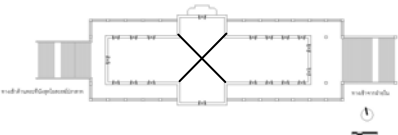
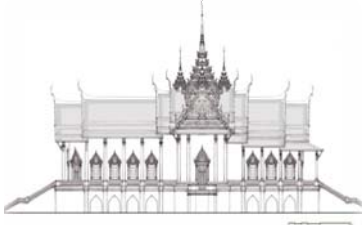
อาคาร	ช่วงเวลา ก่อสร้าง	ที่ตั้ง	มูลเหตุในการก่อสร้าง
<p>พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท</p> 	สร้างในสมัย รัชกาลที่ 5 พ.ศ. 2421	ตั้งอยู่มุมสวนศิวาลัย ทางด้านตะวันออก เฉียงใต้ ช้างประตูลาซ สำราญใน พระบรมมหาราชวัง	เพื่อประดิษฐานพระบรมรูป สมเด็จพระบูรพกษัตริยาธิราช เจ้าแห่งราชวงศ์จักรี (ย้ายไป ประดิษฐาน ณ ปราสาท พระเทพบิดร ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในสมัยรัชกาลที่ 6)

7.2.2.2 องค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม

ตารางที่ 7.5 เปรียบเทียบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก
ประเภท ปราสาท และมหาปราสาท

อาคาร	ผังพื้น	รูปตั้งอาคาร
พระที่นั่งดุสิตมหา ปราสาท		
พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ ปราสาท		
พระที่นั่งมหาราชปราสาท		

ตารางที่ 7.5(ต่อ) เปรียบเทียบองค์ประกอบทางสถาปัตยกรรม เครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก
ประเภท ปราสาท และมหาปราสาท

อาคาร	ผังพื้น	รูปต่งอาคาร
พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ ปราสาท		
พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพย อาสน์		
พระที่นั่งจักรีมหา ปราสาท		
พระที่นั่งศิวาลัยมหา ปราสาท		

ผังพื้นอาคาร อาคารทุกหลังปรากฏในลักษณะแผนผังจากอาคารผืนผ้า มีการใช้งานที่แตกต่างกัน โดยอาคารจะประกอบด้วยมุขทั้งสี่ด้านเป็นจัตุรมุข ส่วนเครื่องยอดนั้นจะปรากฏอยู่บริเวณกึ่งกลางของอาคาร

ผังพื้นพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท มีลักษณะที่แตกต่างออกไปนั่นคือ ไม่ปรากฏผังพื้นเป็นอาคารจัตุรมุข แต่เป็นแผนผังที่มีลักษณะเป็นอาคารทรงตึกอย่างตะวันตก โดยแยกอาคารเป็นสามหลัง เรียงอยู่ในแนวแกนเดียวกัน แล้วเชื่อมต่อกันด้วยมุขกระสัน ลักษณะเช่นนี้เนื่องมาจากเดิมแรกสร้างเป็นอาคารอย่างตะวันตก แล้วทรงมีพระราชวินิจฉัยให้นำหลังคาไทยมาประกอบกับอาคารในภายหลัง จึงเกิดเป็น 3 ยอด เพราะมี 3 มุขตามรูปทรงของอาคาร

ส่วนฐานอาคาร อาคารทั้งหมดถูกยกเป็นฐานสูงเป็นพิเศษ มีความสูงคล้ายเป็นอาคารสองชั้น ในบางอาคาร ส่วนฐานอาจปรากฏในลักษณะของการเชื่อมต่อกับกำแพงแก้ว เพื่อการแสดงออกถึงฐานานุกิติ และความโดดเด่นของอาคาร โดยชั้นใต้ถุน แม้ว่าอาจจะมีการทำเป็นซุ้ม หรือช่องโค้ง แต่ก็มิได้ออกแบบให้มีการใช้สอยอย่างเฉพาะเจาะจงแต่อย่างใด สังเกตได้จากบันไดที่เชื่อมต่อกับอาคารนั้น มีลักษณะลาด และทอดตัวขึ้นไปขึ้นไปยังตัวเรือน ในบางแห่งส่วนฐานอาคารได้ออกแบบให้มีลักษณะที่เข้าถึงได้โดยยาก อาทิ พระที่นั่งอภรณ์ภิโมกข์ปราสาท ที่สามารถเข้าถึงได้ด้วย เกย เท่านั้น หรือ พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ ที่ส่วนฐานลอยอยู่กลางน้ำ เข้าถึงได้โดยทางเรือเท่านั้น เป็นต้น

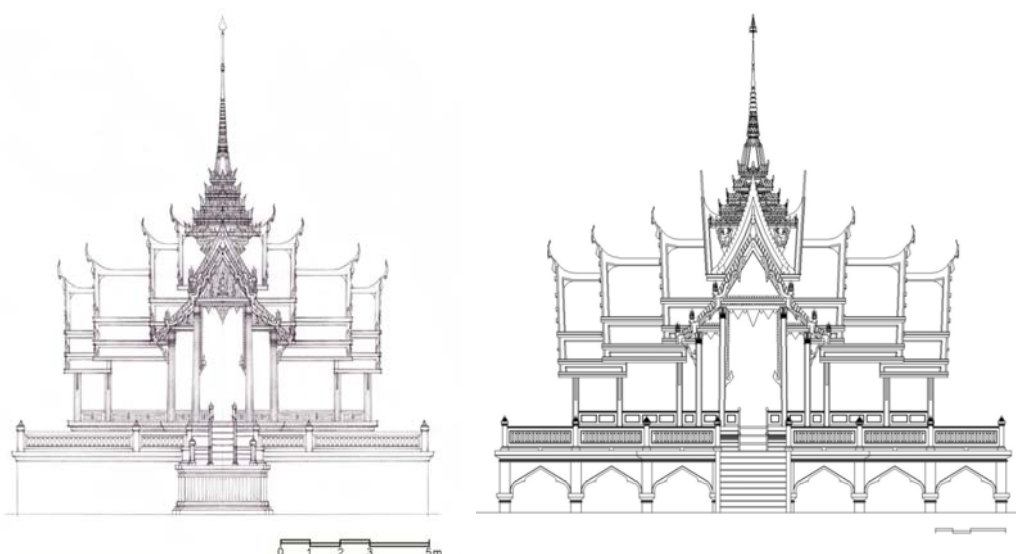
สำหรับพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ที่มีลักษณะอย่างตะวันตก ส่วนฐานเป็นลักษณะของการก่อหิน มีการออกแบบชั้นใต้ถุนให้สามารถใช้งานได้โดยเป็นที่ของข้าราชการบริพาร แต่การเข้าถึงตัวเรือนหลักนั้นยังคงเป็นลักษณะของบันไดที่เชื่อมต่อกับพื้นภายนอกอาคาร ในลักษณะเดียวกับงานประเพณีโดยทั่วไป

พระที่นั่งวิมลาลัยปราสาท มีลักษณะทางขั้นที่แตกต่างออกไปจากอาคารหลังอื่น โดยบันไดทางขึ้นจะขึ้นจากด้านมุขทางยาว แตกต่างจากหลังอื่นๆที่มักเน้นทางขึ้นทางมุขของอาคาร ที่มีระยะสั้นกว่า ส่วนพระที่นั่งมหินทรปราสาท มีการออกแบบให้ขึ้นทางด้านจั่วหลัก แล้วมีการยกเอื้องให้ไปขึ้นทางพระทวารทางซ้ายและขวา

ส่วนตัวเรือนอาคาร สามารถจำแนกออกได้ในสองลักษณะ ได้แก่

- อาคารโถง พบในอาคารที่มีขนาดเล็ก ได้แก่ พระที่นั่งอภรณ์ภิโมกข์ปราสาท พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์ โดยมีรูปแบบเป็นพระที่นั่งโถง ไม่มีการก่อผนังกันห้อง เนื่องจากใช้สำหรับเป็นพลับพลาพระราชพิธี

- อาคารปิด เป็นรูปแบบของอาคารที่มีขนาดใหญ่ โดยจะมีการก่อผนังกันเพื่อใช้งานภายในอาคาร ผนังโดยส่วนมากเป็นผนังก่อปูนทาสีขาว ประดับด้วยเสาอิง ไม่มีการประดับลวดตกแต่งลวดลายบนผนังใดๆ ยกเว้นการตกแต่งในส่วนของ พระทวาร และพระบัญชร ในลักษณะอย่างไทยประเพณี

ภาพลายเส้นที่ 7.3 ภาพแสดงเปรียบเทียบ (จากซ้ายไปขวา) ลักษณะของพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท และพระที่นั่งโสมวรรยทิพยอาสน์ เป็นอาคารโล่ง ไม่มีผนัง ประกอบด้วยเครื่องยอดมณฑป-บุษบก จำนวน 5 ชั้น
(ที่มา: ผู้วิจัย)

การตกแต่งผนังของพระที่นั่งสุทไธสวรรยปราสาท มีลักษณะที่แตกต่างออกไป กล่าวคือ เดิมเป็นอาคารพลับพลาโล่ง แล้วมีการดัดแปลงเป็นพระตำหนัก จึงใส่พระบัญชรในทุกช่วงเสา ทำให้มีลักษณะเป็นอาคารกึ่งโล่งกึ่งปิด

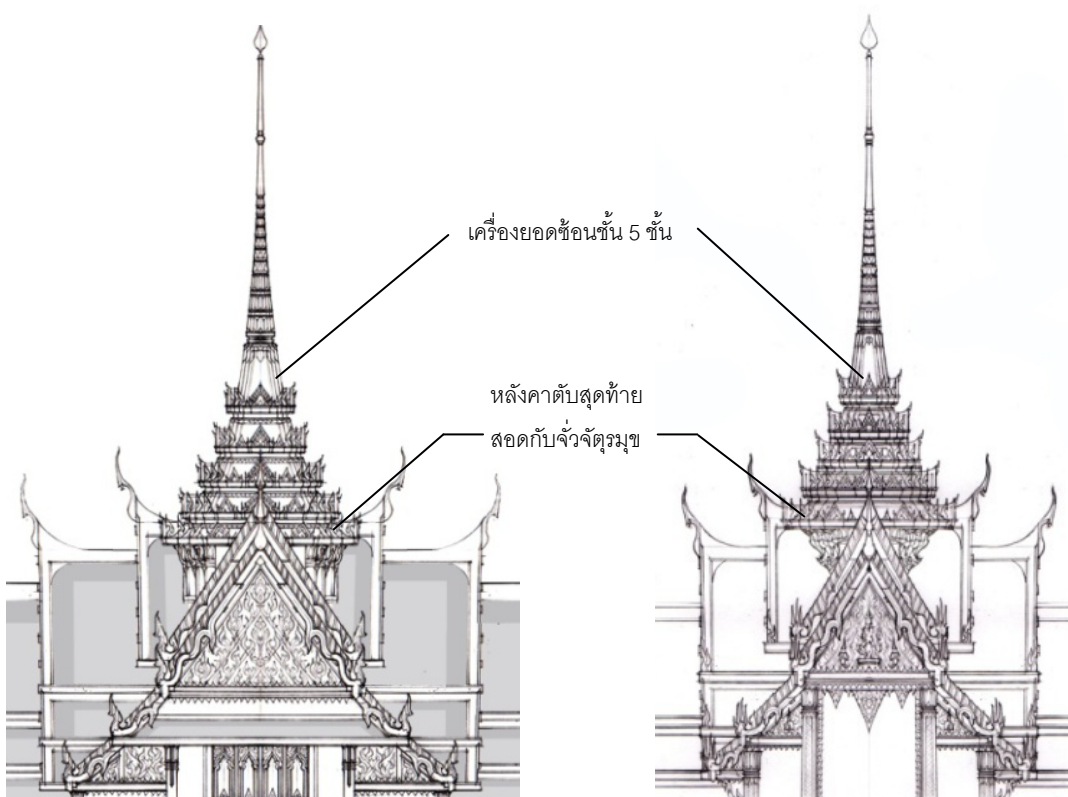
การตกแต่งทางขึ้นหลักออกอาคารนั้น อาจมีการเน้นด้วยการใช้มุขเด็จ ยื่นออกมาจากหลังคาจัตุรมุข อาทิ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท นั้น มีการนำองค์ประกอบอย่างตะวันตกมาประกอบตกแต่งอาคาร ทั้งลักษณะของซุ้มโค้ง ซุ้มขดกันหอย หรือ เสาแบบคอรินเทียน เป็นต้น แต่ในรายละเอียดนั้น ได้มีการนำองค์ประกอบอย่างไทยเข้าผสมผสานอย่างกลมกลืน

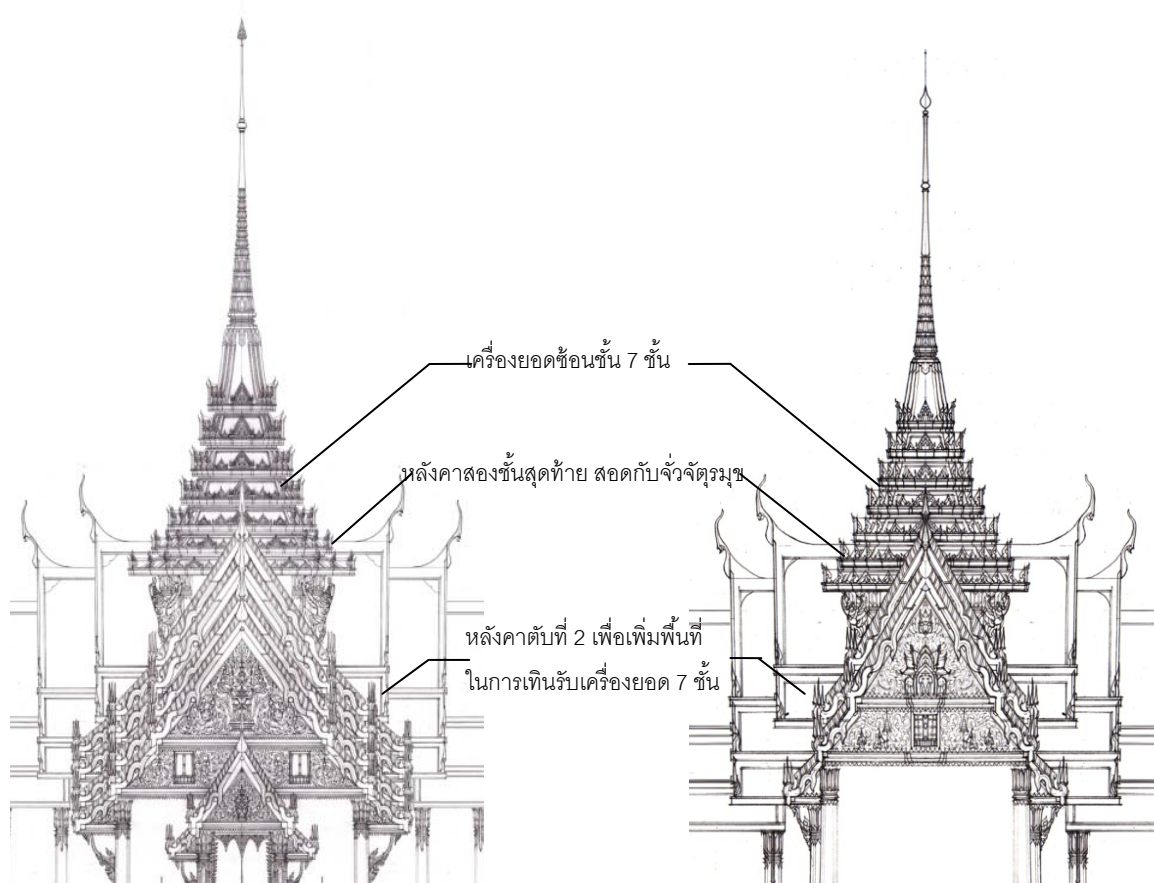
ส่วนหลังคาและเครื่องยอดอาคาร

อาคารทุกหลังล้วนมีลักษณะของการประกอบเครื่องยอดเข้ากับอาคารทรงจัตุรมุข ในส่วนจุดตัดของกากบาทอาคารนั้น จะต้องมียี่งั่วจัตุรมุข ซ้อนชั้นจำนวนสองชั้น ก่อนเทินขึ้นรับเครื่องยอดหลังคาเสมอ

ส่วนเครื่องยอดอาคารนั้น แบ่งออกได้เป็นสองประเภทคือ หลังคาซ้อนชั้น 5 ชั้นสำหรับอาคารขนาดเล็ก และ 7 ชั้นสำหรับอาคารขนาดใหญ่ โดยทั้งสองประเภทนี้ มีการเชื่อมต่อโดยการเชื่อมหลังคาต่อกันเข้าจัตุรมุข โดยหลังคาซ้อนชั้น 5 ชั้น จะเชื่อมที่หลังคาต่อบสุดท้าย และหลังคาซ้อนชั้น 7 ชั้น จะเชื่อมด้วยหลังคา 2 ต่อบสุดท้าย

ภาพลายเส้นที่ 7.4 ภาพแสดงการเปรียบเทียบ เครื่องยอดมณฑป-บุษบก ของพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท และพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท โดยจั่วของจัตุรมุข จะสอดเข้ากับชั้นหลังคาของเครื่องยอด ชั้นล่างสุด
(ที่มา: ผู้วิจัย)

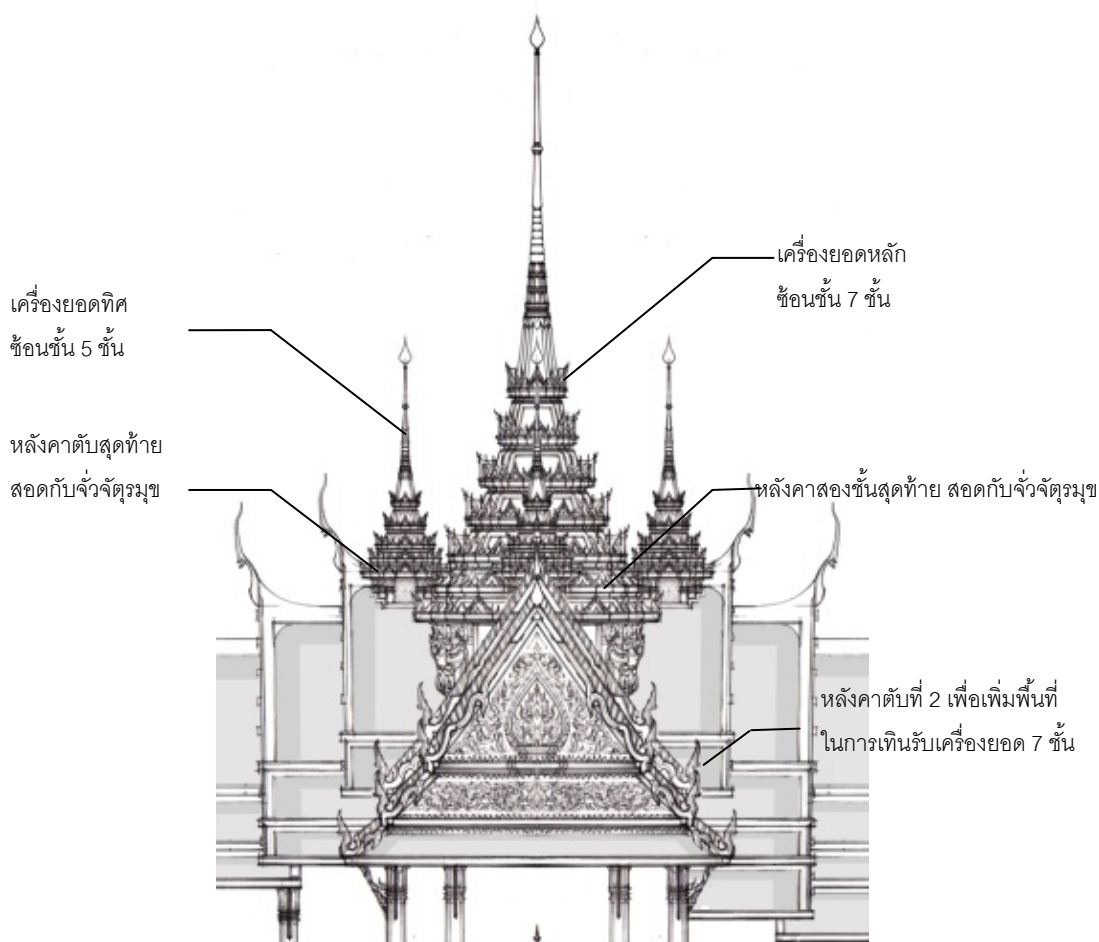

ภาพลายเส้นที่ 7.5 ภาพแสดงการเปรียบเทียบ เครื่องยอดมณฑป-บุษบก ของพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และพระที่นั่งมหินทรปราสาท โดยจั่วของจัตุรมุข จะสอดเข้ากับ ชั้นหลังคาของเครื่องยอด ชั้นล่างสุด จำนวนสองชั้น (ที่มา: ผู้วิจัย)

การขนานสร้อยนามพระที่นั่ง มีความสัมพันธ์กับขนาดของอาคาร โดยทั่วไป จะเรียกอาคารที่มีขนาดเล็กและประกอบหลังคาเครื่องยอดหลังคาซ้อน 5 ชั้นว่า ปราสาท และอาคารขนาดใหญ่หลังคาเครื่องยอดซ้อน 7 ชั้นว่ามหาปราสาท ยกเว้นพระที่นั่งมหินทรปราสาท ที่เป็นอาคารขนาดเล็ก แต่ประกอบกับหลังคาเครื่องยอด จำนวน 7 ชั้น เป็นการแสดงถึงความสำคัญเป็นพิเศษของอาคาร ที่สร้างขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติรัชกาลที่ 2 แต่เมื่อพิจารณาในเชิงสถาปัตยกรรมนั้น จะพบว่า เครื่องยอดซ้อนชั้น 7 ชั้น เมื่ออยู่กับอาคารที่มีขนาดเล็ก ทำให้หลังคาลาดในแต่ละชั้นมีระยะที่กระชั้น ทำให้องค์ประกอบชั้นหลังคาลาดนั้นถูกบดบังไป

ในบางอาคารพบรูปแบบที่มีการออกแบบเครื่องยอดอาคารมากกว่าหนึ่งยอด ได้แก่

พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ประกอบยอดจำนวน 3 ยอด เรียงอยู่ในแนวแกนเดียวกัน เชื่อมต่อกันด้วยมุขกระสัน และพระที่นั่งวิมาลย์มหาปราสาท ประกอบยอดจำนวน 5 ยอด โดยมียอดประธานซ้อนชั้น 7 ชั้น อยู่ตรงกลาง และมียอดบริวาร อยู่บนสันหลังคามุขทั้งสี่ทิศ

ภาพลายเส้นที่ 7.6 ภาพแสดงเครื่องยอดมณฑป-บุษบก ห้ายอดของพระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท ประกอบด้วยยอดประธานเป็นเครื่องยอด 7 ชั้น และยอดทิศทั้งสี่ เป็นเครื่องยอด 5 ชั้น ตั้งอยู่บนสันหลังคาจัตุรมุข โดยการประกอบเครื่องยอดเข้ากับจั่วจัตุรมุข เป็นไปตามแบบแผน คือ เครื่องยอด 5 ชั้นสอดหลังคา 1 ตับ เครื่องยอด 7 ชั้นสอดหลังคา 2 ตับ ดังที่กล่าวมาในเบื้องต้น (ที่มา: ผู้วิจัย)

7.2.2.3 โครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง

ตารางที่ 7.6 เปรียบเทียบโครงสร้างและวัสดุก่อสร้างเครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก
ประเภท ปราสาท และมหาปราสาท

อาคาร	โครงสร้างเรือนอาคาร และการประดับตกแต่ง	โครงสร้างหลังคาเครื่อง ยอดอาคาร และการ ประดับตกแต่ง	การประดับตกแต่งหน้า บันจั่วจตุรมุข
พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท	เครื่องก่ออิฐถือปูน ฉาบเรียบสีขาวไม่มีการ ตกแต่ง มีการเจาะช่อง ทวารและช่องบัญชร ตกแต่งเป็นซุ้มทรงจอมแห ด้วยงานปูนปั้น ปิดทอง ประดับกระจก	หลังคาโครงสร้างไม้ มุง ด้วยดีบุก ภายหลัง เปลี่ยนเป็นมุงด้วย กระเบื้องเคลือบสี องค์ประกอบอื่นๆเป็นไม้ แกะสลักลงรักปิดทอง ไขว้าเป็นรูปครุฑยุคนาค	หน้าบันของมุขทั้ง 4 ด้าน และมุขเด็จ ทำเป็นรูปพระ นารายณ์ทรงครุฑ ประกอบด้วยลายกนกก้าน ขดเทพพนมไม้แกะสลักลง รักปิดทองประดับกระจก ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ เป็นนาคเป็นอน ไม้แกะสลัก
พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท	เครื่องก่ออิฐถือปูน (เดิม แรกสร้างเป็นโครงสร้างไม้ หลังคาไม่มียอด) ผนังมี บานเปิดพระบัญชรและ พระทวารเป็นบานเกล็ดไม้ และมีการใช้ลูกกรง เหล็กหล่อแบบตะวันตก	หลังคาโครงสร้างไม้ มุง หลังคาด้วยกระเบื้องดิน เผาเคลือบสี องค์ประกอบตกแต่งอื่นๆ เป็นงานไม้แกะสลักลงรัก ปิดทองประดับกระจก ไขว้าเป็นรูปคันทวย	หน้าบันของมุขทั้ง 4 ด้าน ทำเป็นลายกนกก้านแย่ง ไม้แกะสลักลงรักปิดทอง ประดับกระจก ช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ เป็นนาคปัก ไม้แกะสลัก ปิดทองประดับกระจก
พระที่นั่งมหาราชปราสาท	เครื่องก่ออิฐถือปูน เสริม คอนกรีตเสริมเหล็ก (เดิม เป็นโครงสร้างผนังรับ น้ำหนัก)	หลังคาโครงสร้างไม้ มุง หลังคาด้วยกระเบื้องดิน เผาเคลือบสี องค์ประกอบตกแต่งอื่นๆ เป็นงานไม้แกะสลักลงรัก ปิดทองประดับกระจก ไขว้าเป็นรูปครุฑยุคนาค	ลายหน้าบันทำเป็นรูปครุฑ ยุคนาค และพระไอยการยืน แทน แทนพระราช สัญลักษณ์ขององค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธ เลิศหล้านภาลัยประกอบ ลายกนกก้านขด หางหงส์เป็นนาคเป็นอน

ตารางที่ 7.6(ต่อ) เปรียบเทียบโครงสร้างและวัสดุก่อสร้างเครื่องยอดทรงมณฑป – บุษบก
ประเภท ปราสาท และมหาปราสาท

อาคาร	โครงสร้างเรือนอาคาร และการประดับตกแต่ง	โครงสร้างหลังคาเครื่อง ยอดอาคาร และการ ประดับตกแต่ง	การประดับตกแต่งหน้า บันจั่วจัตุรมุข
พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ ปราสาท	เครื่องก่ออิฐถือปูนบริเวณ ชั้นฐาน ส่วนเรือนเป็น เครื่องไม้	หลังคาโครงสร้างไม้มุง หลังคาด้วยดีบุก องค์ประกอบตกแต่งอื่นๆ เป็นงานไม้แกะสลักลวดรัก ปิดทองประดับกระจก ไซราของยอดทำเป็นรูป หงส์	ลายหน้าบันทำเป็นรูปพระ อินทร์ยืนแทน ถือพระขรรค์ ประกอบลายกนกก้านแย่ง ไม้แกะสลักลวดรักปิดทอง ประดับกระจก หางหงส์เป็นนาคเขื่อน
พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์	คอนกรีตเสริมเหล็กบริเวณ ชั้นฐาน (เดิมส่วนเสาและ พื้นเป็นเครื่องไม้)	หลังคาโครงสร้างไม้มุง หลังคาด้วยกระเบื้องดิน เผาเคลือบสี องค์ประกอบตกแต่งอื่นๆ เป็นงานไม้แกะสลักลวดรัก ปิดทองประดับกระจก ไซราเป็นรูปครุฑยุคนาค	ลายหน้าบันทำเป็นรูปตรา แผ่นดิน ไม้แกะสลักลวดรัก ปิดทองประดับกระจก หลังคาชั้นบนสุดที่ต่อกับ ส่วนยอดมีลักษณะเป็นจั่ว แบบทรงรวบจอมคล้าย บันลม หางหงส์หน้าจั่วอื่นๆเป็น นาคเขื่อน
พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท	เครื่องก่ออิฐถือปูน และ คอนกรีตเสริมเหล็ก	หลังคาโครงสร้างไม้ มุง หลังคาด้วยกระเบื้องดิน เผาเคลือบสี องค์ประกอบตกแต่งอื่นๆ เป็นงานไม้แกะสลักลวดรัก ปิดทองประดับกระจก ไซราเป็นรูปคันทวย	ลายหน้าบันจั่วประธานทำ เป็นรูปตราแผ่นดิน หน้าบัน ของมุขเด็จทำเป็นรูปตรา จักรีล้อมรอบด้วยสาย สังวาลนพรัตน์ไม้แกะสลัก ลวดรักปิดทองประดับ กระจก หางหงส์เป็นนาคปัก

การประดับตกแต่งหน้าบัน

- พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท หน้าบันเป็นลักษณะของงานประเพณีตามคติความเชื่อในเทวราชา ที่ถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นดั่งพระนารายณ์อวตาร โดยประดับด้วยสัญลักษณ์นารายณ์ทรงครุฑบนมุขเด็จ และหน้าบันทั้งสี่ทิศ

ภาพที่ 7.18 หน้าบันพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ประติมากรรมเป็นรูปนารายณ์ทรงครุฑ ประกอบลายก้านขด สื่อถึงผู้ใช้อาครเป็นผู้เป็นดั่งนารายณ์อวตาร (ที่มา: สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 426.)

- พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ หน้าบันเป็นลวดลายกระหนกในกรอบสามเหลี่ยม ไม่ปรากฏรูปประติมากรรมครุฑขนาดใหญ่ เนื่องจากมีความตั้งใจในการลดฐานานุรูปของอาคร เพราะไม่ได้เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ แต่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เป็นที่ประทับของพระราชชนนี และพระโอรสธิดาที่อายุน้อย

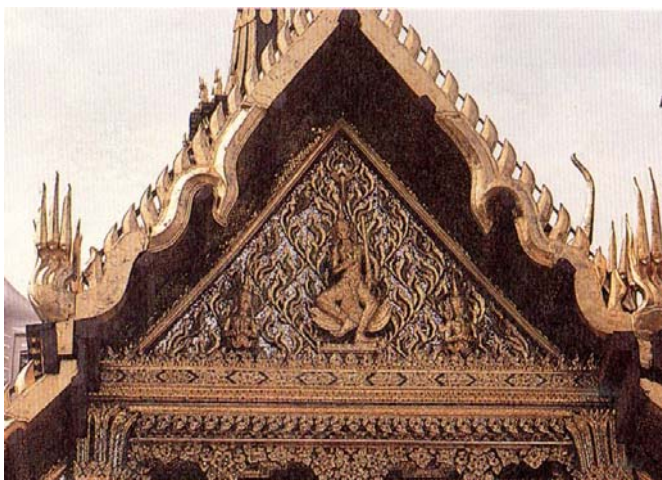
ภาพที่ 7.19 พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ หน้าบันเป็นลวดลายกระหนกในกรอบสามเหลี่ยม ไม่ปรากฏรูปประติมากรรมครุฑขนาดใหญ่ (ที่มา: สถาปัตยกรรมในพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 414)

- **พระที่นั่งมหินทรปราสาท** มีการใช้ระบบสัญลักษณ์อื่นๆ แทนลักษณะพระนารายณ์ทรงครุฑ ซึ่งเป็นรูปแทนองค์พระมหากษัตริย์ ตามความเชื่อดั้งเดิม โดยมีการประดับด้วยรูปครุฑขุดนาค เป็นสัญลักษณ์ที่มีที่มาจากพระนามเดิม ฉิม และ พระราชลัญจกรไตรสารเศวต เป็นตราพระราชลัญจกรประจำพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แสดงให้เห็นแนวความคิดในการเปลี่ยนแปลง สัญลักษณ์ที่สื่อถึงรูปแบบที่เฉพาะเจาะจงบุคคลมากขึ้น

ภาพที่ 7.20 หน้าบันพระที่นั่งมหินทรปราสาท ตราครุฑขุดนาค และ รูปไอยราيينแทนภายในพลับพลาตรีมุข ประกอบอยู่ในลวดลายกระหนก้านขด (ที่มา: สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1),

- **พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท** หน้าบันของพระที่นั่งหลังนี้ เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงแนวความคิดที่แตกต่างออกไปจากเดิม แม้ว่าในรัชกาลนี้จะมีพระราชนิยมในการใช้สัญลักษณ์พระนาม มงกุฎ ปรากฏอยู่ในหน้าบันอาคารประเภทอื่นๆ แต่สำหรับพระที่นั่งองค์นี้ใช้สัญลักษณ์พระอินทร์ยืนแท่น ซึ่งเป็นเทวดาผู้ปกป้องพระพุทธศาสนา เป็นประติมากรรมทดแทนรูปนารายณ์ทรงสุบรรณซึ่งเป็นสัญลักษณ์แทนองค์กษัตริย์ตามคติดั้งเดิมก่อน แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงภาพลักษณ์พระมหากษัตริย์จากที่เป็นเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มาเป็นพระอินทร์ผู้เป็นใหญ่แห่งดาวดึงส์ พระผู้ปกป้องพระพุทธศาสนา และเป็นผู้ปกป้องรักษากรุงรัตนโกสินทร์

ภาพที่ 7.21 หน้าบันพระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท รูปพระอินทร์ ประกอบอยู่ในลวดลายกระหนก และเทพพนม (ที่มา: สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง เล่ม 2, หน้า 425)

- พระที่นั่งไอลยสร้อยทิพย์อาสน์ทำเป็นรูปตราแผ่นดิน
- พระที่นั่งจักรีมหาปราสาทหน้าบันของพระที่นั่งองค์กลางซึ่งเป็นองค์ประธาน ทำเป็นรูปตราแผ่นดิน ซึ่งเป็นตราที่มีในสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นรูปพระมหามงกุฎครอบตราจักรี เหนือข้าง 3 เศียร โดยมีรูปช้าง และกริชอยู่ได้ข้างสามเศียรอีกที่มีสายสังวาลร์ครอบ มีพระแสงขรรค์ชัยศรี และธำมรงค์ชัยพิภพไขว้กันอยู่ด้านหลัง สองข้างของหน้าบันประกอบด้วยฉัตร 7 ชั้น ปิดทองหน้าบันของพระที่นั่งองค์ตะวันออกและพระที่นั่งองค์ตะวันตก เป็นรูปจุลมงกุฎ ประดิษฐานเหนือพานแว่นฟ้า รองรับด้วยช้างสามเศียร สองข้างประกอบไปด้วย คชสีห์และราชสีห์ประคองฉัตรปิดทอง

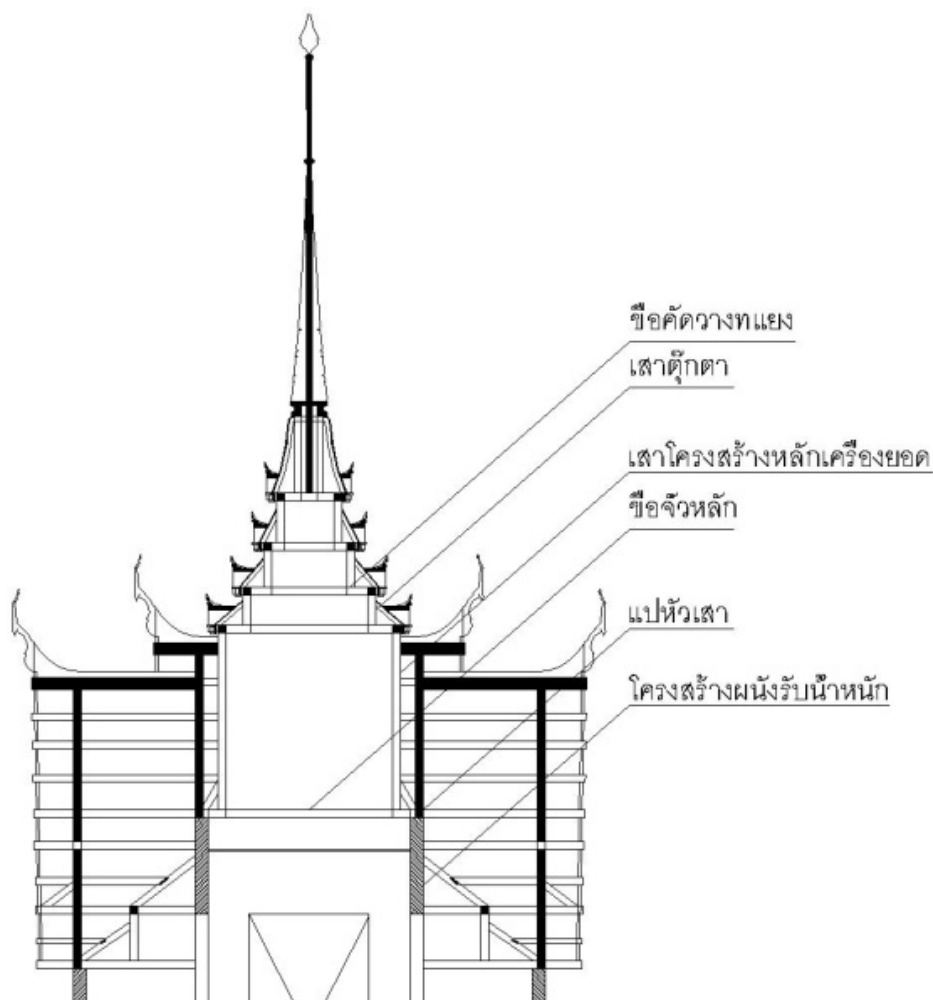

ภาพที่ 7.22 หน้าบันพระที่นั่งจักรีองค์กลางเป็นรูปตราอาร์มแผ่นดิน (ที่มา: สถาปัตยกรรมในพระบรมมหาราชวัง เล่ม 1, หน้า 111.)

โครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง

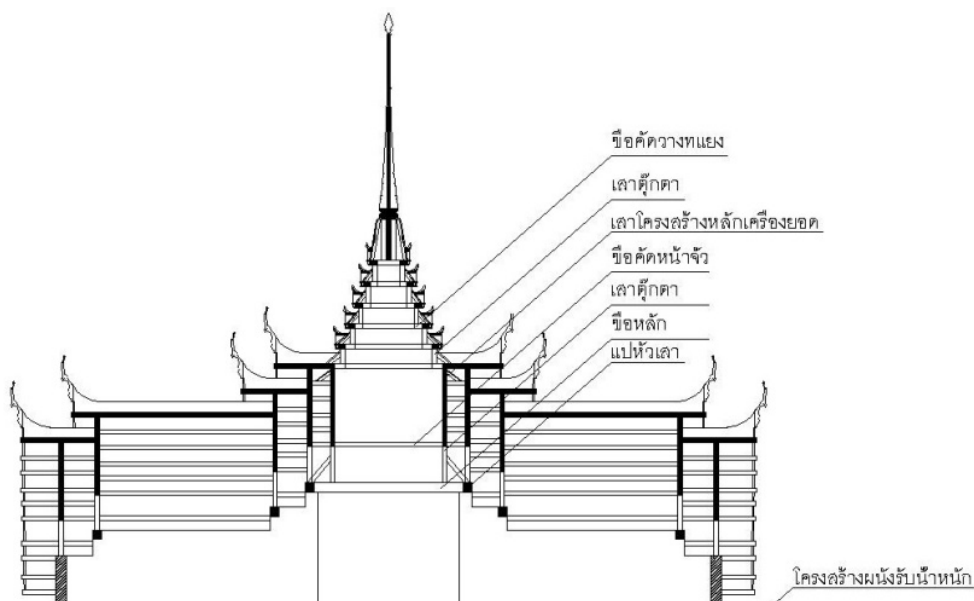
โครงสร้างสามารถแบ่งเป็นสองลักษณะดังนี้

ก.) เครื่องยอดมณฑป-บุษบก จำนวน 5 ชั้น มีรูปแบบโครงสร้างที่สอดคล้องกัน ได้แก่ ระยะเวลาของเครื่องยอด โครงสร้างจะมีขนาดสั้นกว่าชื่อของหน้าจั่ว โดยจะวางอยู่บน "ชื่อคัต" ที่อยู่ระดับเดียวกับแปหัวเสาของจั่วจัตุรมุข ก่อนก่อนถ่ายน้ำหนักลงสู่เสาหรือผนัง

ภาพลายเส้นที่ 7.7 ภาพลายเส้นสันนิษฐานโครงสร้างเครื่องยอดมณฑป-บุษบก
ของพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท
(ที่มา: ผู้วิจัย)

ข.) เครื่องยอดมณฑป-บุษบก จำนวน 7 ชั้น มีรูปแบบโครงสร้างที่สอดคล้องกัน ระยะช่อของเครื่องยอดโครงสร้างจะมีขนาดเท่ากับช่อของหน้าจั่ว โดยแนวเสาจจะวางบนแปหัวเสา เป็นเสาหลักของเครื่องยอด ก่อนก่อนถ้ายน้ำหนักลงสู่เสาหรือผนัง ทั้งนี้จั่วจตุรมุข จำเป็นต้องมีชั้นหลังคาตบที่สอง เพื่อให้มีระยะในการสอดหลังคาสองชั้นล่างสุดเสมอ

ภาพลายเส้นที่ 7.8 ภาพลายเส้นสันนิษฐานโครงสร้างเครื่องยอดมณฑป-บุษบก
ของพระที่นั่งมหาราชปราสาท
(ที่มา: ผู้วิจัย)

การประดับตกแต่งและเครื่องปิดเครื่องมุง

- วัสดุคุมหลังคาจั่วจตุรมุข ส่วนใหญ่เป็นกระเบื้องดินเผาแบบเคลือบสี โดยวิธีการมุงนั้นจะมุงสลักสีเป็นระนาบ สีที่พบมากคือ สีส้ม และ สีเขียว การมุงสลักสีนี้ ไม่ปรากฏในอาคารบ้านเรือนสามัญ จะพบในอาคารประเภทโบสถ์วิหาร และพระราชมณเฑียร จึงอาจถือได้ว่า เป็นการตกแต่งที่มีระดับฐานานุศักดิ์สูงได้ อีกลักษณะหนึ่ง บางอาคารมีการมุงด้วยกระเบื้องแผ่นดิบๆ ได้แก่ พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท และพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท (เปลี่ยนเป็นกระเบื้องดินเผาเคลือบ ในสมัยรัชกาลที่ 3)

- การตกแต่งในส่วนขององค์ประกอบสถาปัตยกรรม อาทิ ใบระกา ช่อฟ้า นั้น ล้วนเป็นการแกะสลักไม้ทั้งสิ้น ตกแต่งด้วยการประดับกระจก หรือบางแห่งใช้การปิดทองทึบ ในส่วนตำแหน่งของนาคปัก นั้น มีการออกแบบให้มีลักษณะพิเศษ คล้ายกับการหันหัวนาคออกมาในแนวเดียวกับช่อฟ้า เรียกว่า นาคเบือน ซึ่ง เป็นองค์ประกอบที่สืบทอดประเพณีมาจากสมัยอยุธยา บนอาคารประเภทปราสาทเท่านั้น ทั้งนี้อาคารบางหลังที่เป็นรูปแบบของนาคปัก ได้แก่ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท และพระที่นั่งศิวิลัยปราสาท

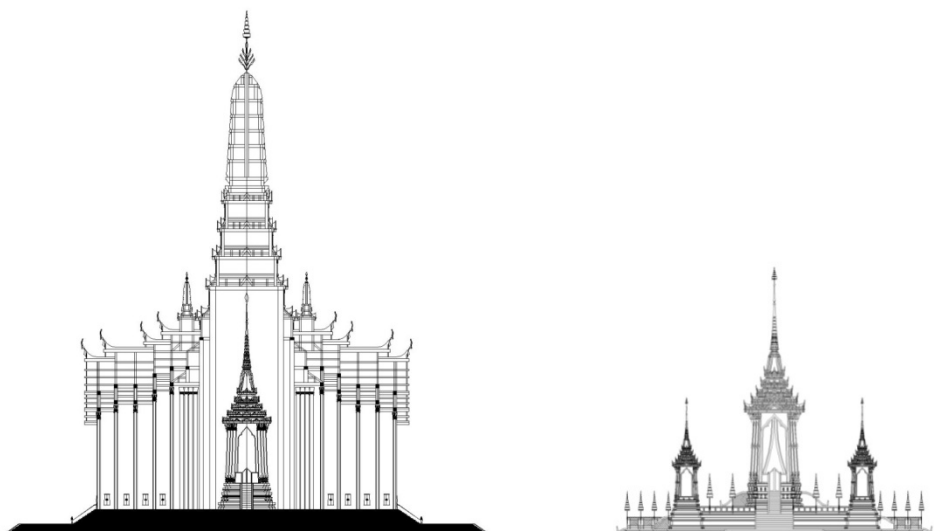
- การตกแต่งเครื่องยอด ตกแต่งด้วยงานแกะสลักไม้ ปิดทองประดับกระจกสี คล้ายคลึงกับการประดับอาคารประเภทมณฑป บริเวณฝ้าไขรา ในบริเวณรอยต่อของหลังคาเครื่องยอดกับจั่วจตุรมุข มีการออกแบบงานประติมากรรม เพื่อตกแต่งในบริเวณนี้ พบในสามรูปแบบคือ รูปครุฑยุคนาค อาทิ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท รูปหงส์ อาทิ พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกข์ปราสาท และคันทวย อาทิ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท

7.2.3 สถาปัตยกรรมชั่วคราวประเภท พระเมรุมาศ และ พระเมรุ

7.2.3.1 พระเมรุมาศพระมหากษัตริย์

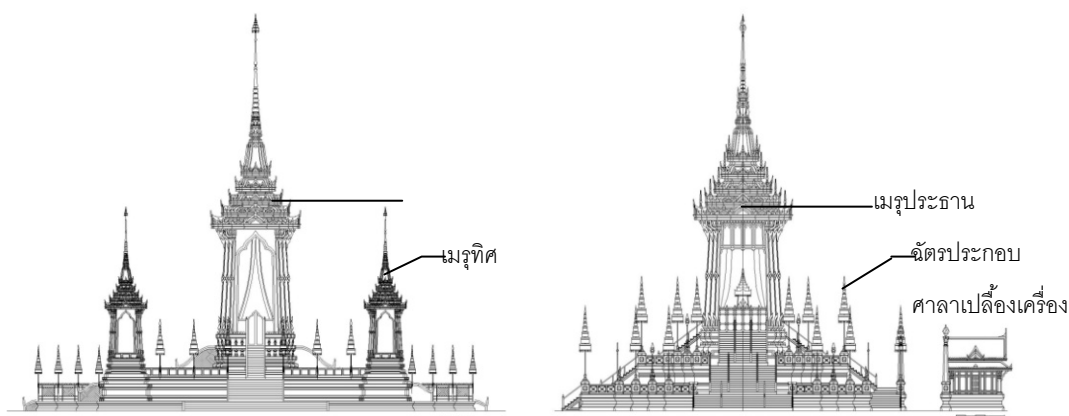
ตามโบราณราชประเพณีที่สืบทอดมาจากกรุงศรีอยุธยา พระเมรุมาศของพระมหากษัตริย์ มีลักษณะเป็นอาคารขนาดใหญ่ เครื่องยอดทรงปราสาท ขนาดสูงประมาณ 80 เมตร ภายในประดิษฐานพระเมรุทอง คือเมรุทำด้วยน้ำตะโก หรือการปิดกระดาษทอง มีลักษณะเป็นเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก เรือนโปร่ง เป็นที่ตั้งเบญจาทองคำประดิษฐานพระบรมศพ ภายใต้ฉัตรพญาลมมหาเศวตฉัตร อาทิ พระเมรุสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นต้น

จากการปรับเปลี่ยนรูปแบบของพระเมรุมาศ สำหรับพระมหากษัตริย์ ในสมัยรัชกาลที่ 6 จากรูปแบบพระเมรุเอก เครื่องยอดทรงปราสาทตามอย่างอยุธยา ถือว่าเป็นการสิ้นสุดของการรูปแบบตามธรรมเนียมที่สืบทอดมาจากสมัยอยุธยา เปลี่ยนเป็นการสร้างเพียงพระเมรุทองที่เคยประดิษฐานอยู่ภายใน เรียกว่า พระเมรุมาศทรงมณฑปบุษบก

ภาพลายเส้นที่ 7.9 รูปตัดสันนิษฐานรูปแบบพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แสดงพระเมรุทองภายใน ซึ่งพัฒนาเป็นรูปแบบพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รูปแบบเป็นพระมณฑปบุษบก ตัวเรือนโปร่ง หลังคาซ้อนชั้น 5 ชั้น มีเมรุทิศทั้ง 4 มุม เป็นพระเมรุที่มีขนาดเล็กกว่าเดิม ทำให้มีพื้นที่เฉพาะการตั้งพระโกศและจิตกาธาน ทำให้บริเวณโดยรอบต้องมีการสร้างอาคารบริวารเพื่อการใช้สอยอื่นๆ อาทิ พลับพลาที่ประทับ ศาลาลูกขุน เป็นต้น (ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

พระเมรุมาศทรงมณฑปบุษบก ใน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือว่าเป็นรูปแบบใหม่ของสถาปัตยกรรมพระเมรุมาศสำหรับพระมหากษัตริย์ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ และสืบทอดแนวความคิดสู่รูปแบบพระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพัฒนารูปแบบเป็นเมรุประธานตั้งอยู่บนชานชาลาดลหั่นกันขึ้นไป ไม่มีพระเมรุทิศ ซึ่งกลายเป็นแบบแผนแก่**พระเมรุมาศพระมหากษัตริย์ในชั้นหลัง** ได้แก่ พระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 (พ.ศ.2493)

ภาพลายเส้นที่ 7.10 ภาพแสดงเปรียบเทียบ (จากซ้ายไปขวา) เครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก

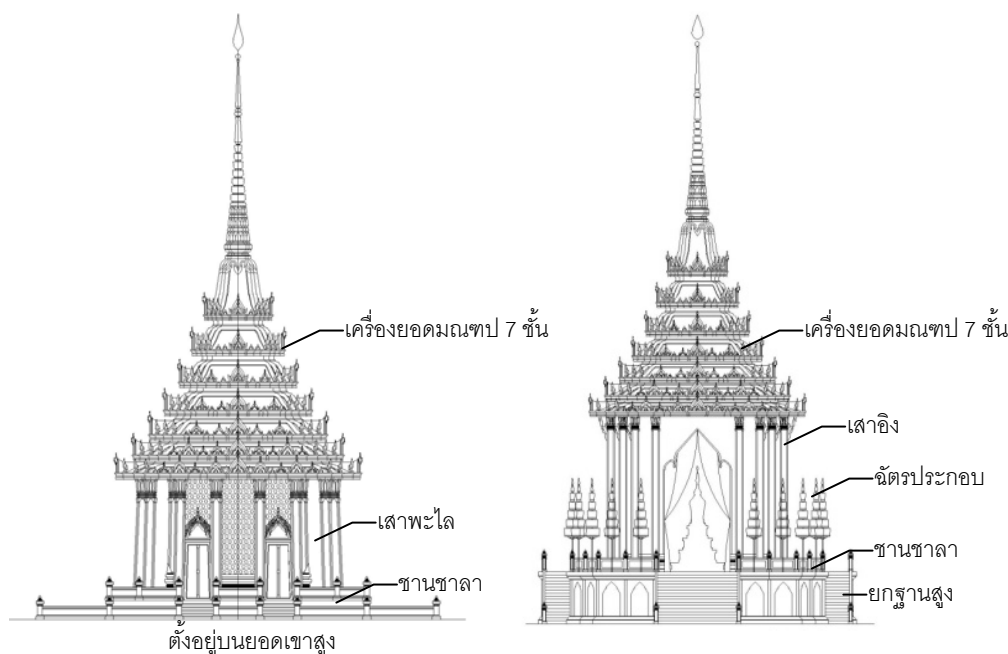
ของพระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ พระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในลักษณะของพระมณฑปบุษบก (ที่มา: ผู้เขียน)

7.2.3.1 พระเมรุพระบรมวงศานุวงศ์ ชั้นเจ้าฟ้า

ในสมัยก่อนการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพระเมรุมาศ ในสมัยรัชกาลที่ 6 พระเมรุมาศชั้นรองปรากฏการสร้างเป็นเมรุขนาดใหญ่ ในรูปแบบสถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ปรากฏอยู่ใน 3 ลักษณะ ได้แก่ **พระมณฑป พระมณฑปทิศ และอาคารจัตุรมุขเครื่องยอด (ปราสาท)**

- **พระมณฑป** ได้แก่ พระเมรุ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร แผนผังอาคารเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ตั้งอยู่บนฐานสูง ส่วนฐานทำเป็นซุ้มสัตว์หิมพานต์ มีบันไดทั้งสองด้าน บันไดด้านทิศตะวันออกเป็นที่เทียบกว่านพระโกศ ชั้นฐานเป็นระเบียงโดยรอบอาคารอีกชั้นหนึ่ง ตัวอาคารมีช่องพระทวารทุกด้าน ไม่มีซุ้ม มีเสาค้ำโถงอยู่รายรอบอาคาร เป็นเสาเหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสอง ส่วนยอดของอาคารเป็นยอดทรงมณฑป 7 ชั้น แต่ละชั้นประดับด้วยซุ้มบันแถลงและนาคปัก ทำเป็นรูปหวนาค

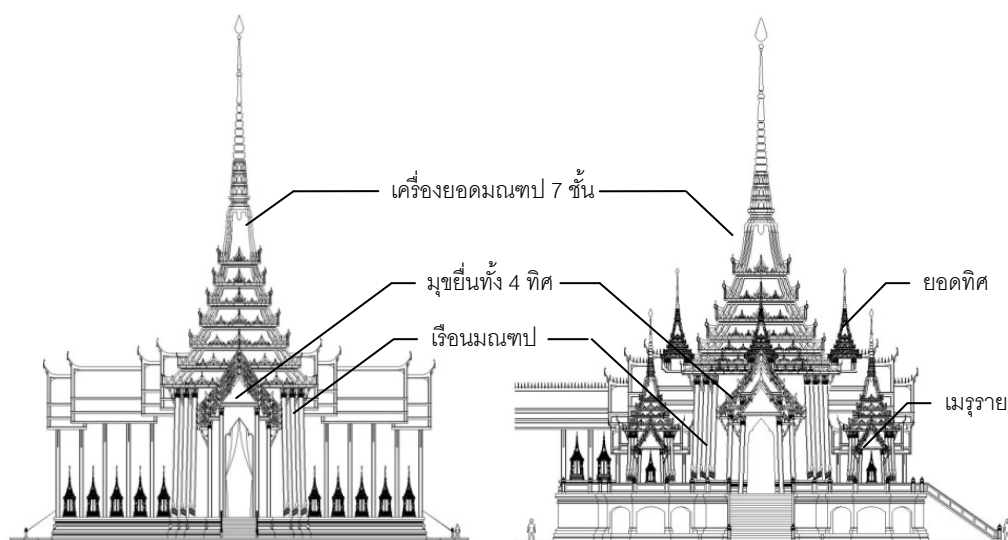
ลักษณะทางสถาปัตยกรรม มีรูปแบบที่ร่วมกับ มณฑปพระไตรปิฎก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และ มณฑปพระพุทธบาท จังหวัดสระบุรี ซึ่งเป็นอาคารที่มีพื้นที่ใช้สอยค่อนข้างจำกัด เมื่อเทียบกับอาคารประเภท มหาปราสาท และมณฑปประกอบมุขทิศ ด้วยข้อจำกัด

ภาพลายเส้นที่ 7.11 ภาพแสดงเปรียบเทียบ (จากซ้ายไปขวา) เครื่องยอดมณฑป-บุษบก ของพระเมรุ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร และ มณฑปพระพุทธรบาท จ. สระบุรี ในลักษณะพระมณฑปเดี่ยว (ที่มา: ผู้วิจัย)

- **พระมณฑปประกอบมุขทิศ** มีเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบกเป็นประธาน และประกอบด้วยมุขทิศทั้งสี่ทิศ ได้แก่ พระเมรุ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ และ พระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพทุธมณีมัย กรมพระเทพนารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์

พระเมรุทั้งสององค์ที่กล่าวมาข้างต้นมีลักษณะร่วมที่เหมือนกันคือรูปแบบทางสถาปัตยกรรมมีรูปแบบคล้ายมณฑปขนาดใหญ่ แต่ประกอบด้วยมุขทิศทั้งสี่ด้านโดยยังปรากฏตัวเรือนขององค์มณฑปประธานอยู่ แตกต่างกับอาคารประเภทปราสาทและมหาปราสาท ที่มีลักษณะเป็นอาคารจัตุรมุข ที่เห็นเครื่องยอดหลังคาไว้บนชั้นหลังคาอีกทอดหนึ่ง โดยลักษณะของมุขทิศทั้ง ยังสอดรับกับชั้นหลังคาสองชั้นล่างสุดของชุดหลังคาเครื่องยอดในลักษณะของเดียวกับเครื่องยอดปราสาท โดยลักษณะอาคารประเภทนี้ไม่ปรากฏใช้ในพระบรมมหาราชวัง

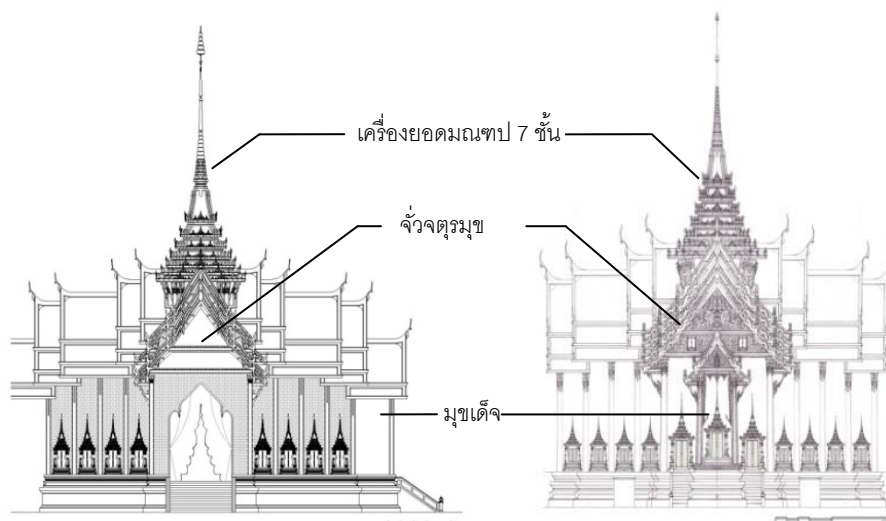
ภาพลายเส้นที่ 7.12 ภาพแสดงเปรียบเทียบ (จากซ้ายไปขวา) เครื่องยอดมณฑป-บุษบก ของพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ามหามาลา กรมพระยาบำราบปรปักษ์ และพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย กรมพระเทพนารีรัตน์ ในลักษณะมณฑปประกอบมุขทิศ (ที่มา: ผู้วิจัย)

การออกแบบโดยให้เรือนของมณฑปมีขนาดใหญ่เป็นประธานนั้น ทำให้เกิดพื้นที่ใช้สอยภายในที่มีขนาดใหญ่ และสอดคล้องกับคุณภาพของที่ว่างที่เกิดขึ้นภายในกึ่งกลางอาคาร โดยเป็นที่ตั้งของพระโกศและจิตกาธาน โดยผังพื้นในลักษณะนี้ เป็นผังพื้นเดียวกับพระเมรุมาศพระมหากษัตริย์ หากแตกต่างกันที่ลักษณะของเครื่องยอด ในลักษณะของเครื่องยอดมณฑปยอดปราสาท

พระเมรุในพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย กรมพระเทพนารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ มีการออกแบบให้ยกฐานสูงเจาะซุ้มคูหา เป็นอาคารเครื่องยอดจำนวนห้ายอด ทำนองเดียวกับพระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาทที่สร้างขึ้นในพระบรมมหาราชวังในช่วงก่อนหน้า โดยยอดบริวารทั้งสิ้นประกอบอยู่บนสันหลังคามุขทั้งสี่ทิศ โดยมณฑปทิศบริวารมีการลดชั้นหลังคา เหลือจำนวน 5 ชั้น นอกจากนั้นบนชานระเบียงทั้งสี่มุม ประกอบด้วยมณฑปแทรกอยู่ทั้งสี่มุม ในรูปแบบสอดคล้องกับอาคารประธาน

- **อาคารจัตุรมุขเทินเครื่องยอด** ลักษณะเดียวกับปราสาทและมหาปราสาท ได้แก่ พระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสตรี และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าสมัยวุฒิวโรดม แผนผังอาคารเป็นรูปจัตุรมุข มีขนาดเท่ากันที่สี่ด้าน ตั้งอยู่บนฐานสูงที่บทางด้านทิศตะวันตกเชื่อมต่อกับพระที่นั่งทรงธรรมด้วยหลังคา แต่ส่วนฐานเว้นเพื่อให้เป็นทางเวียนพระโกศ ด้านที่เหลือทั้งสามทิศมีบันไดขึ้นสู่อาคารทั้งสามด้าน โดยเข้าสู่อาคารโดยตรง โดยไม่มีชานชาลาชั้นสองโดยรอบ

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของพระเมรุองค์นี้ สามารถเทียบเคียงได้กับพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท โดยมีรูปแบบและสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน โดยเป็นลักษณะอาคารเครื่องยอดที่มีขนาดใหญ่ มีพื้นที่เพียงพอต่อการใช้สอยภายในกึ่งกลางอาคารได้

ภาพลายเส้นที่ 7.13 ภาพแสดงเปรียบเทียบ (จากซ้ายไปขวา) เครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก

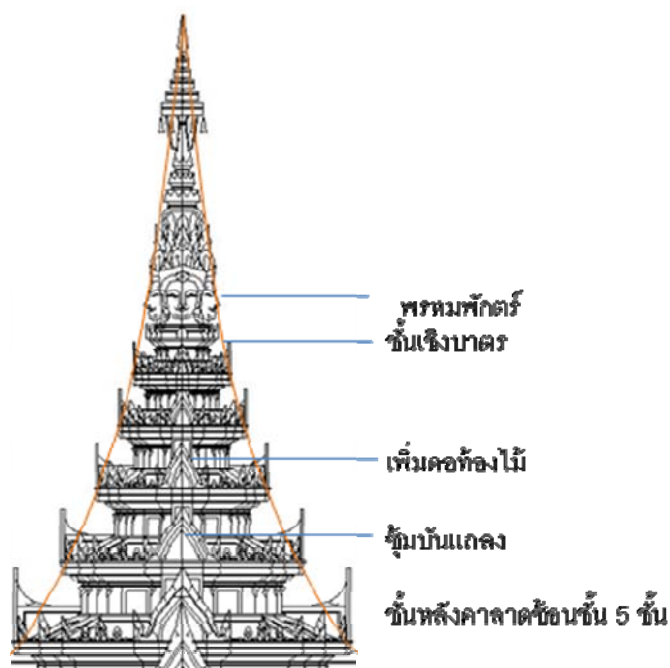
ของพระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสตรี และ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในลักษณะของอาคารจัตุรมุขประกอบเครื่องยอด (ที่มา: ผู้วิจัย)

โครงสร้างและวัสดุก่อสร้าง ลักษณะเป็นอาคารที่ใช้โครงสร้างแบบชั่วคราวทั้งหมด เมื่อเสร็จงานแล้วรื้อทิ้งไป แต่บางอาคารได้แก่ พระเมรุสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าพาหุรัตมณีมัย กรมพระเทพนารีรัตน์ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าศิริราชกกุธภัณฑ์ นั้นมีการเลือกใช้ไม้เนื้อแข็งอย่างดี เนื่องจากมีพระประสงค์ในการใช้ไม้เพื่อการสร้างโรงพยาบาล อันเป็นที่มาของโรงพยาบาลศิริราชในปัจจุบัน

การประดับตกแต่งและเครื่องปิดเครื่องมุง เป็นโครงสร้างไม้ บุนนังด้วยไม้ไผ่ขัดแตะสาน ฉาบปูนประดับตกแต่งด้วยองค์ประกอบที่ทำจากผ้า หรือกระดาษ หลังคาอาจคาดด้วยผ้า หรือวัสดุชั่วคราวอื่นๆ มิได้เป็นหลังคามุงกระเบื้อง แต่ในรายละเอียดทางสถาปัตยกรรม อาทิ หน้าบัน ซ่อฟ้า เป็นการแกะสลักไม้ เลียนงานถาวรทั้งหมด

จากแนวความคิดในการปรับเปลี่ยนพระเมรุมาศพระมหากษัตริย์ในสมัยรัชกาลที่ 6 ดังที่กล่าวมานั้น สำหรับพระเมรุชั้นรอง สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ได้พัฒนารูปแบบที่ **รังสรรค์ขึ้นมาใหม่** นอกแผนประเพณีที่เคยกระทำมา แต่ยังคงความสง่างาม อลังการ และวิจิตรบรรจงสมกับ พระเกียรติยศของเจ้านายพระองค์นั้นๆ โดยการนำลักษณะของงานเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก มาดัดแปลง พัฒนาเป็นลักษณะยอดอื่นๆ ดังนี้

- **เครื่องยอดทรงมณฑปแปลงยอดปราสาท** มีการพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบองค์ประกอบของเจดีย์ทรงปราสาท จากการซ้อนชั้นฐานสิงห์ ในลักษณะของเครื่องก่อเข้าสู่ลักษณะชั้นหลังคาลาดด้วยโครงสร้างไม้ อย่างทรงมณฑปและบุษบก และมีการยื่นชั้นท้องไม้ขึ้นเป็นลักษณะของเรือนธาตุซ้อนชั้นขึ้นไป แล้วประกอบกับชั้นกลีบขนุน ขึ้นไปเป็นยอดอย่างปราสาท หรืออาจแปลงเป็นยอดพรหมพักตร์ในทรวดทรงเดียวกัน ได้แก่ พระเมรุสมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ และ พระเมรุสมเด็จพระอนุชาธิราช เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ

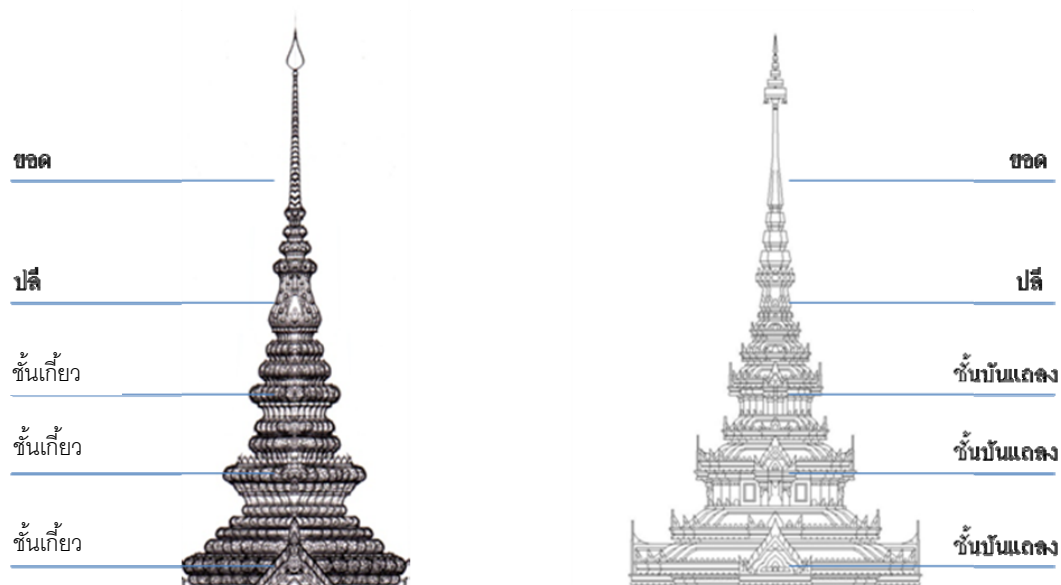

ภาพลายเส้นที่ 7.14 ภาพแสดง เครื่องยอดทรงแปลง ของ พระเมรุ สมเด็จพระศรีพัชรินทรา

บรมราชินีนาถ

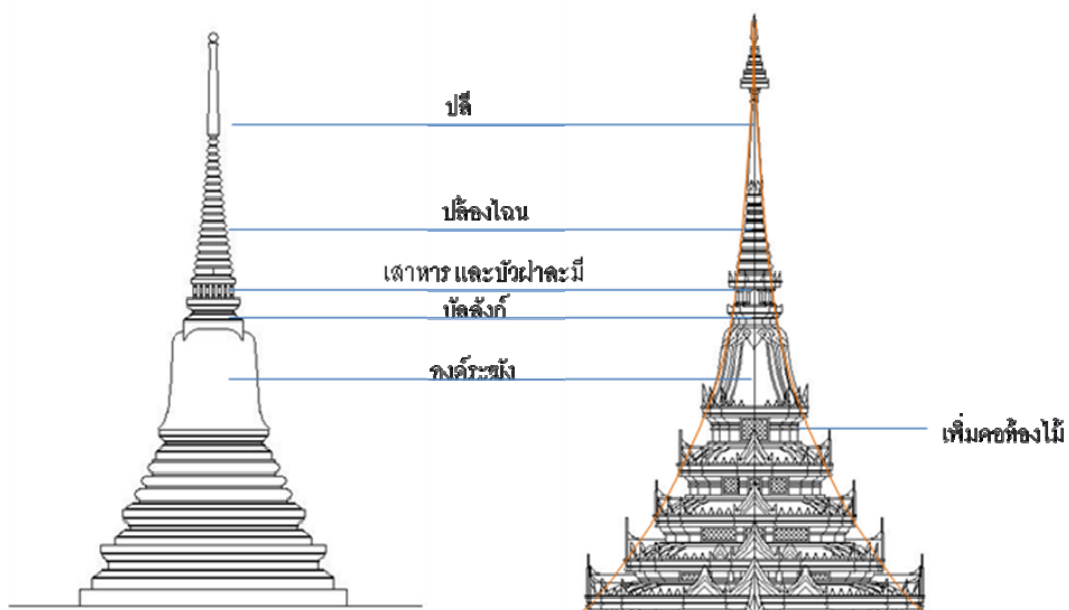
(ที่มา: ผู้วิจัยคัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

- **เครื่องยอดทรงมณฑปแปลงยอดมงกุฏ** การพัฒนารูปแบบของมงกุฏและทรงเกี้ยวมาสร้างในรูปแบบของเครื่องไม้ โดยมีลักษณะทางสถาปัตยกรรมคล้ายเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก อาทิการใช้ชั้นหลังคาลาดซ้อนชั้น การใช้บัววัดเกล้าเป็นชั้นเชิงกลอน แต่ละชั้นมีซุ้มบัวแบนแต่ทรวดทรงยังคงลักษณะเป็นชั้นเกี้ยวซ้อนชั้น ตามรูปทรงของมงกุฏและทรงเกี้ยว อาทิ พระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสืบ เป็นต้น

ภาพลายเส้นที่ 7.15 ภาพแสดงเปรียบเทียบ (จากซ้ายไปขวา) เครื่องยอดทรงมงกุฏในเครื่องปูน ของ พระเศวตภูภาคาววิหารยอด และ เครื่องยอดทรงแปลงมงกุฏ พระเมรุสมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสืบ (ที่มา: ผู้วิจัยคัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

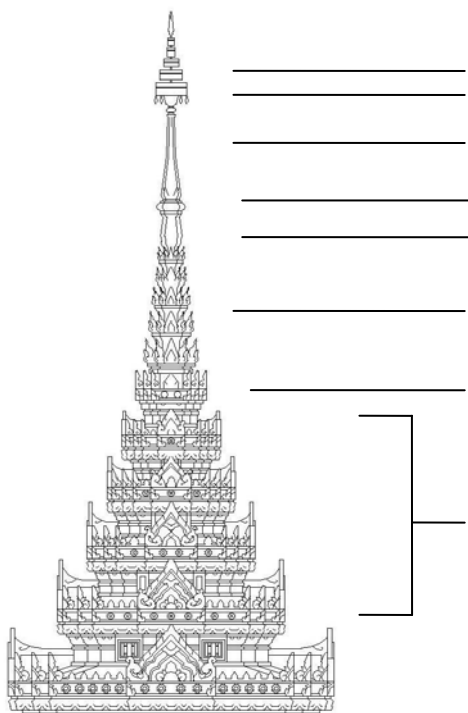
- เครื่องยอดทรงมณฑปแปลงยอดเจดีย์ มีพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบ ตั้งแต่ชั้น บัลลังก์ขึ้นไป ได้แก่ ชั้นหม บัวกลุ่ม ปลี ลูกแก้ว ปลียอด และ หยาดน้ำค้าง เข้าสู่รูปแบบตาม ฉันทลักษณ์ของพระเจดีย์ ได้แก่ เสาहार บัวฝาละมี ปล้องไฉน ปลี และ หยาดน้ำค้าง ตามลำดับ

ภาพลายเส้นที่ 7.16 ภาพแสดงเปรียบเทียบ (จากซ้ายไปขวา) เจดีย์ทรงระฆัง และ เครื่องยอดทรง
แปลงยอดเจดีย์ ของ พระเมรุสมเด็จพระนเรศวรมหาราช
(ที่มา: ผู้วิจัยคัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

- **เครื่องยอดทรงมณฑปแปลงยอดเชิงกลอนซ้อนชั้น** เป็นลักษณะของเครื่องยอดที่มีลักษณะพิเศษชนิดหนึ่ง ที่นำรูปแบบของซุ้มประตูหน้าต่าง มาใช้ในงานสถาปัตยกรรม ปรากฏเฉพาะในงานสถาปัตยกรรมชั่วคราวประเภทพระเมรุ โดยมีลักษณะคล้ายคลึงกับรูปแบบของเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก แต่ไม่มีชั้นหลังคาลาดและองค์ระฆัง โดยรูปแบบสถาปัตยกรรมในลักษณะนี้ ไม่ปรากฏชื่อเรียกเฉพาะ อาจอนุมูลเรียกว่าคำว่า ทรงปราสาท ในความหมายของ เรือนซ้อนชั้น โดยหมายถึง การซ้อนชั้นเชิงกลอนเป็นชั้นๆ ขึ้นไปนั่นเอง อาทิ พระเมรุสมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทิมลามาตย์ พระอัครราชเทวี เป็นต้น

เครื่องยอดที่มีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ย่อมุมไม้สิบสอง ประกอบไปด้วยชั้นเชิงกลอนวางเทินซ้อนชั้นลดหลั่นกันขึ้นไป ในรูปทรงจอมแหโดยไม่มีหลังคาลาด นิยมซ้อนเป็นเลขคู่ได้แก่ 5 หรือ 7 ชั้น แต่ละชั้นมีการยกเก็จ ย่อมุม และประกอบด้วยซุ้มบัณเฑาะและนาคปัก อย่างทรงบุษบก ไม่มีองค์ระฆัง บัลลังก์ และชั้นหม่อม แต่ใช้ชั้นเชิงบาตรแล้วต่อยอดขึ้นเป็นชั้นบัวกลุ่ม จำนวน 5 ชั้น ปลี หยาดน้ำค้าง ปลียอด ลูกแก้ว และพุ่มข้าวบิณฑ์

ภาพลายเส้นที่ 7.17 ภาพแสดงลักษณะของเครื่องยอดทรงเชิงกลอนซ้อนชั้นพระเมรุ
สมเด็จพระปิตุจฉาเจ้าสุทิมลามาตย์ พระอัครราชเทวี
(ที่มา: ผู้วิจัยคัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

บทที่ 8

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

8.1 สรุปผลการวิจัย

8.1.1 ที่มาของฉันทลักษณ์ และ พัฒนาการทางรูปแบบสถาปัตยกรรม

จากการศึกษา พบว่า ลักษณะสถาปัตยกรรมเครื่องยอดนั้น มีที่มาจากศาสนสถานประเภทปราสาท ในศิลปะอินเดียโบราณ ได้มีการเผยแพร่อิทธิพลเข้ามาสู่อาณาจักรในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยอาณาจักรสำคัญที่เกิดขึ้นในยุคนี้ ที่ใกล้ชิดกับดินแดนของประเทศไทยได้แก่ อาณาจักรพุกาม และ ขอม ส่วนในภาคกลางของประเทศไทยปรากฏร่องรอยของอารยธรรมทวารวดี ก่อนที่จะได้รับอิทธิพลของขอมเข้ามาผสมผสานในภายหลัง

หลังจากพุกามและขอมเสื่อมอำนาจลง จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัยในช่วงพุทธศตวรรษ 19-20 ขึ้นเป็นราชธานีสำคัญแห่งหนึ่งบนลุ่มแม่น้ำยม โดยตั้งอยู่ระหว่างการอาณาจักรฝ่ายเหนือคืออาณาจักรล้านนา และอาณาจักรฝ่ายใต้ บนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา คือกรุงศรีอยุธยา โดยในสมัยสุโขทัย ปรากฏร่องรอยของสถาปัตยกรรมเครื่องยอดบนหลักฐานจากภาพลายเส้นจารลงบนแผ่นชนวน บนเพดานอุโมงค์ทางเดินภายในมณฑปวัดศรีชุม นอกจากนี้ ยังปรากฏรูปแบบสถาปัตยกรรมประเภทมณฑป ประดิษฐานพระประธานขนาดใหญ่ รูปทรงหลังคาทรงปริกกลาดซ้อนชั้นขึ้นไป

ก่อนที่อาณาจักรอยุธยาจะสถาปนาเป็นราชธานีนั้น ได้ปรากฏร่องรอยของสถาปัตยกรรมเครื่องยอดของรูปแบบอาคารเครื่องยอดในศิลปะกรรมแบบอโยธยา ในลักษณะของงานปูนปั้น ที่พระวิหาร วัดโล้ว อ.ท่าม่วง จ.ลพบุรี ทั้งในลักษณะที่เป็นมณฑปเรือนแก้ว และ อาคารประเภทปราสาท เป็นหลักฐานยืนยันว่ามีการก่อสร้างอาคารในลักษณะนี้ และเป็นอาคารที่อยู่ในฐานานุศักดิ์สูง เพราะเป็นที่ประทับของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เมื่อกรุงศรีอยุธยาได้สถาปนาตนขึ้นเป็นอาณาจักรแห่งใหม่ในแถบลุ่มน้ำเจ้าพระยา ซึ่งแต่เป็นเดิมดินแดนแถบนี้ถูกปกครองอยู่ภายใต้อำนาจของอาณาจักรขอมมาก่อน กรุงศรีอยุธยาจึงได้รับเอาคติเทวราชามาปรับใช้โดยเปรียบพระมหากษัตริย์เป็นสมมติเทพ และได้นำเอารูปแบบของอาคารเครื่องยอดมาปรับใช้กับคติแบบเทวราชา และปรับปรุงเพิ่มองค์ประกอบจนมีลักษณะที่หลากหลาย และในท้ายสุดพัฒนาเป็นจนเป็นรูปแบบแผนของเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ของราชสำนักในสมัยอยุธยาตอนปลาย

การสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์นั้น ในเบื้องต้นเป็นการก่อร่างสร้างตัว ให้มีลักษณะเหมือนครั้งบ้านเมืองยังคืออยู่ ฉะนั้นรูปแบบสถาปัตยกรรมจึงเป็นการสืบทอดมาจากกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย อาทิ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท หรือพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทให้มีขนาดใหญ่เท่าพระที่นั่งสุริยามรินทร์ และพระมณฑปประดิษฐานพระไตรปิฎกในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในลักษณะเดียวกับพระมณฑปพระพุทธบาท จ.สระบุรี โดยรูปแบบ

8.1.2 ข้อกำหนดและฉันทลักษณ์ของสถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก

จากการศึกษาพบว่า สถาปัตยกรรมเครื่องยอด-ทรงมณฑป เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์มากที่สุด และเป็นรูปแบบเครื่องยอดที่มีการสร้างในลักษณะต่างๆมากมาย โดยมีจำนวนมากที่สุดในจากรูปแบบเครื่องยอดอื่นๆในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นลักษณะที่เรียกว่าแบบแผนจาริตประเพณี ที่สืบทอดมาจากสมัยกรุงศรีอยุธยา ถือเป็นรูปแบบที่แสดงออกถึงลักษณะของศิลปะประติมากรรมประจำชาติโดยแท้

การสร้างอาคารในรูปแบบสถาปัตยกรรมเครื่องยอด สงวนไว้เพื่อเป็นปราสาทราชมณเฑียรที่ประทับแห่งพระมหากษัตริย์เท่านั้น เพื่อเป็นการส่งเสริมพระราชฐานะของการเป็นสมมติเทพอย่างชัดเจน แม้ว่าจะมีการพยายามสร้างปราสาทขึ้นในวังหน้า ก็เป็นการถือว่าผิดธรรมเนียมประเพณี ส่วนในสมัยรัชกาลที่ 4 การสร้างพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานในพระราชวังบวรสถานมงคล ก็เป็นไปเพื่อการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระปิ่นเกล้าขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่สอง ซึ่งเป็นกรณีพิเศษและถูกรื้อทิ้งไปในภายหลัง ประกอบกับธรรมเนียมการสร้างปราสาทและพระมหาปราสาทเป็นธรรมเนียมประจำรัชกาลสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นอาจอนุมานได้ว่าปราสาทและพระมหาปราสาทนั้น เป็นสัญลักษณ์ของการเฉลิมขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ ซึ่งถือเป็นรูปแบบเครื่องยอดที่มีฐานานุรูปสูงที่สุดในกระบวนสถาปัตยกรรมไทย โดยรูปแบบดังกล่าวนี้ พบในงานครุภัณฑ์ ประเภทบุษบกพระราชพิธีในสถาบันพระมหากษัตริย์ด้วยทั้งสิ้น

ด้วยความสำคัญนี้เองทำให้ฉันทลักษณ์ของรูปแบบเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ตามรูปแบบที่ได้นำเสนอไปนั้น เป็นไปทำนองเดียวกัน เนื่องจากเป็นธรรมเนียมที่ต้องปฏิบัติสืบทอดกัน แต่อาจแตกต่างกันในรายละเอียดในแต่ละอาคาร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการใช้สอยและพระราชประสงค์ของพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นเจ้าของอาคาร ภายใต้ลักษณะที่เข้มงวดของจาริตประเพณีนั้น จากการศึกษพบว่า ในแต่ละอาคารได้มีรายละเอียดปลีกย่อย อาทิ การออกแบบองค์ประกอบตกแต่ง ที่แตกต่างกันออกไปอย่างน่าสนใจ

ลักษณะทางประเพณีนั้น ได้มีการสืบทอดจนมาถึงยุคแห่งอิทธิพลจากต่างประเทศ ทำให้แนวความคิดในการก่อสร้างอาคารเปลี่ยนไป อาทิพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท ที่ได้รับการออกแบบโดยสถาปนิกต่างชาติ ให้มีลักษณะเป็นอาคารอย่างตะวันตกในระยะเริ่มแรก แต่ในท้ายที่สุดก็มีการเปลี่ยนยอดหลังคาเป็นเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ตามลักษณะอย่างประเพณีที่สืบทอดมาจากสมัยอยุธยา จากนั้นแนวความคิดในการสร้างปราสาทได้หยุดลงในสมัยรัชกาลที่ 6 เนื่องจากทรงเล็งเห็นความสำคัญของการสร้างสาธารณะประโยชน์มากกว่า

ในสมัยรัชกาลปัจจุบัน ปัจจุบัน แม้มิได้มีการเฉลิมพระราชมณเฑียรในลักษณะปราสาท และ มหาปราสาท เป็นที่ประทับ แต่ปรากฏอาคารเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ในลักษณะที่ใช้ในการเฉลิมฉลองในโอกาสสำคัญต่างๆ ได้แก่ พระที่นั่งเทวธันยสถาน เป็นมุขหลังของพระที่นั่งบรมราชสถิตยมโหฬาร (องค์ใหม่) ในพระบรมมหาราชวัง สร้างขึ้นในคราวเฉลิมฉลองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี มีลักษณะเป็นพลับพลาโค้ง เป็นอาคารเครื่องยอดหลังคาซ้อนชั้น 5 ชั้น ลักษณะเดียวกับพระที่นั่งอภรณ์ภิโมกข์ปราสาท รวมไปถึงงานพระราชพิธีที่ท้องสนามหลวงในวโรกาสสำคัญอื่นๆ ได้มีการสร้างอาคารชั่วคราวเพื่อเป็นที่ประทับ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์ และประดิษฐานพระมหาเศวตฉัตร ได้แก่ พระที่นั่งชัยมังคลาภิเษก และพระที่นั่ง

จากการศึกษาพบว่า โครงสร้างอาคารเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ในพระบรมมหาราชวังทั้งหมด โดยเฉพาะเครื่องหลังคาและเครื่องยอดนั้นก่อสร้างด้วยงานเครื่องไม้เป็นสำคัญ แม้ว่าจะมีการบูรณปฏิสังขรณ์ด้วยโครงสร้างสมัยใหม่มาหลายครั้ง แต่ก็เป็นการเสริมโครงสร้างเดิมให้มั่นคง แต่โครงสร้างหลักโดยทั่วไปนั้นปรากฏเป็นเครื่องไม้ รวมไปถึงพระที่นั่งเทวรัถยสถานที่สูงขึ้นในรัชกาล กลับเลือกใช้ภูมิปัญญาช่างไม้โบราณ ในการก่อสร้างอาคาร ส่วนเทคโนโลยีสมัยใหม่นั้น เป็นเพียงส่วนสนับสนุนให้โครงสร้างนั้นแข็งแรงมั่นคงยิ่งขึ้น แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของเชิงช่างโบราณที่มีส่วนขับเคลื่อนความต่อเนื่องของประเพณีดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา

แนวความคิดในการเลือกใช้วัสดุในการก่อสร้างอาคารในอาคารทางศาสนา มีความแตกต่างจากอาคารประเภทปราสาทและมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง โดยมีการเน้นใช้วัสดุที่มีความคงทนถาวรเป็นหลัก อาทิ โลหะปราสาท ที่มีความตั้งใจใช้วัสดุที่เป็นเครื่องก่อในการก่อสร้างทั้งหมดรวมถึงเครื่องยอด โดยภายหลังเปลี่ยนเป็นคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหมด รวมไปถึงพระมณฑปพระพุทธบาทพระไตรปิฎก ที่มีการบูรณปฏิสังขรณ์ใหม่โดยเปลี่ยนจากงานเครื่องไม้มาเป็นงานคอนกรีตเสริมเหล็กทั้งหมด ยกเว้นพระมณฑปพระไตรปิฎกวันพระศรีรัตนศาสดารามที่ยังคงลักษณะเป็นงานเครื่องไม้ในทำนองเดียวกับปราสาทและมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง

มณฑปที่สูงขึ้นในรัชกาลปัจจุบันทั้งสองหลังได้แก่ มณฑป ภปร สก และ มณฑปประดิษฐานพระพุทธสุวรรณปฏิมากร แสดงให้เห็นถึงการเลือกใช้วัสดุที่คงทนในการประดับตกแต่ง เพื่อความมั่นคงถาวรของสถาปัตยกรรมเป็นหลัก โดยมณฑป ภปร สก เลือกใช้งานกระเบื้องดินเผาเคลือบสีขาวในการตกแต่งเครื่องยอด ส่วนพระมณฑปประดิษฐานพระพุทธสุวรรณปฏิมากร เลือกใช้งานหล่อโลหะ ปิดทอง ในการประดับตกแต่ง รวมไปถึงการคลี่คลายรูปแบบทางสถาปัตยกรรม เป็นรูปแบบเฉพาะตัวโดยอาศัย ฉันทลักษณ์เดิม มาเป็นภาษาในการออกแบบ แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการที่แตกแขนงออกไปในรูปอาคารทางศาสนา ที่มีลักษณะที่ไม่เคร่งครัดเท่ากับงานในราชสำนัก

ด้านงานพระเมรุมาศและพระเมรุ ซึ่งเป็นอาคารที่สร้างเพื่อใช้งานชั่วคราว ในระยะต้นรัตนโกสินทร์จนถึงรัชกาลที่ 5 นั้น รูปแบบพระเมรุของพระมหากษัตริย์เป็นรูปแบบ เครื่องยอดทรงปรางค์ ซึ่งถือเป็นพระเมรุเอก ใช้กับพระมหากษัตริย์เท่านั้น จวบจน พระเมรุมาศในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ยกเลิกการสร้างพระเมรุใหญ่ เหลือเพียง พระเมรุทองภายในพระเมรุเอกนั้น แล้วเรียกว่า พระเมรุมาศ โดยมีลักษณะเป็นมณฑปบุษบก และได้กลายเป็นรูปแบบแผนของ พระเมรุมาศของพระมหากษัตริย์สืบต่อมา

พระเมรุชั้นรองที่ใช้กับเจ้านายชั้นเจ้าฟ้า ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ปรากฏการสร้างในลักษณะเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก แต่ไม่มีรูปแบบที่ตายตัว ปรากฏในรูปแบบที่หลากหลายดังที่กล่าวมาข้างต้น ในบางอาคารเป็นการจำลองรูปแบบมาจากงานสถาปัตยกรรมที่เป็นอาคารถาวร ภายใต้ฉันทลักษณ์ที่เคร่งครัด

หลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของพระเมรุมาศในรัชกาลที่ 6 พระเมรุชั้นรอง ล้วนมีแนวทางการออกแบบที่หลากหลายและแตกต่างออกไป นอกเหนือจากแบบแผนประเพณี โดยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศ

รูปแบบสถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ทั้งหมดที่เคยถึงนั้น เห็นได้ชัดว่าเป็นอาคารที่มีความสำคัญเป็นพิเศษ สงวนไว้กับสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันพระศาสนาเท่านั้น โดยเฉพาะ ปราสาทและมหาปราสาทในพระบรมมหาราชวัง ที่ปรากฏความเคร่งครัดในระบบจารีตประเพณี สืบทอดรูปแบบมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย สืบทอดต่อเนื่องมาจนถึงในรัชกาลปัจจุบัน โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงฉันทลักษณะที่สำคัญ เพื่อแสดงออกถึงการเฉลิมพระเกียรติยศสูงสุดของพระมหากษัตริย์

8.2 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาสถาปัตยกรรมเครื่องยอดทรงมณฑป-บุษบก ซึ่งให้เห็นชัดถึงความสำคัญ และถูกต้องของรูปแบบฉันทลักษณะจารีตประเพณี ในลักษณะที่แตกต่างกันไป อาทิ ขนาดอาคาร ผู้ใช้อาคาร และประโยชน์ใช้สอย ตลอดจนรูปแบบอื่น ๆ ที่มีการคลี่คลาย พัฒนารูปแบบไปในลักษณะอื่นๆ ซึ่งถือเป็นพัฒนาการของสถาปัตยกรรมไทย ซึ่งเป็นแนวทางในการออกแบบและเลือกใช้งานได้อย่างเหมาะสม

แม้ว่าจะมีค่านิยมการก่อสร้าง พระมณฑปเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป หรือ รอยพระพุทธรูป มาตั้งแต่อดีตแล้วก็ตาม ด้วยรูปแบบที่สวยงาม ประณีต ประกอบไปด้วยฝีมือชั้นเลิศในเชิงช่าง ทำให้ปัจจุบันมีการนำรูปแบบไปใช้ในนอกเหนือจากงานราชสำนักอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะการนำรูปแบบปราสาท และ มหาปราสาท สร้างเป็น โบสถ์ วิหาร และเสนาสนะของสงฆ์ ในวัดราษฎร์เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นการสร้างที่ไม่ปรากฏอยู่ในธรรมเนียมดั้งเดิมแต่โบราณ ค่านิยมดังกล่าวนี้อาจสวนทางกับวัฒนธรรมของไทยที่ให้ความสำคัญกับสถาบันพระมหากษัตริย์ไว้สูงที่สุด โดยเฉพาะการนำรูปแบบพระราชมณเฑียรมาสร้างเป็นเสนาสนะ อาจดูเป็นเรื่องที่ไม่เหมาะสม งานวิจัยฉบับนี้ ซึ่งให้เห็นชัดถึงการให้ความสำคัญกับฐานานุรูปของอาคาร โดยเฉพาะการออกแบบพระมณฑป ในรัชกาลปัจจุบัน แสดงให้เห็นแนวทางที่นอกเหนือไปจากฉันทลักษณะที่ปรากฏในงานราชสำนัก อันจะเป็นแนวทางตัวอย่างที่เหมาะสมในการออกแบบสถาปัตยกรรมเครื่องยอดสำหรับสถาบันพุทธศาสนาในปัจจุบัน

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อแนวทางในการศึกษา ออกแบบ และอนุรักษ์สถาปัตยกรรมไทย อันเป็นส่วนสำคัญของการแสดงออกซึ่งเอกลักษณ์ของชาติ ต่อไป

รายการอ้างอิง

- เฉลิม รัตนทัศนีย์. วิวัฒนาการสถาปัตยกรรมไทยพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.
- โชติ กัลยาณมิตร. พจนานุกรม สถาปัตยกรรมและศิลปะเกี่ยวเนื่อง. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2548.
- โชติ กัลยาณมิตร. ลักษณะไทย: สถาปัตยกรรมแบบไทยเดิม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิชย์, 2539.
- ทรงยศ วีระทวีมาศ. สถาปัตยกรรมสุโขทัย. กรุงเทพฯ: สมาคมมัณฑนากรแห่งประเทศไทย, 2538.
- ธิดา สาระยา. ศรีทวารวดีประวัติศาสตร์ยุคต้นของสยามประเทศ. กรุงเทพฯ: ด้านสถาปนากการพิมพ์, 2538.
- นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ.
นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา. พระราชหัตถเลขาสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานูวัตติวงศ์
ประทานหม่อมเจ้าหญิงพิไลยเลขา ดิศกุล. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระนคร, 2512.
- นารถ โภธิประสาท. สถาปัตยกรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: การไฟฟ้าฝ่ายผลิตแห่งประเทศไทย, 2542.
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์. มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2537.
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์. มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์. เล่ม 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2537.
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์ และคณะ. สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง. เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2531.
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์ และคณะ. สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง. เล่ม 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2531.
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, หม่อมราชวงศ์ และวาทัญญู เทพหัสดิ. ช่างหลวง ผลงานสถาปัตยกรรมไทยของหม่อมราชวงศ์
มิตรารุณ เกษมศรี. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพ, 2539.
- บุญเลิศ เสนานนท์. วัดพระพุทธรูปพระบุรี. กรุงเทพฯ: ศรีอนันต์การพิมพ์, 2538.
- โบราณราชธานินทร์, พระยา. เรื่องกรุงเก่า ในประชุมพงศาวดาร, เล่มที่ 37, กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2512.
- พรหมพิจิตร, พระ. ประวัติและผลงานสำคัญของพระพรหมพิจิตร. กรุงเทพฯ : ศรีมิตรการพิมพ์, 2533.
- พรหมพิจิตร, พระ. พุทธศิลป์สถาปัตยกรรม ภาคต้น. พระนคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2495.
- พระมหามณฑปพระพุทธรูปมหาสุวรรณปฏิมากร สถิตศรีรัตนสถาน. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552.
- พระราชวัง, สำนัก. พระราชวังบางปะอิน. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2546.
- พินัย สิริเกียรติกุล. สถาปัตยกรรมไทยเฉลิมพระเกียรติ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2543.
- รัตนปัญญาเถระ. ชินกาลมาลีปกรณ์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2501.
- วินัย พงศ์ศรีเพียร. พรรณนาภูมิสถานพระนครศรีอยุธยา เอกสารจากหอหลวง. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อุษาคเนย์, 2551.
- วิยะดา ทองมิตร. มณฑปพระพุทธรูปพระบุรี. สารานุกรมเมืองโบราณ. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2540.

วิรัตน์ ยั่งรอด และ ธวัชชัย อังศ์วุฒิมิเวทย์. สุโขทัย ศรีสุโขทัย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มิวเซียมเพรส, 2551.

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. ศิลปะสุโขทัย : บทวิเคราะห์หลักฐานโบราณคดี จารึกและศิลปกรรม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2547.

ศิลปากร, กรม. เครื่องประกอบพระราชอิสริยยศ ราชยาน ราชรถ และพระเมรุมาศ, งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.

ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุ การอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ, 2525.

ศิลปากร, กรม. พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพันจันทนุมาศ (เจิม) ใน ประชุมพงศาวดาร, เล่มที่ 39. กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา, 2512.

ศิลปากร, กรม. วัดหลวงสมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2540.

ศิลปากร, กรม. ศิลปะสถาปัตยกรรมไทยในพระเมรุมาศ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2539.

ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุการอนุรักษ์ปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และ พระบรมมหาราชวัง ในการฉลองพระนครครบ 200 ปี พุทธศักราช 2525. กรุงเทพฯ, กรมศิลปากร: 2525.

สมภพ ภิรมย์. กฎาคม. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2513.

สมภพ ภิรมย์. พระเมรุมาศ พระเมรุ และเมรุ สมัยรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2539.

สันติ เล็กสุขุม. ลีลาไทย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.

สันติ เล็กสุขุม. ศิลปะอยุธยา. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2542.

สาส์นสมเด็จพระเจ้า. เล่ม 18. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2504.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ศิลปะสุโขทัย. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542.

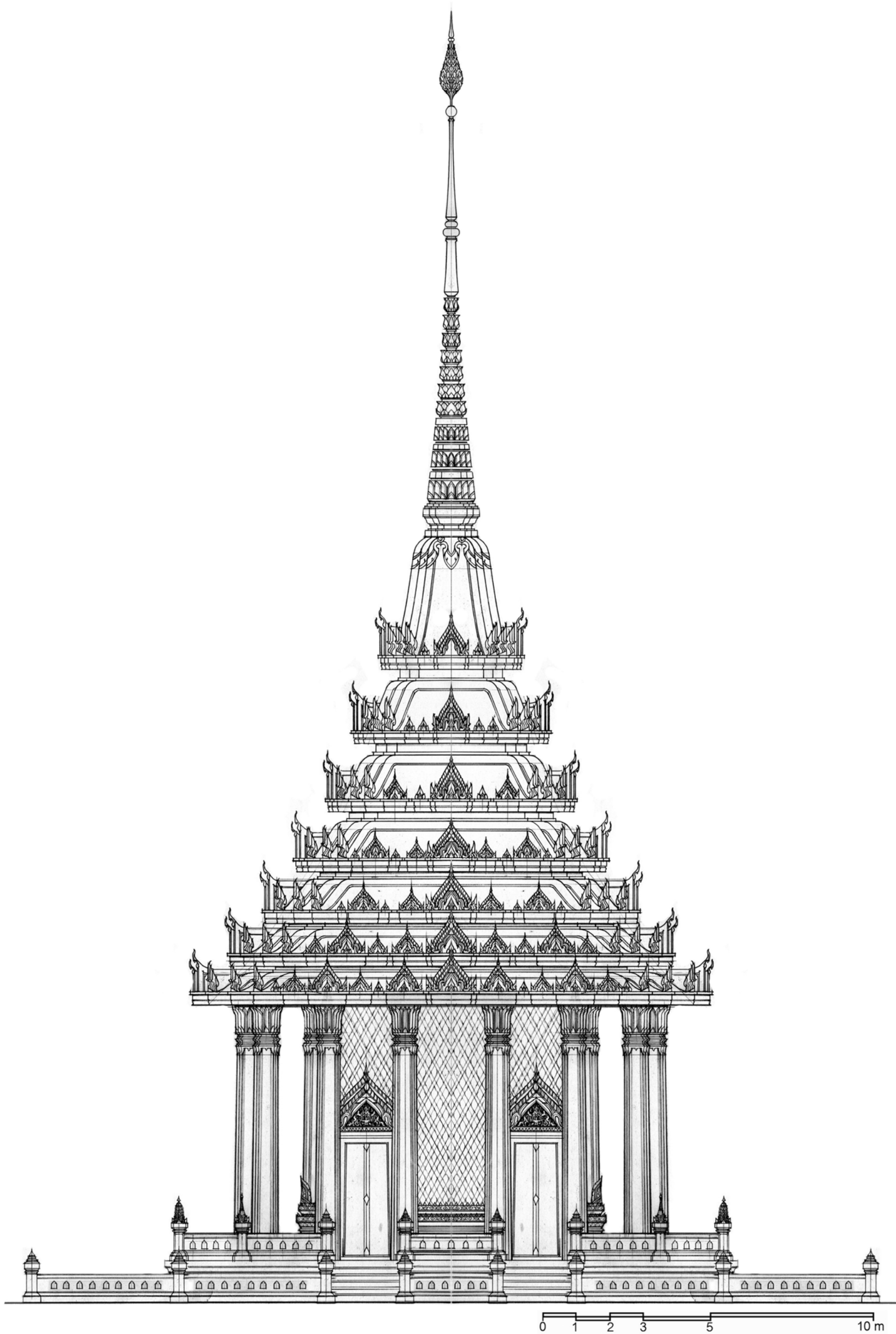
เสนอน นิลเดช. ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2541.

แสงสุรีย์ ลดาวัลย์, หม่อมราชวงศ์. พระมหาปราสาท และพระราชมณเฑียรสถานในพระบรมมหาราชวัง. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรุงเทพฯ, 2507.

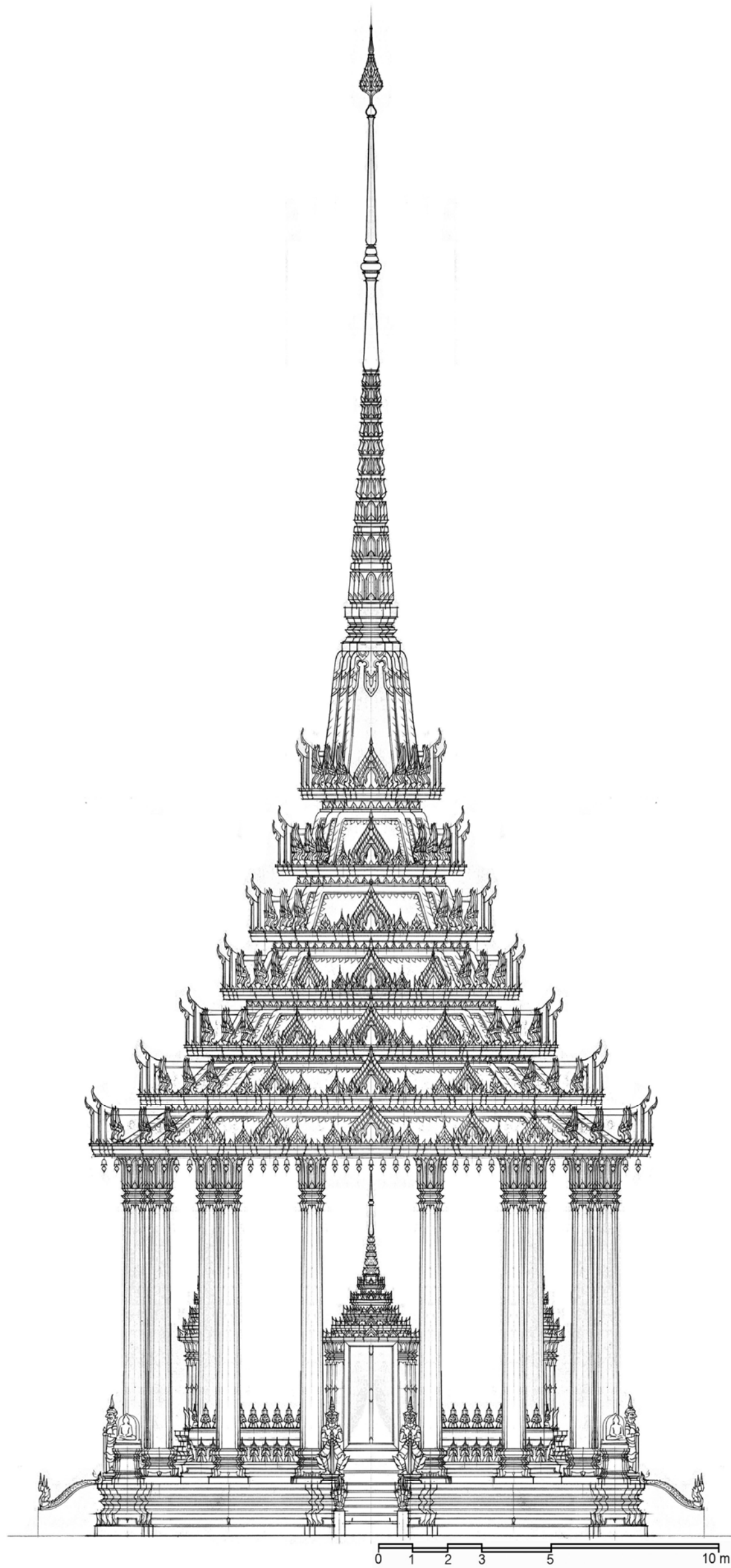
อนุমানราชธน, พระยา. พระราชลัญจกรและตราประจำตัวประจำตำแหน่ง, หนังสืองานพระศพ

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าฯ กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2493.

ภาคผนวก

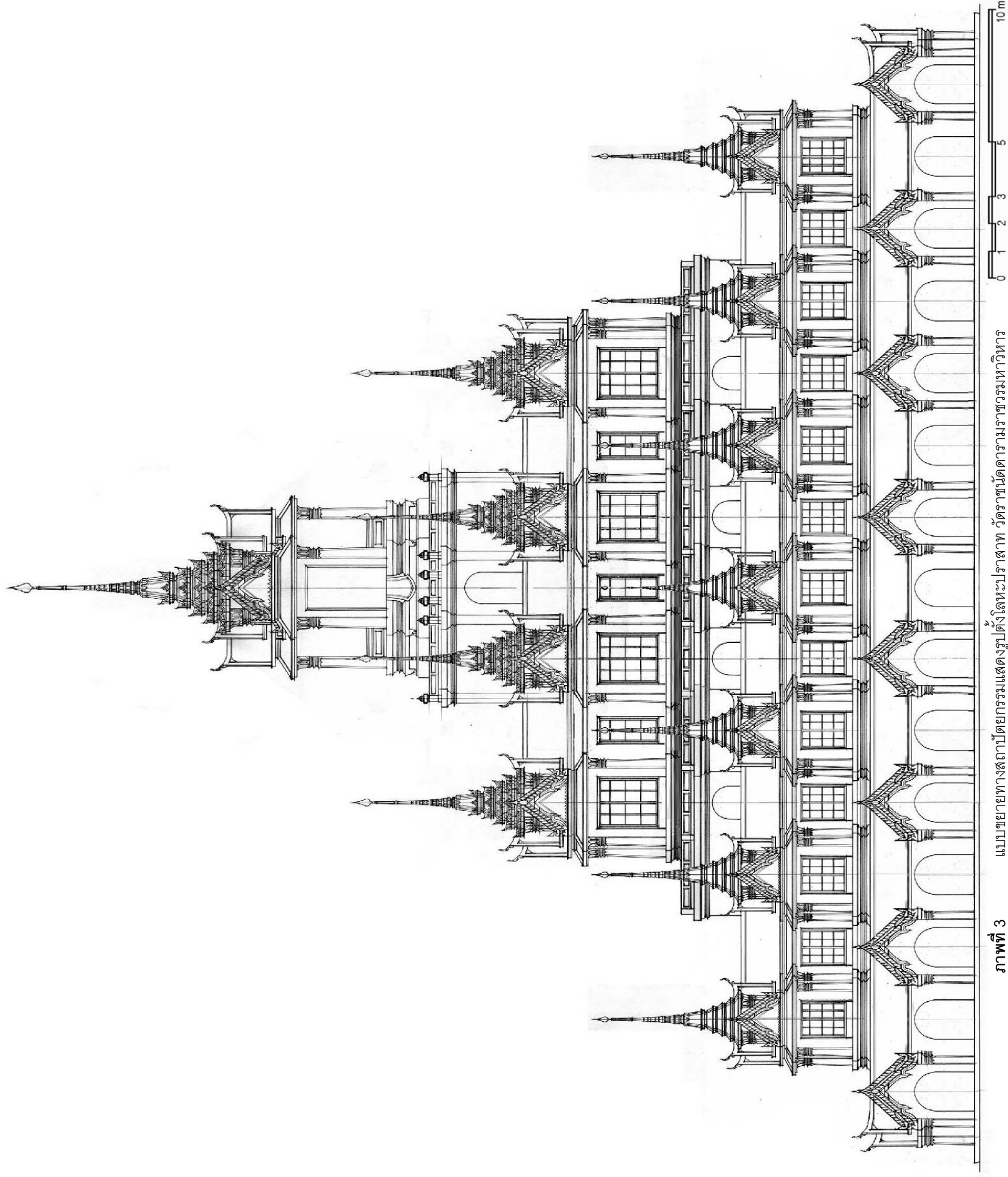

ภาพที่ 1 แบบขยายทางสถาปัตยกรรมแสดงรูปตั้งมณฑปพระพุทธรบาท วัดพระพุทธรบาทราชวรมหาวิหาร จ.สระบุรี
(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรรมศิลปากรประกอบภาพถ่าย)

ภาพที่ 2

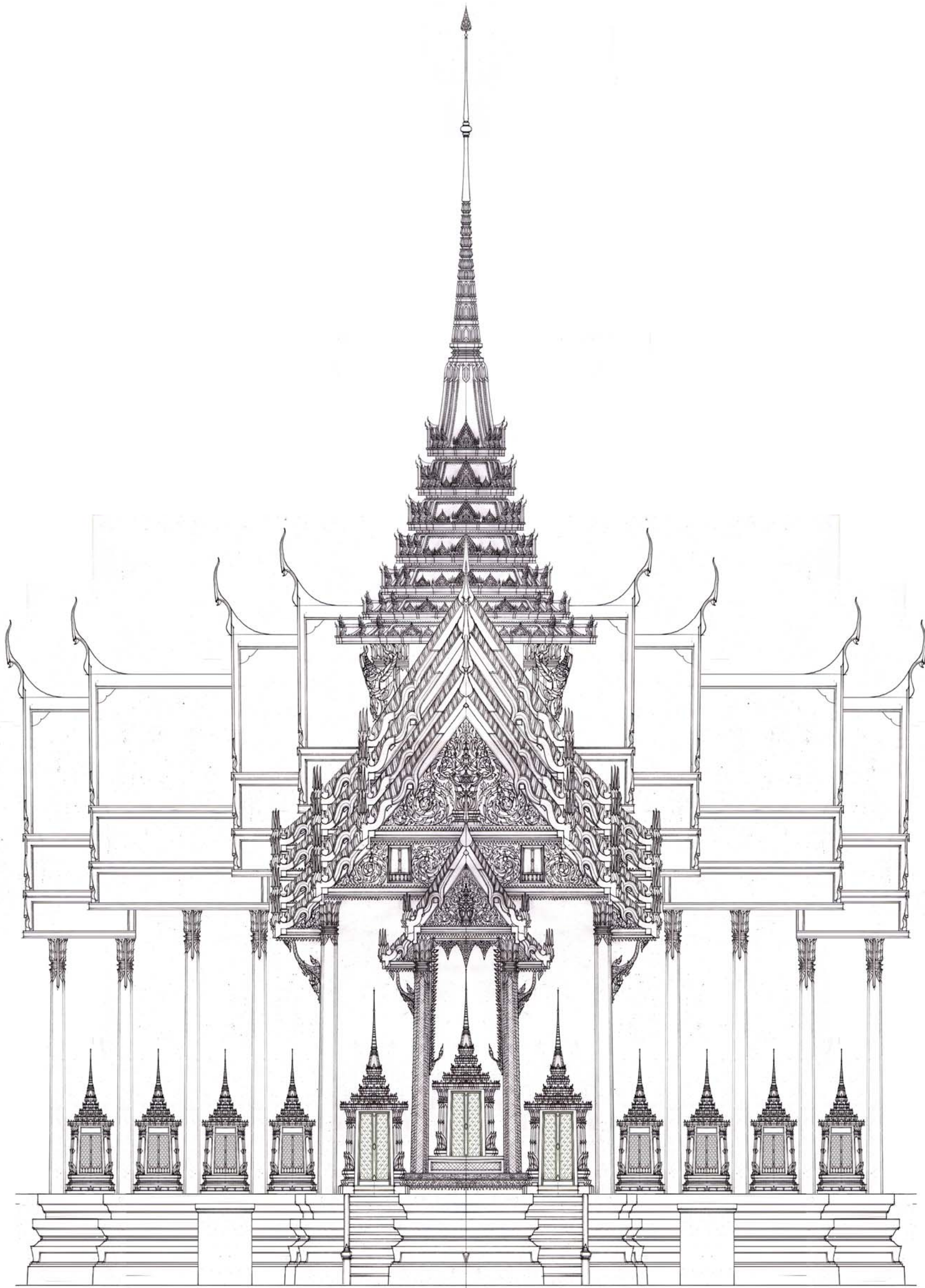
แบบขยายทางสถาปัตยกรรมแสดงรูปตั้งมณฑปพระไตรปิฎก วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง
(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากรประกอบภาพถ่าย)

ภาพที่ 3

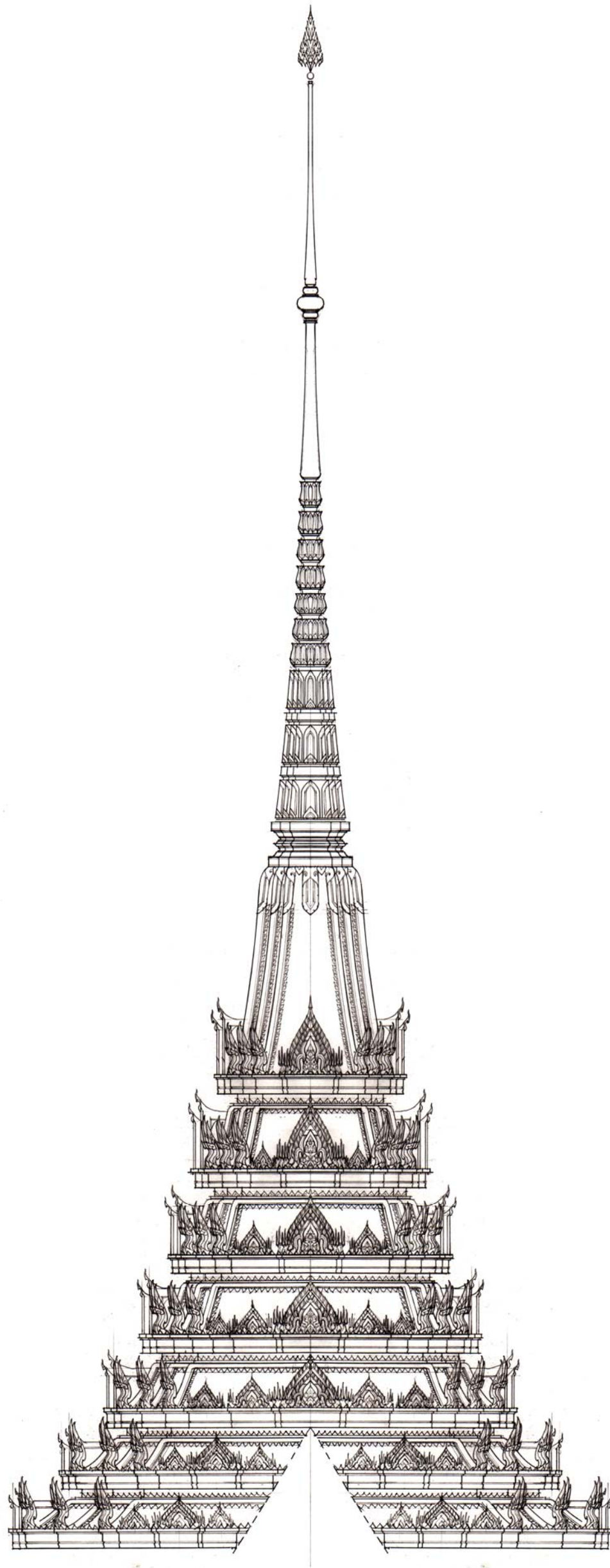
แบบขยายทางสถาปัตยกรรมแสดงรูปตั้งโถงประสาท วัดราชนันทดารามราชวรมหาวิหาร

(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากรประกอบภาพถ่าย)

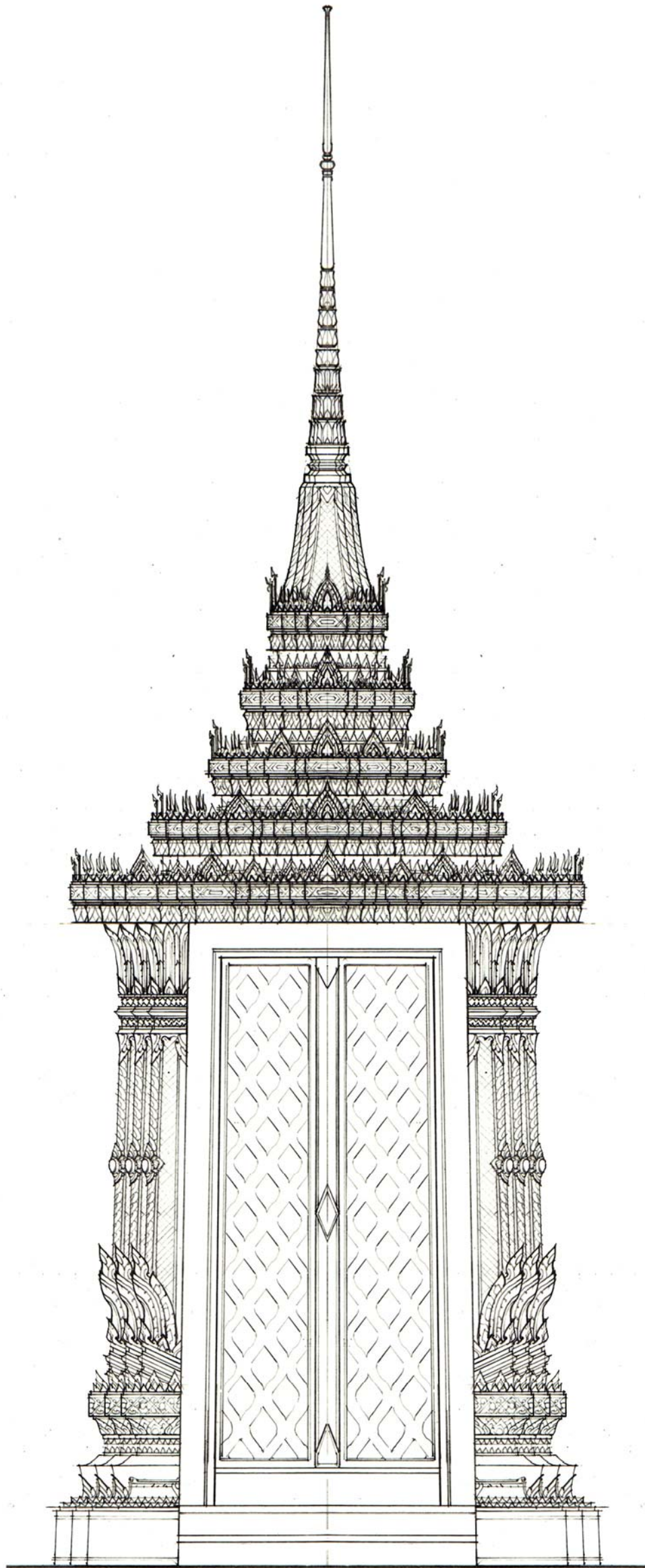

ภาพที่ 4

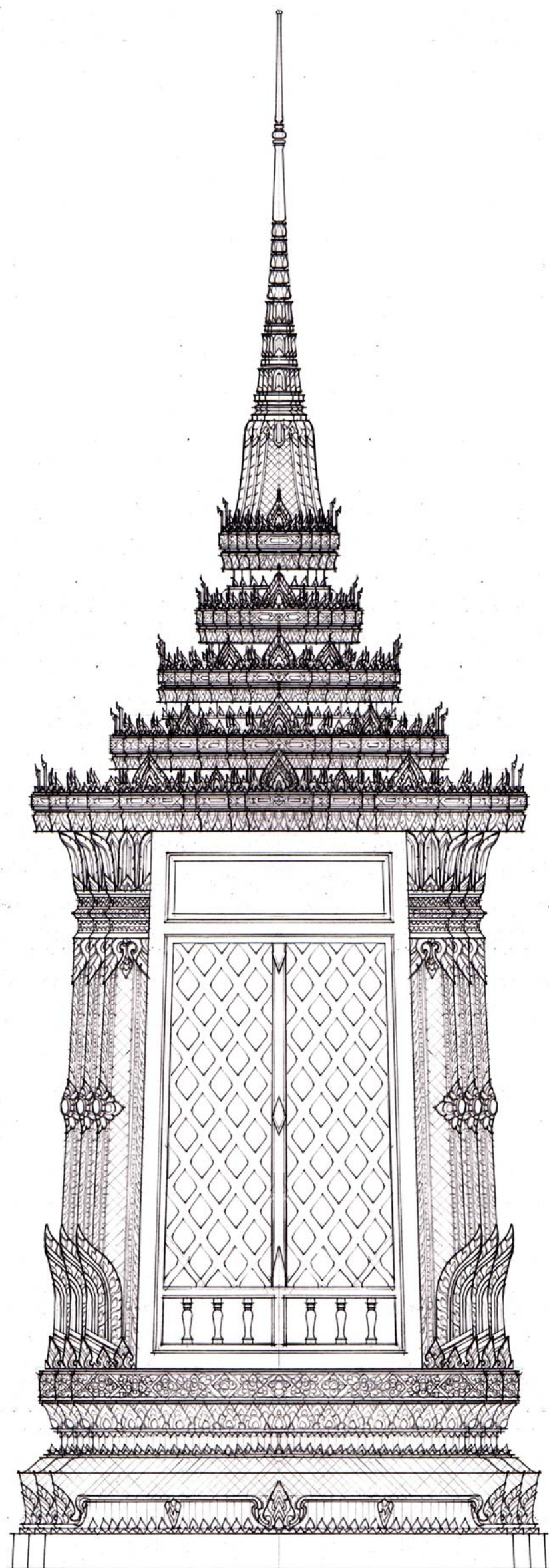
แบบขยายทางสถาปัตยกรรมแสดงรูปตั้ง พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง
(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรรมศิลปากรประกอบภาพถ่าย)

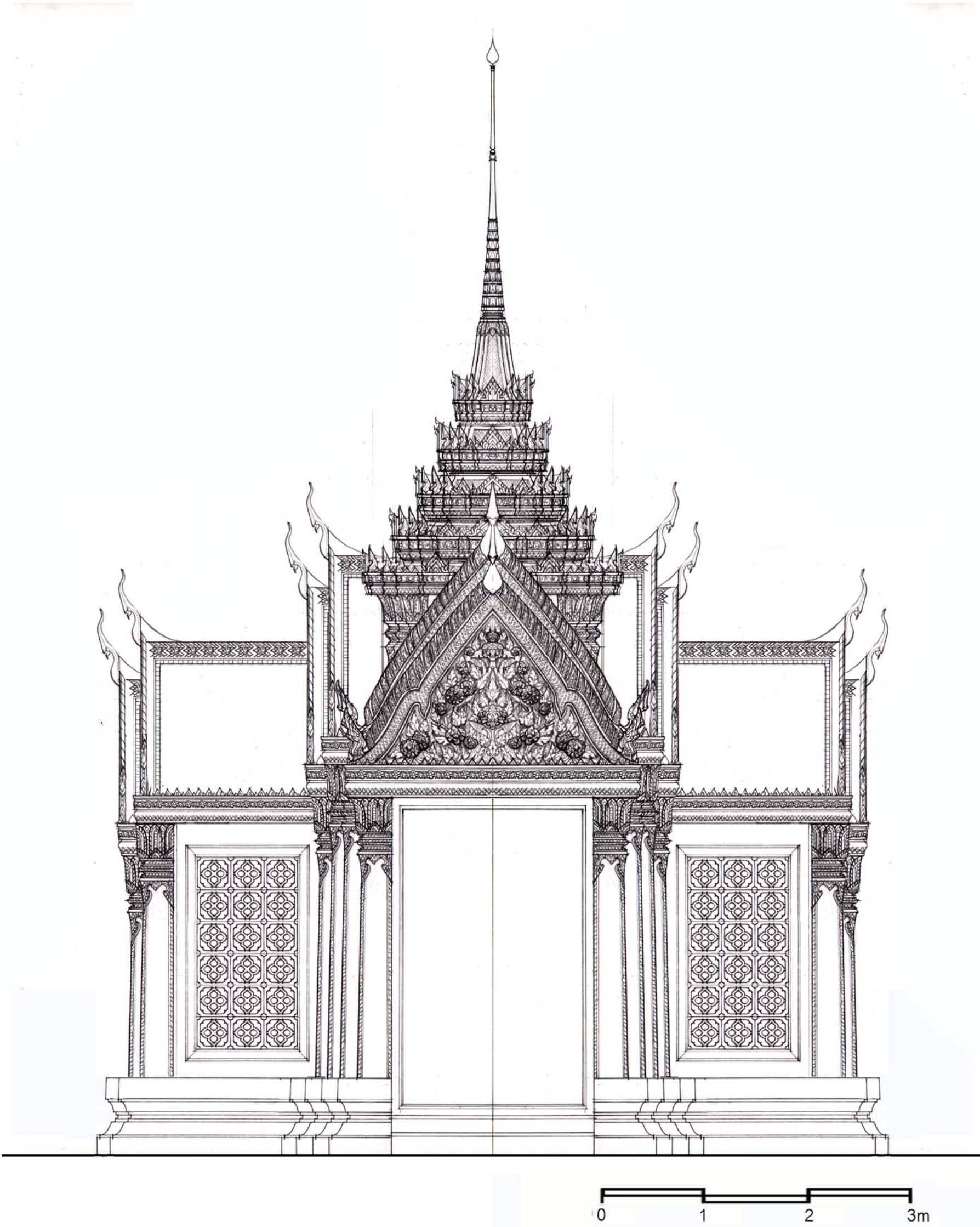
ภาพที่ 5 แบบขยายทางสถาปัตยกรรมแสดงเครื่องยอดมณฑป พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง
(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากรประกอบภาพถ่าย)

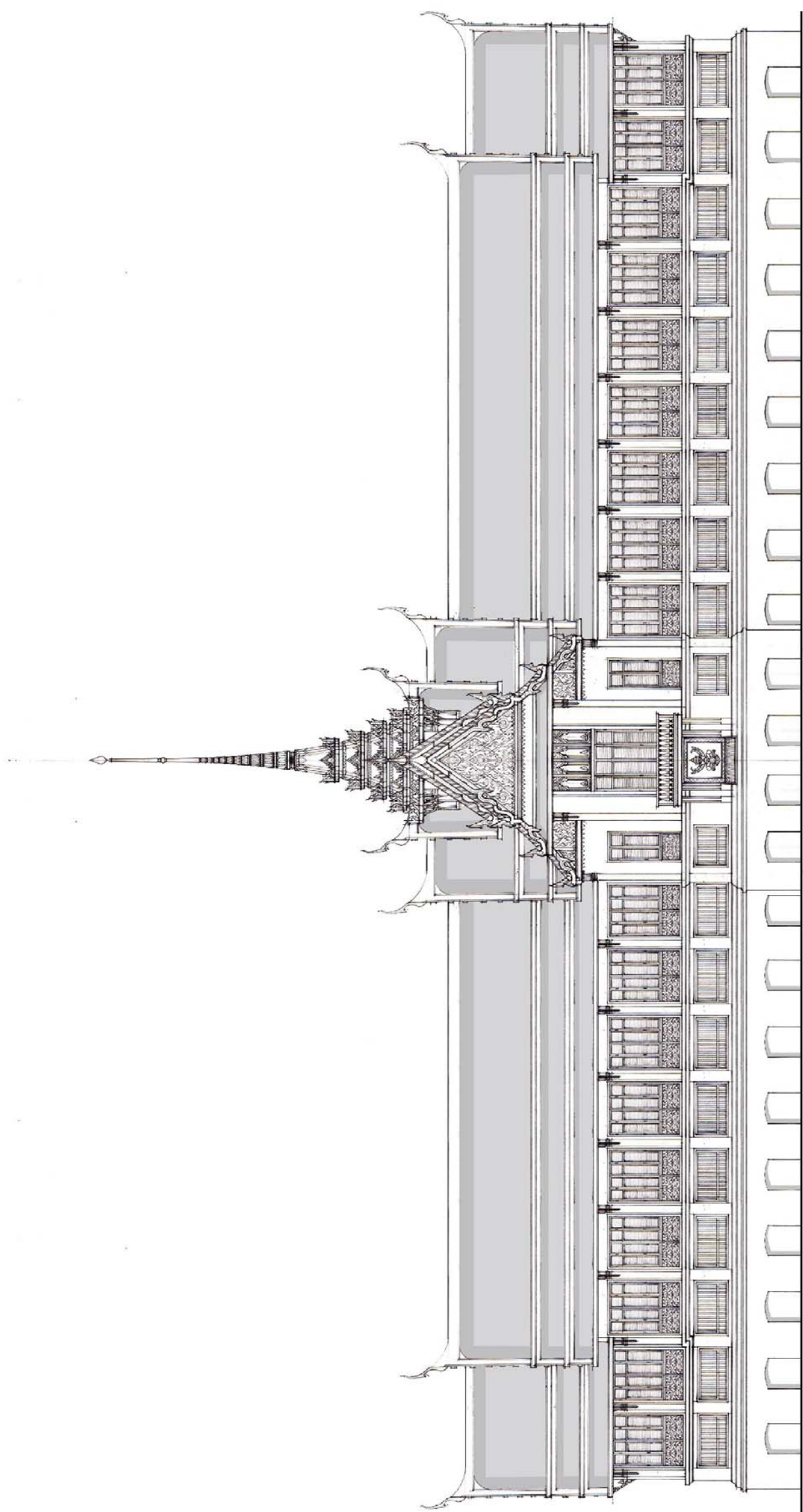
ภาพที่ 6 แบบขยายทางสถาปัตยกรรมแสดงซุ้มพระทวารทรงมณฑป พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง
(ที่มา: ผู้วิจัย จากการรังวัดประกอบภาพถ่าย)

ภาพที่ 7 แบบขยายทางสถาปัตยกรรมแสดงซุ้มพระทวารทรงมณฑป พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง
(ที่มา: ผู้วิจัย จากการรังวัดประกอบภาพถ่าย)

ภาพที่ 8 แบบขยายทางสถาปัตยกรรมแสดงซุ้มประตูกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง
(ที่มา: ผู้วิจัย จากการรังวัดประกอบภาพถ่าย)

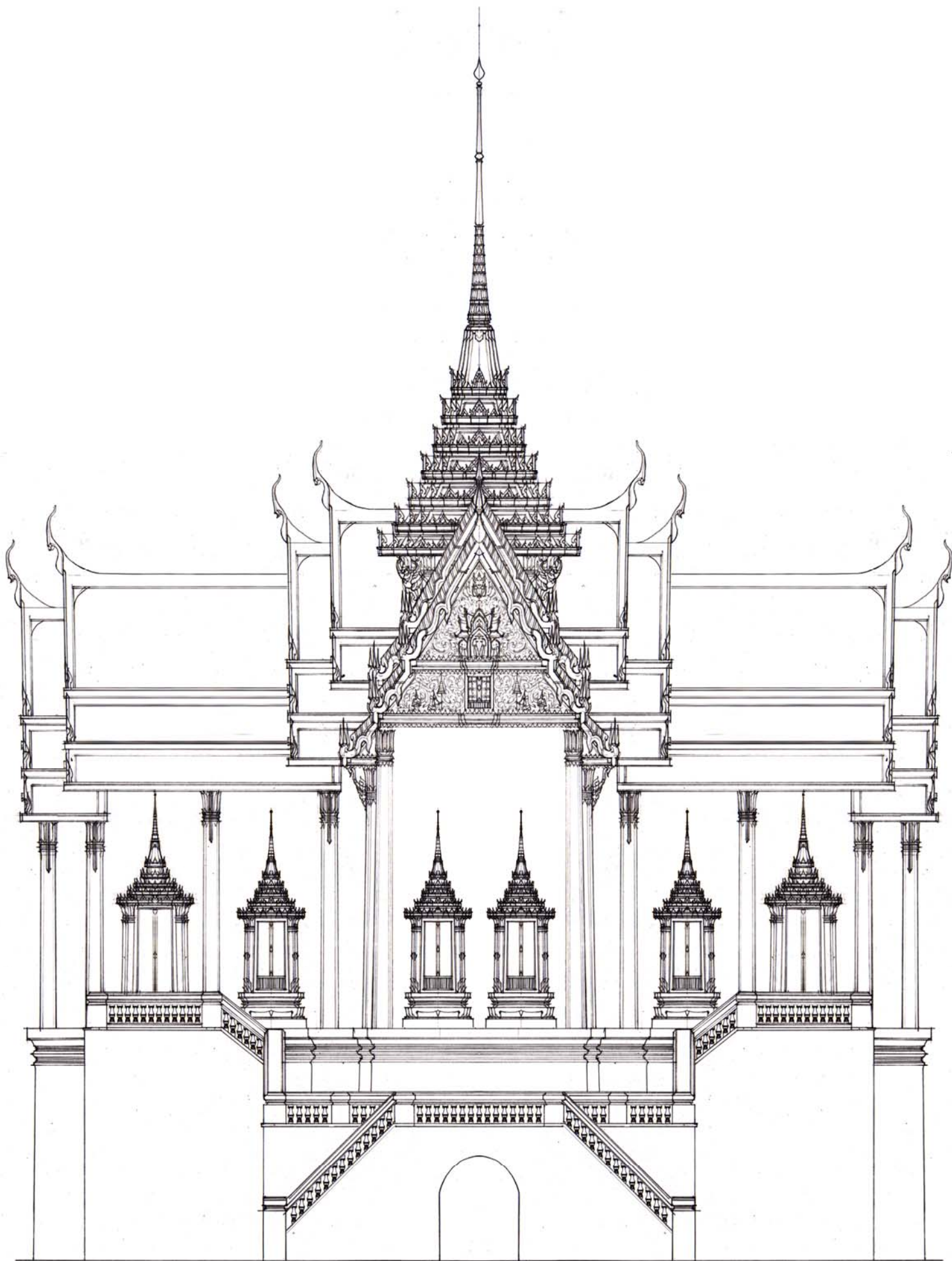
ภาพที่ 9

แบบขยายทางสถาปัตยกรรมแสดงรูปตั้ง พระที่นั่งสุทไธสวรรย์ปราสาท บนกำแพงแก้วในพระบรมมหาราชวัง

ด้านทิศตะวันออก ในเขตพระราชวังชั้นนอก

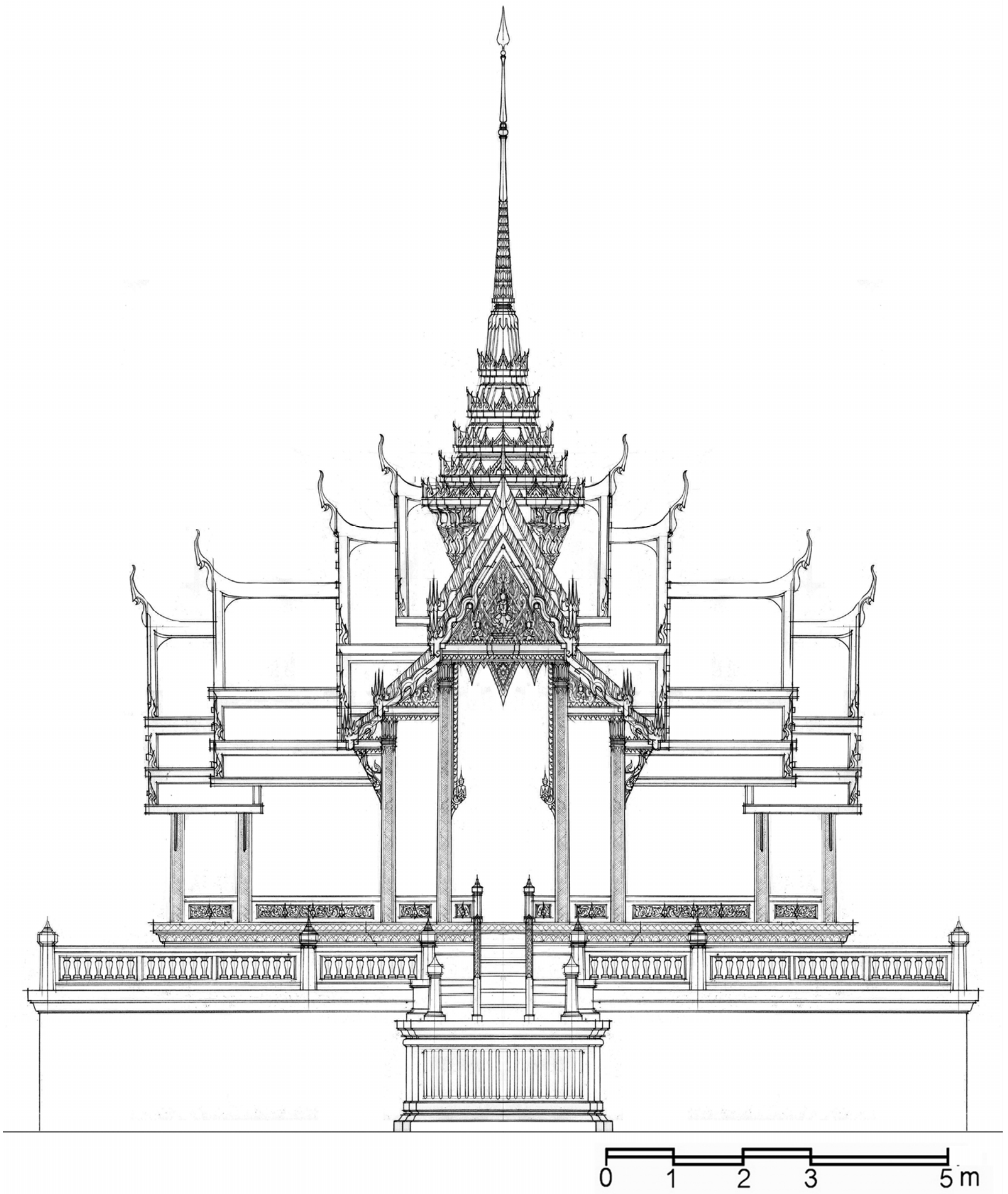
(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากรประกอบภาพถ่าย)

0 1 2 3 5 10 m

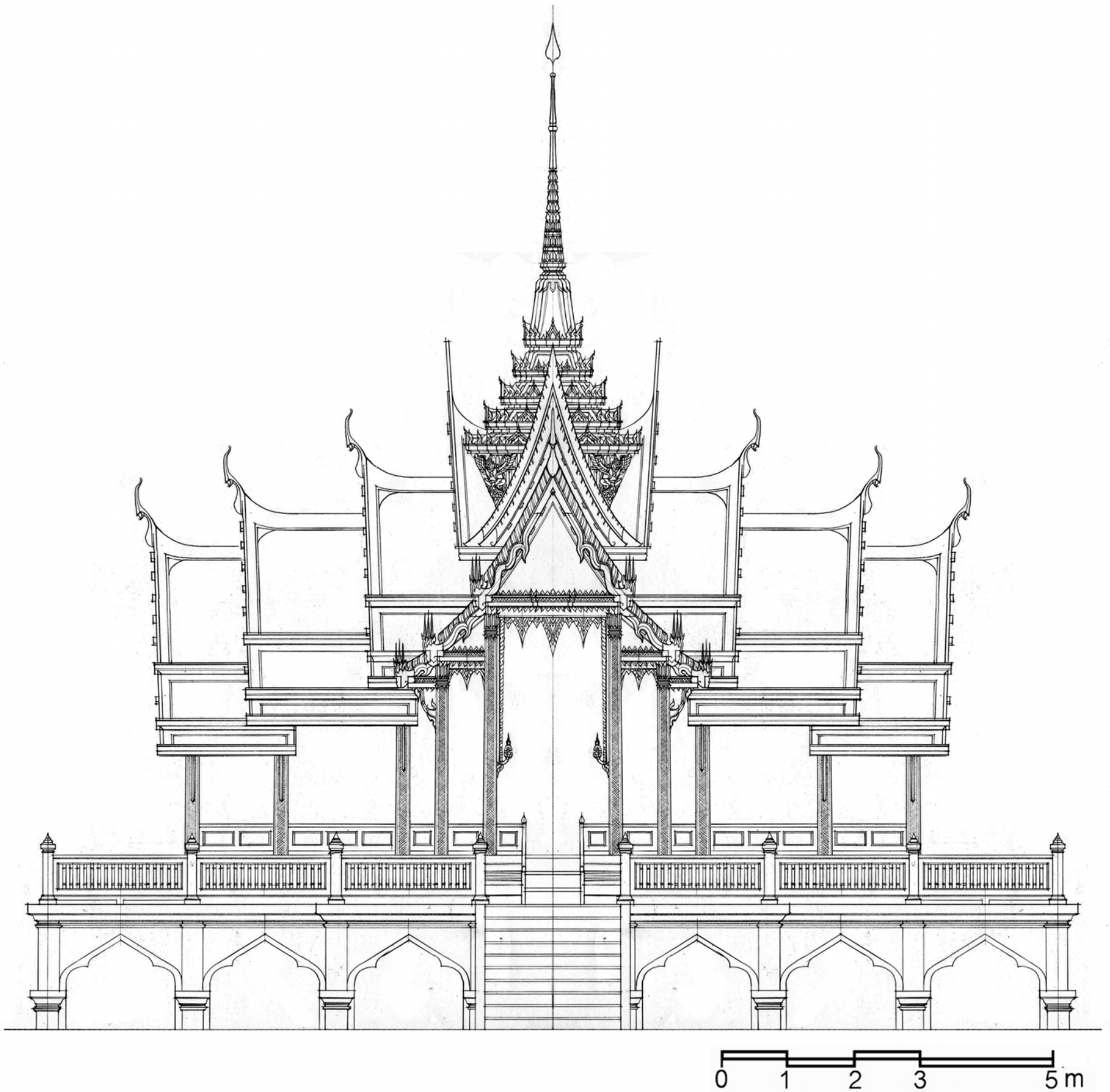

0 1 2 3 5

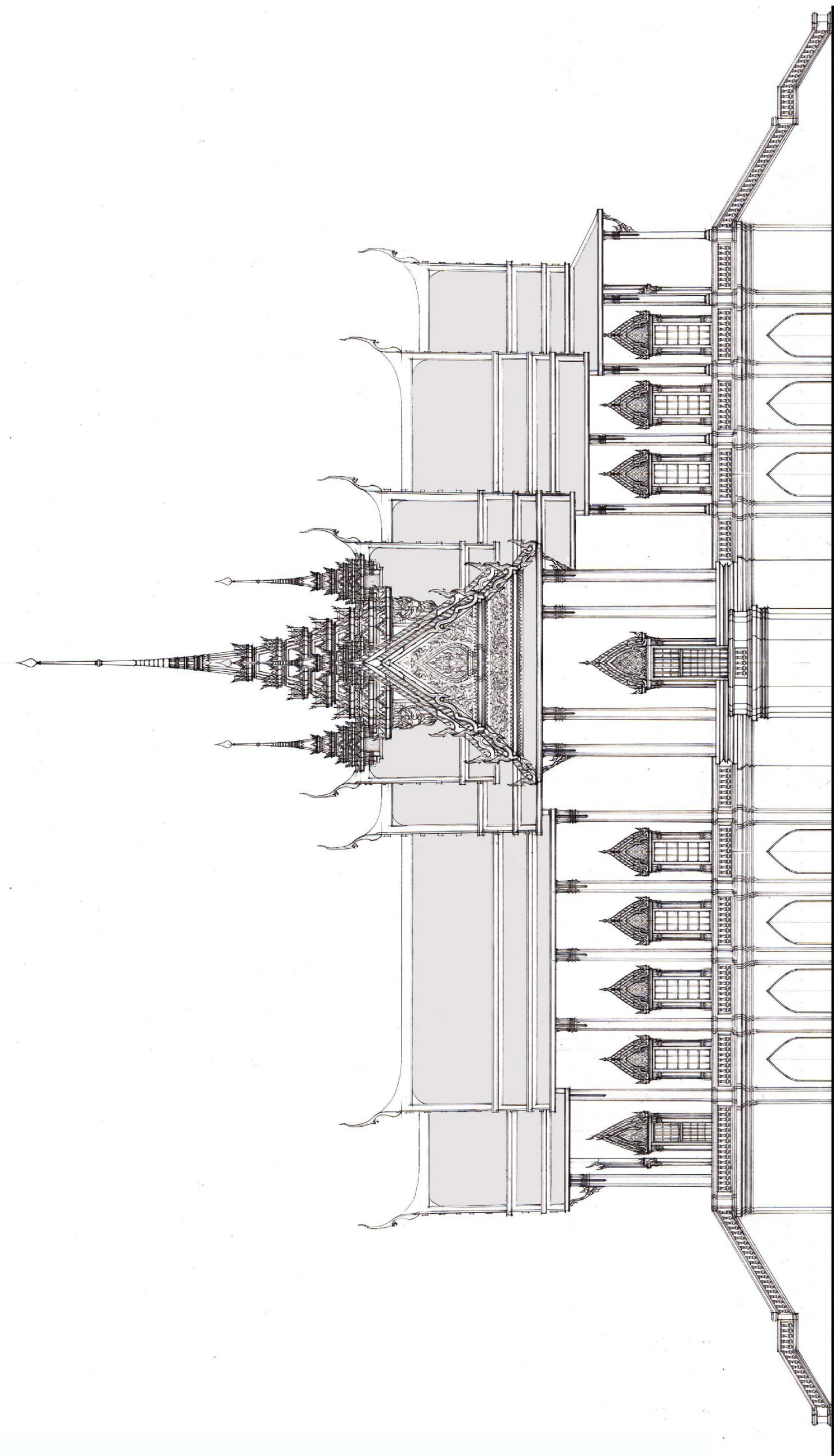
ภาพที่ 10 แบบขยายทางสถาปัตยกรรมแสดงรูปตั้ง พระที่นั่งมหาราชปราสาท ในเขตพระราชฐานชั้นกลาง พระบรมมหาราชวัง
(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากการแบบศิลปากรประกอบภาพถ่าย)

ภาพที่ 11 แบบขยายทางสถาปัตยกรรมแสดงรูปตั้ง พระที่นั่งอาภรณ์ภิโมกษ์ปราสาท
บนกำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในเขตพระราชฐานชั้นกลาง พระบรมมหาราชวัง
(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากการแบบศิลปากรประกอบภาพถ่าย)

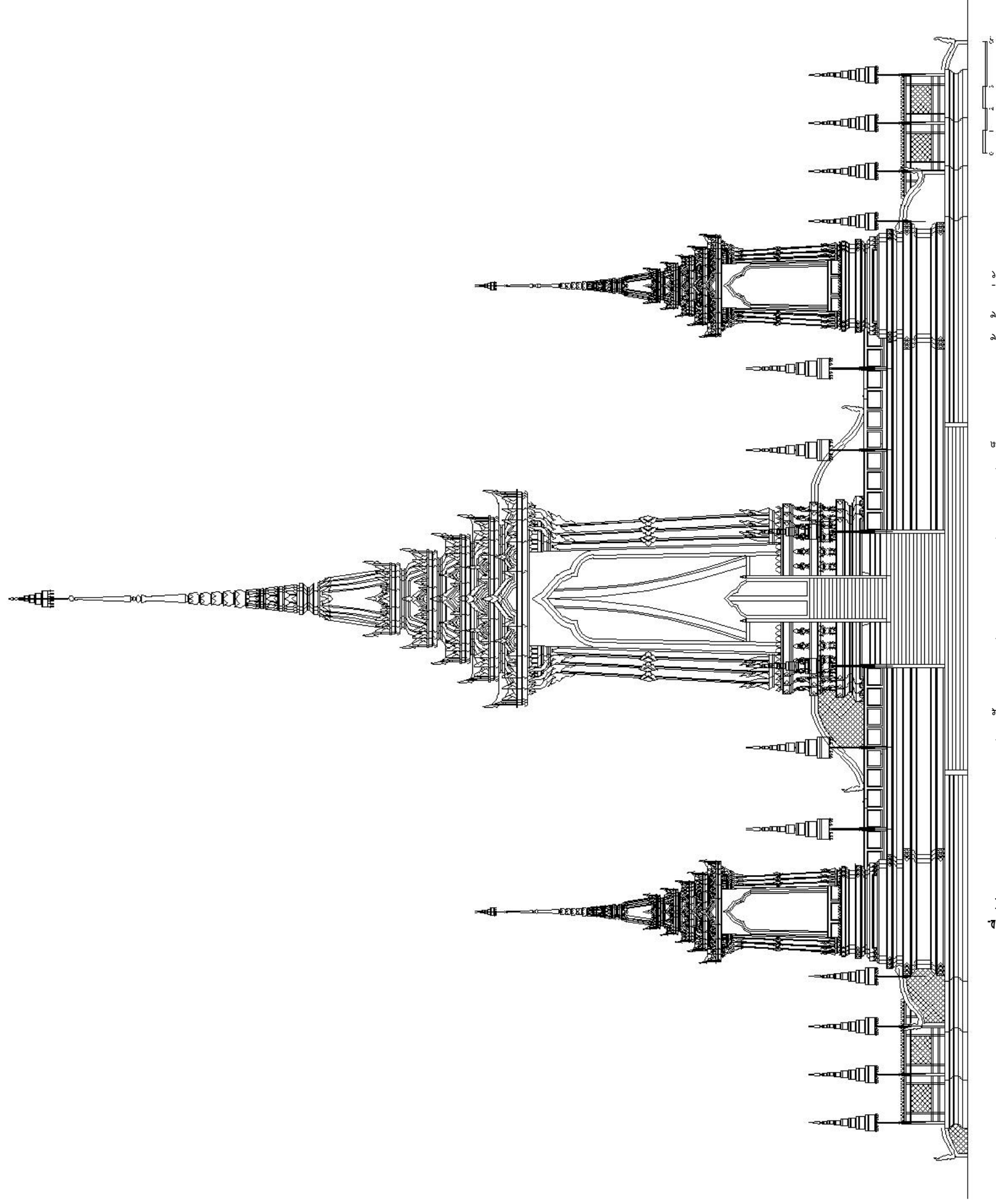

ภาพที่ 12 แบบขยายทางสถาปัตยกรรมแสดงรูปตั้ง พระที่นั่งไอศวรรย์ทิพยอาสน์
พระราชวังบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากการแบบศิลปากรประกอบภาพถ่าย)

0 1 2 3 5 10 m

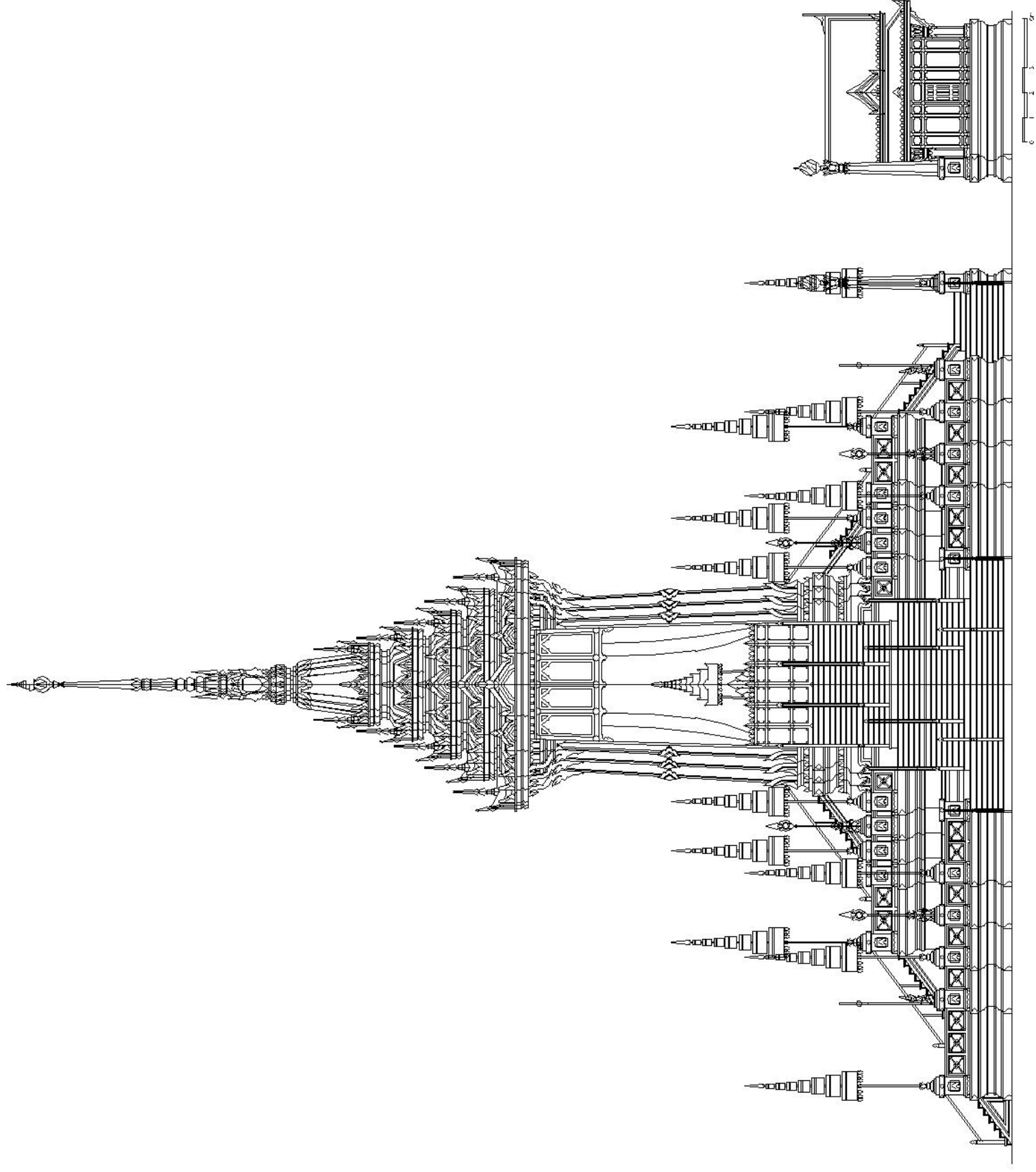
ภาพที่ 13 แบบขยายทางสถาปัตยกรรมแสดง พระที่นั่งศิวาลัยมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง
(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากรประกอบภาพถ่าย)

ภาพที่ 14 แบบขยายทางสถาปัตยกรรมแสดง พระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ณ ห้องสนามหลวง

(ที่มา: ผู้วิจัย สืบค้นฐานจากภาพถ่ายและพงศาวดาร)

ภาพที่ 15 แบบขยายทางสถาปัตยกรรมแสดง พระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ณ ที่อสังขมณฑล

(ที่มา: ผู้วิจัย คัดลอกจากแบบกรมศิลปากร)

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายณัฐกฤต สุนทรรัตน์ เกิดเมื่อวันที่ 5 เดือนเมษายน พุทธศักราช 2525 สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นจากโรงเรียนอัสสัมชัญศรีราชา จังหวัดชลบุรี จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลายจากโรงเรียนอัสสัมชัญศรีราชา จังหวัดชลบุรี จบการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี กรุงเทพมหานคร จบการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี กรุงเทพมหานคร จบการศึกษาระดับปริญญาเอก สาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี กรุงเทพมหานคร เมื่อพุทธศักราช 2551